Erik Gustaf Geijer

Samlade skrifter. Nionde delen. Bihang, till Litteraturbladet: Representationsfrågan. — Tal och artiklar 1840-1844. — Om vår tids inre samhällsförhållanden

Stockholm. P. A. Norstedt & Söners Förlag 1929. – Ny ökad upplaga ordnad i tidsföljd.

— Läs mer om verket här

Det avbildade exemplaret tillhör Göteborgs universitetsbibliotek.

Detta verk är fritt från kända upphovsrättsliga restriktioner. Vid användning ber vi att du hänvisar till Göteborgs universitetsbibliotek och Litteraturbanken.se.

Ytterligare information om upphovsrätt för detta verk finns hos Litteraturbanken:
https://lb.se/författare/GeijerEG/titlar/SamladeSkrifter9/faksimil?om-boken

Permanent länk (URN):
https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb444718-faksimil

BIBLIOTEK · GÖTEBORGS · UNIVERSITETS ·

Allmänna Sektionen

Polygr.
Sv.

Poetyg.
Sv.

ERIK GUSTAF

GEIJER

SAMLADE SKRIFTER

Nionde Delen

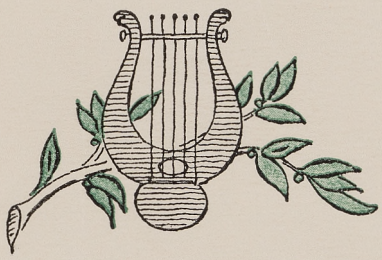

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS
FÖRLAG

ERIK GUSTAF GEIJER

SAMLADE SKRIFTER

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBL.

Erik Gustaf Geijer

Teckning av Maria Röhl 1843

ERIK GUSTAF GEIJER

SAMLADE SKRIFTER

NY ÖKAD UPPLAGA ORDNAD I TIDSFÖLJD

Genomsedd av

JOHN LANDQUIST

Nionde delen

Bihang till Litteratur-bladet: Representationsfrågan. — Tal och artiklar 1840—1844. — Om vår tids inre samhällsförhållanden

STOCKHOLM

P. A. Norstedt & Söners

Förlag

GÖTEBORGS STADSBIBLIOTEK

STOCKHOLM 1929
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
280418

BIHANG TILL

LITTERATUR-BLADET

Första häftet.

REPRESENTATIONSFRÅGAN

Första artikeln.

Den under överläggning varande representationsfrågan upplöser sig i trenne frågor, vilka fordra att var för sig besvaras, — först: vad är en representation? — för det andra: vad har den varit i Sverige? — för det tredje: vad bör den bliva? — Den, som vill nöjaktigt besvara den sista frågan, kan ej undandraga sig svarsmål å de bägge föregående. Vi måste därföre ägna en kort betraktelse åt vardera.

Om ett samhälle ej kan tänkas utan en samfällig verksamhet, och en sådan samverkan mellan förnuftiga varelser fordrar *överenskommelse,* så följer redan därav, att samhället bör regleras genom *samtyckta* lagar. Erfarenheten visar visserligen, att våld allt för ofta gått för rätt; och verklig rättvisa kan människor emellan ej finnas, så länge träldomen ej erkännes för rättsvidrig. Men i den mån detta sker, förfalla även undantagen från den regeln, att samhället måste styras efter samtyckta lagar, eller ock måste de nödiga undantagen själva från regeln hämta stöd. Det vill säga, det går ej mer an att förneka regeln; men den kan olika tydas. Frågor uppstå såsom följande: kan ej *en* lagstifta för flera? Eller några *få* samtycka för mängden? Eller kan icke även ett *förutsatt* samtycke vara giltigt? Och man måste tillstå, att besvarandet av sådana frågor även hör till regelns rätta förstånd. I själva verket hänföra de sig mest till den stora frågan om *myndighet* eller *omyn-*

dighet i samhället. Ty, förutsatt att omyndige finnas och måste finnas, så följer även därav, att de myndige må rösta för de omyndige. Men denna sats visar sig äga en dubbel mening, allt efter som omyndighetstillståndet bestämmes för alltid eller tills vidare. Utur meningen om ett absolut omyndighetstillstånd för vissa människor eller klasser av människor har träldomen utgått, och en sådan mening måste med träldomens insedda rättsvidrighet förkastas. Återstår således blott att taga den andra meningen i betraktande, eller huruvida ett relativt omyndighetstillstånd, en omyndighet tills vidare, måste i samhället erkännas.

Var och en inser att detta gäller om *barnet,* vars naturliga målsmän föräldrarna äro. En särskilt fråga, — och ej den lättaste att lösa — är däremot *kvinnans* omyndighet. Såsom den svagare har hon varit den ursprungliga trälen, och befinner sig ännu, hos alla rå nationer, i detta tillstånd. Civilisationen har givit henne mänskliga och även borgerliga rättigheter, det vill säga, ställt henne under lagarnes skydd. Men de politiska rättigheterna, som innebära att med eget samtycke bidraga till lagarnas stiftande, hava blivit henne av allmänna meningen förnekade, under det den likväl godkänt undantag, som kullkasta regeln. Eller, huru rimmar sig medgivandet, att kvinnan även kan intaga tronen, med den allmänna grundsatsen, att hon i offentliga angelägenheter äger ingen röst. Kvinnor finnas, som uppfyllt de högsta politiska plikter, som kraftigt bidragit att rädda sitt fädernesland. Varje rättskaffens kvinna känner sina förbindelser även mot det allmänna, och visar detta även under den mest obemärkta verksamhet. Huru skulle hon ej även, i avseende på den allmänna välfärden, äga rättigheter? — Dessa svårigheter häntyda därpå, att frågan ej endast ligger inom det politiska gebitet. Det finnes en högre samhällighet än den politiska, nämligen det allmänt mänskliga, och

det kan inom denna högre, allmännare samhällighet finnas plikter, för vilka utövningen av de politiska måste vika. Kvinnans *moraliska* verksamhet, i förhållande till hennes *politiska,* visar sig under denna synpunkt. Den senare kan endast såsom undantag framträda, emedan dess direkta, ständiga utövande skulle vara hinderlig för hennes moraliska bestämmelse, vilken även för det politiska samhället är den viktigaste. Hon befinner sig ej ensam i denna kategori. Ehuru för henne mest gällande, innefattar den likväl ej endast hennes kön. Vem nekar t. ex. *prästen* politiskt inflytande? En sådan förnekare skulle vederläggas av varje historiens blad. Likväl medgives — och den kristlige läraren är den förste, som erkänner detta — att politiken ej är hans egentliga fält, utan att han odlar ett annat, för högre skördar. Detsamma gäller om andra samhällets medlemmar, t. ex. *vetenskapsmannen.* Med ett ord, ehuru i allmänhet de politiska plikterna ej kunna tänkas utan i sammanhang med moraliska, så finnas likväl egna pliktområden, av den beskaffenhet, att de mer och mindre ålägga uppoffringen av politisk verksamhet. I denna gemensamma kategori befinna sig i synnerhet den *moderliga,* den *andeliga* och även den *världsliga läraren* i samhället, det vill säga, alla de, som företrädesvis vårda det uppväxande släktets uppfostran. Men det är just *uppfostran,* som bereder övergången till myndighetstillståndet. — Kvinnan intager i denna vård första rummet. Ty på den grund *familjen,* genom henne, lägger, måste både *kyrkan* och *skolan* bygga. Man inser genast orimligheten därav, att vilja framställa ett medborgerligt omyndighetstillstånd för dem, som just skola uppfostra medborgare till myndighet. Om man likväl på samma gång måste medgiva, att dessa uppfostrares egentliga verksamhet ej är eller bör vara politisk, så är rätta skälet snarare, att de äro *över* politiken, än att de ej skulle nå upp i dess region. De vårda tillsammans i samhället

det rent mänskliga, som är det ämne, varav medborgare göras. Därföre böra de vara emanciperade från politiken; icke såsom skulle de sakna politiska rättigheter, utan emedan de ej böra vilja utöva dem, så att detta gör intrång i deras egentliga bestämmelse. Det är den rätta meningen av kvinnans *emancipation:* en politisk befrielse, som även bör komma prästen och vetenskapsmannen till godo, så vida de av sina högre plikter finna sig uppfordrade att äska den.

Sedan vi sökt ådagalägga det särskilta förhållandet, vari de, åt vilka uppfostran i samhället närmast är anförtrodd, befinna sig till de politiska rättigheternas utövning, återstår endast det släkte, som skall uppfostras, i kategorien av relativ omyndighet. Också har man, sedan läran om ett absolut omyndighetstillstånd för vissa samhällsklasser måst uppgivas, i stället så mycket mer sökt utsträcka denna kategori av den relativa omyndigheten. I själva verket, huru vidsträckt är ej begreppet om dem, som skola uppfostras! — Hela livet är en uppfostran, hela samhället kan anses såsom en uppfostringsanstalt, och de, som vilja undanhålla politiska rättigheter från folket, hava sökt sitt förnämsta stöd däri, att det är alltför oupplyst och därföre tills vidare måste förbliva under de upplystas förmynderskap. De medgiva med detsamma angelägenheten av folkets upplysning; men denna angelägenhet torde ej ha den säkraste fortgång, om det förmynderskap, under vilket den skall befordras, tillika är ett prerogativ, som därmed skulle arbeta på sin egen förstöring. Grunden till medborgerlig upplysning är den kunskapen, att all rätt till sin natur är ömsesidig. Hur kan man uppriktigt verka för upplysningens spridande, under det man fortfar att undanhålla de rättigheter, som skulle vara upplysningens föremål?

Vi måste således förkasta denna obestämda utsträckning av det relativa omyndighetstillståndet. Varje till

myndiga år kommen medborgare måste — under villkor, som nedanföre skola angivas, — sättas i besittning av de rättigheter, vilka honom, såsom sådan tillkomma. Han skall däri finna den starkaste bevekelsegrund, att allt mer förvärva den upplysning, som fordras att känna och vårda dem; och till dessa medborgerliga rättigheter hörer, såsom vi redan anmärkt, att endast styras efter samtyckta lagar.

Huru ett sådant samtycke må givas, bliver nästa fråga. — Härvid är intet tvivel underkastat, att det även fullkomligen rättskraftigt kan meddelas genom *fullmäktig,* liksom att flere i sådant avseende kunna förena sig om *en* fullmäktig (vilket de moderna staternas storlek redan gjort till en nödvändighet); så att vi här redan se den tillämpning av regeln, på vilken vi i början fästade uppmärksamheten, nämligen att några må samtycka för alla. Var sådant endast sker enligt fullmakt, där härskar det *representativa* systemet i egentlig och strängare mening. I vidsträcktare bemärkelse omfattar det dels *självskrivna* dels *valda* representanter; och i denna sista, mer omfattande, mening är systemet äldst.

Mänskliga samhället har vissa, alltid återvändande. alltid igenkännliga grunddrag. Ett *Råd* är så gammalt, som *Regering* och *Folk* på jorden. *Rådslag* före beslut gör sig lika naturligt gällande, som *enhet* i utförande, och som — där utförandet beror på fleres samverkan — *samtycke* i lydnad. Enheten må man kalla huru som helst; det är den *monarkiska* principen. Till rådslag fordras fleres, därtill befogades, biträde: det är den naturliga *aristokratien.* Överallt, varest många skola medverka till utförandet, måste — då här är fråga om varelser, vilka ej endast kunna brukas såsom medel, — lydnaden vara samtyckt: de är *demokratiens* utgångspunkt. Kriget har först gjort både samtycke och lydnad nödvändiga i större mått. *Hären* var överallt den första nationalförsamling. Ständig kunde ej denna, både i anseende

till sin sammansättning och sitt ändamål, vara, och likväl fordrades omkring regenten en representation av samhällets mest betydande intressen, och denna fanns i samhällets myndigaste män, såsom regentens Råd. Det var den gamla *aristokratiska konseljen* — tillika i saken, om ej till formen, den första *representation.* — Ty desse gamle rådsherrar, tillika hövdingar, nog konungalike, omgåvo väl ej alla eller alltid konungen, men voro dock hans naturlige rådgivare. Deras rättighet, från att vara personlig, blev merendels ärftlig, och deras fullständigare sammanträde — *Rådsförsamling, Herredag, Parlament,* på en gång domstol-, förvaltnings- och krigskonselj, — utträngde småningom den fordna militäriska folkförsamlingen, där massan under vapenbrak uttryckte sitt bifall eller missnöje. Så blev den första verkligen aktiva representationen ett *självskrivet konungens råd.* Man ser representationens tidiga sammanhang med regeringen.

I motsats mot denna första *självskrivna,* har den *valda* representationen, varav blott oordentliga spår förut träffas, småningom utbildat sig. *Adel* och *prästerskap* tillägnade sig den förra, eller den självskrivna representationen, om också ej utan all tillsats av val inom sig. Med den senare eller den *valda,* begynte *tredje ståndets* politiska inflytelse. Dess egentliga kraft låg i dess motsats mot privilegiisystemet. Därigenom har det växt i anspråk och betydenhet ända därhän att slutligen vilja göra sig gällande såsom den egentliga *nationalrepresentationen.* Vi måste undersöka grunden till sådana anspråk.

Det är den *personliga* synpunkten, under vilken vi hittills betraktat representationen, såsom ett fullmäktigskap. Vi ha sett, huruledes detta fullmäktigskap i början var ett självskrivet, ett förmynderskap, utövat av de mäktigaste och upplystaste. Det är tydligt, att, om denna slags representation ej kunde grunda sig på en

fullmakt av personerna, den, såsom borgen för sin varaktighet, slutligen måste taga, för att så säga, fullmakt av själva saken, eller verkligen företräda samhällets allmänna intressen. Detta leder oss att betrakta representationen under synpunkten av *intressena*. Man kallar ett intresse i politisk mening en viss, för det helas bestånd nödig eller nyttig, riktning av den personliga verksamheten. *Ständen* äro produkter av sådana samhällsriktningar, vilka till en början voro få; varföre de gamla ständen så mycket snarare kunde anse sig såsom representanter av samhällets stående intressen. I den mån deras rätt därtill, med samhällets mångsidigare utveckling, blivit ifrågasatt, i den mån ständen blivit föremål för anklagelsen att egentligen föreställa partikulära intressen till skada för det hela, hava de även allt mera dragit sig bakom, vad man kunde kalla, *sakintressena*, såsom en förskansning; och hela diskussionen har fått en vändning, som vore det *personliga* i allmänhet ingen huvudsak i representationsfrågan, eller såsom människorna här ej skulle föreställa sig själva, utan de intressen de skapat. Så har adeln, sedan bördens företrädesrätt i och för sig själv blivit allt mer betvivlad, velat grunda fortfarandet av sin särskilta representation på den *fasta förmögenhetens* intresse, i synnerhet föreställd av den jordägande aristokratien; det andeliga ståndet på *upplysningen;* borgarståndet på den *rörliga förmögenhetens*. Det faller i ögonen, att de, som företrädesvis gällde såsom den rörliga förmögenhetens representanter, befunno sig i en på det hela fördelaktigare belägenhet, än de själve från början anade. Ursprungligen var deras ställning defensiv mot de äldre privilegierade, och den rörliga förmögenhetens representanter ansågo därföre för vinning nog, om de också, genom utverkade privilegier, kunde för sig ernå behövligt skydd. Men mänskliga arbetet är till sin natur rörligt: det är ej dess produkter, som reglera mänsklig verksamhet, utan tvärtom;

varföre produkterna med verksamheten också ständigt förändras. Det är ej *förmögenheten,* utan *förmågan,* som slutligen både har och ger värde. Det stillestånd i samhället, som man velat införa, på grundvalen av fixerade intressen, skulle således nödvändigt undergräva sig själv. Det till sin begränsning och beskaffenhet mest obestämda ståndet, det stånd, som ifrån början ej blivit bestämt annorlunda än såsom en motsats till de äldre privilegierade, med ett ord, det *tredje ståndet,* skulle även därföre förgäves söka att på privilegiiväg fixera sig själv. Det måste utvidga sig och gripa omkring sig. Det blev offensivt mot de andra, ja i den mån det ville grunda sig på privilegier, offensivt mot sig självt; tills slutligen den sanning framstod i sin klarhet: *att allt vad som kan kallas och är allmänt intresse bäst befordras, om det bliver var och en tillåtet att inom gränserna av ömsesidig rätt, tillvarataga sitt eget personliga.* — Därmed har ock representationsfrågan blivit återflyttad på personlighetens grund.

Den vilar, i min tanke, numera oåterkalleligt på denna grund. Historien har ock sin logik, som, ehuru förvirrad den må synas på ytan, dock i bottnen ej är annan än förnuftets egen. De allmänna principer, på vilka människorätt och människoväl bero, göra sig genom sin egen kraft allt mera gällande; och det är plikt, att, sedan man en gång erkänt dem, uttala dem utan förbehåll och utan fruktan att beskyllas för överdrift.

Personlig valrätt för varje, till myndiga år kommen, oförvitlig medborgare är således den grundsats, jag först och främst i representationsfrågan måste vidhålla; emedan denna grundsats endast är strängt rättvis, och, i min tanke, varken kan omgås eller förnekas. Tidens svåraste, mest orogivande företeelser hava sitt upphov däruti, att man å alla sidor känner sig driven till denna princip, och likväl ej vill erkänna densamma. En slavklass begynner i själva verket åter avsättas, mitt i civili-

sationens sköte, — en klass av proletärer, obesutne, försvarslöse, vilka, tillväxande i förfärlig progression, så mycket bittrare känna sig utkastade ur samhället, som distanserna inom detsamma i allmänhet eljest blivit jämnade, och det avstånd i fråga om rättigheter, vilka fordom skilde några få bättre lottade från mängden, allt mera förminskats. Var detta onda hunnit sin höjd, återstår blott att möta våld med våld. Man borde, innan man inlåter sig i en strid, som skall skaka samhällets grundvalar, betänka sig, om ej bättre medel finnes, och om ej det bästa vore, *att borttaga våldets orsaker.* Det kan endast ske genom *rättvisa;* och möjligheten att utöva denna rättvisa ligger i den insikt, som själv är ett av civilisationens ädlaste resultater, att *egendom,* vilken man med skäl vill göra till villkor för utövandet av politiska rättigheter, ej blott existerar i dess rå, yttre, materiella form, utan väsentligen har en ädlare, intellektuell och moralisk betydelse, vilken vi redan uttryckt i skillnaden emellan *förmåga* och *förmögenhet.* Den förra innefattar alla de personliga förtjänstmedel, som *uppfostran* vid handen giver. Uppfostringstiden är det relativa omyndighetstillståndet i samhället, och denna tid måste användas att förbereda myndighetsåldern. Kan, vid den tidpunkt, som lagen bestämmer för denna ålder, den blivande medborgaren visa sig hava åtnjutit den uppfostran, som är oundgänglig för att förstå och utöva plikterna såsom människa och medborgare, då kan ej heller, i min tanke, den politiska rättighet honom förvägras, att deltaga i val av de representanter, som å folkets vägnar skola samtycka lagarna. — Vad rättvisan bjuder bör ej anses blott såsom ett experiment; emedan det är en moralisk nödvändighet. Men vill man betrakta frågan under synpunkten av ett politiskt experiment till att läka den lägre samhällsklassens sår, men vilket skulle vara vådligt för *dem,* som anse sig föreställa samhällets hälsa; så borde likväl även desse inom sig icke sakna

erfarenhet därom, att ej blott tvång och straff, utan endast ädlare motiver förmå höja människan ur eländet.

Undantag från plikten att deltaga i representantval vill jag medgiva för kvinnan; ej såsom skulle hon sakna rättighet därtill, utan emedan det finnes ett högre moraliskt avseende, varföre hon i allmänhet ej bör vilja utöva den. Detta samma avseende *kan* även gälla för lärareståndet i allmänhet, så vida, enligt min övertygelse, lärarens rätta verksamhet i samhället är renare, ju mer han håller sig obesmittad av de personliga intressen, som vid utövandet av nämnda politiska rättighet vanligen komma i rörelse. För övrigt kan jag, under förutsättning av ådagalagd uppfostran, ej ens undantaga det manliga, till myndiga år komna, tjänstehjonet från denna rätt; då husbondes och tjänares förhållande till varandra är ett allt för viktigt moment i lagstiftningen, att ej även tjänaren bör till densamma kunna medverka i sin mån.

I sin mån har jag sagt — om dem, som till utövning av en sådan rätt, genom sin samhällsställning ansetts minst befogade; och jag har därmed tillkännagivit, att principen i sin tillämpning *tillåter* modifikationer. I vissa avseenden *fordrar* den sådana. Skillnaden emellan *direkt* och *indirekt* valrätt innefattar en sådan modifikation, som överallt, varest en förut politiskt oberättigad klass skall uppflyttas, redan rättfärdigas genom nödvändigheten att bereda övergången. Uppflyttandet av en sådan klass är tillika för de förut berättigade alltför viktig, att de ej själve skulle vilja hjälpa till att bereda denna övergång med att underkasta sig samma villkor. All allmän valrätt bör under sådana förhållanden, i min tanke, vara *indirekt* eller övas genom *elektorer*. Därigenom undanröjes även det tumultuariska av allmänna val, då de skola utövas av massor; och i ett land med stora distanser, såsom vårt, tala dessutom särskilta skäl för det indirekta valsättet.

Sedan nödvändigheten av en gradation här en gång blivit medgiven, sträcker den sig även naturligen till de villkor, under vilka valrätten och det politiska inflytandet mer direkt må utövas. Det är blott en följdriktig fordran, att de villkor, som kvalificera till deltagande i elektorsval, må i förstärkt mått vara tillstädes hos dem, vilka såsom elektorer skola välja till representanter, och i ännu högre grad hos var och en, som tillika själv skall vara valbar till representant. Det vill säga: om uppfostran, oförvitlighet och myndighetsålder äro första villkoren för all slags politisk valrätt, så måste ett förstärkande av denna valrätt och därmed av det politiska inflytandet gå i bredd med förstärkandet av de garantier, dessa villkor innebära. Uppfostran bör vara allmänligen den egendom, med vilken medborgaren inträder i myndighetsåldern, och den tillika erforderliga oförvitligheten i uppförande är blott ett uppfostrans prov. Det är ej mer än billigt, att den förmåga, uppfostran utvecklar, varder, liksom även oförvitligheten, underkastad ytterligare prov, innan den kan förtjäna en högre grad av medborgerligt förtroende. Det intellektuella och moraliska kapital, som uppfostran meddelat, måste visa sig i sina frukter, vartill hörer, att av förmåga bliver förmögenhet och av den inre självständigheten yttre oberoende. Lyckliga omständigheter betyda härvid mindre, än man vanligen tror. All ärvd förmögenhet beror till sitt verkliga värde på fortsatt förvärv, det vill säga, uppehålles och blir fruktbar genom omtanke och flit, liksom den förgås genom vårdslöshet och lättja; så att i och för sig själv alltid förmåga och arbete äro förmögenhet. Med skäl kan man också därföre fordra, att de skola göra sitt prov i försäkrande av sin innehavares samhällsställning; och graderna av förvärvad självständighet i detta hänseende bliva naturliga grader av förtroende. En viss försäkrad inkomst bör därföre fordras för valbarhet till elektor, liksom en något högre ålder

än myndighetsåldern må för densamma bestämmas. Den uttryckliga bestämningen i summor och år kommer i sådana fall alltid att ha något godtyckligt. Det förhåller sig redan så med myndighetsåldern. Det finnes ingen förnuftsgrund, varföre den först skall börja vid fyllda 21 år eller något förr eller något senare. Sådana stadganden giva exempel på, vad man kallar, det *lagligt godtyckliga*. Det är i allmänhet av större betydenhet än man skulle tro. I verkställighet och förvaltning visar detta sig ännu viktigare än i lagstiftningen, där det, ehuru till en viss grad även oundvikligt, dock är inskränkt inom trånga gränser. Går man utom de gränser lagstiftaren och domaren måste sig föreskriva, ökas nödvändigt området av detta godtyckliga och genom inga föreskrifter bestämbara. Det vill säga: *förtroendet* blir allt mera rent *personligt;* vilket ock är dess natur. Mest gäller detta om *regent* och regering, med inbegrepp av regentens råd, därnäst om *representanten,* såsom genom sina beslut inverkande på landets styrelse, och ägande att yttra sig ej blott över lagarna, utan även över deras verkställighet, och över allt vad som bidrager till landets sannskyldiga nytta. Härav kunna vi draga en för vår fråga viktig slutföljd. Representanten, om än representerande i följe av fullmakt, kan, *inom* de grundlagsenliga gränserna för sin verksamhet, vilka förut äro bestämda, för övrigt ej vid instruktioner bindas. Hans personlighet, hans tänkesätt, det förtroende han därigenom ingiver, utgöra den enda verkliga borgen, som han bör och enligt sakens natur kan lämna sina valmän.

De, som yrka allmän valrätt, anses gemenligen för *monarkiens* fiender eller, vad värre är, för dess falska vänner. Här är *folkväldets* grund, ropar man, och det måste bära sina frukter. — Är grunden först och främst rättvis, så har — skulle vi tro — den redan däri ett anspråk på att gillas: och, vad frukterna beträffar — vilka blivit olika bedömda och visa en blandning av gott

och ont, bäggedera kanske i högre mått än vanligt; — så torde ett fullt tillförlitligt omdöme ej ännu kunna fällas, av det skäl, att den nämnda grunden ingenstädes är av den beskaffenhet, som vi fordrat. Allmän valrätt i vår mening, har, även där principen erkännes, ännu aldrig blivit allmänt genomförd. De gamla så kallade demokratierna utmärka sig alla genom skarpare skillnader i rättigheter än monarkierna; och även statsförbundet av de Nordamerikanska republikerna i våra tider har väl tillägnat sig friheten i hög grad, men har också i slaveriet inom sig upptagit dess motsats. Det senare är, om också blott i en del stater inhemskt, likväl av statsförbundet erkänt; och en droppe slavblod i ådrorna, om ock i ännu så avlägse led, utesluter, även i de friaste bland dessa stater, i följe av allmänna meningens despotism, från all utövning av politiska och till del även från andra medborgerliga rättigheter. Den invändning, att vi således i själva verket blott skulle föreslå ett experiment, vartill saken vore för viktig, kunna vi blott möta med upprepat uttryck av vår övertygelse, att vad rättvisan bjuder ej kan betraktas under synpunkten av ett godtyckligt experiment. Men vi kunne tillägga såsom en tillräckligt prövad erfarenhetssats, sedan de politiska rättigheterna redan nått en så stor utsträckning, att även på detta fält, och kanske mest på detta, ingen orättvisa är farligare än en halv rättvisa. Må man i fråga om valrätten göra rättvisa fullt samt utföra förändringen med billighet; och staten skall troligen vid detta mål finna sig säkrare än på halva vägen.

Jag är för min del övertygad, att en sådan förändring skall bliva den vändningspunkt, där de ensidigt monarkiska eller republikanska teorierna borde upphöra att vara fientliga motsatser, och den *konstitutionella monarkien,* som ännu vacklande svävar mellan bägge, finna den fasta grund, ur vilken de i varje samhälle nödvändiga både *demokratiska* och *aristokratiska* elementer

skulle, under skydd av den *monarkiska* enheten, friare, och likväl i sammanhang, utveckla sig. Ty sådan är allt borgerligt samhälles natur. Både monarki, aristokrati och demokrati finna i detsamma sina naturliga utgångspunkter. På vägen ha de kivats: vid målet skola de känna sig förenade. En blick på samhällsutvecklingen lärer, det sådant är verkliga förhållandet. Vad utmärker denna utveckling? — Att den blir allt mångfaldigare, att den framkallar, utbildar och tager i anspråk alla de olika anlag och förmögenheter, som Skaparen hos människan nedlagt, och vilka, emedan de blivit hos henne nedlagda, omöjligen kunna annat än sammanstämma till ett gemensamt mål. Övertygelsen därom ville jag kalla den enda verkliga politiska trosartikel; ty den är ej annat än tron på en gudomlig Försyn. Men därföre måste ock alla dessa anlag njuta sitt spelrum, nämligen inom gränserna av ömsesidig rätt. Och ju mer, under detta enda, men nödvändiga, villkor, hela den mänskliga krafternas rikedom kommer i dagen, ju mer uppenbarar det sig, att strävandet är gemensamt och målet ett; ju mer utvecklar sig ur samhällets egen mångfald dess överensstämmelse och samklang, ju mer röjer sig denna inre enhet även i den yttre förbindande enheten, som har sitt uttryck i ett lands regering och hela styrelse. Med ett ord: just genom den öppna bana, som de fria statsinrättningarna försäkra åt all förtjänst, stärkes det sammanhang och den varaktighet, som den *monarkiska* principen åt staten bevarar; och de erfarenheter, som synas bevisa motsatsen, äro själva ofullkomliga, och hava gjort våld ej mindre på republikens än på monarkiens rätta grundsatser. Därigenom falla de in på den avväg, som genom anarkien förer till despotism av ett eller annat slag, pöbelns, eller några fås, eller en endas; emedan en blott i vissa riktningar lössläppt, i andra hämmad, samhällsutveckling alltid är anarkiens farligaste retningsmedel, liksom den halva rättvisan alltid är den farligaste

orättvisa. Det är blott en på ömsesidig rätt i *alla* avseenden ordnad samhällsbildning, som kan förlika friheten med monarkien. Men monarkien måste hava mod att lida och erkänna en så beskaffad frihet.

Härmed är likväl blott det allmännaste av ämnet vidrört. Vi ha i synnerhet fört *demokratiens* och *monarkiens* talan; vi ha, emot vanligheten, fört denna talan på samma gång, och framställt deras sammanhang såsom ett postulat, vilket i samhällets fria och laglikmätiga utveckling har sin grund. — Frågan *huru* är likväl därigenom ej besvarad, och en medlande led i detta sammanhang återstår att betrakta och framställa. Det förer oss till en i varje samhälle även nödvändig *aristokrati.* I själva verket är detta element ej mindre oundgängligt, än något av de föregående. Ja, vi ha på ett annat ställe yttrat: »Att en aristokrati, sådan den endast kan bildas ur den nyare tidens egen princip, nämligen likhet inför lagen och befordran (medborgerlig inflytelse) enligt förtjänst, är den samhällsmakt, vars tillvarelse och förbund med de övriga, eller vars uteblivande och undertryckande genom vilken despotism som helst, närmast i politiskt avseende torde komma att bestämma vårt tidevarvs öde.»

Det har härigenom blivit antytt, att aristokratiens nya problem är av samma art, som den nya monarkiens. Den måste våga att stöda sig på principen av ömsesidig rätt i *hela* sin utsträckning, även i fråga om utdelningen av politiska rättigheter; och aristokratien kan först bliva sann med uppgivande av den falska aristokratiens anspråk. Falskheten i dessa anspråk består i ett misskännande av det mer eller mindre väsentliga i de verkligen aristokratiska samhällselementerna, eller i den avsigkomna aristokratiens även falska logik. Så höra både *börd* och *förmögenhet* onekligen till aristokratiens naturliga beståndsdelar, men ej endast i och för sig själva, såsom vanligen antages, utan subordinerade under och reglerade av *förtjänsternas* eller, såsom den ock blivit kallad, av

kapaciteternas aristokrati; vilken är den sannaste och naturligaste av alla, men som också, först genom den fria, öppnade, banan för varje lovligt strävande, kan gälla allt vad den bör.

Det har alltid förefallit mig, såsom hade de gamla *ståndén,* med sina särskilta intressen och riktningar, fått sig av Försynen en egendom anförtrodd, i själva verket ämnad till allmänt bruk, och slutligen även därtill kommen. Ingen kan neka, att *börden,* som företrädesvis varit adelns princip, även är en naturlig utmärkelse. En oförvitlig, god eller ärofull härkomst äro värden, som villigt erkännas av det enklaste förstånd, och som ej jävas av det mest upplysta. Att vårda och bibehålla inom släkterna denna oförvitlighet, denna heder, är ett av de skönaste och renaste mänskliga motiver; vars verksamhet ej ur samhället kunde utplånas utan de fördärvligaste följder. Sådan är principen av en naturlig adel i *alla* stånd, vilken blott kan framträda i sin fulla kraft och livlighet, sedan den genombrutit skalet av den med privilegier omspunna adeln, och så tillsägandes slagit ut sina vingar. — Gå vi till det andeliga ståndet, så har detta mest av alla, såsom en utmärkande egenhet inom sig bevarat, vad vi kallat, *kapaciteternas aristokrati.* Ingen samhällighet har någonsin inom sig hyst liberalare grundsatser i detta avseende än den kristliga kyrkan. Att ej börd, att ej förmögenhet skulle berättiga till hennes värdigheter, därföre har hon i alla tider stritt; och ingen av hennes epoker, de må för övrigt ha varit mer och mindre sant kristeliga, har saknat exempel, att hon företrädesvis tilldelat förtjänsten, utgången även ur den lägsta hydda, sina högsta äreställen. Så har den kristliga församlingen länge förvarat och hyllat en princip, som är upplysningens egen, och som staten i sin ordning skulle tillägna sig, sedan upplysningen ej mera kan vara privilegierad, emedan himmelens ljus icke är det. — Ett lika förhållande visar sig i fråga om *förmögenheten,* — ur-

sprungligen en frukt av *förmågan,* ehuru sedan på mångfaldigt sätt privilegierad inom både adel, prästerskap och borgerskap. Den måste alltmer erinra sig sitt ursprung, sedan, med samhällskrafternas stigande utveckling, alla privilegierade värden dock slutligen måste erkänna sitt beroende av *arbetet.* Också visar sig *arbetets fördelning,* det vill säga, den olika riktning, som samhället, i följe av olika både anlag och behov, nödvändigt giver åt mänskliga förmögenheterna, såsom den naturliga, men *rörliga,* ståndsprincipen, ju mer de konstlade och stelnade ståndsformerna upplösas. Det är i synnerhet *tredje ståndet,* — vars uppgift från början varit att förvärva sin samhällsställningen genom förtjänst, — som bragt denna naturliga ståndsprincip till genombrott, oaktat alla hämmande hinder. Så renar och fullständigar sig ståndsbegreppet. Det är varken mera ett vid *släkten,* eller *personen,* eller *egendomen* fästat privilegium. Det blir en samhällsfunktion, som den personliga förtjänsten fyller. Dessa förtjänsters högre grader, inom vad stånd och villkor som helst, med de traditioner av däremot svarande tänkesätt, som de i familjerna genom uppfostran bilda, utgöra den naturliga aristokrati, i vilken friheten bygger sitt eget stöd.

Varaktigheten av detta stöd måste vila på ju enklare grundvalar, ju högre upp det skall sträcka sig. Så ha vi redan sett, huru i den naturliga aristokratien börden återvinner betydelse. Det är, i fråga om *varaktighet,* alltid till det enklaste av alla samhällsband, till *familjen,* med de dygder den fostrar, som man måste taga sin tillflykt. Det är det oförgängliga i alla statsformer, och tillika den oupphörliga bemedlingen emellan det gamla och det unga på jorden, således den lämpligaste representant både av allt *bestånd* och av all *fortgång.*

Därföre representeras även den statsenhet, som det nyare samhällsskicket, just genom sin egen mångfald, allt starkare kräver, säkrast av en *i spetsen för sam-*

hället ställd familj med ärfteliga rättigheter: — konungen, omgiven av förtjänsternas, alltmer sig stadgande, *aristokrati* — denna åter stödjande sig på *demokratisk* grund — men även den högsta personligheten i samhället *därutinnan* underkastad ansvarighet, att ett å regentens sida brutet samhällskontrakt tillintetgör hans rättigheter.

Andra häftet.

REPRESENTATIONSFRÅGAN

Andra artikeln.

Svenska monarkien har blivit ansedd, såsom den där innehölle mer av det *demokratiska* elementet än de fleste andra; och de konservative försvararne av våra gamla samhällsinrättningar pläga i synnerhet åberopa denna omständighet, såsom ett huvudskäl för deras påstående, att dessa inrättningar böra förbliva orubbade. Vi måste skilja detta påstående från själva saken, och först tillse, i vad mån det nämnda förhållandet äger grund. Det leder oss till besvarandet av vår andra fråga: vad har representationen i Sverige varit?

Folkfriheten har legat till grund såväl för våra egna, som för våra stamförvanters, det vill säga, alla germaniska nationers, samhällsförfattning. Huvudbegreppet däruti var den frie mannen, såsom *man för sig*. Modifierad har grundsatsen överallt blivit efter olika civilisationsgrader och olika öden. Ingenstädes var den i början ren från de tillsatser, genom vilka den i tillämpningen kom snarare att betyda *makt* än *rätt*. — Så hade den *frie,* såsom den ende berättigade, *trälen,* såsom den rättslöse, överallt sig emotsatt. Så innebar friheten tillika överallt ärftlig besittning av egen odaljord. Det var den gamla odalbondens stånd, således i sig själv en adel. En egen adel, inom denna adel, utgjordes av konungasläkterna, på en gång de mest besutne i landet och tillika de ädlaste; ty hedendomen härledde deras anor från gu-

darna, eller från forntida hjältar och lagstiftare, vilkas minne förvärvat gudomlig heder.

Dessa enkla förhållanden förändrades, då *kriget* snart måste bliva förnämsta sysselsättningen för en befolkning, åt vilken varken jakten eller boskapsskötseln eller ett ringa åkerbruk kunde giva tillräckligt uppehälle, och vilken i en krigisk religion redan hade den starkaste bevekelsegrund att ägna sig åt vapnen. Konungasönerne, som ej alle kunde ärva den i dessa dagar så inskränkta makten av ett så kallat rike, men icke dessmindre buro, åtminstone hos oss, konunganamn, slogo sig med den lediga, alltid krigslustiga, delen av folket på detta våldsamma förvärv, vilket lättast gav på en gång heder och förmögenhet. Kriget, som öppnar utsikt till bäggedera, men tillika är det arbete, som framför andra fordrar befäl och lydnad, har i allmänhet först i större mått adlat avhängigheten ibland människor. Att vara en konungens man, en konungens vapenbroder, blev även för den frie mannen en ära, om han ock köpte den med förminskningen av sin självständighet såsom man för sig. Så uppstod kring konungarna en egen krigsadel, som för sin trohet belönades, först med befäl och byte, sedan, då det krigiska förvärvet växte till erövringar, hugnades med län av land och folk; tills, sedan desse länsinnehavare och befallningshavande slutligen lyckats, att, i denna egenskap, göra sig ärftelige, de blevo oavhängige, och mäktige nog, att, till sin egen fördel, på samma gång plundra konungamakten över sig och det återstående av folkfriheten under sig. Så grundades i största delen av Europa det adliga feodalväldet. — I de riken, vilka våra stamförvanter stiftade på erövrad jord, blev feodalsystemet, med folkets ofrihet, snart fullständigt. I fäderneslandet hann det aldrig till mognad. Svenska jorden har aldrig kunnat delas såsom ett byte; emedan den aldrig blivit erövrad. — Men sjöröveri och krigiska härjningståg voro, även hos våra förfäder, båda

adelig övning och landssed; och de från sådana bragder återvändande ädlingarne, med deras krigiska följen, blevo även för landsmäns frihet så farlige, att man tidigt i Sverige ser odalbönderna framställa sina självvalda domare, *lagmännen,* såsom försvarare av folkets rättigheter på *Allshärjartinget,* — så kallat, emedan det var all härens ting. Ty även hos oss var krigshären den första nationalförsamling. Folket var och kallades *Sveriges här.* Varje odalman gick beväpnad, och det stora våroffret slutades vanligen med ett krigs- och sjörövaretåg. Hela den skandinaviska Norden befann sig, så länge hedendomen här härskade, i ett oupphörligt krigstillstånd med den övriga världen.

Hjältemodige predikare av fridens religion planterade slutligen korset även på dessa avlägsna, allmänt fruktade kuster. Norden omvändes småningom. Sjöröveriet förböds. Vikingatågen, vilkas bardalekar den gamla sången och sagan firat, men för vilkas grymheter mänskligheten ryser, avstannade. Krigstillståndet mot den övriga världen upphörde. Men i stället upptog Norden det i sitt eget sköte.

I mer än tvenne århundraden kämpade i Sverige kristendom och hedendom. I mer än tvenne århundraden kämpade sedan folket i landets särskilda delar, om vilkendera delen skulle giva riket en konung. Ty det fordna Svithiod, sammankommet av flera mindre samhällen, var mer skenbart än verkligt ett och samma rike.

Våra gamla landskaper, vilkas allmoge ännu urskiljes genom så många egenheter, voro ursprungligen särskilta samhällsförbund. De styrdes, såvitt styrelse gjordes behov, av deras myndigaste män och domare, i samråd med de på *tingen* församlade odalmännen. I tviste- och brottmål rättade de sig efter vissa enkla, samtyckta stadganden, snarare sedvänjor än lagar, och vilka mer gingo ut på att förlika, än att döma, mer åsyftade att reglera den tillåtna självhämnden, än att upphäva den. Ty att,

under iakttagande av vissa former, med vapen i hand söka gottgörelse för personliga oförrätter, vilket adeln sedermera fordrade såsom ett undantag för sig, var fordom landssed i Sverige. Konungen ansågs väl för dessa mindre samhällens gemensamma överhuvud. Men hans myndighet var, utom i kriget, ringa, och berodde, även då, på hans personliga egenskaper. Han hade sin egendom för sig. Hans länsmän och fogdar på kungsgårdarna i landet hade, utom deras områden, föga att säga. Skatterna voro länge att anse mer såsom frivilliga gåvor. En allmän exekutiv makt fanns ej. Likväl fordrades att konungen skulle vara *legitim.* Hans titel därtill låg förnämligast uti det inom konungasläkten ärftliga företåndskapet för de nationella offren. Det var denna legitimitets upplösning, med den Odiniska hedendomens undergång, som sedermera blev en huvudorsak till fejderna om tronföljden.

Då både religionsstriden och oenigheten emellan tävlande konungahus slutligen upphöra, se vi, uti historiens nu uppgångna fullare dag, tvenne stånd, *adel* och *prästerskap* redan mäktiga. Påveliga brev tilltala rikets store, såsom *Sveriges herrar och förstar.* Deras chef *jarlen* hade redan länge betytt mer än konungen. *Birger Jarl* gjorde detta jarlvälde till ett konungavälde inom sitt hus, och sökte stöd därför hos kyrkan. Hans son *Magnus Ladulås,* så kallad för sin vård om den allmänna säkerheten, omgärdade även sin egen makt med det privilegierade *andliga och världsliga frälset.* Dess förnämsta medlemmar blevo på en gång konungens *Råd* och representerade på *herredagarna* riket. De förmögnaste av det gamla odalståndet sammansmälte med frälset. Lagmännen upptogos i Rådet. Den epok i representationen, då den blir *självskriven* hos de för tiden mäktigaste och mest upplysta, var även i Sverige inne.

Märkligt nog finna vi grunddragen av den äldre, demokratiska författningen först uttryckta i beskriven lag,

sedan denna aristokratiens övervikt redan var given. Våra gamla landskaper voro, såsom anmärkt blivit, ursprungligen särskilta samhällen, lösligen förenade under en gemensam konung, som sålunda stod i spetsen för en slags förbundsstat. De hade, under de långvariga striderna om religion och tronföljd, tagit olika parti, merendels likväl svear och götar *emot* varandra; men striden hade även blandat dem, bortnött de gamla stamskillnaderna, och försvagat landskapernas politiska betydlighet. Såsom särskilta samhällen kvarstå de likväl ännu i Sveriges äldsta beskrivna lagar, i de så kallade *Landskapslagarna,* vilka ur de för varje landsort gällande rättssedvänjor småningom blevo samlade och ordnade, och till en del, just under den aristokratiska period, som begynner med *Folkungaväldet,* även erhöllo kunglig bekräftelse. Vi se i dessa lagar slutligen alla landskapernas fullmäktige deltaga i konungavalet. De äro tolv från vardera, valde med alla bofasta mäns samtycke inom lagsagan, och varje av dessa tolvmannanämnder är företrädd av sin lagman, som röstar för landskapet. Men i detta val deltager numera även »allt Sveriges Råd», i vilket lagmännen, ifrån att vara folkets män, själve blivit upptagne. Avsöndrar man denna förändring, så visar sig den äldre svenska representationen såsom en *provinsialrepresentation.* I denna hade väl *upplänningarne,* hos vilka det gamla konungasätet var, i början vissa företrädesrättigheter. Men slutligen blevo alla landskapernas röster vid kungavalet lika betydande eller snarare lika obetydliga, sedan herredagarna i själva verket avgjorde allt, och de gamla formerna av en svensk valriksdag endast visade sig vid ett tronombyte. I detta avseende voro dessa former lagligt gällande ända till arvföreningen i konung *Gustav I:s* tid. Ty riket, som i hednatiden var både arv- och valrike, nämligen så, att arvsrätten tillhörde mer släkten än personen, blev sedermera egentligt valrike, och stadgades såsom sådant i den

under Magnus Smek föreslagna, men under Kristofer av Bäjern slutligen antagna, allmänna *landslagen.*

Kyrkan och *adeln* ha i Sverige *förr* gjort ett, än *riket* kommit till enhet. Så högt hann likväl aldrig deras makt här som annorstädes. Att den gamla folkfriheten aldrig kunde utplånas, visar sig även därutinnan, att dess grundsatser kvarstodo i lagarna. Livegenskap har aldrig i Sverige varit mängdens öde. Trälar, vilka våra gamla lagar ännu omtala, ursprungligen ofta krigsfångar, efter sjöröveriets upphörande till sitt antal förminskade, upphörde att finnas långt tidigare här än i andra länder. Skillnaden emellan *fri* och *ofri,* eller, som är bokstavligen detsamma, emellan *frälse* och *ofrälse,* blev slutligen i svensk mening liktydig med *skattfri* och *skattskyldig.* Men även häruti låg skillnaden emellan de *regerande ståndеn* och *folket,* på vars bekostnad, i synnerhet under Folkungatidens brödrakrig och minderårigheter, de privilegierade växte; tills oenigheten brast ut inom det fäste, vilket de store gemensamt för sig grundat, och — för att använda förr nyttjade ord, — vi se byggmästarne, sedan de fört huset i höjden, störta varandra utför murarna.

Första försöket att, i stället för landskapslagarna, giva riket en allmän *landslag* var ett av de tillfällen, då missämjan emellan adeln och kyrkan störde den aristokratiska periodens lagstiftning. Denna missämja utbryter sedan tidtals allt häftigare; under det början till ett tredje privilegierat stånd visar sig i *städernas borgerskap,* — till sina svenska anor svagt, först omtalat, såsom genom sine deputerade närvarande, vid Magni Smeks val år 1319, men snart föreställande en utländsk makt i Sverige. De tyske Hansestäderna hade redan länge varit i besittning av rikets hela handel. Sedan Visby, som i Östersjön varit deras förnämsta stapelplats, i Magni Smeks tid av danske konungen Valdemar III skövlades, flyttade de hanseatiske köpmännen mer än

förr sina kontor på svensk botten. Vi se i alla svenska köpstäder till hälften tyska magistrater. Stockholm i synnerhet blev mera tyskt än svenskt, såsom tyskarnes tyranni därstädes i konung *Albrekts* dagar bäst visar. Det var i själva verket till en stor del hanseatiskt inflytande, som i denne *Albrekt* av Mecklenburg hade givit Sverige den förste främmande konung. Fäderneslandet sönderslets på denna tid av främmande intressen. Borgerskapet var tyskt, prästerskapet romerskt sinnat, adeln kände sig närmare sluten till Danmarks och Norges adel, med vilken den genom släktskapsband och gemensamt intresse var förenad, än till egna ofrälse landsmän. Ur så hopplösa, förvirrade förhållanden föddes plötsligt den beryktade *Kalmareförening* emellan de tre Nordens riken. Att den i ett hundratjugufyra år förblev oupplöst, visar att den hade mäktiga intressen för sig. De voro alla deras, som ej tålte en maktägande inhemsk konung, och för vilka en främmande gemensam var så god som ingen.

Danmark hade, av tillfälliga mer än av naturliga skäl, blivit huvudlandet i Unionen. För en djärv och kraftfull dansk konung skulle det bliva en nödvändig uppgift, att söka stadga sin makt i hemriket, med att göra de övriga till lydriken. Den ärelystne, som vågade försöket, var en tyrann, som därpå förlorade dem alla. Ty Sverige reste sig emot honom och bröt sig ut ur Unionens band.

Det är genom stora olyckor, som svenskarne lärt att känna sig såsom *ett* folk. Det är denna nationalkänsla, som bar upp *Engelbrekts* korta välde och var hemligheten av *Sturarnas* makt. Den gjorde *Gustav Vasa* stark mot både inre och yttre fiender.

Att skilja borgerskapet i Sverige från Lübeck, prästerna från Rom och adeln från Unionen, var det storverk, som fäderneslandets fader i Sverige utfört. Det äventyrades ånyo, i mer än ett avseende, under hans söner och närmaste efterträdare; tills *Karl IX* med oskonsam hand fastställde det. Man kan säga, att först *han*

egentligen har slutat vår medeltid. I den nyare historien intog Sverige sin plats med den store *Gustav Adolf*. Det är vår största epok, — i gott och ont, i lycka och olycka, av de viktigaste följder.

Det är bekant, att *svenska representationen* i sitt mer ordnade skick även förskriver sig från denna epok. Man talar ofta om denna vår ståndsrepresentations uråldrighet. Sanningen är, att den partiellt och fragmentariskt tidigt nog förekommer och småningom vinner insteg. Detta kan kallas dess *förberedande period,* som sträcker sig till *Gustav I* eller till och med till *Gustav Adolf*. Men även under dess *egentliga period,* från den store *Gustav Adolfs* till *våra* dagar, har den under olika tider visat en olika politisk karaktär. Den var i detta avseende olika under *Gustav Adolf* — olika från *Kristina* till *Karl XI* — olika under *Enväldet* — olika under *Frihetstiden* — olika från 1772 till 1789 och 1809; och är i denna stund politiskt olik allt vad den någonsin varit.

Vi känne, att korthet av oss fordras; men kunna ej undgå att kasta en blick på dessa vår representations skiften.

Under hela vår medeltid har *ståndsrepresentationen,* såvitt den fanns, den gamla *provinsialrepresentationen* bredvid sig. I denna sistnämnda voro *lagman* och *landsnämnd* de huvudsakliga beståndsdelarna. Småningom blev den andliga och världsliga aristokratien föreställd av *Rådet,* en självskriven representation och herredagarnes makt uppkom. Med lagmännens upptagande i Rådet, förlorade provinsialrepresentationen sina naturliga, myndigaste försvarare. Från denna tid drevs demokratien våg för vind i Sverige, yttrande sig i vanmäktiga klagomål eller uppror; tills, sedan fruktan för främmande välde väckt den stora folkrörelsen under *Engelbrekt,* den begynner känna sin styrka och söka anförare. Efter konung Karl Knutssons död ser man bönderna egenmyndigt sammanträda i Uppsala, tolv från varje landskap, och

förelägga Rikets råd, att träffa någon överenskommelse sinsemellan, »emedan de ingalunda kunde lida någon tvedräkt i landet». Genom bönder och borgare valdes *Sten Sture* den äldre till riksföreståndare. Han säges ha givit första exemplet av att kalla det lägre prästerskapet till riksdag. Riksdagskallelserna lyda vanligen på: »biskopar, klerker, adel och frälsemän, köpstadsmän och menige allmoge». Men dessa beståndsdelar av en svensk riksdag rörde sig ännu ofta var för sig. Med bondriksdagar på egen hand försökte sig bönderna mer än en gång under sina uppror mot Gustav I, sedan de först satt honom på tronen. Han genomgick uppror i alla stånd. Jag känner ingen man, som haft att kämpa med större svårighet — mot anhängare, mot fiender, mot landsmän, mot främlingar — och som likväl besegrat dessa svårigheter genom en karaktärsstyrka, som i lika ovanlig grad förenade försiktighet och djärvhet. Enskilt hade denne store man stora fel. Han älskade egen vinning mer än lovligt. Politiken bestämde ofta hans ord och hans gärningar, mer än rättvisan. Men att grundandet av hans egen makt var ordningens och den allmänna välfärdens, däruti har han icke misstagit sig.

Tumultuarisk och oordentlig visar sig ännu den svenska representationen, så under honom som hans söner. — Riksdagarne besökas ofta blott av de närmast boende, och av Rikets råd i den landsort, där sammankomsten hålles. Ty därutinnan överensstämde det gamla svenska Rådet med landskapsindelningen, att det mest utgjordes av provinsiella magnater, tillika de förnämsta länsinnehavare i orterna, varför man får höra talas om Rikets råd i Västergötland, i Uppland, o. s. v. En *ständig* rådkammare, vars äldste ledamöter skulle innehava rikets högsta ämbeten, förskriver sig först från Karl IX, som även gick in på att med Ständernas samtycke välja sitt Råd. De nämnda partiella riksdagar eller lantdagar utfärdade även riksdagsbeslut, över vilka de övriga lands-

orterna stundom hördes, stundom icke. Samma förhållande är med ständen. Den Gustavianska arvföreningen i Västerås av den 13 januari 1544 är å alla Ständernas vägnar utfärdad av *adeln.* På riksdagen år 1547 förklarade sig Ständerna även villige att erkänna det testamente konung Gustav, angående arvsrättens närmare bestämmande, kunde göra. Riksdagsbeslut därom är först utfärdat av *prästerskapet,* och ej ens från alla stiften, ehuru denna riksdag för övrigt har den märkvärdighet, att kyrkoherdarnas representationsrätt, jämte biskoparne, från densamma oavbrutet kan räknas. Till 1566 års riksdag kallade Erik XIV genom fogdarna över hela riket endast två de förnämsta präster och två beskedlige bönder från vart fögderi. Ännu oftare har, både under Gustav I och hans söner, *Rådet* beslutat för *Ständerna* och med Ständernas rätt: en ordning, som omvändes av Karl IX, vilken, — emot de av Johan III återväckta, aristokratiska och prelatiska unionsintressena med Polen och Rom — satte den svenska bonden, borgaren och prästen. Hans riksdagsbeslut äro för övrigt mest av honom själv dikterade.

Karl IX införde en betydande förändring i representationen med att uttryckligen kalla *krigsbefäl,* jämte *adeln,* till riksdagarne. Det var redan ett tecken, att adeln såsom krigsstånd fått en allmännare betydelse. Det adeliga ståndet hade uppstått ur den naturliga aristokratien av börd, förmögenhet och vapenära. Dess troligen självtagna skattfrihet hade blivit privilegierad av Magnus Ladulås, emot åtagandet av särskild vapentjänst för konungen. *Rusttjänsten* blev adeliga privilegiernas grund och ett fortfarande medel, att med adeln införliva de förmögnaste av odalallmogen. Denna tjänst innefattade den dyrare, förnämare krigstjänsten till häst, vilken under medeltiden på en gång utmärkte hovet och dess bussar och riddaren med hans vapensvenner. Den ansågs så uteslutande krigshantverket värdig, att

man av vapen eller *hovman* även betydde *ryttare. Adeln* kallades därföre *adelshären:* den var ett kungligt och adeligt kavalleri. Den stora samhällsrörelse, som mot medeltidens slut kallade tredje ståndet på en gång till politisk betydenhet och till vapen, återgav däremot infanteriet dess gamla vikt. Skjutgevär och befästningskonst samt värvade soldater, vilket allt i så betydlig mån skulle förvandla krigskonsten eller rättare först göra den till konst, ha även utgått ur tredje ståndet och äro, liksom finans- och beskattningsväsende, mest borgerliga påfund. Därmed var ock adeln förvandlad, och måste söka skydd, heder och utkomma hos konungamakten, — vars byte, på valplatsen av medeltidens stora inbördes strider, slutligen både vapnen och skatterna blevo.

Vi se dessa steg till krigsståndets förallmänligande även i Sverige. Redan Gustav I skapade en stående här både av ryttare och fotfolk, adelsfanan oberäknad, vilken sistnämnde genom bristerna i rusttjänstens utgörande blev allt obetydligare. — Detta föranledde Karl IX att erbjuda adeln eftergift av rusttjänsten, emot det att dess bönder ginge lika i skatt med kronans, och att, då detta anbud förkastades, meddela frälserätt även åt dem, som ville på egen utrustning tjäna till fot. Det förra var att angripa de adeliga privilegierna vid roten. Men detta Karl IX:s märkeliga försök är ej hans enda i samma syftning. Han visade sig även i andra avseenden djupt fattad av sin tids nya anda. All lärdom var under medeltiden det andeliga ståndets så uteslutande egendom, att, såsom bekant, *klerk* och *studerad* betydde detsamma. Efter reformationen har en allmännare betydelse även farit in i det lärda ståndet. Staten, ej blott kyrkan, gjorde anspråk därpå för sig. Lärdom blev följaktligen, såsom en allmän förtjänst, även en adelig övning; och Karl ville i Sveriges lag stadga förlust av frälse för den adelsman, som ej genom krigsövning eller bokliga konster gjorde sin son skicklig till rikets tjänst.

Det *allmännas tjänst* hade således redan blivit ett huvudbegrepp av adel. Det var det begrepp, varunder den store *Gustav Adolf* emottog svenska adeln. I detta begrepp har han varit en *adelskonung;* men hans fader, vilken man kallade en *bondekonung,* kom upp därmed.

Emellertid hade höga värdigheter och ärftliga län ökat den makt och förmögenhet, som utmärkte de gamla släkterna. Greve- och friherreskaperna hade blivit av Erik XIV stiftade, såsom en adelig motvikt mot hertigdömena inom det kungliga huset. Så hade *bördsadeln* och *förtjänstadeln* på en gång blivit förstärkta. Det blev en naturlig uppgift att förena bägge, och försäkra denna förening genom en egen institution. Det var vad Gustav Adolf ville med inrättningen av svenska *Riddarhuset* år 1625. Anledningen finner man redan i konungens besvär över adeln vid 1617 års riksdag, då han ville veta, vilka adelsmän voro i hans rike. Vid utförandet av planen funnos redan grevarne och friherrarne såsom en egen högre klass av adel. En gradation var således given, som gjorde sig ytterligare gällande. De, vilkas förfäder varit bland Rikets råd, blevo den *andra,* alla de, som frälse tjänte, den *tredje* klassen av adeln. Klassernas, icke rösternas, pluralitet gjorde beslut. Man ser att det gamla svenska Riddarhuset hade en avgjord aristokratisk riktning. Den låg i redan givna förhållanden; men hade ej detta varit tillfället, är likväl allt skäl att betvivla, det Gustav Adolf, som älskade att giva bestånd åt höga värdigheter, emedan han visste med sig, att han kunde hålla banor öppna för de högsta förtjänster, skulle funnit tanken av ett *Riddarhus,* såsom uttryck av en *adelig demokrati,* synnerligen inbjudande. Demokratien har och bör äga helt andra rötter. Naturforskare försäkra det vara ingen omöjlighet, att roten av ett träd, vänd i höjden, kan skjuta knopp och löv. Men ingen lärer påstå det vara naturens ordning.

För övrigt visar oss Gustav Adolfs tidevarv ej blott

en fyrfaldigt, utan en mångfaldigt fördelad, representation. Vi se å ena sidan adeln, av vilken varje myndig medlem ansågs skyldig att bevista riksdag, ehuru endast *capita* (i början inom ätterna valde) hade stämma. Vi se denna adel delad i trenne klasser, med var sin röst, och dessutom förstärkt över sig av *Rådet,* under sig av arméns fullmäktige eller *krigsbefälet.* Här är redan inom det första ståndet en sådan mångfaldighet av intressen, att det, för sig taget, kan anses representera både det hela och de kommande söndringarne; vilka också i synnerhet skulle framkallas genom oppositionen emellan *äldre* och *yngre* adel. Vi märke, å andra sidan, de tre ofrälse ständen, men med ännu obestämda valformer och med egna söndringsämnen inom sig: — Biskoparne till en början i spetsen för hela den ofrälse oppositionen mot adeln, tills framdeles skiljaktigheter emellan högre och lägre prästerskap även skulle yppa sig: — städernas intresse allt mer skilt från landets, genom regeringens bemödanden att mitt under krigen genom privilegier skapa näring och handel: — böndernas stämma endast förnummen i underdåniga besvär. — Och likväl, — vilka enkla riksdagsformer, sådana dessa först bestämdes genom Gustav Adolfs *Riksdagsordning* år 1617! Det är egentligen ett kort ceremoniel. *Lantmarskalken* förer vid riksdagens öppnande å rikssalen ordet på adelns och krigsbefälets vägnar, *ärkebiskopen* på de ofrälse ståndens. Sedan konungen överlämnat sina punkter eller propositioner, går vart stånd i sin kammare att därom överlägga, och sitt svar och betänkande skriftligen författa; varunder de även kunna sammankomma till gemensam överläggning. Detta antages kunna ske på några dagar. När svaren äro färdige, samlas Ständerna åter på rikssalen, då konungen kommer till dem och förhör svaren; vilka vart stånd särskilt genom sine deputerade skall överantvarda och samma sitt svar med skäl förklara. »Är nu» — heter det — »Kongl. Maj:t med

svaren tillfreds: väl och gott. Är där någon betänkelighet vid, svarar Kongl. Maj:t såsom sakens vikt kräver. Äro Ständerne i sine resolutioner skiljaktige, då må, i Kongl. Maj:ts närvaro, vart stånd genom en av de sina försvara sin mening; tills de skäligen kunna förenas, eller ock Kongl. Maj:t tager därav vad bäst är.» — Vi se redan en flerfaldigt fördelad representation. Men i själva saken, huru föga skiljaktigt är förhållandet från det äldsta, då konungen talade till landshären och tillrop avgjorde beslutet!

Det var de *stora krigen* och en *stor anförare,* som på denna tid hos oss bestämde allt. Också hade Gustav Adolf, såsom billigt, tillägnat sig själv sista ordet i besluten. Vad han gjort för fäderneslandet är mycket. Vad han gjort för Europa är mer. Han är företrädesvis reformationens politiske och krigiske hjälte. Oss satte han först i förbindelse med den odlade världen. Han förde oss *över* havet, för att vidga våra gränser *till* havet. Meningen av de tyska fälttågen var även att kringgå Danmark, för att tvinga det till avträdandet av Bohuslän, Halland, Skåne och Blekingen. Vad Karl Gustav utförde var av Gustav Adolf uppfattat. Det var *den* av hans stora planer, som ej dog med honom på Lützens slagfält.

Hemma blev hans verk efter honom ett *annat,* än det varit under hans egna händer, och de söndringsämnen, vi redan påpekat, skulle, under hans dotters minderårighet, börja att utveckla sig. För övrigt hade de *yttre* angelägenheterna tagit en sådan övervikt över de *inre,* att de voro mäktigare än både regering och folk, vilka måste fortgå på den en gång började banan. Därav en så mycket större nödvändighet, att giva enhet och sammanhang åt både förvaltning och riksdagsärender. Försöket skedde genom 1634 års regeringsform; vars huvudtanke är ett *aristokratiskt ämbetsmannavälde.* Sveriges störste civilist — *Axel Oxenstierna* — har för-

fattat den. Också överväger, till utseendet, i denna regeringsform det *civila* elementet. — Man ser här för första gången i Sverige en organiserad förvaltning, med dess särskilta grenar, med Rådet såsom medelpunkt och riksämbetena såsom chefer. I sig själv var detta otvivelaktigt ett framsteg. En sådan utbildning av förvaltningen inom sig själv, gör sig överallt med tiden gällande — i despotiska, såsom i representativa stater; — vilket visar, att den i sig själv blott är ett medel, vars politiska betydelse bestämmes av omständigheterna. I Sverige voro de den tiden för aristokratien högst gynnande. Också innehåller 1634 års regeringsform, som snarare kan kallas ett förvaltningsreglemente, åtskilligt, som väsentligen ingriper i både konungs och Ständers rättigheter, ehuru den går ut på att lämna bägge orörda. I synnerhet röjer den tydligt bemödandet att sätta representationen under administration; varföre den förras former stympas eller åsidosättas, i den mån administrationen utbildas och förstärkes. Hit hör utskottsteorien i riksdagspraktiken. Ständernas *utskott* hava i Sverige först varit utom och i stället för ständer, tills de slutligen kommit inom och bredvid dem. Den vanliga formen för sammankallandet av en sådan riksdag i sammandrag, var, att konungen ville höra några de förnämste av Rikets ständer. Icke dessmindre beslöto dessa med Ständers rätt. Gustav Adolf gav exempel av sådana Ständernas utskott, stundom med, stundom utan deltagande av bönderna; vilka sistnämnde däremot formligen uteslutas från de *utskottsriksdagar* vilka regeringsformen av år 1634 förordnar må i stället för Riksens ständer, om behov så göres, sammankallas, bestående av två riddersmän från var lagsaga, biskopar och superintendenter i Sverige och Finland, samt en fullmäktig från varje av de sex städerna, Stockholm, Uppsala, Göteborg, Norrköping, Åbo, Viborg. Även detta sammandrag av representation fanns stundom medföra alltför stor vidlyf-

tighet. Ibland de genomgripande åtgärder, som rikskansleren, efter sin hemkomst från Tyskland år 1636, måste vidtaga för krigets utförande, var åter en ny *utskrivning,* avgjord på en sammankomst av Rådet, kollegierna och adeln; och uti ett i anledning därav fattat beslut talas om »*Riksens råd, såsom representerande Ständerna*». I grunden var det *militäriska* elementet likväl rådande över det civila. *Råd* och *krigsbefäl* voro denna tid de mest betydande makter i Sverige, men övervikten var hos det senare; ehuru Oxenstiernas klokhet i det längsta sammanhöll dem. Med Kristinas egen regering träder rikskanslerens myndighet i skuggan, och hovgunsten begynner yttra sin inflytelse även i arméerna.

Ett så långvarigt herrevälde av *krig* och *politik* i händerna på en *aristokrati,* skulle nödvändigt, i avseende på landets inre förhållanden, av sig föda betänkliga följder. Vilka dessa följder voro, är av historien bekant. Tillsammans visa de *feodalismens* sista försök att bemäktiga sig Sveriges rike. Vi ha sett, huru detta system överallt utgått ur krig och erövring, samt, i ögonblick av konungamaktens svaghet, befästat sig genom länens ärftlighet. Hos oss kom det in genom en återverkan utifrån. Men utslaget hotade att bliva det vanliga, nämligen övergången av rikets jord i frälsets ägo, med allt vad därav följde. Sverige förde det största av sina krig, vars både belöningar och bördor ej endast krigslyckan kunde gottgöra. Bägge återföllo på landet, och föllo ojämnt, eftersom makten var, — belöningarna på Sveriges adel, bördorna på Sveriges allmoge. Lön och län bestodos även rikeligt hemma, donationer eller betalningar eller ersättningar, också under formen av köp, byte eller förpantning av gods och gårdar, i början med förevändning av krigets krav, sedan såsom bevis på den unga drottningens gunst; tills ej blott kronans gods voro föryttrade, utan slutligen även till en stor del kronans räntor av skatteallmogen. På detta sätt kom denna un-

der adeln och förvandlades från omedelbara till medelbara undersåter. Det gällde bondeståndets existens såsom ett fritt stånd i Sverige.

Det är den representationsförändring, som här i riket en gång var å bane: adeln i sina högre och lägre klasser, med krigsbefäl och Råd, representerande riket. Det kom i verkligheten ej därtill, men dock långt nog, att föda anspråk, som sedermera låtit höra sig under de mest olika omständigheter.

Ibland de verkningar, som härav föranleddes, var *Kyrkans* första, och intill våra dagar nästan enda, brytning med *Staten,* sedan reformationens befästande i Sverige. Den lutherskt-evangeliska kyrkan hade blivit stadfästad av Karl IX; ehuru han själv hyste övertygelser, som närmade honom till den reformerta, varföre han även ville giva lekmän andel i kyrkostyrelsen. Gustav Adolf upptog denna tanke, ej alldeles ur samma synpunkt. Han önskade giva en större enhet åt kyrkans styrelse och grunda ett närmare sammanhang emellan den och konungamakten. I allmänhet hörde centralisationsplaner till hans politik. Förslaget om ett General-Consistorium, med blandade andeliga och världsliga bisittare, såsom en allmän överrätt i kyrkosaker, möttes av biskoparnes stora missnöje. Motståndet blev ännu livligare, då, under förmyndarregeringen, kyrkan, liksom hela samhället, allt mera kom under adeln; vilken, i följd av *adeliga privilegiernas* ord: »att ingen prästman kan trängas på adeln emot dess samtycke och vilja», snart både tillsatte och lönade präster i församlingarne efter behag. Prästerskapet, angripet i alla sina rättigheter, höjde först emot den nya övermakten en röst, som ståndets betydelse ej kunde undgå att giva vikt, och folket såg i dem talare för sin egen sak. Man kallade prästerna denna tiden för *Tribuni plebis* i Sverige; och Gustav Adolf, som alltid behandlade dem med aktsamhet, säges själv hava kallat dem så. Aristokratien under förmyndarregeringen

var hårdhäntare. Myndige biskopar tvungos till eftergift och avbön. Man slungade emot dem anklagelsen, att de åter ville sätta foten i regementet. Striden fortsattes under Kristinas regering, och blev blott till en del bilagd genom de av henne utfärdade *prästerskapets privilegier*. Det kan giva ett begrepp om adelns betydelse på den tiden, att den, i dessa privilegier öppnade, utsikt även för prästesöner till befordran »i den politiska staten» av adeln togs illa, såsom en inskränkning av dess rätt till rikets ämbeten. Det hopp om eget adelskap, som meddelades biskopar, superintendenter och teologie doktorer, var nog att söndra det högre prästerskapet från det lägre.

En dylik söndring även emellan den högre och lägre adeln skulle bliva av ännu större betydenhet och var redan ej utan inflytande på den välvning, som inträffade efter freden; då kronan ännu måste äska nya skatter, — och präster, borgare och bönder bådo henne taga *sitt* igen. Det skedde vid 1650 års riksdag genom de ofrälse ståndens samfälta protest och påstående: *att alla från kronan abalienerade kronogods och skattehemman skulle till densamma återindragas;* emedan abalienationen vore stridande mot Sveriges lag. Därmed var *reduktionsfrågan* väckt, som skulle förändra så mycket i Sverige. Kristina, som gynnat dess uppkomst, vek undan för dess lösning; men har i en nyckfull levnad att framvisa en enda stor politisk handling, — den, varigenom det lyckades henne att, oaktat ett envist motstånd hos de stora å ena sidan, och omstörtningsplaner hos ett lägre parti å den andra, lugnt och med lika mycken skicklighet som beslutsamhet, befästa sin nedlagda krona på Karl X:s huvud.

Hon kvävde därmed för ögonblicket en revolution i Sverige. Karl Gustavs segrar avlägsnade den sedan. Den mognade, under det efter hans död följande svaga förmyndareväldet; men den hade redan så länge varit

förutsedd, att Karl XI kunde taga den i sin egen hand. Vi stanne ett ögonblick vid denna epok.

Det har funnits egentligen tre organiserande regeringar i Sverige. Först och främst den förste Gustavs, som ryckte riket undan Danmark och kyrkan undan Rom, och på bägge dessa bedrifter grundade kronans makt och ärftlighet. Hans fel och förtjänster äro blandade i det sista syftemålet; vilket han ej ansåg kunna vinnas, utan att han själv till en början var den mäktigaste man i riket. Vad skulle ock dessförutan ha blivit av honom? Denna dynastiska politik, utan att i alla sina medel kunna försvaras, måste dock med billighet bedömas, då dynastiens bestånd och rikets självständighet i själva verket voro så nära förbundna, såsom de följande striderna om bägge bäst visade; i vilka Karl IX segrade, emedan han ensam förblev de grundsatser trogen, som hans faders hus hade att tacka för tronen. — Själv bildar han tillika övergången till den store Gustav Adolfs tidevarv. — Vad äro vi *detta* egentligast skyldige? Gustav Vasa är fadren för svenskt självbestånd: Gustav Adolf är stiftaren av svensk bildning. Vi ha därvid ej blott avseende på hans inhemska stiftelser för Sveriges bildning. Han har i alla avseenden först gjort den möjlig. Därtill fordrades gemenskap med den bildade världen. Gustav Adolf har fört oss därin: han har genom en odödlig uppoffring för den ädlaste sak, där gjort oss hemmastadda. Ett senare släkte har svårt att föreställa sig fädernes-landets tillstånd, den tid, då Sverige var stängt från Östersjöns sydliga kust, och med det enda Älvsborg (som det därföre två gånger dyrt återlöste) nådde till Nordsjön. Däri låg avstängning från den odlade världen, dunkelhet, svaghet, barbari. Gustav Adolf, då han kastade oss in i hjärtat av Europa, visste med sig själv, att han därmed brutit även våra närmaste inskränkningar. Han hade överflyglat den granne, som stängde Sverige från Öresund och Nordsjön. Och Karl Gustav

har fullbordat Gustav Adolfs, liksom Karl IX Gustav Vasas verk.

Karl den elftes är vår tredje organiserande regering, — en epok för de materiella intressenas ordnande, liksom Gustav Vasas för självbeståndet och Gustav Adolfs för bildningen. Då vi sålunda karakterisera denna epok misskänna vi ej för övrigt dess lagstiftning. Den föreställer ett stilleståndpå höjden av Sveriges krigiska bana för att ordna rikets inre förhållanden. Men att grunda *finanser* och *krigsmakt* på landets egna tillgångar (ej som förr på subsidier) var denna regerings huvudsyfte, och *reduktionen* därtill dess förnämsta medel.

Pfalziska husets politik är i allmänhet en förändrad; ehuru mycket Karl Gustav sammanhängde med Gustav Adolfs tidevarv. — Denna pfalziska politik var mindre högt svävande, såg mer på det närmaste, var ej utan opposition mot Gustav Adolfs tidevarv, i synnerhet såvitt detta representerades genom Oxenstierna och det svenska magnatskapet, av vilka detta hus funnit sig tillbakasatt. Vi kunna ej bättre uttrycka denna nya politiska färg, än om vi säge, att den var *skandinavisk*. Förvärvandet av Sveriges södra och västra kustländer var Karl Gustavs odödliga bedrift. Detta vände blicken mer åt väster, än åt söder eller öster. Vad hjältens sista avsikter mot Danmark må ha varit, säkert är, att han saknade Norge. Dess förvärvande ingick i det politiska system, med vilket Johan Gyllenstierna underhöll Karl den elftes ungdom; ehuru konungen för sina inre reformer sedermera behövde freden. Att taga Norge var Karl XII:s sista olyckliga försök. Jag har inga uttryckliga historiska bevis för vad jag här går att säga. Men planen synes mig ärftlig i pfalziska huset, med denna tysta ihärdighet, som var ett huvuddrag i dess karaktär. — Denna släkt kunde ej glömma. Det gäller om den i gott, som ont, och synnerligen om dess senare medlemmar. Karl den elftes, Karl den tolftes, Ulrika Eleonoras hela

politik sammanhängde med vissa personliga meningar och intryck, som alla voro av en särdeles outplånlig natur.

Familjens inre politik var i hjärtat antiaristokratisk. — Karl Gustav, den störste av den, och kanske den ende, som kunde förlåta, hade uppväxt omgiven av de svenske stores misstankar. Att hans regering skulle bli signalen till den fruktade reduktionen kunde de förutse; varföre de ock av alla krafter motarbetade pfalziska successionen. Att reduktionen ej verkställdes, sådan den under den ärorike, men kortlivade Karl Gustav beslöts, kan man blott beklaga. Den hade blivit rättvisare, billigare och ej lämnat så djupa, svidande sår. — Så som den sedermera av hans son utfördes (sedan ock det onda, under minderårigheten, stigit till sin höjd), bar den allt för mycket hämndens stämpel. Vad man i Karl Gustavs reduktion i synnerhet måste gilla var, att den både i tid och sätt hade föreskrivit sig själv *bestämda gränser.* Vad man i Karl den elftes i synnerhet måste ogilla är dess *obegränsade* syftning, att i allt driva kronans anspråk till det yttersta. »Ty» — såsom vi på ett annat ställe sagt — »däri har Karl XI, med ett förträffligt förstånd för det vanliga, men ej tillräckligt för det ovanliga, förnämligast felat, att han, som i Sverige satte gränser för allt, ej ville veta av några för sin egen myndighet.» Detta förde till *enväldet,* som stadgades under Ständernas egen medverkan. Ty i hela denna förändring begynte konungamakten med att ställa sig bakom Ständerna, och slutade med att stiga framom dem.

1680 års regementsförändring är beviset, att både *regeringssätt* och *representation,* sådana de under sjuttonde seklet här i riket byggdes, ej buro sig. — För mycket var i bäggedera dels alltför invecklat, dels alltför obestämt; och en blick på den tidens representation är tillräcklig att visa detta.

Till det alltför invecklade hörde representationens ej blott *fyrdelning* utan *mångdelning;* varpå vi fästat uppmärksamheten redan i Gustav Adolfs tid. Längre fram hör man uttryckligen omtalas ej blott *fyra* stånd, utan det *femte* (ty *Rådet* räknade sig för ett); och man skulle kunna räkna *sex* med krigsbefälet. Åtminstone tyckes en sådan beräkning ha ingått i adelns slutliga påstående, att ej kunna överröstas av de ofrälse ståndena. Ty både Råd och krigsbefäl räknades till adeln, fast ingendera röstade särskilt. — I själva verket agerade adeln under hela denna period såsom egentlig nationalrepresentation i Sverige; och den skenbara mångfalden i representationen återfick därigenom en slags enhet. Den gamle odalmannens personliga rätt att på Allshärjartinget sig infinna, hade övergått till adelsmannen på riksdag. Den gamla nationalförsamlingens egenskap, att tillika vara *krigshär,* återgår även på ett eget sätt. Ty adeln är tillika arméns representant. Ett enda aristokratiskt och krigiskt intresse genomgår och sammanhåller denna mångdelade svenska representation, och sträcker sina grenar och rötter genom alla de ofrälse ståndena; i vilka biskoparne mest utse prästeståndets riksdagsmän, borgmästarne oftast äro självskrivne för städerna, och allmogens fullmäktige vanligen utses av landshövdingen, fogden eller häradshövdingen. Först Karl den elfte år 1680 förordnade, »att allmogen må själv utvälja och förordna sine herredagsmän efter eget godtycke»; likväl tillägger även han: »allenast landshövdingarne tillse, att gode och skicklige män därtill tagas.» Dock skulle landshövdingarne ej äga rätt, såsom de förmenade, att först skärskåda allmogens besvär; »emedan allmogen på allmän riksdag ej kan förnekas, att framföra alla de besvär och klagomål, som de kunna hava att andraga.» —

Det alltför obestämda i det hela ligger redan tillika i denna representationens sammansättning; i följe varav även adeln med sina klasser söndrade sig inom sig själv.

Därtill kommer, att representationens befogande och förhållande till kronan i allmänhet ingalunda voro bestämda. Att *gemensamt med konungen stifta lag* och *ensamt sig beskatta,* anses för svenska Ständernas urgamla rättigheter. Ser man nogare till, så äro undantagen så talrika, att man måste uppfatta dem under egna reglor.

Man finner *tre* slags representationer, som alla befattat sig med både lagstiftning och beskattning i Sverige. Den *första* är den gamla *provinsialrepresentationen,* som, ej blott under hela medeltiden, utan långt efteråt, gör sig mer och mindre gällande. Ännu i Karl den niondes tid ansågo sig Rikets ständer blott vara *samlade* provinsialständer, såsom synes av deras förslag till Karl, vid Söderköpings riksdag år 1595, »huru med riksdagar rätteligen borde tillgå», — nämligen så: att alla punkter först inför vart *landskaps* inbyggare borde föredragas och sedan därifrån fullmäktige skickas till *riksdagen,* biskopen med några av prästerskapet, sex av adeln, sex av krigsfolket, några av borgerskapet och sex av menige man med deras lands insegel. Även efter införandet av Gustav Adolfs riksdagsordning, som tycktes göra slut på provinsialständerna, finnas de kvar såsom *undantag,* i de särskilta avsked med landskapernas menigheter, vilka regeringen för sina avsikter ej sällan fann bekvämligare än ett riksdagsbeslut. Så sent som år 1657 låter Karl Gustav i stället för riksdag över hela riket kalla *provinsialmöten;* vilka först uttryckligen förbjödos genom 1660 års regeringsform, som stadgade att allmän riksdag borde hållas vart tredje år. Den *andra* formen var den gamla *herredagsrepresentationen,* egentligen en representation av båda de *förnämsta* ständen, men som i Sverige slutligen övat sin makt genom *Rådet.* Den *tredje* är *Rikets ständer,* vilken småningom utbildat sig bredvid de förra, men, såsom vi anmärkt, på ett sätt, som mycket avviker från närvarande förhållanden.

Att gällande lag skulle av folket samtyckas är gam-

mal landssed i Sverige. Sättet för detta samtycke har varit skiljaktigt, och ofta har samtycket varit mer förutsatt än givet. Det skulle redan följa av olika lagars olika natur. — Redan då *landskapslagarna* först efterträddes av allmän *landslag* uteblev i den senare mycket, som ansågs vara av för speciell natur. — Å andra sidan tillskrev allmänna meningen varje korporation, i synnerhet i *städerna*, lagstiftande makt för sig, och utsträcktes den egna lagskipning, som *hov* och *adel* i *gårdsrätterna* utövade, allt mer utöver de ursprungliga gränserna. Detta gick så långt, att Gustav I förordnade, det alla saker, ej blott mellan konungens befallningsmän och tjänare, utan även mellan dessa och andra *undersåtare* — nämligen: präster, borgare och bönder, — skola dömas efter konungens gårdsrätt, och i domboken för k. Erik XIV:s högsta nämnd åberopas hovartiklarna oftare än rikets lag. Man finner sedan skillnad göras emellan *Lag* och *Stadgar*. De senare hade sin grund dels i gårdsrätterna, dels i korporationers och kommuners speciella lagstiftning, men vilken med rikets centralisation allt mer övergick till konung och Råd. Under det sjuttonde seklets minderårigheter utövades den helt och hållet i *aristokratiens* intresse. Ständerna sågo den hellre uteslutande i konungens egen hand, och bortgåvo så mycket lättare sin andel i all lagstiftning, som ej rörde rikets allmänna lag. Så förklara de vid 1682 års riksdag, att de akta det alldeles orimligt, det Kongl. Maj:t skulle vara förbunden Ständerne att höra, enär Kongl. Maj:t vill göra några *Stadgar, Plakater, Reglementer* och *Förordningar,* undantagandes sådan allmän lag, som Sveriges Lag är, vilken angår hela riket och alle Ständerne i gemen, i vilken allmänna Sveriges Rikes Lag, om Kongl. Maj:t finner nödigt något att ändra, förklara eller förbättra, Kongl. Maj:ts trogne undersåter hysa den underdåniga tillförsikt, att Kongl. Maj:t, såsom en nådig Konung, lärer låta sig behaga att giva Ständerna därav part. — Det

är det första formliga uppdragande av vad vi kalla den *ekonomiska* och *administrativa* lagstiftningen åt *konungen.* Men detta medgivande tog för tillfället med sig vida mer. Såsom blott *reglementarisk* ansågs nämligen även, på den tiden, vad man nu kallar *regeringsform,* och de under förmyndareregeringar upprättade regeringsformerna voro, genom sin aristokratiska syftning, för folket ingalunda behaglige. Därföre förklarade 1680 års Ständer att konungen till *ingen regeringsform* är bunden, utan endast till Sveriges *lag* och *laga stadgar,* med detsamma, som de tillika uttryckligen nedslogo *Rådets* anspråk att vara ett *femte* stånd, och sade sig ej vilja veta av någon *mediator* emellan konung och Ständer, såsom varande i fäderneslandet en okänd sak. Att förordna om regeringen uppdrogo de för övrigt åt konungen. Vilket allt konungen i sin approbation av Ständernas beslut förordnar skall för evärdeliga tider för en *lag* och *laga stadga* hållas. — Det var samma Ständer, som lämnade konungen full makt i avseende på reduktionen. — Huru denna blev ett medel för enväldet hava vi redan antytt. Samma slags tydning fingo Ständernas förklaringar angående konungamakten åren 1680 och 1682. I 1693 års riksdagsbeslut säges därigenom konungens *absoluta välde* vara förklarat, i följe varav han och hans arvingar, både man- och kvinnkön, äro satte till en envålds, allom rådande och bjudande suverän konung, den ingen på jorden är för dess aktioner responsabel, utan har makt och våld, efter sitt behag, och som en kristelig konung, styra och regera sitt rike. — Det var det envälde, som Karl XII emottog och utövade.

Alla tre dessa slags representationer ha likaledes ålagt och beviljat skatter i Sverige. Att i fordna riksdagsbeslut vilja söka rättsgrunden till alla sådana är så mycket orimligare, som, enligt gamla landslagen, bevillning ej var vad, i senare mening, kallas riksdagsfråga. Den borde ske genom överenskommelse med de särskilta

landskaperna, i de fall, då lagen sådant tillät; ehuru detta stadgande ingalunda blivit noggrant iakttaget. Medan representationen vacklade emellan landskapsständer och riksständer trädde Rådet eller konungamakten emellan; och så ser man Gustav I utskriva dryga skatter blott med Rådets åberopade bifall. Hans söner voro i detta avseende ej nogare, och framför allt visar Johan III:s oordentliga regering, med få riksdagar och nästan ständiga krig, en följd av egenmäktigt ålagda skatter. Karl den niondes täta riksmöten förändrade förhållandet till någon del, ehuru, om man känner hans inflytelse på riksdagsbesluten, mer i formen, än i saken. Gustav Adolf var i själva verket samvetsgrannare än någon av sina företrädare. Med rätta har om honom blivit sagt: »att han, den störste krigare på Sveriges tron, likväl var den minst våldsamme regenten av sin stam». Tiderna voro svåra, de lagliga formerna obestämda. Därav olikheten i dessas tillämpning, även efter utfärdande av den första svenska riksdagsordning. Ty Gustav Adolfs riksdagsordning innehåller om sättet för bevillning intet särskilt stadgande, och detsamma gäller om själva regeringsformen av 1634. Oaktat de, även under Gustav Adolfs tidevarv, talrika riksdagarna, ser man därföre tillika stundom »ett Utskott av några de förnämste Rikets Ständer» besluta och bevilja med Rikets ständers rätt, stundom Rådets myndighet träda emellan, »såsom representerande Ständerna», stundom allmänna bördor åläggas i följe av särskilta överenskommelser med landskapernas menigheter. Så beviljades i synnerhet de täta utskrivningarna ingalunda ensamt på riksdag. »Det äro hundrade utskrivningar hållne och ingen riksdag sammanskriven; dock håller jag ej orådligt, att man sänder ut vissa personer i landsorterna att tala vid allmogen» — säger rikskansleren 1636. Utskrivningarne upphörde ej heller genom något riksdagsbeslut, utan genom kontrakterna om det *ständiga knektehållet,* vilka Karl den

elfte (med efterföljd av några tidigare exempel) efterhand ingick med nästan alla de särskilta *provinserna.* Formen för alla dessa avhandlingar påminner ännu om den gamla provinsialrepresentationen; och de ur dem härledda skyldigheter ha därföre ej utan svårighet blivit underkastade reglering efter våra gällande riksdagsformer. Rikets ständer hava väl sedermera iklätt sig den ena kontrahentens eller menigheternas ställe, men ej utan dessas växande missnöje (varpå passevolansfrågans behandling vid riksdagen 1828—30 är bästa beviset). Och konflikten emellan ståndsrepresentationen och den äldre provinsiella kan i alla sina verkningar således än i dag ej sägas vara fullt utkämpad.

För enväldet, som slutligen ålade bägge tystnad, fanns ej denna svårighet. Karl XII regerade utan Ständer. Försöken av senaten, att i nöden kalla dessa till hjälp, under Karls femtonåriga frånvaro, nämligen först ett Ständernas utskott 1710, och sedan (då Ulrika Eleonora tagit plats i Rådet) allmän riksdag i slutet av 1713, skedde bägge utan konungens samtycke, och blevo utan frukt. Bägge visa en opposition, fruktansvärdare genom tystnad, än genom åtgärder och ord. — Regeringssättet av Gustav Adolfs tidevarv hade ej burit sig. Även Karl den elftes epok, med penningar och soldater och en endas hand över bägge, hade ingenting organiserat, som uppehöll den förstörelse, vari både enväldet och Sveriges politiska storhet förgingos.

Tredje häftet.

REPRESENTATIONSFRÅGAN

Tredje artikeln.

Vi stå vid vändningspunkten emellan det *äldre* och det *nyare* Sverige. Karl XII föll på gränsen mellan bägge.

Med det *äldre* Sverige mena vi här Gustavernas och Karlarnas. *Självbeståndet* och *gemenskapen med den odlade världen* äro vårt arv från dessa tider, — jag hoppas vårt oförgängliga arv. Ehuru i *yttre* avseende det äldre Sveriges politik gick miste om sitt mål. Både möjligheten av en sådan utgång och följderna därav har stiftaren av vår politiska betydenhet själv förutsett. Svenskarne borde — säger den store Gustav Adolf — *antingen,* sedan de en gång överstigit Östersjön, förvärva herraväldet över detta hav genom besittningen av alla dess kustländer, *eller,* i vidrigt fall, lägga sig inom egna klippor och skär, hålla en stark flotta och leva i landet sinsemellan enige, då ingen skall dem lätteligen kunna antasta.

Olyckligtvis skulle det nyare Sverige i stället uppenbara den svaghet genom inre söndring, som det äldre grundlagt genom krafternas överspänning.

Svenska *Folkets* historia är dess *Konungars,* har jag en gång sagt. Det gäller i synnerhet om det *äldre* Sverige. En personlig regenternas inflytelse genom stora och populära egenskaper utgjorde fordom den verkliga statsenheten, det verkliga sambandet emellan konung och folk. Därav, så snart detta villkor fanns, kraften i det äldre Sveriges rörelser, även utan stadgade och avmätta

samhällsinrättningar! Därav ock farorna, så snart detta villkor saknades! Såsom under Erik XIV:s, Johan III:s, Sigismunds regeringar samt det sjuttonde seklets minderårigheter, vilka alla visa en riktning av den privilegierade aristokratien på en gång mot konungamakten och folkets rättigheter. Men just genom denna fara också en annan, att konungamaktens av folket understödda hämnd kunde gå för långt, — att *för mycket* kunde läggas i *en endas* hand, — och att *Enväldet* slutligen för Sverige kunde bliva — vad det blev!

Att bilda en mellanmakt av *den* beskaffenhet, att den kan bliva borgen på en gång för kungamaktens varaktighet och för folkets frihet, i stället för att vara vådlig för bägge, kan man kalla den konstitutionella monarkiens egentliga uppgift. Det äldre Sverige förkastade hela problemet, sådant *Rikets råd* med en ur förmyndareregeringar uppväxt makt under sjuttonde seklet hos oss velat lösa det; och vad 1680 års Ständer till Karl XI förklarade »att de ej ville veta av någon *mediator* mellan konung och Ständer, såsom varande i fäderneslandet en ovan sak» kan med skäl gälla såsom ett uttryck av folkets stämma. — Också krossades i reduktionen både Rådets och aristokratiens makt. *Rådsväldets* anspråk hade blivit förhatliga. *Enväldet* blev förhatligt i sin ordning. Och nu övergick regeringssättet från en ytterlighet till en annan.

1719 års regeringsform, med den närmare bestämmelse den fick 1720, då konung Fredrik emottog spiran, proklamerade *Svenska friheten* under skydd av *maktägande Ständer,* som vart tredje år själve på riksdag regerade, men mellan riksdagarne genom ett av Ständernas val beroende Råd, vid vars pluralitet konungen var bunden. Det är likväl ej folkfriheten som här vinner allt vad kungamakten mister. De äro gemensamme förlorare. Och på bägges bekostnad uppreser sig — ej en enda mellanmakt — utan ett *mångvälde* av ståndS-,

korporations-, privilegii- och partiintressen. Ständerna hade 1680 förklarat, att de ej ville veta av någon mellanmakt i Sverige. De skulle själve bliva mellanmakter, som söndrade konung och folk.

Vår representation, i sina nuvarande former, tillhör mindre det äldre, än det nyare Sverige, — mindre Sverige av Gustav I:s eller Gustav Adolfs eller Karl XI:s tidevarv, än Sverige efter 1719 och 1720. — Vi ha visat, att *Rikets ständer* varken förut voro den *enda* representationen, ej heller *inom sig* och i *förhållande till kronan* organiserade såsom nu. Vi ha visat, att förut varken *valrätt,* eller *rösträtt,* eller ens *ståndens antal* voro fullt bestämda. Ännu mindre finner man bestämt, vad som fordrades till ett *Riksens Ständers Beslut;* vilket dock hade varit oundgängligt, ifall den tidens Ständer varit en statsmakt i senare tiders mening. Denna formfråga — likasom i flera mål våra ännu gällande riksdagsformer — bestämdes först genom riksdagsordningen av år 1723, vilken i 17 § stadgar, att, »uti de saker, som till samtlige Riksens ständers avgörande höra, äge vart stånd för sig sitt särskilta votum, och komme således slutet i varje sak på *ståndens fyra stämmor* att bero; vad de antingen enhälligt komma överens om, eller de fleste ståndеn (uti det Riksens ständers frihet samt vart och ett ståndѕ välförvärvade privilegier icke rörer) således falla uppå, vare ständigt och gälle för ett *Ständernas Beslut,* varemot det ståndet, som i skiljaktig tanka varit, ingalunda sig sätta må».

Den politiska kraften hos det äldre Sverige har varit nationalkänslans samband med rikets stora konungar. För övrigt hava krafterne varit olika fördelade. En statsmakt har, sedan kungamakten hos oss stadgades, *folket* aldrig varit, utan genom sin *konung.* Ej heller kan *svenska folket* sägas ha varit representerat av *Rikets ständer,* då man under hela den äldre perioden återfinner den tankan, att *adeln* var egentligen och företrä-

desvis *riksstånd.* Gustav I kallar den ej »undersåte» utan »medledamot av Sveriges rike». Att Gustav Adolfs riksdagsordning, vid skiljaktighet emellan Ständernas resolutioner, tillåter konungen »att därav taga vad bäst är», sker ej blott av ömhet för konungamakten, utan även för att undvika den ömtåliga punkten om Ständernas *rösträtt inom sig.* Adeln betraktade nämligen avgörandet förnämligast såsom varande en sak emellan *sig* och *kronan,* och ville ej tillåta tredje man att komma emellan. Ståndsrepresentationens närmare bestämmelse under Gustav Adolf rörer egentligen det *första ståndet,* som nu organiseras genom riddarhusordningen av 1626. Adeln bygger upp sig i tre klasser i motsats mot de tre ofrälse ståndén, vilkas både valsätt och rösträtt förbliva obestämda. Den högre adeln fortfar att misstycka namnet *undersåte,* eller ock göres skillnad emellan *medelbara* och *omedelbara undersåter.* Karl X förkastar väl denna skillnad; men under hans sons minderårighet höres adelns uttryckliga påstående, att ej kunna överröstas av de andra ståndén vid riksdagarne. Karl den elfte behövde sedermera i reduktionsfrågan att stödja sig på Ständernas majoritet. Icke dess mindre synas de ofrälse ståndén blott tillskriva sig ett *votum deliberativum* i rikets angelägenheter; och greve Karl Gyllenborg, i sin efterrättelse om regementsförändringen år 1719 vittnar, att ännu ur enväldet adeln utgick med den tankan, att dess stånd tillkomme *votum decisivum* i riket.

Vad i riksdagsbesluten, sedan 1680, blivit tillgjort, ansågs därföre av många såsom olagligen tillkommet, under enväldets suspension av denna adelns avgörande röst på riksdag; och samma tanke hystes om riksdagarnas suspension i allmänhet under Karl XII. Också förklarade adeln, då efter Karls fall Ständerna sammankallades, 1719 års riksdag för en *fortsättning* av den, som Karl år 1714 hade förbudit. De i Ulrika Eleonoras försäkring vid hennes upphöjelse på tronen införda

orden »att riksdagsdeliberationerna *hädanefter* skola ske utan intrång och Ständerna lämnas fritt, att själve välja sina fullmäktige» häntyda på den mening, att envåldstidens riksdagar ej varit *fria* riksdagar. Den *frihet* man mente var likväl egentligen vad man kallade *friheter,* nämligen *privilegier,* och i denna mening togs den nya friheten av alla de stånd, vilkas medlemmar, tillsammans eller enskilt, kunde åberopa sådana. I riksdagsförhandlingarne för år 1719 förekommer, huruledes *adeln, prästerskapet* och *borgerskapet* hade i Sekreta utskottet kommit överens, att allt skulle bliva ståendes, vad så väl den enas, som den andres privilegier före *1680* innehöllo, *emedan man sedan inga privilegier haft.* Så anmältes denna överenskommelse av *ärkebiskopen* i prästeståndet. — Och det var likväl Karl den elfte, som hade ordnat *svenska kyrkan!*

Man inskränkte sig ej till de *gamla* privilegierna, man fordrade *nya,* förbättrade. En sådan fordran utgick också nödvändigt ur adelns förändrade ställning. Den behövde att uttryckligen få åt sig såsom *stånd* de företrädesrättigheter bekräftade, vilka fordom, om ej i orden, dock i verkligheten, mer tillhört den högre adeln. Aristokratien ikläder sig en ny dräkt, då den gamla måste avläggas. — Det säges att grunddragen till den redan vid 1714 års riksdag i hemlighet förberedda nya regeringsformen i början varit strängt aristokratiska. Man syftade åter till ett *rådsvälde;* men de förra materialierna fattades. Karl XI har väsentligen förändrat adeln i Sverige. Aristokratien *inom adeln* blev bruten. Men ståndet såsom stånd vann på visst sätt, i jämnare fördelade anspråk, vad dess högre klasser förlorade. Då konungen nedslog *Rådets* myndighet, förklarade han med detsamma, att denna den adeliga aristokratiens egentliga representant hädanefter blott utgjorde *ett stånd med ridderskapet och adeln.* Likväl lämnade han den gamla röstberäkningen efter klasserna på riddarhuset,

oförändrad; och på denna grund kunde överlevorna av den fordna aristokratien ännu hoppas att få fotfäste. Men denna grund ramlade.

Upphävandet av klassfördelningen i dess gamla betydelse *på Riddarhuset* blev den nya frihetens första verk, efter Ulrika Eleonoras upphöjelse. — Adeln söndrade sig i början av 1719 års riksdag. Tredje klassen intog riddarhussalen, de bägge övre klasserna Sekreta utskottets rum. Lantmarskalken Per Ribbing gick dem emellan såsom medlare. Slutligen uppgjordes, genom å båda sidor valde deputerade, en *föreningsakt,* i följe varav adeln, såsom stånd, hädanefter skulle utgöra en odelad kropp och rösterna beräknas *per capita.* Redan *denna* förändring är tillräcklig att väsentligen skilja det yngre Sveriges ståndsrepresentation från den föregående. —

Det *äldre* Sverige hade känt adeln såsom *aristokrati,* visserligen såsom en, i följd av krig och erövringar, överväxt aristokrati, men som ännu alltid huvudsakligen utmärktes av den naturliga aristokratiens alla företräden. En *adelig demokrati,* och ett *Riddarhus,* som föreställer en sådan, känner blott det *nyare* Sverige. Ty, ehuru de båda första klasserna vid sitt bifall till den nämnda föreningsakten såsom villkor fästade, att inge andre adelsmän, än de som tillika voro *besutne,* skulle äga rösträttighet, enligt den i 1634 års regeringsform uttryckta grundsats: »att ingen som icke är bofast inom Sveriges och Finlands av ålder fattade gränser, have något ord på riksdagar, i rådslag eller regementet»; så blev likväl detta icke iakttaget. — *Utom* sig och i förhållande till de övriga ståndens fortfar denna demokrati åter att vara *aristokratisk.* Ifrån den utgår i själva verket rörelsekraften i det nya riksdagsmaskineriet. Adeln insätter uti dettas förnämsta verkstad, det så kallade Sekreta utskottet, *ensam* lika många ledamöter, som de övrige däri deltagande ständen *tillsammans,* och i varje annat utskott *dubbelt* antal mot de övriga (allt »efter

förra vanligheten» heter det) och, ehuru den måste ge vika för den nu uttryckligen stadgade grundsats, att omröstningarna ske *ståndsvis,* har den likväl genom gammal hävd och nylivad verksamhet övervikten.

Märkligt är, att epoken, då vår *ståndsrepresentation* framstår fullfärdig, även utmärkes av de första tecknen till denna representations redan insedda *otillräcklighet.* Att representationsfrågan i själva verket begynt vidga sig i det ögonblick, då de fyra stånden slöto sig inom sina ännu gällande former, visar ett hos riksstånden inlämnat memorial vid 1719 års riksdag av *ofrälse ståndspersoner,* med begäran att i representationen erhålla del. Prästeståndet är det enda, som om detta memorial yttrat någon mening, nämligen att de sökande väl ej kunde tillåtas bliva ett särskilt stånd, *emedan andre då torde begära detsamma,* varemot fanns skäligt, *att de hänföras till vissa av de gamla stånden,* att få giva sina *råd* till fäderneslandets nytta. — Att ordet *råd,* ej *röst,* nyttjas, skulle kunna förklaras därhän, att prästeståndet haft i sikte någon *civil förstärkning* för de ofrälse stånden, liksom adeln hade en *militärisk* i krigsbefälet. — Vare härmed huru som helst, — till vilken avlägsen tid den nu gjorda anhållan i själva verket häntydde, därom äro vi, efter mer än hundra års förlopp, bäst i tillfälle att döma. För ögonblicket blev försöket utan följd, och ej bevärdigat med stor uppmärksamhet. De fyra stånden sluta sig tvärtom nu, fullt bestämda, tillsammans. Men denna bestämmelse innehåller tillika fröet till *söndring* — genom privilegier. Dessa hade ursprungligen varit ett medel att sammanbinda *stånden* med *kungamakten,* såsom privilegiernas källa. Nu vända de sig emot sitt upphov och med detsamma emot varandra. Det är på alla håll privilegiernas avfall från en numera blott till namnet existerande kungamakt, vars byte delas på många händer.

Den nya friheten går under uti idel friheter. Adeln

får nya privilegier, ehuru ej utan protest av de ofrälse ståndén: prästerskapet likaledes i sin ordning. Borgarne fordra även sådana, och stärka emellertid på allt sätt *städernas* friheter mot *landet,* samt ivra för en ny *skråordning,* vilken även 1720 utkom och 1731 befriades från all fara för *frimästare.* Så skyndar vart stånd att sluta sig inom sig självt. Endast bönderna stå efter; — till en början även mer än förr.

Vid 1719 års riksdag finnas de uti intet riksdagsutskott, få föga del av vad som avgjordes, och hemförlovas till största delen före riksdagens slut. — Även sedermera förbliva de uteslutne från alla de *förnämsta* utskotten. Vid 1720 års riksdag fordra de att komma in i *Sekreta utskottet,* beropande sig på den store Gustav Adolf, som även kallat bönder till det Hemliga utskott, som yttrade sig över tyska kriget. Denna fordran avslogs så vid denna som följande riksdagar. Bönderne kommo aldrig in i det egentliga Sekreta utskottet, ehuru de någon gång (såsom då det var fråga om att deras fullmäktige mot sitt eget ståndś tanka skulle besluta krig) för ett skens skull tillkallades. Bondeståndet, enligt regeringsformen, hade ej heller plats i den Ständernas deputation, som bestämde riksrådsvalen. Detta stånd befann sig sålunda avskuret från all verklig andel i riksdagsväldet, om än den röst det såsom stånd ägde att avgiva, för enskilta dess medlemmar framdeles kunde bliva och blev en källa till vinst. Så mycket lättare läto bönderna vid 1723 års riksdag av hovet förmå sig, att ingå med det bekanta memorialet till borgareståndet: »att menige allmogen intet annat kunde förstå och finna, än att Kongl. Maj:t borde få äga och bruka den kungliga makt och myndighet, som Sveriges framfarne konungar haft hava, efter rikets gamla lag och stadgar; dock all suveränitet och envåldsvälde alldeles härifrån undantagen». Försöket ansågs såsom revolutionärt; och stadgade i stället *Ständernas* suveränitet.

Jag får angående vår så kallade *Frihetstid* hänvisa till en historisk teckning därav, som sedan tvenne år varit i allmänhetens händer.[1] Man har förekastat mig, att ej tillräckligt ha fästat uppmärksamhet vid denna tids även *ljusa* sida, ehuru jag medgivit, att den ej alldeles saknar en sådan. Jag vill därföre här begynna med denna ljusare sida. »Vi ha tecknat» — så föllo orden i slutet av den nämnda avhandlingen — »en tavla med mörka skuggor. Vi ha bemödat oss om sanning och oväld; men måste tillstå, att vad vi framställt ej innefattar *hela* sanningen om fäderneslandets tillstånd under denna tid. Vår tavla har förnämligast haft till föremål regeringssättet med dess drivfjädrar och följder. Men *regeringarnas* historia är sällan fullständigt *folkens;* och det gäller lyckligtvis även om den tid, med frihetens namn, som vi sökt skildra. Ser man på denna tids politiska inrättningar, så äro de osammanhängande och i sitt utslag skadliga; ser man åter på de krafter, som inom landet på samma tid utveckla sig, så äro dessa i många avseenden beundransvärda. Till en viss grad har denna tid gynnat denna utveckling. Partier egga, fast söndra; de föda tävlan. Varaktig blir likväl blott nyttan därav; så vida tävlan riktas åt ett gemensamt, stort och allmänt mål. Eljest sprider och förlorar den sig på avvägar; vilket här blev fallet. Men det är ej endast denna tävlan man får tillskriva frihetstidens fruktbarhet på krafter och gåvor. Hela det föregående Sverige inverkade här på det närvarande. Huru länge var det ej, sedan fäderneslandet i själva verket njöt *fredens* välgärningar! Efter hundraåriga krig, — först under Karl XI ett fredstillstånd, fullt av våldsamma inre förändringar; därpå åter, med Karl XII, idel krig, slutligen utan mål och utan hopp! — Skulle hos ett sådant folk,

[1] *Teckning av Sveriges tillstånd och de förnämsta handlande personerna under tiden från konung Karl XII:s död till konung Gustav III:s anträde av regeringen.* 1:a uppl. Stockholm 1838, 2:a uppl. Stockholm 1839 — i *Svenska akademiens handlingar;* GEIJERS *Samlade skrifter, VI,* 1927.

även med allt vad det lidit och förlorat, freden ej äntligen bära fredens frukter? Också kommo de med hast, ända till fredens övermod, i stället för krigets.» — — Vore det min avsikt att framträda blott såsom anklagare mot denna tid, så skulle jag utan tvekan genast ställa mig framför denna dess bättre sida, som är rik åtminstone på talanger, ehuru mindre på karaktärer, och fråga: varföre, med denna rikedom på gåvor, blev utslaget blott en *växande oreda?* Vi ha redan för detta både gjort frågan och givit svaret: »*Den var underkastad en regering av söndrade intressen, i vilken varken konung eller folk ägde någon gällande röst.*» Men även detta svar fordrar en förklaring.

Vi ha sett, att en, konung och folk sammanbindande, nationalkänsla var den verkliga statsenheten i det *äldre* Sverige. Det *nyare* började med en förlust i detta avseende. *Enväldet hade stört den gamla folktron på konungamakten, såsom sådan,* det vill säga: det hade förstört det obetingade, ovillkorliga, i denna tro, som väl ännu sökte sitt gamla föremål, men mer under formen av *rätt* än av *makt.* Det var en tro, som börjat sätta sig gränser med att undersöka sin egen grund. Tvivlet föder alltid osäkerhet. Men tron kan i detta, som andra fall, återställas på säkrare grunder. Den skall finna sig tillfredsställd, i den mån verkligheten giver rum för den övertygelsen, att konungens *makt* är *rätten,* är skyddet av *var mans* rätt, — av *ömsesidig* rätt, i *hela* dess utsträckning. Därmed hava både konung och folk beträtt den enda bana, på vilken *konungens makt* och *folkets frihet* kunna *gemensamt* fortgå.

Alla inskränkningar av kungamakten hade hittills utgått från de privilegierade, och inskränkningarna hade just därföre saknat stöd hos folket. Vart *enväldet* utan gränser kunde föra, fick det slutligen också erfara. En *inskränkt konungamakt* blev lösen för dagen, och var nationens allmänna önskan. Men på *sättet* blev folket be-

draget. Ännu trettio år efter det nya regeringssättets införande, visste det ej i allmänhet, att bakom de förskansningar, varmed privilegierade intressen omvärvt tronen, blott satt en *namnkonung*.

Detta regeringssätt har *tre epoker*, vilka här i korthet må karakteriseras.

Den gamla aristokratien, ehuru bruten till förmögenhet och rösträtt, innehade likväl ännu en fördelaktig ställning. En konung, som, utom i de så kallade *kabinettsärender* (vilket i den tidens språk ville säga, *mindre* befordringsmål), var bunden vid *Rådets* pluralitet, skulle nödvändigt i detta Råd finna sin närmaste medtävlare om makten. Emellan riksdagarne var också *Rikets råd* (som nu återtagit denna av Karl XI avskaffade titel) i själva verket *regerande*, och kunde i allmänhet bibehålla anseendet därav, så länge ej Ständerna själva rätt smakat på riksdagsväldet, utan såsom det heter i 1723 års riksdagsbeslut »lade i Riksens råds sköte och vårdnad allt bekymmer om rikets hägn och välfärd samt Ständernas oförkränkta fri- och rättigheter». Det är den *första* epoken, den nya frihetens jämförelsevis menlösa tid; då en ministère, sådan som *Arvid Horns*, kunde i fred bli nära tjugu år gammal, varföre den ock slutligen sades vara utlevad och hava påtagit nattmössan. Denna styrelse var en representant av de gamla släkterna. Så länge hade den äldre adeln ännu sin hävdvunna övervikt, och följderna av 1719 års förändring på Riddarhuset voro ej ännu utvecklade; tills 1738 den yngre adeln uppsatte *hatten* såsom frihetens sinnebild och störtade de gamla, så kallade, *mössornas* regemente.

Det var *Riddarhusets* avfall från *Rådet* och inryckande i regeringen. Ty hattarnas regering i Sverige är Råd och regering beroende av *Riddarhusets pluralitet*. Det är den *andra* epoken, som var blott en konsekvent utveckling av regeringssättet. Ty Riddarhuset var sedan 1719 inom sig demokratiskt, och denna dess natur hade

inträffade 1765 års partivälvning, och därmed den *tredje* epoken.

Det är svårt att karakterisera det nu till välde uppstigande partiet, emedan det är sammankommet av olika, ja motsatta beståndsdelar, — en företeelse, som likväl i den politiska världen är vanlig, och i våra dagar ej heller saknar exempel. Vi ha kallat detta parti för de *nya mössorna,* till skillnad från de strängt aristokratiska *gamla mössorna.* Desse, allt sedan 1738 underlägsne, hade småningom nalkats och räckt handen till den *ofrälse* demokratien, som likaledes befann sig undertryckt. De hade ej ogärna sett Dalupproret och tagit parti av den minoritet i borgareståndet, som yrkat principalatskvestionen. Förbindelsen var onaturlig, och skulle upplösa sig, så snart sammanhållningen av den gemensamma oppositionen mot hattarna upphörde. — Emellertid vilje vi behandla de nya mössorna såsom ett helt, så länge de visa sig hålla tillhopa, och den fortsatta reaktionen mot det förra partiets system, erbjuder en sådan sammanhållande synpunkt.

Av hattarnas system är den *inre* sidan oss här viktigast. De äldre mössorna hade varit fredliga. De släkter, med vilka Horn omgav sig i Rådet, och som tillhört den gamla krigiska aristokratien, hade efter enväldet ombytt grundsatser med lycka. De behövde lugnet för sin egen skull. Sverige behövde det ännu mer för sin egen skull; och deras fredliga politik var för landet nyttig. Riket har ej erfarit en hastigare förkovran än ifrån 1721 till 1738. Freden läkte krigets skador, handeln och sjöfarten utvidgades, det nya lagverket fullbordades och antogs, myntet stadgade sig och genom god hushållning avbetaltes större delen av rikets skuld. — I några mått och steg igenkänner man väl aristokratiens tunga hand; men i det hela var den inre förvaltningen förtjänstfull. — Det var helt och hållet *yttre* politiska förhållanden och deras återverkan på ett yngre släktes krigiska stämning

som störtade den gamle Horn och hans vänner. Man ville förödmjuka Ryssland; men var så illa förberedd, att man själv blev förödmjukad. — Oaktat en sådan hattpartiets början bibehöll det sig likväl länge. Hattarne ha levat på nationens ryska antipatier, och tillika bedragit dem. Därav nödvändigheten att begagna alla partimedel för bibehållandet av en i grunden falsk, ehuru till utseendet patriotisk, ställning! Därav den reduktion av maktens alla medel till lättare hanterlighet, som vi omtalat! Sammandragningen av hela riksdagsväldet inom *Sekreta utskottens* hemliga verkstad, — användningen av *banken* under samma hemlighetsslöja för partiändamål, — ett lika hemlighetsfullt bruk av de *fransyska subsidierna, — befordrings-* och andra *enskilta måls* dragande alltmer under Ständernas, det vill säga, det härskande partiets, domstol, — och slutligen på en gång *förlags-* och *prohibitivsystemet* för näringarna på allmän bekostnad, varigenom dessa och deras idkare på dubbelt sätt av regeringen gjordes beroende; se där de artificiella stöden för ett så långvarigt partivälde!

Hattarne berömde sig av att genom 1738 års system ha skapat Sveriges *manufakturer,* under det deras motparti i synnerhet påstod sig hylla *jordbrukets* intresse. Det första undantaget från den gamla, barbariska grundsatsen, som betungade, ja pliktfällde all nyodling på oprivilegierad jord, skedde ock genom Kongl. förordningen av den 30 aug. 1731, som stadgar, att vad en åbo av byutmarken upptager och i bruk bringar skall han i framtiden beständigt nyttja, utan någon skattläggning eller tillökning i hemmanets utlagor. Allt vad under hattperioden i detta avseende ytterligare tillgjordes (genom Kongl. förordningarna av den 25 nov. 1740 och den 5 oktober 1741), innehåller blott en närmare bestämning, man skulle kunna säga, en inskränkning härav, då de tillägga, att odlingarna, för att vara frikallade från ny skattläggning, böra vara gjorda å oländig och stenbun-

den mark. — En särskilt uppmärksamhet förtjänar däremot resolutionen å allmogens besvär år 1743, som medgiver, att torp och lägenheter, vilka genom skattebondens flit och idoghet blivit upptagne och hittills (enligt det gamla förbudet för andra än frälsemän att sig med sådane anläggningar befatta) blivit med räntan indragne till kronan och från skattehemmanen skilda, hädanefter utan särskilt ränta eller skatt skulle bliva en rättmätig belöning för åboens flit och arbete, hemmanet till understöd; vilken grundsats genom Kongl. brevet av den 18 febr. 1757 även utsträcktes till kronohemmans åboer.

Hattarnas slutliga katastrof var finansiell. Partiet syntes vid 1756 års riksdag triumfera över alla inre fiender. Hemligt hade på samma gång förlägenheten stigit till den grad, att till och med medel saknades för spannmåls införskrivande till lindring av den genom missväxt inträffade nöden; »emedan», — såsom i Rådet erkändes, »rikets skuld utomlands var så stor, att föga mer kredit stode att förmoda». Icke dess mindre gav 1756 års Sekreta utskott ett kreditiv på banken för kriget med Preussen, vilket Hattrådet följande året beslöt, både utan Ständernas hörande och emot konungens vilja, och som, företaget på Frankrikes uppmaning, sedan kostade fem gånger så mycket som de fransyska subsidierna inbringade. Då kunde partiets bankrutt ej längre döljas.

Den *tredje och sista* epoken av Frihetstiden, som inträder med 1765 års riksdag, visar ett försök att utöva högsta makten genom *Rikets ständers* (i stället för i själva verket Riddarhusets) *pluralitet,* men som misslyckades, emedan *Ständerna själva representerade söndrade intressen.*

Gemensam syntes till en början pluralitetens riktning mot *Sekreta utskottens* hittills övade välde, som hade varit hattarnas förnämsta regeringsmedel. Sekreta utskottet vid denna riksdag erhöll ej blott en instruktion, i

vilken Ständerna föreskrevo: »att alla förändringar av statsverket, alla förfoganden om riksgäldens betalning, alla medel till växelkursens styrande, alla författningar om bankolån och alla andra ekonomiska ärender *ej annorlunda än av Riksens ständer i plenis* skulle avslutas, sedan Sekreta utskottet därom avgivit sitt betänkande»; Sekreta utskottet föröktes dessutom med en *stor deputation* av 100 adelsmän, 50 präster, 50 borgare och lika många bönder, vilka sistnämnde på detta sätt slutligen även undfingo sin del i riksdagsväldet.

Redan 1 § av den stora deputationens instruktion innehöll, att den skulle verkställa sin granskning, utan avseende på de *decharger,* som, Riksens ständers plena ovetande, blivit vederbörande meddelade. — Berättelsen om bankoverket kostade vid 1765 års riksdag tretton månaders arbete. — Såsom grund för oredan i penningeväsendet uppgives *1738 års skadliga princip, att förena kronan och banken i en gemensam penningerörelse.* Tvenne krig, säges det, torde hava varit förebyggda, så framt ej bankens samlade penningestock stått kronan utan gensägelse tillhanda. Förvirringen hade blivit grundlagd genom Finska kriget; varefter bruket hos Sekreta utskottet uppstod, att efter sig lämna så kallade *kreditiver* på banken. Missförhållandet hade växt genom Pommerska kriget. Till sin höjd hade det onda kommit genom egennytta och brist på offentlighet. *Bankolånen,* enligt de grundsatser, som 1738 års system införde och den senare hattperioden ifrån 1756 överdrev, hade gjort mer skada än gagn. Principen var att *öka* dem, i samma mån, som det redbara myntet *minskades;* emedan den falska tankan uppkommit, att allt detsamma kunde uträttas med kreditsedlar, som med redbart mynt. — Såsom exempel av missbruket med de till allt lägre ränta utlämnade bankolånen anföres, att av 66 millioner (daler kopparmynt) lån i banken på järn hade fjorton exportörer i Stockholm och Göteborg disponerat 40 mil-

lioner. I Stockholm hade ett enda handelshus under den senast förflutna tiden rört sig med inalles 16 millioner bankolån. Ej annorlunda hade tillgått med den fond, uppkommen genom en viss alla in- och utgående varor ålagd avgift, som sedan 1739 varit ställd under det så kallade *Manufakturkontoret*. Uppmuntringarna hade snarare blivit givna åt gynnade personer än åt näringarna, mer tjänat partiavsikter än saken. För detta ändamål insveptes allt i hemlighetens slöja, näringarnas verkliga tillstånd, ej mindre än bankens. Manufakturintresset bevakades vid riksdagarna av en Sekret manufakturdeputation, handelsintresset genom en Sekret handelsdeputation, bankens genom en Sekret bankodeputation, alla förlorande sig i det allrådande Sekreta utskottet.

Det var för övrigt icke blott finanserna, som 1765 års Ständer underkastade en utförlig granskning. De sträckte räfsten till alla delar av riksstyrelsen. Uti sin skrivelse till regeringen om *lagarnas behöriga verkställighet* yrka de reform i ungdomens uppfostran, i sederna, i befordringssättet, i lagskipningen, i exekutionsverket, i det hittills gällande skriv- och trycktvånget samt i Ständernas egen verksamhet vid riksdagarna, vilka blevo allt långvarigare och kostsammare. Genom rangordningens upphävande sökte man att motarbeta titelsjukan, genom en sträng förordning mot yppighet och överflöd att befrämja sparsamheten, genom tryckfriheten att befordra upplysningen. — Allt detta låter väl; men följden blev ej den väntade. Och man har rätt att även misstänka avsikternas renhet, då man ser samma parti, som, t. ex. nu vid 1765 års riksdag, ibland andra välljudande förändringar, även yrkade upphörandet av Ständernas så missbrukade befattning med privata besvär i tjänstesaker, vid 1769 års riksdag försvara just detta såsom ett frihetens palladium, av intet annat skäl, än emedan motpartiet då yrkade samma reform.

Huru det goda kan verka till ondo — är en av de frågor, vartill man oftast får anledning. Men det är tillika en av de svåraste frågor — i synnerhet genom de olika begreppen om det goda. Ty det finnes ett *gott för mig, ett gott för somliga,* och ett *gott för alla;* vilka särskilta slags goda alla krigat och ännu kriga med varandra. I deras inbördes ställning ha med tiden förändringar inträffat, i den mån, mänskliga intressen och behov blivit allt mer beroende av varandra; — vilket är den knut i mänskliga sakernas skådespel, som *civilisationen* allt hårdare tilldrager. Det goda av första slaget, som är detsamma som det *enskilta intresset,* har ur den strid av alla mot alla, som skulle uppkomma därav, om man ohejdat åt detsamma överlät sig, tidigt sökt skydd i det andra slaget, i detta *goda för somliga,* som är *korporationsintresset,* men med den följd, att korporationsintressena i stället mot varandra allt mer blivit inbördes fientliga. Detta har slutligen gått och går så långt, att det *enskilda intresset,* först av instinkt, men småningom av insikt, måste söka skydd för sitt *egna goda* i vad som är *gott för var och en,* det vill säga i det välförstådda *allmänna intresset.* Och denna allians — utan tvivel den märkvärdigaste, som någonsin blivit ingången — skall nödvändigt allt mer besegra det avsöndrade korporationsintresset, eller åtminstone till den grad omskapa detsamma, att det *goda för somliga* blott blir ett önskeligt mål, i den mån det icke upphäver eller förhindrar vad som är *gott för alla:* en grundsats, vilken ej blott för varje rättsenlig, mindre eller större, samhällsbildning är lika gynnande, utan så naturligen fruktbar att ju mer den erkännes, ju mer skall varje ärligt arbete även i timlig måtto bliva rikt på välsignelse.

Följer nu härav, att det verkligt goda blott verkar skenbart till ondo; så gäller likväl ej mindre omvändningen av satsen, eller att det blott skenbart goda åstadkommer det verkligt onda. Ty även det, som blott är

gott för somliga, kan giva sig anseendet av att vara gott för alla; och detta är en tvetydighet, som i synnerhet lätt vidhäftar oppositionen av parti mot parti. Det underliggande förer vanligast rättvisan i munnen, och fortfar därmed så länge till dess egen seger är given, sällan längre. Så kan man ej heller neka 1765 års Ständer förtjänsten att hava uppdagat många djupt inrotade missbruk. En gång vid styret dröjde de nu härskande ej att själve visa sig såsom parti, och det lovvärda, som de börjat med att uttala, förvandlade sig under deras egna händer till motsatsen. Ty rena händer blevo allt sällsyntare; och då *korruptionen* med utländska penningar, som länge varit i tilltagande, just under denna Frihetstidens sista period, eller med brytningen från det fransyska till det engelskt-ryska allianssystemet, steg till sin höjd, så torde man, i det ena som det andra partiets leder, finna tillräcklig bekräftelse på vad vi i teckningen av denna tid yttrat: »Var och en, ännu ej hunnen till fördärvets djup, blyges egentligen att endast handla efter sitt enskilta intresse, då detta befinnes i uppenbar strid med det allmänna. Omfattar detta enskilta intresse däremot redan fleres, såsom en korporations, ett partis, så blir det dristigare; och kan det slutligen dölja sig under kappan av allmänt väl, så uppstår därav det egna, men ganska vanliga förhållandet, att man får höra en *god* sak drivas med hela oförskämdheten av *dåliga* bevekelsegrunder.»

Vi ha sagt, att konung och folk på partiregeringen gemensamt förlorade. Att den sista akten av skådespelet skulle bekräfta detta, kunde man redan sluta av den häftighet, varmed de nya mössorna fullföljde sin seger över motpartiet. Till avhjälpande av de missbruk, som detta parti, t. ex. i finansiellt avseende, fostrat, hade både fasthet i plan och försiktighet i avseende på medlen varit behövliga, då dessa missbruk voro djupt inrotade, och fordrade ej mindre tid än omsorg att av-

hjälpa. I det stället brådstörtades allt till en häftig brytning, liksom med avsikt, för att så mycket mer öka motpartiets syndaregister. Våldsammast verkade oklokheten av de till myntvärdets upprätthållande vidtagna åtgärder. De orsaker, som verkat dettas fall, hade under en följd av år varit verksamma och billigheten fordrade, att hela tyngden av botemedlet icke kastades på det närvarande ögonblicket. Det blev likväl händelsen, utan att riket ändå erhöll fördelen av en *realisation*. Vad man ser är blott strypsystemet, och för övrigt intet förnuftigt mål, liksom hade man endast velat förgöra sina motståndare, utan att fråga efter, vad land och folk därpå ledo. Hela planen gick ut på *indragning av sedelstocken*, tills kursen blev *al pari*. Detta skulle väl ske småningom; men utgången vart annorlunda, och förändringen verkade lika plötsligt, som våldsamt. Banken var tillsluten för alla lån. Alla kapitalister höllo på sina penningar. Priset på varor och egendom nedtvingades under halva värdet. Bankrutter yppades på alla håll. Hela det på lån byggda fabriks- och manufaktursystemet ramlade, och nöden i Bergslagerna blev i synnerhet stor. Län funnos, där kronobetjäningens antal ej var tillräckligt för utmätning av kronoutlagorna. I Älvsborgs län skedde en resning av allmogen. I Stockholm var sinnesstämningen så orolig, att borgerskapet måste patrullera till häst om nätterna, och det föreslogs att till vakterna utdela skarpa skott.

Konungen fordrade riksdag. Det nya Rådet, som därav befarade sitt partis fall, bemötte denna upprepade fordran med hårdnackat nekande. Det var då man såg det besynnerligaste skådespel. Den 12 dec. 1768 förklarade konung Adolf Fredrik i Rådkammaren, att han, *om ej* Riksens ständer sammankallades, och *intill dess* denna kallelse utfärdades, *sig ej med riksstyrelsen ville befatta*, och förböd emellertid sitt namn att nyttjas i något Rådkammarens beslut. — Därmed kom det till ett

försök, om riket i själva verket även utan konung kunde styras. Rådet jävade avsägelsens giltighet, och framtog den *kungliga namnstämpeln,* vars bruk, uppkommet uti konung Fredriks ålderdomsdagar, blivit ordentligen föreskrivet 1756, ifall konungen på Rådets föreställningar vägrade sin underskrift. Man såg nu befallningar, undertecknade med denna namnstämpel, utgå från Rådet, under det kronprinsen personligen underrättade rikets kollegier att konungen ej mera deltog i regeringen. I fem dagar varade detta interregnum; tills slutligen, då nästan alla offentliga myndigheter i huvudstaden, i följe av konungens beslut, förklarade sig inaktiva, och även militärbefälet tillkännagav sig ej kunna ansvara för soldatens lydnad, Rådet måste giva efter och riksdagskallelsen utfärdades.

Den i Norrköping började, men i Stockholm slutade, urtima riksdagen år 1769 följde härpå, och med den en ny partivälvning. Tecknet till varje sådan var alltid en *ny ministère,* och benämningen är så mycket egentligare, som *kanslipresidenten* denna tid uttryckligen kallades *premiärminister.* Dessa ministèrer växlade slutligen allt snabbare, med ombyte av härskande parti vid riksdagarna. Ett Mössråd hade efterträtt Hattrådet 1765. Ett nytt Hattråd efterträdde det 1769 avsatta Mössrådet. Den, genom konung Adolf Fredriks död föranledda, urtima riksdagen 1771, då mössorna ånyo hade pluraliteten, såg åter tio rådstolar lediga. Sju riksens råd förklarades förlustige sina ämbeten. Trenne hade genom frivilligt avsked undandragit sig detta öde. De lediga platserna fylldes med så mycken möda, att det kom i övervägande, om man ej kunde tvingas att emottaga rådsämbetet.

Allt detta var tecken lika mycket till partiernas oro, som vanmakt. Den katastrof, som följde och som störtade detta regeringssätt, var också till sina inre orsaker vida mindre en partibrytning, än en *ståndsbrytning.* Och

det är i synnerhet såsom sådan, som den förtjänar uppmärksamhet i svenska representationens historia.

Frälse- och *ofrälse*frågan, med det stridsämne den innefattar har alltid framträtt ånyo vid vårt samhällsskicks viktigaste epoker. Så snart man ser den röra sig, är den *profetisk* i avseende på en kommande välvning. Så förebådade den de viktiga inre förändringarna under Gustav I, under Karl IX, under Karl XI. Vid varje kollision emellan frälse och ofrälse i Sverige har alltid kungamakten trätt emellan, och alltid till sin egen fördel. En ny gestalt skulle frågan få, då kungamakten ej mera fick vara med om svaret; vilket inträffade under det svaghetstillstånd, vari svenska kungadömet förföll, efter enväldets överspänning. Hade frågan förut varit svår, så blev den under en ståndsregering ännu svårare att lösa; emedan denna just var grundad på *mer och mindre privilegierade stånd, med ett första stånd i spetsen,* och dess hela maskineri skulle sönderryckas, med detsamma som representationen delade sig i tvenne mot varandra fientliga hälfter. — Var och när detta sker, — eller är på vägen att ske, — (och faran är så mycket större, om en sådan söndring förr eller senare är oundgängelig) — måste vår ståndsrepresentation, även blott *såsom* representation, förolyckas och söka bot *utom* sig. — Att tvisten ej genast antog denna svårare karaktär i samma ögonblick, som vår ståndsrepresentation efter 1719 blev fullfärdig och tillika uppträdde såsom regeringsmakt, därtill bidrog mycket det inskränkta sätt, varpå saken den tiden uppfattades. Det var partiernas öde, att påtrycka även stora saker en småaktig karaktär; emedan enskilta fördelar så ofta gjorde sig gällande, under sken av det allmänna bästa. Men ser ännu i hela striden knappt en skymt av allmän rättvisa, men däremot så mycket mer privilegiiavund: en avund, som endast kan tillfredsställas genom egna privilegier. Varföre ock bondeståndet, som på privilegiiväg minst kan hoppas nå-

gon uppkomst, i själva verket också för egen räkning minst deltager i striden; ehuru det följer de andra i oppositionen mot de företrädesvis privilegierade. En självständigare opposition i detta avseende hos bondeståndet, för sig taget, ligger utom både vår så kallade Frihetstid och den nästföljande. Att en sådan faller inom *vår* erfarenhet har givit frågan ett nytt skick, men också gjort dess lösning så mycket nödvändigare. Därmed har nämligen saken kommit därhän, att vår ståndsrepresentation måste söka botemedlet *inom* sig, det vill säga ombilda sig på *fredlig* och *laglig* väg till en representation av *folket,* enligt erkända grundsatser av rättvisa och billighet. Ty vad botemedlen *utom* representationen angår, så äro de dels otillräckliga, dels våldsamma; och Sverige, som redan av denna anledning haft så många revolutioner, tål ej vid flera.

Vår så kallade Frihetstid både *begynte* och *slutade* med denna huvudsakliga stridsfråga i svenska författningen, utan att kunna lösa den.

Ulrika Eleonoras underskrift på adelns privilegier år 1719 skedde utan de andra ståndens samtycke och vetskap; varföre ock dessa protesterade däremot. De upprepade denna protest vid 1720 års riksdag, som därföre ändades med osämja och i hast. Vid nästa riksdag, då prästeståndet tillfredsställdes med 1723 års privilegier för sitt stånd, gav det för sin del efter, och de övrige läto förmå sig att följa exemplet; vilket likväl skedde med så mycken motsträvighet, att förlikningsförslaget nära hade blivit tillintetgjort. Borgerskapet protesterade i synnerhet mot adelns i privilegierna förvarade företrädesrätt till rikets tjänster, och satte däremot påståendet om alla civila ämbetens besättande *till hälften* av ofrälsemän; vilket hos de andra ofrälseståndeden fick understöd. Adeln ingick då en egen *konvention,* och förband sig att, såsom orden lyda, »med gods och liv försvara sin dyrbara frihet»; varmed krigsbefälet

i de starkaste ordalag instämde. De ofrälse ståndеn uppsatte däremot en *Reservationsakt,* om visse civile tjänsters besättande utom adelsståndet, till jämviktens bibehållande mellan fyra maktägande Ständer; och, ehuru talemännen slutligen undertecknade adeliga privilegierna, skulle detta likväl blott äga kraft för det närvarande, ej för framtiden. Reservationen blev kvarstående i ståndsprotokollerna.

Huru både regeringssätt och representation sedermera under denna tid utvecklade sig, har i korthet blivit angivet. Huvudledningen blev hos det första ståndet.[1] Att den mest högättade och aristokratiska delen av detta stånd, sedan den år 1738 på *Riddarhuset* förlorat pluraliteten, i stället sökte *ofrälse* bundsförvanter, och huru denna koalition år 1765 själv kom till styret, hava vi sett. Men därigenom skulle den inbördes tvedräkten hos de härskande snarast bliva uppenbar. Det var nämligen den åter väckta *frälse-* och *ofrälsefrågan,* som slutligen söndrade denna sista, av stridiga beståndsdelar sammansatta, halvt aristokratiska, halvt demokratiska koalition, och nödgade ståndsväsendets förnämsta representant, det första ståndet, att kasta sig i den av utländsk makt (nämligen då för tiden Frankrike) understödda kungamaktens armar. Vilket var 1772 års revolution.

[1] I den vid 1771 års riksdag utbrytande öppna oenigheten emellan adeln och de ofrälseståndеn (i vilken i synnerhet borgareståndet och det antiepiskopala partiet i präs eståndet utmärkte sig), ser man, att det första ståndets gamla anspråk, att ej kunna överröstas vid riksdagarna, ännu ej voro utplånade. Uti Gustav III:s konungaförsäkran hade i § 5, i enlighet med konung Adolf Fredriks försäkran, blivit insatt, att konungen städse skulle instämma med *samtelige* Riksens ständer. De ofrälse ståndеn uteslöto nu orden *samtelige,* därigenom bindande konungen vid *tre ståndѕ pluralitet.* Däremot protesterade adeln; ehuru särskilt i konungaförsäkran förklaras, att till *privilegiers* ändring fordras alla *fyra* ståndens bifall.

TAL OCH ARTIKLAR

1840—1844

ANFÖRANDEN VID RIKSDAGEN 1840—1841

I.

Om pension åt Per Henrik Lings änka.

Yttrande 29 febr. 1840 med anledning av *statsutskottets* memorial n:o 6 angående avlidne professorn P. H. Lings änkas underdåniga ansökning om bibehållande av den hennes man i livstiden tillagda lönetillökning.

Jag behöver ej vidlyftigt förorda detta ärende. Lings förtjänster äro ej okända. Han har genom en hel levnads rastlös verksamhet tillräckligt dragit försorg därom, att de sent skola glömmas. Åt de sina har han ej lämnat annat skydd, än sitt namn; och det är ej mer än rättvist, att de skola njuta något frukt av den tacksamhet, som bör ägnas hans minne. Hans liv var en kamp under växlande, ofta oblida öden, vilket ej hindrat honom att ingiva sin lyra toner, som i Sverige ej skola förgå. Han är stiftare av gymnastiken i vidsträcktare mening, och ej blott för sitt fädernesland. Han har infört den vid våra läroverk. Jag upprepar, att han ej givit de sina annat arv, än sitt namn. Jag hoppas att detta stånd ej jävar den eniga välvilja, som alla ståndens representanter i höglovl. statsutskottet i förevarande fråga visat.

Särskilt har jag tagit till orda, för att avgiva en förklaring. Ling dog med en skuld till det allmänna. — Han hade emottagit uppdraget att utarbeta en lärobok i gymnastiken, och hann själv blott börja, ej fullborda den. Jag får tillkännagiva, att detta arbete, *Gymnastikens allmänna grunder,* av L i n g, efter hans egna anteckningar

blivit fullbordat av hans närmaste och av hans lärjungar, och nu befinner sig i allmänhetens händer. Hans önskan att framlämna det i det skick, som motsvarade hans egna, svårt uppfyllda fordringar, vållade dröjsmålet; men arbetet, om det ock ej äger den fullkomlighet han själv kunnat giva det skall likväl alltid av honom förbliva ett dyrbart minne.

2.

Om lärarens personliga inflytande.

Yttrande 4 mars 1840 med anledning av prosten Säves motion rörande ny organisation av läroverken.

I den allmänna syftningen av prosten Säves motion instämmer jag, och anser även dess speciella del värd uppmärksamhet. Det är ej obekant, att jag är en ibland dem, som yrka en reform av vårt Läroverk, åsyftande på en gång att giva skolan mer enhet och mer allmänneliget, och att i denna reform trivialskola och gymnasium, realskola och lärdomsskola skulle utgöra ett helt. Jag lägger i allmänhet vikt på förbättrade former. Likväl måste jag på samma gång erkänna, att utan det personliga elementet alla former äro kraftlösa, och det gäller mest om de former, som förutsätta en jämnare kraftansträngning. Detta personliga element kan giva liv åt även ofullkomliga former. Prosten Säve har nämnt det företräde, som de i studentexamen meddelade betyg tyckas giva åt den Stockholmska Elementarskolans elever framför gymnasiernas. Jag måste därvid göra en anmärkning. Det är sant, att dessa hittills fåtaliga elever befunnits överträffa *mängden* av gymnasiernas lärjungar, på det hela taget. Däremot måste jag tillägga, att detta ej gäller om *alla* gymnasier, och att *somliga* gymnasier eller i allmänhet de, som äro utmärkte genom bättre lärare, till universitetet dimitterat lärjungar, med vilka elementarskolans ele-

ver i verklig mognad svårligen kunnat jämföras. — Sådant är omdömet hos examinatorerne vid studentexamen i Uppsala. Det är ett bevis på vad personlig skicklighet förmår. Det är otroligt vad ett redligt och upplyst nit på vad bana som helst kan uträtta. Mest gäller det om läraren. Vem av Eder kommer ej ihåg, mine Herrar, vad lyftning en skicklig lärare, en utmärkt rektor, ett par nitiske och förtjänstfulle lektorer kunna giva åt en skola, ett gymnasium! Sådant citeras såsom en epok genom generationer. Jag har, i anledning av prosten Säves anmärkning, här velat göra denna rättvisa åt det gamla Läroverket, för att visa det jag ej är blind för vad det med goda lärare kan åstadkomma; och om jag yrkat och yrkar andra, i min tanke fullkomligare former, så är det endast i den avsikt, att dessa må ge de personliga krafterna inom Läroverket ännu större liv och utrymme i strävandet efter ett högre, allmännare mål.

3.

Om ny lokal för Riksarkivet.

Motion av Geijer 4 mars 1840.

Vikten av ett väl ordnat Riksarkiv behöver ej med många ord ådagaläggas. I de handlingar det vårdar förvaras kunskapen om landets allmänna tillstånd, och bevisen för enskilta medborgares rättsanspråk. I Sverige är Riksarkivet, såsom en verkligen offentlig anstalt, en stiftelse av den store Gustav Adolfs tidevarv. I den första Kongliga instruktionen fick det sig det dubbla ändamålet föresatt, att vårda dels rikets *gamla* handlingar, som äro källorna för dess historia, dels de *nya,* som årligen borde dit avlämnas, för att alltid vara tillgängliga vid förekommande behov av upplysningar om avgjorda regeringsärenden. Riksarkivet skulle, under inseende av rikskansleren, förestås av ett rikets råd, med tillhjälp av en sek-

reterare och fyra underordnade tjänstemän. Det förtjänar anmärkas, att Riksarkivet *nu,* med en tvåhundraårig tillökning av akter, har ett mindre antal av tjänstemän, än som ansågs nödvändigt vid första uppsättningen. Men denna olägenhet är icke den enda. För 200 år sedan erfordrades till förvarande av Riksarkivets handlingar endast tre rum. Nu uppfyller det, utom de trenne små arbetsrummen, tre från varandra skilda, vidsträckta valv under Kgl. Slottet. Det ena av dessa valv, med ingången från Logården, är så fuktigt, att flera gamla, ganska viktiga, urkunder befunnits multnade, varföre resten, såvitt möjligt, har måst flyttas. Stora högar av oordnade brev och statsskrifter, för vilka icke utrymme funnits på de tätt anbragta hyllorna, ligga i dessa valv på stengolven. Många av dessa handlingar, ävensom de vilka närmast murarne äro uppställda, befinnas till den grad fördärvade, att endast så mycket av dem är läsligt, som fordras att inse vikten av det förlorade. Rummen i den senast åt Riksarkivet upplåtna flygeln av Riksgäldskontorets hus på Riddarholmen äro även nära uppfyllda, och kunna, genom avlägsenheten och den fåtaliga tjänstemannapersonalen, nästan blott tjäna till förvaringsrum för boktryckeriernas leveranser till Riksarkivet, och för sådana handlingar, som ej fordra att vara hastigt och lätt tillgängliga.

Jag får för sanningen av dessa uppgifter åberopa intyget av den utmärkte man, som i dessa senaste år, endast ledd av sitt rena nit, frivilligt åtagit sig arkivets vård, och om detta verk, oaktat sådana hinder, förvärvat sig förtjänster, vilka även där skola göra honom oförgätlig. Men jag kan även åberopa min egen erfarenhet. Jag har länge och, jag vågar säga, träget arbetat i detta arkiv, under de ledigheter, som min läraresyssla vid universitetet mig lämnat. Jag kan med sanning säga: jag har där lärt känna Svenska Historien; och äga mina försök att den framställa något värde, så må det förnämli-

gast tillskrivas de forskningar, som jag där varit i tillfälle att anställa. Mina medarbetare på samma fält skola, vad deras egna arbeten angår, instämma i samma omdöme. De skola även instämma däruti, att, om dessa undersökningar medföra sin belöning, de, i de mörka rummen, ej eller äro utan vådor för de ögon, som här skola forska i det förflutna.

I namn av Fäderneslandets Hävder — i alla deras namn, som dem vårda och älska, vågar jag begära, att så menliga förhållanden må upphöra.

Vad som redan skulle erfordras för anskaffandet av en ny tillräcklig lokal för Riksarkivet, är tvivelsutan mycket. Ett genom säkerhet och storlek för ett sådant ändamål tjänligt hus, i närheten av statsexpeditionerna, kan troligen ej erhållas under 100,000 r:dr b:ko, eller däröver, och hälften av den nämnda summan torde dessutom bliva behövlig för en ändamålsenlig reparation, indelning och inredning av detsamma. Men däremot kunde ock en sådan statens egendom i flera avseenden ägnas åt nationens minnen, och åt de institutioner, som med dem närmast sammanhänga. Både Riksarkivet och den med Riksarkivet fordom under ett annat namn förbundna Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, jämte de åt dess vård anförtrodda dyrbara samlingar av mynt, antikviteter, handskrifter och böcker, skulle sålunda finna ett nationen värdigt utrymme för sin verksamhet.

Jag får, till inköp och inredning av en tjänlig lokal för nämnde ändamål, vördsamt föreslå, att Rikets ständer må bevilja ett anslag av etthundradefemtiotusen r:dr b:ko; och anhåller om remiss av denna min motion till höglovliga statsutskottet.

4.

Om hållskjutsens upphörande.

Motion av Geijer, framställd 6 mars 1840.

Man hör de mest olika omdömen om landets verkeliga ställning: — å ena sidan påståenden, med framdragna bevis om ett tilltagande välstånd, å andra sidan klagomål, som ej heller kunna anses ogrundade, över avtagande välmåga, nöd och fattigdom. Man skulle kunna ha rätt på båda sidor, nämligen om vissa grundorsaker finnas, som göra att en ökad välmåga hos oss mer än vanligt måste bliva ojämn, så att vad som är vinst för en, blir förlust för en annan. Våra konstlade näringsförhållanden medföra i mer än ett avseende en sådan olägenhet. Men en huvudorsak till det onda ligger, i min tanka, däruti att svenska jorden i allmänhet är *hårt* beskattad, i synnerhet, emedan hon tillika är alltför *ojämnt* beskattad. Jag kan ej instämma i deras övertygelse, som förmena, att denna ojämnhet i alla fall tillräckligt jämnas för varje innehavare genom det högre eller lägre inköpspriset på hans egendom, i följe av de större eller mindre onera, med vilka den är belastad. Det är en allmän olycka, om pluraliteten av jordägare befinna sig i den belägenhet, att deras jord är litet värd emedan den är mycket belastad. Man har genom ett sådant tillstånd lagt den tyngsta skatt på progressionen till verkeligt välstånd, emedan man gjort den för mängden omöjlig; och man borde ej glömma, att allmänt välstånd är summan av de enskiltas. Med dessa reflexioner åsyftar jag intet brådstörtande skattejämkningsförslag. Både lag och hävd föreskriva, att kronans ordinarie inkomster ej utan båda statsmakternas samtycke kunna rubbas eller ändras. Detta hindrar likväl ej att de med gemensamt samtycke må jämnas och, i vad de för

jorden ha förtryckande, lindras; och konungen kunde ej bättre ådagalägga en så välgörande avsikt, än om han lyftade från jordbrukarens axlar de besvär, som ej äro en kronans inkomst, men likväl blivit på svenska jorden tungt vilande servituter. Sådana, i synnerhet allmogen drabbande, servituter äro *skjutsnings-* och *väghållningsskyldigheterna.*

Den förras olägenheter äro tillräckligt kända och erkända; men även det senare på jordbruket häftande besväret, ehuru mindre ojämnt fördelat, är likväl tungt nog och träffar företrädesvis mängden av mindre jordbrukare. Ostridigt är att alla försök till att sätta skjutsen på entreprenad, eller framkalla forvagnsinrättningar i större skala, måste misslyckas så länge skjutslegan är så låg, att både spekulanter och resande för sådana inrättningar måste fattas, i fall ej staten med egen förlust och ständig uppoffring vill underhålla dem. En tillökning, och en ganska betydlig tillökning, i skjutslegan fordrades oundgängligt endast för att bringa det nämnda entreprenadsystemet hos oss med full framgång å bane. Jag skulle föreslå en sådan betydlig tillökning, om jag ej fruktade verkan av en alltför hastig förändring i ett land med så vidsträckta distanser och så olika lokalförhållanden som i Sverige, och där en med ens starkt förhöjd skjutslega även skulle kännbart falla tillbaka på allmogen, genom en alltför dryg kostnad för de ämbetsmannaresor, vilka den för eget behov måste bekosta. En partiell förhöjning på vissa större vägar, under villkor av sämja om entreprenad, skulle åter blott leda till de svårigheter som den kongliga propositionen i ämnet framställer. Man måste således vara tillfreds med att småningom närma sig till målet. I detta avseende får jag vördsamt föreslå följande:

1:o. Hållskjutsen upphör över hela riket.

2:o. Reservskjutsen fortfar tills vidare. Skjutslegan bliver allmänneligen 24 sk. b:ko för milen. Var det möj-

ligen lönar sig, komma redan i följd härav entreprenader utan tvivel av sig själva att uppstå.

3:o. Dessutom betalar varje med skjuts resande 8 sk. b:ko för milen i väghållningspenningar.

4:o. Uppbörden av de sistnämnda sker av gästgivaren, samt emottages och kontrolleras efter dagboken månatligen av kronobetjäningen.

5:o. Därav bildas av konungens befallningshavande i varje län en väghållningskassa för länet.

6:o. Denna kassa, för vars förvaltning lagliga kontroller må föreskrivas, användes ej förrän den hunnit samlas till ett betydligare belopp, vilket närmare må bestämmas, och användes även då, till en början och tills den kan få en allmännare användning, endast till understöd för anläggning av nya vägar inom länet, där sådana av behovet påkallas, eller de gamlas nödiga förändring, eller till hjälp åt kommunerna vid kostsammare brobyggnader.

Om remiss av denna motion till ekonomi- och besvärsutskottet anhålles vördsamt.

5.

Om stattorparesystemet.

Motion av Geijer, framställd 6 mars 1840.

Till hämmande av de olägenheter, vilka det kring sig gripande stattorparesystemet i avseende på fattigvården medförer, får jag vördsamt göra följande förslag:

1:o. Varje gift daglönare å landet, eller stattorpare, inhyseshjon, backstugusittare, med ett ord var och en gift mansperson av den tjänande klassen, som ej brukar jordtorp av den storlek, att tvenne ordinarie karldagsverken därför utgöras i veckan, bör hädanefter mantalsskrivas

såsom jordägarens tjänstehjon och således hava rättigheter och skyldigheter efter tjänstehjonsstadgan.

Ett återhåll på den skadliga enskilta vinningslystnaden, som söker att genom lockelsen av ett tillfälle till tak över huvudet förskaffa sig arbetsbiträde till oskäligt lågt pris, åsyftas härigenom; liksom stadgandet troligen skulle verka såsom ett hinder emot alltför tidiga giftermål.

2:o. För varje sådan hos jordägaren mantalsskriven gift mansperson skall jordägaren vara skyldig att årligen betala 5 r:dr b:ko till socknens fattigkassa.

Man må så gärna genast tillkännagiva, vad i alla fall, så länge stattorparen ej får större avlöning än som jämnt räcker till uppehälle och kläder för honom och familj, måste bliva följden, nämligen, att jordägaren måste utgöra den föreslagna avgiften eller insättningen. Vill han begagna ett jordbrukssätt som, medan det bereder hans egen fördel, dock bestämt ökar fattigpersonalen, så är det ock rättvist, att han lämnar en garanti åt fattigvården.

3:o. Häradsskrivaren skall vara skyldig, att nämnde avgift på samma gång med övriga utskylder debitera, och kronofogden att dem inkassera och därefter avlämna till socknens fattigsparkassa.

Direktionen för samma kassa bör efter mantalslängden föra särskilt räkning för varje person, för vilken sådan insättning blivit gjord. Men för att medlen skulle både lättare förräntas och säkrare förvaltas, borde det åligga direktionen för socknens fattigsparkassa att, genast efter den årliga uppbördens ingång, översända beloppet därav till den allmänna fattigsparkassa, som uti varje läns residensstad borde inrättas.

Någon vidlyftigare räkning bör kanhända ej åläggas direktionerne för sockenkassorna; ty annars drager man sig undan för besväret. Nu kan detta ej bliva stort, då insättningen ej sker mer än en gång om året, och ingen

förvaltning av medlen eller kinkig ränteberäkning kommer i fråga.

4:o. Denna länets allmänna fattigsparkassa åter skall endast föra räkning för och med socknarnas fattigsparkassor, samt förränta de inflytande medlen, medelst gottgörande av 4 procent däråå årligen, själv tillgodonjutande såsom ersättning för kostnader och besvär vad i högre ränta erhållas kan. Vid varje års slut borde räkningarne med sockenkassorna uppgöras, och den överskjutande räntebehållningen läggas till kapitalet, varå därefter samma ränta av 4 procent beräknas.

Även räkningen för allmänna kassan bliver ganska lätt, då medlen också dit inflyta endast under en tidpunkt på året, och alltid till den betydlighet, att utlåning av större summor på en gång kan ske. Man kan också genom dessa kassor i varje län få bankinrättningar fotade på samma grunder: *rikets mynt och besparda kapitaler.*

5:o. På den allmänna kassan böra vid flyttning av någon person, å vars räkning insättning varit gjord, sockenkassorna assignera det belopp, vartill insättningen, i kapital, utan någon ränteberäkning, för samma person uppgått, och ställa assignationen till den sockens fattigsparkassas order, dit flyttningen sker.

Vinnandet av det rättvisa målet: frihet för den fattiga arbetaren att, utan hinder av sockneförbud, få antaga tjänst där han finner sin bästa utkomst, åsyftas härmed.

6:o. Sockenkassorna borde för övrigt ej äga rättighet att under de första tio åren använda till egna fattigbehov mera än räntan å det hos allmänna kassan innestående, varje socken särskilt tillhörande kapital; men efter nämnda tids förlopp skulle det tillkomma socknarna att även disponera så stor del av besagde kapital, som sockenkassans egna räkningar visade vara dem tillfallen genom sådana personers dödliga frånfälle, vilka vid dödsfallet hade

insättningen sig gottgjord och ej lämnade efter sig oförsörjda hustrur och barn.

Härigenom åsyftas att göra inrättningen stark och beståndande, samt sådan, att den med tiden även skall kunna till huvudsaklig del bekosta nödiga folkskolor inom socknarna.

Ovanstående förslags punkter, med de därvid bifogade korta motiver, anhåller jag vördsamt må remitteras till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet.

6.

Om folkökningen och staten som undsättningsanstalt.

Yttrande 14 mars 1840 med anledning av biskop Agardhs motion att en del av bankens vinst användes till allmänna arbeten.

Med biskop Agardh är jag i visst avseende ense; i ett annat, och jag får tillägga i ett mera huvudsakligt avseende, oense. Vad han vill låta gälla som regel, kan jag endast låta gälla såsom undantag, eller åtminstone ej medgiva utan stora inskränkningar. Biskopens sätt att uppfatta ämnet ingår i den stora, mycket debatterade frågan om folkökningen såsom huvudorsak till pauperismen, i följd av missförhållandet emellan denna ökade population och näringsmedlen. En viss stats-ekonomisk skola har ansett detta missförhållande ligga i sakens natur, så att nöd, last, elände och de härjningar de åstadkomma, blott skulle vara naturliga medel att återställa jämvikten. Denna skolas anhängare ha i senare tider själve betydligt mildrat det stötande i dessa påståenden. Min övertygelse i ämnet är att folkökningens ostridiga tendens att överskrida de för hand varande subsistensmedlen, just är ett medel i Försynens plan, att driva människorna, vore det ock med nöden till läromästare, allt längre fram på

odlingens bana. De svårigheter som möta på denna bana, tjänte blott att allt livligare inskärpa den stora läran, att med rättvis mätning av samhällets plikter och skyldigheter, med jämnhet i bördor, med full frihet för utvecklingen av individuella krafter, såvitt det utan andras förfång kan ske, människan ej behöver frukta att underkuvas av vilken hotande nöd som helst. Men den nämnda friheten inom rättvisans gränsor är också ett oundgängligt villkor för denna förkovran, och kan varken ersättas av något *prohibitiv-* eller något *uppmuntrings*system, vilka så ofta varit varandra följaktliga. Vår egen historia bestyrker det. Desamma 1738 års Ständer, som i Sverige gjorde prohibitivsystemet till näringsgrundlag, införde ock uppmuntringssystemet i näringarna genom premier, privilegier, lån. Historien om vårt bankväsendes oreda är till en stor del blott historien om det okloka och intresserade förfarandet med våra bankolån, genom vilka banken skulle hetas vara en välgörare för nationen, under det den undandragit sig att uppfylla för egen räkning rättvisans enklaste fordringar emellan debitor och kreditor. I min tanka har ett sådant uppmuntringssystem, i följd varav staten åtager sig att vara näringarnas förläggare, icke mindre ofördelaktiga verkningar än prohibitivsystemet, och inför en lamhet, ett litande på andra, en brist på beräkning, som bibehållit våra näringar på deras låga ståndpunkt. Jag är för min del emot förstärkande av detta redan nog inritade förlagssystem å statens sida. Staten är först och främst en anstalt för säkerhet och rättvisa, och först i tredje rummet en undsättningsanstalt. Visserligen måste den, i följd av särskilta omständigheter, mer än vanligt vara det sistnämnda hos oss, i ett land, där en frostnatt kan i en stor del av riket förstöra skörden. Staten bör sättas i stånd att lämna undsättning vid inträffande av sådana allmänna olyckor, och jag har för min del alltid beklagat, att den inrättning, som för detta ändamål i Sverige fanns, blev upphävd för missbruk, som

mer voro tillfälliga, än de tillhörde själva anstalten. Ännu lämpligare än en spannmålsundsättning in natura, anser jag likväl under slika olyckor undsättning genom allmänna arbeten vara; och jag är visserligen ej den, som vill motsätta mig att ett tillräckligt kreditiv för detta undantag ifrån det vanliga förhållandet ställes till konungens disposition. Mot anslag för allmänna arbeten såsom permanenta undsättningsanstalter måste jag reservera mig. Man anför exemplet av Norra Amerika, där så kolossala allmänna arbeten inom kort tid blivit företagna. Det är sant, ehuru exemplet även har sin betänkliga sida, men man måste ihågkomma, att grundkraften i den industriella rörelsen inom de Förenta Staterna är den enskilta industrien, den privata associationsandan. Också anser jag mig just genom detta exempel ännu mer föranlåten att fordra såsom villkor för statens bidrag till sådana arbeten, att den kommun, det län, den association, som äskar dem, må själv ansvara för två tredjedelar eller minst hälften av kostnaderna.

7.

Om fasta och flyttbara folkskolor och folkskolans lärare.

I.

Yttrande 14 mars 1840 med anledning av en motion av doktor Björkman.

I vad doktor Björkman anfört om svenska prästerskapets förhållande till folkundervisningen, instämmer jag så mycket hellre, som jag mer än en gång offentligen yttrat mig i samma anda. Jag är övertygad, att i den mån ståndet låter folkundervisningen gå sig ur händerna, och icke behandlar just detta ämne såsom sin egen angelägenhet, i samma mån skall det förlora ett av sina när-

maste stöd i folkets sinnen. Den Kyrkans och Skolans emancipation ifrån varandra, på vilken jag sökt fästa uppmärksamheten, är ett allt mer sig utvecklande resultat av tidens gång, men som, rätt fattat och rätt använt, kan leda till en innerligare, ehuru av yttre band mindre beroende, förening emellan bägge. Såsom ett medel till en sådan räknar jag kyrkans frivilliga, kärleksfulla vård om folkundervisningen.

Den yttre *emancipation* jag yrkat, vidtager egentligen högre upp i läroverket, och meningen av densamma kan med få ord uttryckas. Det är upphörande eller åtminstone möjligast inskränkning av *vikariat-* och *prebendesystemet* i *svenska kyrkan,* ett system i följe av vilket högst viktiga, ansvarsfulla befattningar ej sällan till en stor del skötas för ringa lön av lejda medhjälpare. Det är lika stridande mot sakens natur, som mot läroverkets och kyrkans välförstådda intressen, att det förras uttjänta, om än välförtjänta, lärare skola nödgas söka både belöning och vila på den senares bekostnad. Det är ej mer än rättvist, att desse lärare inom sin egen bana må finna sin existens tryggad; och det är staten värdigt att vidtaga författningar för uppnåendet av ett sådant mål; vilket likväl på samma gång vill säga, att det bleve en orättvisa mer, om man endast berövade läroverket sina nuvarande rättigheter i detta avseende, utan att gottgöra förlusten. Jag har blott velat antyda det mål, vartill man, enligt min övertygelse härutinnan, borde syfta; och jag är övertygad, att de svårigheter som synas möta, äro långt ifrån oövervinneliga.

Vad folkundervisningen angår, så äro prästerskapets både vård och handläggning därvid hos oss betydligt underlättade av en särskild omständighet. Jag torde ej misstaga mig, om jag påstår, att Sverige ibland protestantiska länder räknar, i förhållande till sin folkmängd, det talrikaste prästerskap. Till bestyrkande härav får jag anföra, att för det närvarande, eller vid den 1 mars

1840, äro i Uppsala Stift tjänstgörande vid kyrkan och läroverket 474 präster, det vill säga två mer än år 1836 funnos i hela konungariket Norge, ty antalet där utgjorde blott 472 inalles. I Uppsala Stift äro 153 kyrkoherdar och 129 adjunkter; ehuru 146 komministrar finnas, och församlingarna, utom i stiftets norra del, i allmänhet ej äro av stor vidd. Likaledes räknar man i Linköpings stift 400 präster, därav 138 kyrkoherdar med 111 komministrar, och likväl 116 adjunkter och vikarier.

Med inskränkning av vikariatsystemet skulle ståndet så mycket mera vara tillräckligt även för folkundervisningen. I varje större församling borde en fast skola finnas med en prästerlig lärare. I avseende på medlen därtill är jag ej i allt ense med den värde motionären. Det borde i min tanke åligga församlingen att skaffa skolhus och boställe åt läraren, men däremot staten vara skyldig att åt varje församling, som genom dylika förfoganden visat sitt nit för ändamålet, giva ett lönebidrag åt läraren, vilket, jämte en måttlig skolavgift (ty jag anser att en sådan snarare skulle befordra än motverka skolans rätta begagnande), skulle försäkra honom en nödtorftig bärgning. Det är av en annan motionär, prosten Ödmann, redan anmärkt, att uti flera mindre församlingar, vilka saknat skolinrättning, och där socknemännen ej mäktat annan tillgång bereda, komministerbeställningen blivit, med Kungl. Maj:ts nådiga tillåtelse, förvandlad till skolmästaretjänst, med bibehållande av kapellansbordet under lönen; och samme motionär anmärker, att man, till följe av den Kungl. propositionen rörande folkundervisningen, bör vänta, att många smärre församlingar söka nådigt tillstånd till begagnande av samma utväg. Detta hänvisar, såsom mig synes, på den naturliga gången för denna angelägenhet, och styrker mig i min åsikt, att man snarare av de större församlingarne borde fordra skolhus och skolmästareboställe — än löneanslag, vilket även för staten torde bliva drägligare.

Med doktor Björkman instämmer jag däri, att särskilda anslag, för bildandet av en egen subordinerad lärarekår av lekmän för folkskolorna, äro hos oss mindre av behovet påkallade. Folkläraren bör, åtminstone i de större skolorna, ja alltid, såvitt ske kan, komma ur det högre läroverket — helst ur prästeståndet, därnäst ur våra lärdoms- och apologistskolor. De skickligaste elever vid de fasta folkskolorna äro tjänliga medhjälpare och ämnen till ambulatoriska skolmästare, där sådana ämnen behövas.

En särskilt föreskriven kurs i den enklaste pedagogik och i växelundervisning, sådan den till en del redan genomgås vid de större växelskolorna, torde för ändamålet till en början vara tillräcklig.

Dock måste jag angående växelskolorna här upprepa ett påstående, som jag redan offentligen både yttrat och med erfarenhet styrkt: växelskolornas metod är otjänlig för religionsundervisningen; och denna borde därföre beredas genom söndaglig katekisation med ungdomen, det vill säga *söndagsskolan* hjälpa *växelskolan*. Jag anser detta i och för sig självt av stor vikt, ehuru med prästerliga folklärare katekisation även inom själva skolan kunde ändamålsenligt verkställas.

Jag anhåller, att dessa mina anmärkningar må få åtfölja doktor Björkmans motion till vederbörligt utskott.

II.

Yttrande 29 juli 1840 i anledning av stats- samt allm. besvärs- och ekonomiutskottens betänkande n:o 5 om folkundervisningen.

Då jag nu går att yttra mig i detta viktiga ämne, skall jag, med avseende däråa, att redan flere talare med mycken utförlighet behandlat detsamma, söka att bliva kort. Till en början kan jag ej undgå att uttrycka min till-

fredsställelse över de principer och grundsatser, som i detta betänkande blivit av de höglovl. utskotten framställda, likasom över det ljus, vilket blivit spritt över ämnet därigenom, att många det högv. ståndets ledamöter givit tillkänna den erfarenhet, de under sin tjänstgöring i särskilda delar av riket inhämtat. Om således å ena sidan den princip blivit utvecklad, varpå folkundervisningen bör grundas, så har även å den andra upplysning meddelats om de undantag, som ifrån den allmänna principen böra medgivas. Jag är av den tanke, att man, för att rätt uppställa en regel, måste fästa avseende på mångfalden av de särskilda förhållanden, varpå den antagna allmänna principen skall tillämpas, samt på de undantag, som av dessa olika förhållanden bliva nödvändiga följder. Men dessa undantag böra tagas i betraktande på det sätt, att de icke störa eller tillintetgöra principen, utan så att de med avseende å vissa modifikationer bestyrka densamma. Utan tvivel äro sådana modifikationer i ett land sådant som vårt, oundgängliga. Föräldraundervisningen var av ålder grundvalen för den svenska folkbildningen; numera äger detta förhållande mest rum i de norra provinserna; ty Norrland är, tror jag, den del av riket, varest undervisningen mest bestrides av föräldrarne, och även bäst. Jag har mig genom berättelse bekant, att där ej skall vara ovanligt träffa en allmoge, som icke allenast är upplyst i många stycken, utan jämväl känner sig äga kunskapsbehov, som dess medbröder i andra landsorter antingen alldeles icke, eller ock blott i en ringare mån dela. Så skall där icke vara ovanligt att i bondstugan träffa goda böcker eller uti socknarne lånebibliotek. Därföre hade jag ock önskat, att under denna diskussion rösten av mer än en lärare ifrån Norrland låtit sig höras. För min del betvivlar jag att de grundsatser, som uttalas i betänkandet, kunna i hela deras vidd vara där tillämplige, varemot jag tror att dessa grundsatser äro ganska tjänliga för Skåne och de södra provinserna,

varest folkundervisningen, såsom grundad på skolan, är högst kommen. Men emellan Skåne och Norrland äro uti vårt land otaliga mellangrader. Församlingar finnas som hava både fasta och ambulatoriska skolor, andra åter där icke skola av någotdera slaget finnes. Således måste väl den fråga här göras, om för så olika förhållanden kan såsom allmän grundsats göras gällande, att minst en fast skola skall inom varje pastorat inrättas.

Hos oss finnes i själva verket åtminstone *utkastet* till en högre och en lägre folkskola. Den högre är den, som kallas *fast,* den lägre utgöres åter av den ambulatoriska eller *omgångsskolan.* Den frågan uppstår således här: Är det av utskotten föreslagna minimum i kunskapsbelopp beräknat för den högre eller den lägre skolan? Av den lägre skulle jag anse, att icke annat än den enklaste undervisning bör fordras: läsa, skriva, räkna. Det gäller om dessa som om alla elementer, att ett rätt och ändamålsenligt bibringande av dem är av högsta vikt. Huru sällsynt är ej bland folket färdigheten av en riktig och ledig innanläsning? Redan den lägre folkskolan har därutinnan mycket att prestera. Icke desto mindre vidhåller jag mitt instämmande med utskottet i dess princip. Jag anser *fasta skolor* såsom enda villkoret för alla *framsteg* i folkundervisningen, och jag önskar därföre att inrättandet av sådana må på alla möjliga sätt varda uppmuntrat.

Staten står till den fasta skolan i annat förhållande än till den ambulatoriska. Det tillhör staten att komplettera den undervisning, som i föräldrahusen eller i ambulatoriska skolorna kan meddelas, och det faller sig klart, att detta kompletterande bör ske på de ställen, där folkskolan kan bringas till en högre fullkomlighet. Staten står således i ett närmare förhållande till den fasta skolan. Om ock de ambulatoriska skolorna böra bekostas av kommunerna själva, så kan jag dock icke anse såsom för staten främmande att lämna bidrag till inrättande av fasta skolor, eller ur sin ordning att uti budgeten finnes upp-

fört anslag till skolmästares avlöning; dock att det iakttages, att bidrag till sådan avlöning endast må komma de församlingar till godo, vilka själva gått $^2/_3$ av banan, antingen därigenom att de försett skolmästaren med boställe, uppbyggt skolhus, eller till betydligaste delen bidraga till skolmästarens avlönande. För sådana församlingar tages statens biträde billigtvis i anspråk.

Vad angår lärarne i folkskolorna, så är det ej obekant, att jag yttrat den övertygelse, att undervisningen i dessa skolor skulle bliva bättre, om den meddelades av prästerskapet, ävensom att ståndet, mer än som hitintills varit fallet, därmed skulle kunna befatta sig; och denna övertygelse, om möjligheten för prästerskapet att undervisa i folkskolan, grundar jag därpå, att Sverige, i förhållande till sin folkmängd, har ett talrikare prästerskap, än något annat protestantiskt land. Dock vill jag uti detta hänseende icke föreslå annan förändring, än att prästerskapet, såvitt med dess egentliga viktiga göromål är förenligt, ägnar desto mera tid åt folkundervisningen, ju mer den högre skolan skiljer sig från kyrkan, och denna senare icke längre tvingas att försörja skolans invalider. Det är statens skyldighet att bereda skolans lärare en lugn ålderdom, och icke lägga denna börda på kyrkan. I denna mening är det som jag yrkat skolans emancipation från kyrkan.

Väl finner jag att svårigheter kunna möta för kyrkoherden att uti folkskolan meddela undervisning, men adjunkten, om pastor har en sådan, bör ej sällan kunna det, och än lättare bliver det, om pastor och hans adjunkt sig emellan fördela densamma. Även tror jag att komministrarne ofta skulle kunna såsom skolmästare användas, och att folkundervisningen i de fasta skolorna skulle i allmänhet kunna, mera än hittills, genom prästerskapet bestridas, om endast prebende- och vikariatssystemet inskränkes.

Vad beträffar det finansiella av förslaget, så är ock

min tanke, att bildandet av skicklige skollärare, vilka förvärvat sig nödiga förberedande kunskaper, vartill allmänna läroverket lämnar tillfälle, ej bör skiljas från bestående större skolor, vilka utgöra de bästa plantskolor även för lärarne; och jag har desto större skäl till denna åsikt, som jag haft under mina ögon läraren vid Prins Gustavs skola, Oldberg, som bildat flere skicklige skollärare för landsortens behov, utan att därföre njuta annan belöning, än tillfredsställelsen av uppfyllda plikter. Om sådane nitiske, upplyste lärare finge någon lämplig belöning, så tror jag att icke seminarier skulle för bildande av skollärare erfordras.

Den mycket debatterade frågan, huruvida tvång må användas, att förmå föräldrar sända sina barn till folkskolan, skulle jag önska bleve betraktad i sammanhang med frågorna fattigvård och kyrkodisciplinen. Jag är dock av den tanke, att ej *allt* tvång kan undvikas.

Jag slutar med att instämma däruti, att på den fasta skolan vilar framgången av folkundervisningen; dock måste vid den allmänna regleringen avseende jämväl fästas å det olika behovet i särskilda orter.

III.

Yttrande 20 febr. 1841.

Jag kan ej inse, huruledes, därföre att undantag finnas, detta bör hindra att fastställa en i sig själv riktig regel. Den fasta skolan är det mål, vartill man i folkundervisningen bör närma sig, den kärna som giver styrka och framgång åt alla bemödanden på detta fält. — Undantagen äro på förhand i betänkandet medgivna, äro nödvändiga endast med det tillägg, att de böra underställas behörig myndighets prövning. Man säger, att just undantagens talrikhet försvagar och upphäver regeln.

Men jag är för min del genom vitsord av lärare från högst olika landsorter övertygad, att undantagen ej inträffa i de flesta fallen, utan att regeln kan och bör göras gällande samt redan gjort sig gällande mer än man föreställer sig. Det är för övrigt ej överraskande, att i ett sådant ämne, helst i vårt land, möta olika åsikter. En sådan olikhet ligger redan i själva ämnet, då folkundervisningen på en gång är familjens, församlingens och statens angelägenhet, och man lägger företrädesvis vikt än på det ena, än på det andra av dessa momenter; ehuru de endast i sammanhang verka till målet. Man har sagt, att svenska folkbildningen ej växt på skolans grund. Det kommer an på vad begrepp man fäster vid detta ord. Både familjen, kommunen, kyrkan och staten ha sin skola, sin undervisning. Men det är ej ur de lägre, utan ur de högre sfärerna som framskridandet gör sig gällande. Det utgår och har alltid utgått från det allmänna väsendet, utan vars inflytande familjer och kommuner ännu hade varit lämnade i sin råhet. — Nu i synnerhet vill en rådande mening kasta nästan allt på kommunen. Jag fruktar, att det är en frihetsanda, som driver på bakspår. Ingen kan mer än jag värdera den kommunala verksamheten; men jag önskar den i närmaste sammanhang med den allmänna och offentliga, samt utövad under statens kontroll. — Vill man kasta folkundervisningens framsteg i vårt land endast på kommunen, — så är detta att ej blott göra den stationär, utan jag fruktar återgående. I min tanke, om ej högv. ståndet håller sig till den fasta skolan såsom regel, är den impuls man åt undervisningen vill giva, vid denna riksdag förlorad.

8.

Om nedsättning av 100,000 r:dr i konungens hovhållning.

Yttranden 5 maj 1840 i anledning av motioner i borgare- och bondestånden.

Jag hör landets belägenhet angivas såsom orsak, varföre nu 100,000 r:dr av den till H. M. Konungens hovhållning anslagna summa skulle indragas. Det är 17 år sedan denna tillökning i nämnde titel beviljades. Är landets belägenhet verkligen nu så mycket sämre, att Sveriges rike ej skulle kunna bestå sin konung denna summa? Jag hör mycket talas om den allmänna nöden, oftast såsom en anklagelse emot regeringen. Jag kan ej inse grunden för en sådan anklagelse. Vår tid är i mer än ett avseende en tid av brytning, och därföre även mer och mindre en tid av missbelåtenhet. Denna missbelåtenhet genomgår hela det europeiska samhället. En av de allmännaste orsakerna till missnöje och farhåga är den utomordentliga tillväxten bland klassen av de hemlöse, de försvarslöse, av dem vilka man kallar *proletärer;* ett ont, som överallt hotar att rubba och kanhända, i fall man lyckas att besegra det, likväl skall omskapa det borgerliga samhället. Sverige har av detta onda fått sin del, ehuru visserligen ej jämförelsevis den största. Vad hos oss kan kallas *nöd* träffar egentligen denna beklagansvärda klass, vilken fordrar lagstiftningens ömmaste uppmärksamhet. Men samtidigt med tillväxten i denna klass, har på många ställen välmågan ibland folket ostridigt även tilltagit. Nöden ibland den besutna allmogen är lokal, inskränkt till vissa landsorter — såsom till Norrland, i följe av flere års missväxter, till Dalarne av samma anledning och i följe av Falu bergslags avtagande tillgångar — till Värm-

lands finnskogar — till vissa delar av Dalsland o. s. v. Regeringen kan så litet anklagas för likgiltighet i fråga om undsättningar, att den kanhända däri stundom gått för långt och för mycket avsett lindring för ögonblicket. Är det allmänna välståndet verkligen i avtagande, så torde orsaken därtill vida mindre ligga hos vår regering, än hos oss själva, i våra nationella fel, framför allt i vår representationssjuka, i följe varav i Sverige man så ofta hellre vill representera vad man *icke* är, än vad man *är*. Men det allmänna tillståndet erbjuder ej endast mörka, utan även glädjande utsikter, och är i alla fall ej av den beskaffenhet, att i detta fall rättfärdiga en åtgärd, som själva statsutskottet även funnit obehövlig. Andra skäl, lätt förklarliga för envar, framställa sig i denna fråga, skäl av den grannlagenhet, att jag snarare blott vill på dem häntyda, än behöver uttala dem.

8 a.

Om utgifterna till ämbetsverken.

Yttrande 5 maj 1840 med anledning av statsutskottets utlåtande n:o 40 angående riksstatens andra huvudtitel.

Man säger med rätta, att en *god* regering också är en regering för *gott köp*. Därav följer likväl ej, varken att en sådan regering betalar eller betalas illa; ej heller kan alltid själva siffran av statsutgifterna i detta avseende vara fullt bevisande. Det finnes länder, där vad jag ville kalla den *extra-extra-statsregleringen* är den dyraste, det vill säga, en mängd utgifter, som aldrig synas i budgeten, men dock verkligen utgöra en ganska stor del därav, och äro bördor som betunga det allmänna. Sådant inträffar t. ex. där en mängd servituter, utan att äga formen av egentlig beskattning, belasta jordbruket, där ämbetsmän äro så illa lönta, att de måste leva på sportler, där administrationen är så invecklad, att den överallt utsättes för förlusten både av tid och penningar. Jag skulle anse det

sifferbelopp, som höjde Sveriges budget med borttagande av dessa kostsamma accedentier, för en verklig hushållning. Både allmänna och enskilta exempel visa, att ej nidskhet i utgift, utan väl beräknad utgift, är verklig ekonomi. Jag skulle hälsa med glädje en förändring i styrelseverket, som kunde närma oss därtill, och jag har även givit min röst till införandet av departementalstyrelsen, i hopp att den vore ett steg till målet, ehuru jag alltför väl inser att den måste modifieras efter svenska förhållanden. Den har av ålder ej för dem varit främmande; och ehuru jag ej önskar upphävandet av våra kollegier, måste jag likväl anmärka, att den ställning av oberoende de antagit, till denna grad, egentligen daterar sig från vår så kallade frihetstid. — Men en reform av styrelseverket, i den anda jag här antytt, är både ett stort och kan ej annat än tillika vara ett långsamt verk. Även för interimstillståndet och för övergången, vilka, om Kungl. Maj:t sanktionerar införandet av departementalfördelningen, troligen successivt sedermera komma att sysselsätta mer än ett representationens sammanträde, måste omsorg dragas. Till allt vad närmast i detta avseende fordras, är jag beredd att med min röst bidraga. Och må den önskan, det hopp tillåtas mig, att statsutskottets majoritet — i synnerhet sådan den i sitt sist utdelade betänkande visar sig bliva — må slutligen bilda en kärna i denna riksdag, vilken eljest hotar att sönderryckas från olika håll i olika riktningar.

9.

Om universitetslärarnes löner.

Ytttrande 15 maj 1840 i anledning av statsutskottets utlåtande n:o 62.

Jag vet vilket föga behagligt ämne det är att tala för lönetillökningar. Emellertid är det min plikt att granska de skäl, på vilka utskottet avstyrkt all, även den av Kungl. Maj:t blott uti inskränkt mått tillstyrkta tillökningen i

universitetslärarnes löner. Dessa löner sägas motsvara dem, vilka andra statens ämbetsmän njuta. Förmodligen menas här ämbetsmän av samma grad med professorer. Härvid är likväl den viktiga skillnad, att desse andre ämbetsmän, med vilka professorerna skulle vara jämförlige, alle stå blott i mitten av den tjänstebana, vilken de tillhöra, en bana, som inom sig lämnar utsikt till många högre befordringsgrader. Med universitetsläraren är ej fallet detsamma. Med intagandet av en ordentlig lärostol i sin vetenskap, har han hunnit till spetsen av *sin* bana, och det finnes därinom ingen högre grad, ingen befordran, som ej tillika är ett avbrott av banan och övergång till en annan. Må man väl märka detta! Må man besinna, huruvida det är rättvist, huruvida det är klokt, att tvinga universitetsläraren för sin utkomst till en sådan övergång, eller kvarhålla honom på sin viktiga plats i strid med bekymren! — Särskilt har jag, såsom medlem av Uppsala universitet, skäl till dessa anmärkningar. Detta lärosäte är i detta avseende ej det bäst lottade. Den ordinarie professorslönen är i Lund 300 t:r spannmål, i Uppsala 225 t:r (ej längesedan blott 215 t:r) samt 200 r:dr i hyresmedel för de professorer, som ej äga boställsrum. Man må jämföra denna lön med andra, som de förmånligare eller blott medelmåttiga platserna inom samhället medföra, och endast därav döma, huruvida den är över eller under behovet. Det andra skälet, som utskottet anför, är lika lätt att vederlägga. Det är den ringare levnadskostnaden, emedan universiteterna äro belägna i tvenne mindre städer, *för det närvarande,* heter det, vilket, i förbigående sagt, låter såsom om ett premium komme att läggas på universiteternas *flyttning*. Men vad den ringare levnadskostnaden beträffar, så kan jag intyga, att levnadskostnaden i Uppsala numera nästan uti intet avseende är mindre än i huvudstaden. Denna ökade levnadskostnad gäller både för läraren och lärjungen, och jag appellerar i detta sistnämnda avseendet till alla när-

varande fäder, vilkas söner studera i Uppsala. Följden av denna prisernas stegring och av lärarnes inskränkta och otillräckliga lönevillkor, varmed både familj och bibliotek likväl skola underhållas är, att i närvarande stund en ej ringa del av universitetets yngre lärare, åtminstone de med familjer, skola innan kort tvingas att söka befordran och utkomst inom kyrkan, under fruktan att, i uppfyllandet av sin egentliga bestämmelse, eljest bliva ett rov för näringsbekymmer. Även jag har undergått en sådan krisis, och jag måste tillägga, jag skulle, utan gynnares och vänners biträde, *icke* hava kunnat genomgå den. Jag måste till det höglovl. utskottets behjärtande rekommendera dessa förhållanden, såväl vad yngre, som äldre akademiska lärare angår, och får därföre även i denna punkt anhålla om återremiss.

Vad mig själv beträffar, så har jag ej att klaga. Jag njuter fullt ut fördubblade inkomster mot de flesta av mina kamrater; men dessa inkomster äro främmande för lärosätet. Jag har en pension av 800 r:dr av Svenska akademien. Jag erhöll av min konungs nåd redan 1825 ett extra anslag av 600 r:dr årligen för mina arbeten i fäderneslandets historia, vilket anslag 1835 blev ökat till 1,200 r:dr. Bägge dessa inkomster äro visserligen blott tills vidare givna, och osäkra. Den förra beror på Svenska akademiens tillgångar, vilka nu starkt ifrågasättas. Med den senare är jag anvisad på de bekanta extra utgiftsmedlen, som man nu till hälften vill reducera. Men i alla fall, jag upprepar det, jag har för min person ej att klaga. Jag önskade blott läroplatserna i allmänhet ett bättre öde. Det må förlåtas mig, om jag anser mig ägnad för *min*. Och jag förklarar att jag varken ämnar söka eller emottaga någon annan.

10.

Om löner åt professores emeriti och anslag åt adjunkten i historia vid Uppsala universitet.

Yttrande och motion 16 maj 1840 vid föredragning av statsutskottets utlåtande n:o 62, punkt 3 f.

Ibland alla de av universiteten framställda önskningar vid denna riksdag, tror jag ingen legat lärarne mer om hjärtat, än den, att de efter en viss tjänstetid och vid uppnådd högre ålder måtte flyttas på allmänna indragningsstaten. Åtminstone gäller detta om det universitet, vilket jag har den äran att representera. Skälen för en sådan önskan äro för mycket i ögonen fallande, giltigheten av dessa skäl just med avseende på vetenskapsmannens verksamhet, vilken mer än någon annan fordrar fullt livliga krafter, är för mycket talande, att jag här skulle behöva vidlyftigt därom orda.

En särskild vikt äga de för det närvarande i avseende på Uppsala, vars tvenne emeritilöner redan äro av åldrige lärare upptagna, under det tvenne andra, efter en långvarig och hedrande tjänstetid, redan ingivit sina avskedsansökningar, och flera äga välgrundad rättighet att söka avsked med bibehållande av sina löner; vilket gör utsikten för de yngre lärarne allt mera otillfredsställande. Men det är ej på tillfälliga omständigheter jag för min del vill grunda rättmätigheten av de akademiska lärarnes anspråk, att efter en längre tjänstetid och uppnådd högre pensionsålder uppföras på allmänna indragningsstaten. — Jag måste behandla det såsom en viktig principfråga. — Skola läroverken ändamålsenligt i vårt land organiseras, så fordras oundgängligt att denna bana inom sig lämnar utkomst för den verksamma åldern och trygghet för ålderns dagar, utan att i detta avseende behöva att kastas på kyrkan, som är för god att vara en pensions-

anstalt, och endast kan vara en sådan till sin egen och landets skada. Jag inser väl att universiteten med denna sin anhållan framkommit i en föga gynnande tidpunkt, då, genom den beslutade förändringen i styrelseverket, allmänna indragningsstaten mer än förr måste anlitas. Jag förmodar att det även ej undgått utskottet, att dessa universitetens anspråk konsekvent måste leda till samma fordran från hela det världsliga läroverket och att saken därigenom blivit försvårad. Emellertid är den i sig själv så viktig, att jag för min del ej kan lämna den därhän, utan måste anhålla, att höglovl. utskottet än en gång måtte taga denna universitetens begäran i närmare övervägande.

Vad den ersättning angår, som utskottet i stället erbjudit av 6 arvoden, 4 för Lunds och 2 för Uppsala, vartdera till det belopp av 400 r:dr, att å allmänna indragningsstaten uppföras för de yngre akademiska lärare, vilka vikariera för sådane, ej med prebenden försedde professorer, som, då de uppnått pensionsåldern, bliva från tjänstgöring befriade, så kommer detta förordnande, ehuru det visserligen är ett steg framåt, att i alla fall ofördelaktigt inverka på det akademiska väsendet, då arvodet ej är nog stort, att för sig giva nödtorftig utkomst, och, om det även, i förening med en adjunktslön, skulle någorlunda vara tillräckligt för en ensam person, likväl alltid måste göra adjunkten nästan självskriven till professionen, om även den större skickligheten funnes hos en annan. Men skulle man ej för denna gången vilja och kunna medgiva uttjänte professorers uppförande på allmänna indragningsstaten, oaktat det principenliga och rättvisa i denna anhållan, så skulle ändå, vid fördelningen av dessa arvoden emellan bägge universiteten, ej ogrundade anmärkningar kunna göras, då prebendeväsendet är i Lund mycket mer inritat än i Uppsala, varigenom de föreslagne arvodena vid det förstnämnda universitetet komma att utdelas på ett mindre antal profes-

sorer, och proportionen således bliver större än den är i Uppsala, även om de där befintlige 2:ne emeritilöner, vilka Lund saknar, tagas i beräkning.

Det må tillåtas mig att hemställa detta till höglovl. utskottets behjärtande, oberoende av den *motion* som jag nu *särskilt* tager mig friheten att i sammanhang härmed göra.

Professor *Geijer* fortfor:[1] Jag vet väl att den motion jag nu framställer kan anses strida mot den vanliga ordningen, då den rör mig själv. Men avser den ett allmänt nyttigt ändamål, så synes mig intet skäl vara för hand, varföre, om det högv. ståndet täcktes gilla den, icke jag, må så gärna själv framställa densamma, som, enligt vad eljest ofta lärer vara brukligt, därvid nyttja en annans namn.

Jag befinner mig, i avseende på dessa tillstyrkta arvoden, i ett eget förhållande. De passa ej på min belägenhet, ej heller på den, som för mig till någon del redan vikarierar; och likväl är en vicarius för en del av min sysslas utövning oundgänglig, om jag skall kunna fortsätta de arbeten i fäderneslandets historia, vilka jag börjat och åt vilkas fullbordande jag önskade huvudsakligen ägna det återstående av en redan framliden levnad. — Jag måste anhålla om det högv. ståndets benägna överseende då jag nu vågar tala om mig själv. Vid riksdagens början kom mig tillhanda ett anbud av en riksdagsman, att särskilt göra en motion om uppförande av professorslönen för mig på indragningsstaten, såsom jag förmodar, i den avsikt, att jag därmed skulle med mera ledighet få ägna mig åt historiska arbeten. Motionärens namn har ej blivit mig meddelat, men jag iakttager detta tillfälle, att offentligen betyga honom min tacksamhet. Jag nekade till detta välvilliga anbud, dels emedan jag, om saken lyckats, dock ej ännu velat taga fullmakt på att såsom föreläsare vid universitetet anses för invalid, dels emedan

[1] Omedelbar fortsättning av anförandet. *Utg:s anm.*

mig tycktes obehörigt, att för mig ensam emottaga en fördel, som söktes av flera mina kamrater. Emellertid är förhållandet sådant, att redan någon tid, med vederbörandes bifall, den skicklige adjunkten i historien för mig besörjer examina och tentamina, under det jag endast håller föreläsningar. Jag är villig att därmed fortfara. Föreläsningsskyldigheten kan förenas med fortsättandet av mina arbeten i fäderneslandets historia, men komma examina och tentamina därtill, vilka, genom det stora antalet av de studerande i Uppsala, göra en professorssyssla därstädes egentligen mödosam, så blir ingen ledighet för andra arbeten, så mycket mindre, som ferierna sedan längre tid tillbaka merendels av mig måst användas till förberedande undersökningar i Riksarkivet, vilka fordrat min närvaro under längre tider i huvudstaden.

Den motion jag således, ifall den inom högv. ståndet vinner understöd, ville hos statsutskottet härmedelst vördsamt anmäla, är att, ifall för det närvarande universiteternas billiga anhållan, att de uttjänte professorerne måga på allmänna indragningsstaten uppföras, icke kan bifallas, till det billiga antal av vicariiarvoden, som åt Uppsala universitet kommer att anslås, ett *särskilt* av samma belopp må uppföras åt adjunkten i historien uti Uppsala, så länge han för mig vikarierar i examina och tentamina.

II.

Om pension åt greve Adlersparres änka.

Yttrande 16 maj i anledning av statsutskottets utlåtande n:o 62, punkt 32.

De enskilda i detta fall talande omständigheterna hava tillräckligen blivit utredda av biskop Agardh. Han har även antytt det rätta skälet för bifall till det av Konungen

proponerade anslaget för framlidne Hans Excellens Herr Greve Adlersparres änka. Jag vill ej här utbreda mig över greve Adlersparres förtjänster. Den tid torde komma, då de icke skola glömmas. Man klagar ofta, att 1809 års revolution ej burit de frukter, man väntade. Betraktar man de frukter försöket *kunnat* bära, så är man tacksam för utgången. Att denna statsvälvning ej splittrade sig i söndrade, särskilta tilltag, ledande till en upplösning och förvirring, som lätteligen hade påkallat främmande makt, såsom skiljedomare, därföre har Sverige Georg Adlersparre att tacka, genom den stadga han gav åt företaget, och hans änka är därföre väl värd ett vedermäle av fosterlandets tacksamhet. För övrigt finnes det en rättvisa, som *minnet* gör, och en annan, som glömskan gör eller bör göra. Den förra förvarar förtjänster, vilka tacksamheten belönar; den senare begraver förebråelserna för fel, där de av förtjänsterna övervägas.

12.

Om den inre näringsfriheten.

Yttrande 17 juni 1840 i anledning av allmänna besvärs- och ekonomiutskottets utlåtande n:o 39 rörande näringsfriheten.

Jag nekar ej, att utskottet med synnerlig varsamhet behandlat denna fråga — och är tacksam för de lämnade historiska upplysningarna, varav ovedersägligt synes, att hela frågan även med borgerskapets eget begivande, ej innefattar ett ståndsprivilegium, utan tillhör den ekonomiska lagstiftningen. Huru länge saken varit debatterad är bekant. Enligt den medlande ställning som väl må anses passa detta högvördiga stånd, förhöll det sig länge i förevarande fråga neutralt. Ett medlarekall, som blott består i avprutningar å ömse sidor, kan likväl på längd ej bibehålla sig. Det måste, för att vara verksamt, grun-

näringsfriheten endast partiellt och undantagsvis kunnat göra sig gällande. Det så kallade system av licenser och undantag, över vilket borgareståndet nu klagar, och som visserligen verkar osäkerhet, har till en stor del sin grund i den ställning, som ståndet har och fortfar att innehava i denna fråga. I Sverige, där, genom klimatet, jordbrukaren under en stor del av året är stängd från sysselsättning med sitt egentliga yrke, äro näringsfrihetens grundsatser av naturen mer än annorstädes föreskrivna. Därav binäringarnes nödvändighet för vår allmoge — därföre äro slöjd och hantverk hos dem inhemska — och ingen prohibitiv lagstiftning, fast den ock i århundraden arbetat därpå, skall kunna inskränka dem till städerna. Slöjd, fabrik och manufaktur av flera slag skola tvärtom allt mera utbreda sig på landet. Flere av Sveriges största fabriksinrättningar finnas redan på landet, och visa att konsumenter för lantbrukets produkter ingalunda komma att brista, om också icke slöjderna förnämligast inskränkas inom städerna. I allmänhet behöva dessa inga särskilda privilegier för sitt bestånd, såsom flere länders, t. ex. Preussens, exempel visa, där stadsmannanäring upphört att genom privilegier från lantmannanäring vara skild. Denna frihet har tvärtom verkat städernas uppkomst, nämligen deras, som, genom läge och andra omständigheter, voro ägnade att bliva hem för en mer koncentrerad industri.

Det sätt, på vilket utskottet behandlat närvarande fråga, kan jag ej gilla. Det har sammanfört i själva verket stridiga opinioner till ett skenbart helt och överlämnat saken i detta tvetydiga skick till regeringen, d. v. s. åter uppskjutit dess avgörande. Ty huru är det rimligt, att regeringen, som så länge väntat på en mer sammanstämmande opinion, nu skulle rätta sig efter en opinionsyttring, som är ingen, eller mot sig själv stridande. Jag yrkar att detta stånd för sin del må vidbliva sina år 1823 redan yttrade grundsatser i ämnet, lämnande åt regerin-

gen att i deras utförande vidtaga de nödiga modifikationer. Jag föreslår att Ständerna må ingå med en underdånig skrivelse i denna anda till konungen, anhållande att han inom 3 år täcktes fatta sitt beslut, samt att under tiden inga undantag må beviljas. Jag är övertygad, att ett noggrant verkställande av de gamla prohibitiva stadgarna skulle vara bästa medlet att övertyga även deras ivrigaste försvarare om deras olämplighet för vår tids industriella förhållanden.

13.

Om konstitutionsutskottets memorial n:o 13 angående anmärkningar, gjorda under granskningen av statsrådets protokoll.

Yttrande 20 juni 1840.

Jag lämnar åt dem av konstitutionsutskottets här närvarande ledamöter, vilka deltagit i flera dess beslut än jag, att i detalj besvara de särskilda anmärkningar, för vilka utskottet blivit föremål. Mig synes den noggrannhet och arbete, som utskottet ostridigt använt, även av olika tänkande förtjäna något avseende. Min åsikt av närvarande viktiga fråga kan jag svårligen rätt uttrycka, utan att kasta en blick på utvecklingen av våra konstitutionella förhållanden; och jag får i detta avseende göra anspråk på högv. ståndets tålamod. 1809 års lagstiftare, som grundade vårt nya statsskick mitt under stora olyckor, glömde likväl under det närvarandes faror icke de fordna, av vilka Sverige redan haft en bedrövlig erfarenhet. De sökte undvika ytterligheterna å ena sidan av enväldet, å andra sidan av regerande råd och ständer. Därföre stadgade de, att konungen skulle allena styra riket och allena i regeringsärender besluta, men omgåvo

honom tillika med ansvarige rådgivare, och underkastade dessa rådgivare både en juridisk ansvarighet i 106 § regeringsformen och en moralisk inför opinionens dom i 107 §. Följden skulle visa, att denna ansvarighet i alla fall blivit mer negativt än positivt bestämd, och att regeringsformen i detta som i andra avseenden lämnade rum för olika tydningar, som skulle kunna gå ända till misstydningar. Men det dröjde innan regeringsformen blev ställd på sitt verkliga inre prov. Stora politiska händelser inträffade, händelser som, under det de förändrade Europas, Nordens och även fäderneslandets öde, tillika, oförmodat nog för den som såg Sverige år 1809, gav det åter för ögonblicket en stor vikt i Europas politiska vågskål. Det skedde genom den furste som Sverige kallat närmast tronen, och som nu bestämde Sveriges närvarande politiska ställning och förenade Sverige och Norge under en spira. Jag har, för min del, alltid hyst och yttrat samma tanka om denna politik. Jag anser dess resultat för ett stort verk (redan i sig självt tillräckligt att föra sin stiftares namn till eftervärlden), som av inre enighet beror, huruvida de faror, av vilka det även är omgivet, skola kunna avlägsnas. Freden inträdde — vilken vi må tacksamt erinra oss att sedan hava njutit i 25 år; — och med fredstillståndet begynte vår nya författning egentligen att visa sina inre verkningar. Det största militärvälde, som Europa sett, hade nyss blivit störtat. Den konstitutionella monarkien hörde till ordningen för dagen. Och vad opinionen om densamma föreställde sig och av densamma fordrade, gjorde sig även gällande i fråga om våra inhemska förhållanden. Med 1815 års riksdag begynte oppositionen på riddarhuset att behandla konungens konselj såsom en ministär. Man behagade sig någon tid ömsesidigt i dessa moderna, ännu i modern obestämdhet svävande former; tills vid 1823 års riksdag saken syntes bliva så allvarsam, att konseljen rent ut avsade sig den ministeriella titulaturen, med de fordringar man därpå

ville grunda. Allmänna opinionen syntes för en tid röra sig i samma riktning. En reaktion inträffade mot de moderna ministeriella begreppens användbarhet på Sverige; och i följd därav fick regeringen ett så mycket friare fält vid den därpå följande riksdagen 1828—1830. Jag skulle misskänna sakens verkliga förhållande, om jag ej öppet tillstode att den överdrev sin seger, vilken ej heller med i allo lovvärda medel blev så fullständig som den blev. I följd härav förminskades förtroendet emellan regering och representation, och 1834 års riksdag visade verkan därav genom en kraftigare opposition, som nu nedstigit eller rättare slagit rötter ibland de ofrälse ståndén. Och huru allmän denna, svårligen blott ur tillfälliga anledningar förklarliga sinnesstämning, i fråga om vissa delar av styrelsen, sedermera blivit, visar bäst karaktären av utskottsvalen vid innevarande riksdags början.

Rådgivarnas ställning till tronen hade i synnerhet blivit ett föremål för missbilligande. Man tyckte sig finna att den ansvarighet regeringsformen tydeligen för dem åsyftat, gjordes illusorisk genom blotta användandet av reservationsrätten, såsom värn mot alla anmärkningar. Man tyckte sig finna sådant förkunnat såsom en slags halvofficiell doktrin. Man tyckte sig finna grundsatsen av allenaregerandet alltför vida utsträckt, vilket även i mindre viktiga angelägenheter gav förhållandet till representationen ett slags udd av personlighet, som lämnade sår. Man tyckte sig finna ett alltför mäktigt sidoinflytande, som allt mer förringade konseljens eget, och man ogillade att den utan synbara tecken till oro underkastade sig detsamma. Sådana voro anledningarne till den vid 1834 års riksdag förberedda och vid den innevarande av bägge statsmakterna bifallna förändring, som infört departementalstyrelsen i konseljen. Den skenbara enighet, med vilken förändringen tillvägabragtes, har redan givit rum för oenigheten över det till världen komna barnets vagga, och det synes, för de strider som föreslå, ej heller

just utrustat med lemmarne av en ung Herkules. Vad mig angår, jag menar uppriktigt väl med dess framtid, och ämnar ej vända hemliga eller uppenbara vapen mot vad jag varit med om att besluta. — Har man också gjort sig verkligt reda för de farhågor som på förhand så frikostigt utspridas? Meningen av förändringen är tydligen att giva positiv verklighet åt den ansvarighet, vilken regeringsformen fäster vid rådgivarekallet, men som mot regeringsformens anda allt mer begynner bliva illusorisk. I den fordrade ansvarigheten för rådslagen ligger säkerligen mer än en ansvarighet för *ord,* till protokollet sagda. Ett råd är även i sig själv en handling, bör vara en handling av en man, eller hava en man bakom sig; och en ansvarighet för rådslag är så vida tydligen även en ansvarighet för de handlingar, på vilka rådslagen böra hava inflytelse så länge man innehar ett rum i konseljen. Men den rätta meningen av konstitutionell ansvarighet är, att den ej blott är en ansvarighet för ord, utan en ansvarighet för vad, i följd av rådslagen, i landets styrelse sker; och det närmaste sättet för verkliggörandet av ett sådant slags ansvarighet synes vara, att cheferne för styrelsens särskilda grenar bliva ledamöter av konseljen. — Huru oriktigt det är att häri endast vilja se medel att binda händerna på konungamakten, lärer en blick på verkliga förhållandet. Departementalstyrelsen är en fullkomning av administrationen inom sig själv, som ägt rum även i stater med mer och mindre oinskränkt konungamakt. Den ökar möjligheten av verklig ansvarighet i förvaltningen även inför konungen. Den skulle kunna vara, för sig tagen, ett medel även för allenaregerandet. Men allenaregerandet kan redan länge icke trivas på egentlig europeisk grund, och varest det ock funnits till namnet, har likväl regeringsmakten på mångfaldigt sätt varit inskränkt redan genom sitt eget behov av medel och organer. De mest medverkande i råd och regering hava blott alltför länge varit vissa privilegierade klasser. Numera

fordrar folket även sitt inflytande. — Inflytandet av de styrda på de styrande har allt mera vidgat sig. Växelverkan mellan regering och representation har blivit allt livligare, allt följdrikare — det är civilisationens, det är mänsklighetens gång. Våldet, övermakten visa sig allt mer odugliga såsom regeringsprinciper. Det visar sig allt mer, att all regering ytterst vilar på en genom samhällets högsta intressen åstadkommen sammanstämmelse av meningar och viljor. Även regenten måste därföre i sista instansen rådfråga den allmänna meningen och viljan — och äger i dem en ofelbar makt även mot sin egen konselj, om han själv skulle förstå den allmänna viljan och meningen bättre. Inkastet att departementalstyrelsen är osvensk förstår jag icke. Jag har svårt att så kalla en inrättning, som i Sverige infördes av en konung såsom Karl den nionde och utbildades av en konung såsom den store Gustav Adolf. — Att den skulle vara oförenlig med användandet även av kollegialstyrelsen till en viss grad, torde ej heller den vilja påstå, som erinrar sig uppkomsten av våra kollegier just under Gustav Adolf den stores tidevarv. Departemental- och kollegialstyrelse ha förr en gång i Sverige förlikts, och de torde ännu en gång kunna förlikas.

För att efter detta, kanhända alltför långa, förord komma till det egentliga föremålet för närvarande överläggning, får jag tillkännagiva att, ehuru jag de flesta gånger, då jag i utskottet varit närvarande, befunnit mig i minoriteten, jag likväl i åtskilliga fall deltagit i besluten. Med förbigående av vad i dessa är överlämnat till riksrätts prövning, får jag nämna att, sedan utskottet beslutit att på behandlingen av judereglementet använda 106 § regeringsformen i stället för 107 §, som, enligt min åsikt, i ett ämne vilket hittills ansetts tillhöra den ekonomiska lagstiftningen, hade varit lämpligare, endast ett viktigare fall återstår, i vilket jag, ehuru ej i full enlighet med utskottets majoritet, tillämpat 107 §. Det rör förhållandet

av konungens rådgivare under de bekanta uppträdena i huvudstaden sommaren år 1838. Jag har ej ansett mig tillständigt att bedöma den större eller mindre nödvändigheten av att då förstärka Stockholms garnison, men väl har det gjort min förundran att i statsrådets protokoller ej finna ett ord i anledning av dessa uppträden, deras uppkomst och rätta sättet att dem behandla, under flera månaders tid, som de väckte allmän oro, om jag undantager vad angår tillstyrkandet av de för tropparnas underhåll nödiga kostnader, vilka slutligen föranledde lyftningen av en del av det mindre kreditivet. Den erfarenhet man då så länge hade för ögonen var likväl företrädesvis ägnad att fästa uppmärksamheten på en stor, i synnerhet i huvudstaden kännbar brist i den lagstiftning, som har allmän ordnings upprätthållande till sitt egentliga föremål. Det är bristen på en medborgerlig eller civil polismakt, åtminstone av en sådan som förtjänar namnet, det är denna brist, som gör, att man i Sverige vid tumultuariska uppträden alltför lätt påkallar militären, och detta utan alla lagliga ändamålsenliga varningsgrader, t. ex. uppläsandet av ett för sådane fall beräknat *excess-plakat,* innan man använder de våldsamma medel, vilkas verkan man själv sedermera ej kan beräkna. Att denna sommars erfarenhet ej framkallat någon i statsrådets protokoller synbar åtgärd eller åtminstone överläggning i detta avseende, har icke synts mig överensstämma med iakttagandet av rikets sannskyldiga nytta. Men då, sedan denna anmärkning gjordes, nästan alla de konungens rådgivare, som vid tillfället tillstädesvoro, avgått ur konseljen, finner jag föga billigt att mot en enda yrka ett ansvar som ej mera kan träffa de övriga, och avstår således för min del från yrkandet av någon anmälan enligt 107 § i detta fall.

Sedan jag sålunda här frångått min huvudsakliga anmärkningsanledning, nämligen med undantag av dem, i vilkas remitterande till riksrätt jag även deltagit, återstår

för mig blott att tillstyrka förevarande memorials läggande till handlingarne. Det må likväl ske med uttryckligt tillkännagivande, att detta å min sida ej innebär ett gillande, utan ett tyst ogillande av den ställning, vilken rådgivarne under den tid, som nu varit föremål för min granskning, i flera avseenden visa sig hava intagit i förhållande till konungen. Jag vet om vilken regering jag talar. Jag vet att vid den fästa sig stora och odödliga förtjänster om fäderneslandet. Men även tacksamhetens känsla skulle ej vara sann, om den i alla avseenden uteslöt möjligheten av även det vördnadsfullaste ogillande, där ett sådant på skäl kan grundas. Och nå dessa mina ringa ord upp till konungen på Sveriges tron — en tron vilken jag önskar till Gud må i långa och lyckliga tider innehavas av hans efterkommande — så kan icke för honom vara obekant att det räknas ibland svenska konungavanor att majestätets öra må vara öppet för en redlig, vördnadsfullt uttryckt — låt vara även möjligen misstagen — övertygelses språk.

14.

Om förslaget till ny tulltaxa.

I.

Yttrande 1 aug. 1840.

Hör man alla de farhågor som i detta ämne yttras och väckas, skulle man tro att den friare lagstiftning för handeln, som nu är i fråga, vore i Sverige någonting oerhört och nytt. Man skulle ej tro att det är samma system, vars huvudsakliga grundsatser redan år 1815 framställdes av en bland rikets skickligaste ämbetsmän. Man skulle ej tro att det är samma system som allt sedan 1823 års riksdag varit gynnat av pluraliteten bland Rikets ständer, och som vid den innevarande blivit av konungen framställt till Ri-

kets ständers antagande, och av hela den gamla rådgivarepersonalen tillstyrkt. — Dessa grundsatser kunna således åtminstone ej läggas den nya konseljen till last, som i dem ej skilt sig från sina föregångare. Denna *nya* konselj har ej blivit *gammal*. De extrema, fast sinsemellan motsatta opinioner, för vilkas anfall den under sin korta levnadstid varit ett ständigt föremål, må glädja sig över dess fall. Jag kan det ej. Jag beklagar att den medelväg i åsikter och åtgärder, vartill man förr eller senare måste återkomma, därigenom för ögonblicket blivit, om ej omöjlig, dock försvårad.

Även i närvarande fall är i själva verket blott fråga om en medelväg. Vem har nekat *skydd* för svenska näringarne? Frågan är blott om *beskaffenheten* av detta skydd — om det bör sträckas utöver den grad, varvid det möjligen kan vidmakthållas, och om denna möjlighet för ett land, sådant som vårt, med sina vidlyftiga gränser och kuster, ej snarare ligger i ett system av måttlig skyddstull, än i förbud. Jag upprepar det, ingen har nekat skydd åt svenska näringarne, nämligen det skydd som är möjligt att upprätthålla, ett skydd som är något mer än detta skydd på papperet, som så lätt genombrytes och av lurendrejaren och tullförsnillaren gäckas. Ingen har heller nekat ett billigt avseende på redan förvärvade lagliga rättigheter, vore de även på prohibitivsystemet grundade. Ingen har yrkat någon häftig övergång. Ingen har ens nekat att taga i betraktande, i vad mån närvarande handelskonjunktur bör inverka på beslutets verkställande. Det yttrande, varmed jag ämnar sluta, gör att jag kan vara kort. Jag vill här varken vidlyftigt söka utveckla statsekonomiska grundsatser eller historiska bevis. Jag inskränker mig att i förra avseendettillägga att, såvitt jag känner, de erkända teoretiska grundsatserna för handelsfriheten ännu äro ovederlagda, och att åtminstone de vederläggningar jag sett ej hålla färgen. I senare avseendet får jag anmärka att all tids erfarenhet ej duger

att åberopa för all tid. Förbudssystemet i handeln är lika gammalt som det system som trodde sig med påbud kunna skapa penningar och med förbud hindra dem att gå ur landet. De höra tillhopa. Det ena faller med det andra. De falla allt mera dagligen så synbart, att det erfarenhetsbevis man för de prohibitiva grundsatserna velat hämta av deras ålder, allt mer försvagas. Det är ej sant att erfarenheten lärt alla länder att förbud skyddar. Den märkligaste företeelse i detta avseende i nyare tider är den *tyska tullföreningen*. Ingen har klagat att den ej skyddar tyska industrien, som tvärtom efter denna förenings ingående har tagit en förundransvärd fart. Den tyska föreningens tulltaxa har intet enda förbud. Preussens har endast 3, nämligen salt, tobak och spelkort, men vilka alla, om jag icke bedrager mig, tillika äro statsmonopolier, så att därvid ett särskilt skäl är för undantaget. Intet land har haft ett strängare prohibitivsystem än Spanien. Men spanska näringarnes flor är för historien obekant. Schweiz, i hjärtat av Europa, med försvårade kommunikationer, som på alla sidor synas lägga hinder för dess deltagande i världshandeln, har likväl i denna uppträtt med så mycken lycka, att dess fabrikater säljas vitt och brett, i flera fall till bättre köp än de eljest både på kontinenten och i England kunna produceras. Men Schweiz har handelsfrihet. — Det är ej blott av finansiella och ekonomiska, det är av moraliska och juridiska skäl, som jag måste förkasta förbudssystemet: skäl som ej kunna vara obekanta för någon som känner systemets verkningar i dessa avseenden. Jag har t. ex. ej hört någon dess försvarare som ej tillika ivrat för husvisitationerna, ehuru de bedrövliga uppträden, vartill dessa föranlett, ej kunna undgå att framställa sig för uppmärksamheten. Detta i allmänhet om grundsatserna.

I avseende på tiden för deras tillämpning hos oss erkänner jag mig ej vara utan farhågor vid den närvarande krisen i handelsvärlden. Jag föreslår det tillägg till ut-

skottets betänkande, att, om vid den av utskottet fastställda tidpunkt för förbudssystemets slutliga upphörande, tillämpningen av föreskriften ej skulle anses rådlig, Rikets ständer må uppdraga åt Kongl. Maj:t att handla efter omständigheterna och underkasta, om han så för gott finner, tidsbestämmelsen en ny prövning av rikets härnäst sammanträdande ständer.

II.

Yttrande 11 mars 1841.

Detta betänkande sätter inseglet på den seger prohibitivsystemet vid denna riksdag kan berömma sig av att ha vunnit, till den grad, att nationen därigenom får anse sig 17 år tillbakakastad på den liberalare bana, som 1823 års ständer beträdde. Jag vill ej här uppehålla mig vid den appell till fördomar och passioner, varmed denna seger vunnits, ej heller vid den politiska schism, vartill den beklagligen givit anledning och som nu lär anses fullkomligt utbrusten. Men då jag troligen sista gången under denna riksdag yttrar mig i ämnet, må det förlåtas mig, om jag ännu säger några ord angående denna av mig förgäves bekämpade återgång. Ett rop har blivit upphöjt över våra näringars stundande fördärv, vilket skulle bliva en oundviklig verkan, ifall man fortginge på den en gång beträdda friare banan, som numera även säges hava hemfallit under vetenskapens förkastelsedom, i följd av en ny revolution i nationalekonomien. Jag har förr yttrat, att jag ingenting har mig bekant om en sådan revolution, och att jag ingalunda så högt kunde uppskatta några reaktionära författares bemödanden, som tyckas tro, att man med återkallat handels- och näringstvång och skärpta prohibitioner skulle finna botemedel mot åtskilliga olägenheter, med vilka den närvarande tiden laborerar och som hava sin grund i vida djupare orsaker.

Erfarenheten talar ej heller för denna reaktion. Våra egna näringar ha under de liberalare åsikter av näringslagstiftningen, som till en del lyckats att göra sig gällande, gjort ostridiga framsteg. Och under det man förkunnar, att teorien åter firar prohibitivsystemets seger, synes praktiken i Europas mest civiliserade stater ej instämma därmed. Det är känt, att den tyska tullföreningen ej innefattar ett enda förbud, och att den tull, varmed den skyddar den inhemska produktionen i allmänhet, är vida lägre än vår. Det är bekant, att England — om det tillåtes mig att åberopa ett exempel, som hos många blott behöver nämnas, för att mötas av misstroende, emedan det skall vara givet, att England blott går ut på att för sitt eget intresse ruinera världens handel och näringar — det är bekant — säger jag, att England nyligen ännu närmare slutit sig till grundsatserna av det fria handelssystemet, vars började praktiska användande var Huskissons verk. — Och ser jag på berättelsen om debatterna, angående den nya franska tullagen, så finner jag att frångåendet av prohibitivsystemet var den förändring, som huvudsakligen ifrågasattes, och att under ett moment av diskussionen de liberalare grundsatsernas seger ansågs avgjord. Jag åberopar notisen om debatten i de Deputerades Kammare den 5 febr. detta år, i Allgemeine Zeitung för den 11 nästl. febr. Om också utslaget i det hela ej svarade däremot, om det i Frankrike härskande prohibitivsystemet ännu bibehölls, så synes det likväl skett med betydliga modifikationer. Under det skyddstull i stället för förbud sålunda allt mer gör sig gällande, skulle vi kunna förbise de skäl, som för ett land med våra vidsträckta kuster och gränser i synnerhet gör en låg och billig tull till det säkraste skydd för näringarna, emedan det i vårt läge är det enda möjliga, det enda verkställbara? — Av förstärkta prohibitioner skola förstärkta straff bliva en nödvändig följd. — Man säger att varje lagbrott bör straffas, och försnillningen av kronans in-

komster genom överträdelse av tullagen ej mindre än andra. Det medgives. Dock gör man bäst att stifta billiga lagar, om de ej skola upphäva sig själva — och vad kronans förlust, blott såsom sådan, beträffar, så borde man ej glömma, att det är det billigare tullsystemet som giver kronan de mesta inkomsterna. Jag protesterar mot de här föreslagna skärpningar av 1835 års författning, i synnerhet vad husvisitationerna angår. Man har hört påstås, att dessa endast ur synpunkten av en så kallad rabulistteori kunna tadlas. Jag vill därföre här anföra vad en svensk konung om dem yttrat på en tid, då vida strängare prohibitiva principer voro gällande än nu med någon slags framgång kunna yrkas. Konung Gustav III yttrar uti sitt tal till Rikets ständer d. 30 oktober 1778, att han genom Kungl. förordningen av den 11 juli 1776 hade avskaffat husvisitationerna, emedan, säger konungen, han funnit ingenting mera stridande mot regeringssättets grunder och mot den ed han svurit sina undersåtar att beskydda deras husfred, och om även förbudet kunde leda till tullförsnillning, och kronans inkomster därigenom minskas, så tvekade han likväl icke emellan en penningeförlust, så stor den vara mände, och bibehållandet av rolighet och säkerhet för sina undersåtar. — Detta må ock vara min protest.

15.

Om slavhandeln på ön S:t Barthélemy.

Motion av Geijer, framställd 5 sept. 1840 i anledning av stats- samt allmänna besvärs- och ekonomiutskottens betänkande n:o 14 rörande förfogande över ön S:t Barthélemy.

Slaveriets och slavhandelns avskaffande är ett av mänsklighetens ädlaste mål, och skall, då detta mål en gång vinnes, bliva en av mänsklighetens ädlaste segrar.

Den framgång bemödandet därför redan haft är ännu mer glädjande, då man går tillbaka till dess källa. Ty denna är ostridigt allmänna tänkesättets makt i fria och bildade samhällen, som allt mer grundar sig på erkännandet av mänsklig rätt. Därav verkets långsamhet, men därav ock dess säkra fortgång! Även den frihet som partiellt behåller slaveriet, eller lider detta bredvid sig, måste utplåna denna fläck, vid straff att eljest gå under. Vad rättvisan och mänskligheten börjat, skall det väl förstådda intresset fullborda. Det är Försynens allt mer sig uppenbarande hemlighet, att endast det rätta, det goda också är det verkligt nyttiga, en insikt, som är den enda sanna upplysning. Ju mer det fria arbetet utvecklar sig, ju mer måste slavarbetet stå tillbaka. Det befinnes på en gång vara sämre och dyrare. Det är endast okunnighet och barbari, som slutligen däri se sin fördel. Men att dessa ännu äro stora makter på jorden, visar bäst slavhandelns historia. Den drives numera av de nationer, som ännu bibehållit den, grymmare än någonsin, just emedan den till en del måste gömma både sig själv och sina offer. Det är under sådana omständigheter plikt för varje samhälle, som gör anspråk på frihet och bildning, hörde det ej även till de mäktiga, att högt förklara sig mot denna rysliga handel och alla dess följder.

Även Sverige har slutit sig till den ädla saken. Det förband sig genom traktaterna med England, av den 6 november 1824, och med Frankrike, av den 21 maj 1836, till gemensamma bemödanden att undertrycka slavhandeln. Genom Kongl. förordningen av den 7 januari 1830, jämte tillägget av den 1 mars s. å., belades *all* slavhandel med livsstraff.

Likväl finnes en svensk tillhörighet, där slaveriet är inhemskt, där slaven är egendom och följakteligen kan köpas och säljas. Det är ön S:t Barthélemy, om vilken den Kongl. propositionen och det stats- och ekonomiutskottens betänkande handlar, som nu äro under överlägg-

ningar. Det tillhör mig ej att här för övrigt yttra mig om denna lilla ö, varken om den tillfälliga vinst den stundom gett, om den varaktigare den i en framtid, vid mera reglerade handelsförbindelser med de övriga sydamerikanska fristaterna, möjligen för fäderneslandet kan giva, eller om det särskilda förhållande vari den sedan 1812 står till svenska statsverket; nog av, det är en Sveriges tillhörighet. De meddelanden, konungen vid varje riksdag låtit komma till Ständernas kännedom om koloniens tillstånd, berättiga dem att däröver yttra sig, och denna rätt måste ostridigt bliva en plikt, om mänsklighet och rättvisa därtill uppfordra. Redan i den nådiga skrivelsen till Rikets ständer den 6 april 1835 yttrar sig Kongl. Maj:t, att den genomgripande förändring, som för Västindien uppstått genom engelska regeringens välgörande beslut att upphäva livegenskapen för negrerna i sina kolonier, i avseende på de övriga påkallar deras regeringars allvarliga och faderliga uppmärksamhet. Jag anser Rikets ständer värdigt att uttrycka den önskan, det slaveriets upphörande på Sveriges enda koloni och medlen till detta ändamåls vinnande må företrädesvis bli föremål för en sådan välgörande uppmärksamhet. Att slaveriet på S:t Barthélemy varken i allmänhet är hårt, eller slavarnas antal stort, äro gynnande omständigheter. Med anledning av 56 § R. O. får jag vördsamt yrka, att Rikets ständer hos Kongl. Maj:t genom underdånig skrivelse måtte anhålla, det Kongl. Maj:t täcktes anbefalla och till Rikets ständers kunskap låta komma en undersökning om slavarnes tillstånd på ön S:t Barthélemy, samt om de tjänligaste medel för slaveriets avskaffande därstädes.

16.

I representationsfrågan.

I.

Yttrande 24 okt. 1840 vid prästeståndets diskussion av konstitutionsutskottets memorial n:o 38 angående nationalrepresentationens ombildning.

Jag har tvekat om jag vidare skulle öka antalet av talare i detta ämne. Min tanka har redan blivit uttryckt. Jag känner mig så ensam med min övertygelse, att jag föga för den kan hoppas på några sympatier. I alla fall lärer var och en hava uppträtt på detta rum, med redan så stadgad mening i ämnet, att den av intet talande rubbas. Ett yttrande även av mig torde likväl påkallas, på det min tystnad ej må tydas såsom likgiltighet; och jag kan ej bättre ådagalägga att jag åtminstone ej av egen böjelse isolerar mig, än om jag upptager några av de huvudsakligaste inkast som gemensamt träffa den bana jag, tillika med konstitutionsutskottets majoritet, beträtt, men på vilken jag gått längre än utskottet. Dessa inkast kunna sammanfattas i följande: 1:o att den föreslagna representationsförändringen varken är nödig eller nyttig; varmed den praktiska sidan av ämnet anses vara avgjord; 2:o att den till sina grunder ej heller är förnuftig, utan snarare oförnuftig; varmed den teoretiska sidan av saken förmenas vara avfärdad. Vad det första angår, så påstås att, innan en förändring föreslås, det närvarandes olämplighet bort först bevisas. Man förebrår utskottet att det blivit skyldigt detta bevis. Utskottet har visserligen mer förutsatt än givit det. Det åberopar den allmänna rösten. Men att detta åberopande ej saknar grund, visar sig redan därav att sedan 1809 intet enda konstitutionsutskott jävat nödvändigheten av en representationsförändring, vilket väl lärer innefatta ett ganska tydligt medgivande av det närvarandes olämplighet. Visserligen har detta

medgivande varit mer och mindre vidsträckt. 1809 års konstitutionsutskott föreslog allmänna val, huvudsakligen efter de grunder, på vilka brödrafolkets representation sedan byggdes. Förslaget blev blott ett förslag; nog av, sedan 1818 gjorde sig den åsikt gällande, att förändringen, om än nödvändig, dock ej borde vidröra närvarande representationsgrunder. Man borde tvärtom på den gamla ståndsinrättningen söka inympa de hittills orepresenterade; och i denna riktning hava flera förändringar sedermera skett. Mig synes som om man av denna bana lovar sig alltför mycket. Mängden av modifikationsförslag gå nu därpå ut, ehuru just i det ögonblick tecken visa sig, att man på flera håll är i själva verket mindre än förr böjd för dessa slags modifikationer, och tvärtom redan börjat frukta för sina egna medgivanden. Det röjer sig i präste- och borgareståndens nu givna avslag på de i denna syftning vilande grundlagsförslag, och i bondeståndets halva ånger över den koncession det vid innevarande riksdag gjort. Jag fruktar att häruti ligger mer än blotta fordran av nya redaktionsförslag av samma propositioner. Rikets ständer hava vid denna och föregående riksdag, under sin i synnerhet finansiella opposition mot regeringen, börjat mer och mer känna sig såsom en egen statsmakt. Verkningarna därav hava icke varit ensamt och oblandat goda. Med det växande ståndsväldet tyckes även den gamla ståndssurdegen kommit i någon jäsning. Man tyckes mer än förr hålla på privilegier eller på lämningar av privilegier. Med denna reaktionära riktning förenar sig en annan. Jag finner den i bemödandet att bekläda socken- och länskommittéer, antingen såsom förmenta delegationer av Rikets ständer, eller såsom kommunala auktoriteter, med en större makt än med allmän ordning är förenligt. Jag fruktar dessa tecken. Kommer till det nylivade ståndssplitet även splittringen av de lösgjorda lokala och provinsiella intressena, så fruktar jag för mitt fäderneslands framtid.

Jag vet vilka arbeten — århundradens arbeten — det kostat Sveriges rike att besegra dessa intressen. De må livas så mycket man behagar, men endast under inflytande av en allmän och nationell representation, för vars anda allt vad i dem är oformligt även försvinner. Enhet i regering och allmänhet i representation äro och böra, i min tanka, vara tidens lösen. Bägge arbeta varandra i händerna. Att de äro syskon, skola de en gång erkänna. Och i deras förbund ligger den framtida garantien, så för konungamaktens bestånd som för folkens frihet. Är man ej nöjd med dessa ur det närvarande hämtade skäl för en representationsförändring, så må man tillika rådfråga det förflutna. Jag är ej främmande för denna betraktelse, men vad den ej kunnat giva mig är övertygelsen om stabilitetsprincipen i vår ståndsrepresentation. Jag ser den aldrig 50 år utan revolution. Jag ser ständiga kastningar emellan ståndsvälde och envälde. Så ser det ut i det gamla Sverige, så i det unga. Ty det *unga Sverige* är ej så ungt som man antager. Jag daterar det från 1718, och önskar det vore gammalt nog, att besinna vad dess frid tillhörer. Vår ståndsrepresentations egentligaste verksamhet ligger inom det unga Sverige och dess frihetstid. Den slutade med 1772 års revolution. Men att det onda ej hjälptes blott med konungamaktens förstärkande, visade både Gustav III:s och Gustav IV Adolfs regeringar. Ståndsväldet hade än en gång småningom slagit om i enväldet; och detta bragte med Karl XII:s envishet, fast utan hans kraft, riket än en gång på branten av undergång. Också ansåg Gustav III, vars skarpsinnighet ej lärer förnekas, svenska ståndsrepresentationen redan hava genomgått sin bana, och jag har all anledning att förmoda, det de intyg, som vittna att han efter 1789 omgicks med tanken på en representationsförändring, ej äro utan grunder. 1809 upptogs åter frågan, ehuru omständigheterna ej medgåvo förändringens införande. I våra gamla former hade emellertid den

nya tidens anda inkommit, som skall upplösa dem. Också har vår regeringsform en dyrbar egenhet. Den erkänner en framtid. Den öppnar en laglig väg till sin egen förbättring. I min tanka kan en sådan på tillfredsställande sätt endast ske därigenom att man upptager frågan under den synpunkten som 1809 års konstitutionsutskott redan fastställde med hyllandet av allmänna val. Det är min innerliga övertygelse att vilket modifikationssystem som helst av den gamla ståndsprincipen i verkställigheten, genom bristen på allmänna grunder och mängden av undantag, allt mer skall göra sig självt i större skala overkställbart, och att det förment praktiska i denna riktning slutligen skall befinnas just vara det opraktiska. Att något annat än nödvändigheten skall vända intressena åt ett annat håll och till medgivandet av allmänna val, har jag aldrig trott. Men det är skillnad på en nödvändighet, varav man överraskas, och en nödvändighet, varefter man lämpar sig av insikt. Och det är denna sista, som jag skulle vilja göra gällande. Detta blir visserligen omöjligt, ifall principen av allmänna val verkligen vore så oförnuftig som man föregiver. Låtom oss betrakta även detta andra inkast, som egentligast träffar mig och mitt erkännande av personligheten såsom representationens grund. Man säger att det ej är personligheten, utan det hela, som skall representeras. Men det är just genom personligheterna, som det hela blir representerat, och allt bättre representerat, i den mån personligheterna känna sitt sammanhang med det hela. Personligheten med dess rätt är både det första och det sista i samhället; att den utgör grunden för rättigheter, lärer ej kunna nekas. Men det är denna grund som genom samhällets utveckling allt mer kommer för en dag. Ej såsom skulle denna personlighetens allt mer erkända rätt söndra samhället uti idel atomer. Det är tvärtom dess säkraste sammanbindningsmedel, och man behöver, för att inse detta, endast betrakta de mindre

samhällsorganisationer, på vilka man lägger så mycken vikt, familjer och korporationer av alla slag, ifrån kommunen till ståndet. Alla hava begynt med stora orättvisor. Det var en tid då husfadren köpte sin hustru, beslöt över sina barns liv eller död, och då hans tjänare voro hans slavar. Vad har renat familjen annat än erkännandet av personlighetens rätt? — Likaså med korporationen. Om den också inom sig mer och mindre erkände grundsatsen av ömsesidig rätt, så var den likväl långt ifrån att sträcka detta erkännande utom sig. Stridde och strida ej ännu korporationerna med varandra om uteslutande rättigheter? Vem skall lösa dessa motsägelser, om ej staten? Och huru lösa dem, utan genom ett allt nogare bestämmande av personlig rätt? Med personlighetens erkännande går således samhällets utveckling hand i hand. Det är så långt ifrån att familjelivet därigenom skulle skadas, att det tvärtom därigenom renas. Det är så långt ifrån att stånd, yrken och korporationer därigenom skulle upphävas, att de tvärtom just därigenom förvandlas från historiska petrifikater till rörliga, levande organismer.

Den ökade sfären av personlig rätt har först genombrutit träldomen och sedan skapat medborgaren. Den skall även allt mer göra alla medborgare delaktiga av politiska rättigheter. Undantagen och gradationerna följa av regeln, i stället för att upphäva den. Om jag räknar kvinnan till undantagen, så har jag ej därigenom nedsatt henne. Jag har medgivit, vad ingen lärer neka, att det finnes högre, innerligare sfärer än den politiska. Ej endast kvinnan hör till en sådan sfär, vilket i allmänhet bör emancipera henne från politiken. Även lärostånd et kan och bör, i min tanka, uppfattas under samma synpunkt. Att teoretiskt försvara denna åsikt är här ej stället. Men det må tillåtas mig att uttrycka den tillfredsställelse, jag känt vid att en föregående dag höra en högt aktad veteran i ståndet förklara, och i dag en annan

värd ledamot däri instämma, att svenska prästerskapets sanna verksamhet och inflytande ej bero av dess politiska ståndsrätt. Vad gradationerna angår, så har man helt och hållet översett dem i den allmänna anklagelse, att det är på den abstrakta personligheten, som jag vill grunda utövandet av politiska rättigheter. Ej blott myndighetsåldern, och jag har intet emot att lägga några år till, även god frejd, god kristendomskunskap och åtminstone minimum av de i folkskolan fordrade kunskaper äro bestämda kvalifikationer. Man har likaledes översett eller underkänt den gradation, som ligger i den av mig antagna *medelbara* valrätten. Jag har utsträckt detta valsätt till alla, just för att genom de mera bildades och förmögnes deltagande bereda övergången av de hittills politiskt oberättigade till utövning av valrätten. Och därmed sammanhänger min grundsats, att voteringen bör vara *öppen*. Jag har lämnat åt bildningen och förmögenheten deras naturliga inflytande, och litar därpå mer än på deras privilegierande. Detta naturliga inflytande — inflytandet av det materiella och intellektuella kapitalet — är i ständig tillväxt. De äro tidens båda största krafter — men också allt mer i deras rättvisa inflytande beroende av det sätt, varpå de användas, den karaktär, som de uttrycka. Och detta beroende vill jag lämna dem. Det skall endast öka deras sanna krafter. Fruktar man likväl, såsom det synes, så allmänneligen, att i synnerhet den materiella förmögenheten härpå skall förlora alltför mycket i inflytande, så skulle jag ej vara obenägen att ingå på modifikationen av direkta val för alla medborgare med en viss försäkrad inkomst, och en viss proportion av sålunda valda representanter emot de övriga. Slutligen ett ord om mig själv. Ej utan rörelse har jag på detta rum och i denna angelägenhet hört av personer, som jag högt värderar, argumenter för ståndS- och klassprincipen gillas, med vilka argumenter jag under åratal umgåtts och visserligen ej släppt obesedda. Jag vet att

mina åsikter anses för en visionärs drömmar — av en vänligare tänkande kanhända för en välment visionärs drömmar; men jag är gammal, dock ej gammal nog för att återgå till barndomens joller. En praktisk sida har likväl denna min övertygelse. Den är vida mindre en teori, en lära, än ett *sinnelag*, och, jag vågar säga det, innebär lika mycken aktning för allas rätt, som aktning för allas övertygelse.

II.

Yttrande 31 oktober 1840.

Då jag icke ämnar deltaga i nu pågående diskussion, må det tillåtas mig att nämna skälen därtill. Det är min uppriktiga tanka, att alla dessa modifikationsförslag leda till ingenting och bliva overkställbara. Genom en ytterligare uppspädning skulle de närvarande ståndens förlora sin karaktär, vilket man ej vill. Också vända sig numera modifikationsförslagen mest åt ett så kallat femte stånd för de orepresenterade, i vilket, såsom i en slags skräpkammare (om ett så lågt uttryck tillåtes), man undanskjuter alla svårigheterna. Rätt undersökta skola dessa svårigheter driva till principen av allmänna val, vilka man dock vill undvika. Rättvisan av de orepresenterades anspråk har jag ej hört av någon enda förnekas. Men man tyckes ej inse, att denna rättvisa vilar på personlighetsprincipen. Håller man sig endast till de så kallade intressena, så äro dessa redan representerade i vår närvarande ståndsförfattning. Jag vet intet enda samhällsintresse, som ej där medelbart eller omedelbart verkligen är representerat. Varpå grunda sig således de orepresenterades oavvisliga anspråk? På deras personliga rätt. Man må sätta denna personlighet så lågt, som jag, eller kvalificera den så högt som man vill: principen står fast. Och av ingenting bevisas det bättre, än av det högv. ståndets debatter i ämnet.

III.

Yttrande 13 mars 1841.

Jag hyste vid diskussionen inom utskottet stora betänkligheter vid denna voteringspropositions framställande. Jag tvivlade, att en särskild behandling av denna del av det hela skulle vara för saken förmånlig. Jag förklarade, att ett sådant utminuterande av den stora frågans svårigheter blott skulle göra hela svårigheten ny för varje fall och leda till obestämmelig tidsutdräkt. Jag har likväl ej reserverat mig, emedan jag förutser den stora frågans öde för det närvarande, och med seende ögon underkastar jag mig det. Detta öde blir att tillbakaskjutas genom förpostaffärer. Må vara! 1840 års riksdag blir i alla fall en förpostaffär, som ej skall sakna sina verkningar. Representationsfrågan är åter väckt, för att ej mera insomna. En värd talare har nyligen yttrat, att i de blandade känslor, med vilka han betraktar konstitutionsutskottet, fruktan även inginge. Huruvida personerna däravav finna sig smickrade, vet jag ej. Vad jag vet, är, att jag även fruktar i denna stora fråga. Jag fruktar, emedan den är djupt viktig för fäderneslandet, ja för mänskligheten. Men ibland föremålen för min fruktan är även deras övertygelse, som, då de betrakta våra närvarande konstitutionella förhållanden, sådana dessa dels ur författningen dels ur omständigheterna utvecklat sig, likväl kunna tro, att ej en förändring, förr eller senare, av nödvändigheten oundvikligen påkallas.

IV.

Yttrande 17 april 1841.

Då diskussionen synes taga den vändning, att man genom en formfråga vill undanskjuta själva saken, så finner jag mig så mycket mer uppfordrad att häröver

yttra mig, som jag därigenom endast från mig själv kan avlägsna anklagelsen att hava deltagit i en grundlagsvidrig handling. Att denna anklagelse är orättvis kan utan svårighet ådagaläggas. Vad ägde utskottet att göra? Att utarbeta ett jämkningsförslag med ledning av den, genom omröstning i förstärkt konstitutionsutskott, fastställda grundsatsen av samfällda val, men tillika med möjligaste avseende på ståndens olika tankar. Att tre av dessa förklarat sig för ståndsval och emot den mening som i det förstärkta utskottet gjorde sig gällande, berättigar visserligen icke att frånträda den nu en gång givna grundsatsen; men borde billigtvis ålägga utskottet att modifiera den, såvitt som grundsatsen själv det tillät. Jag frågar då, vilken annan modifikation av det en gång fastställda valsättet var, utan att frånträda själva principen, möjlig, än att åtminstone skilja stad och land i särskilda valdistrikter, så att likväl valen inom vardera bibehöllo karaktären av samfälldhet? I min tanka var denna modifikation den enda principenligt möjliga; ty jag kan ej instämma i deras mening, som tyckas tro, att inskränkning av valbarheten inom vissa ståndskategorier vore förenligt med principen av samfällda val. Däremot har ingen velat förneka karaktären av samfälldhet och allmänhet åt representantvalen i England och Norge, där samma valskillnad existerar emellan stad och land. Se där orsaken, varföre även jag biträtt denna modifikation; ehuru jag är den, som yrkat den största allmänhet i valen. Jag har yrkat detta, men ej för att därigenom sönderbryta representationsfrågan; och jag lämnar åt dem, som i allt varit av motsatta tänkesätt, att emot den nyttja sådana vapen. Men låt vara, att de nu så oförmodat stränge ivrarne för den bokstavligaste samfälldhet i val skulle lyckas att få den nämnda modifikationen ogillad, så följer därav ingalunda behörigheten att nu avslå hela betänkandet. Det må då återremitteras till rättelse, och ledning givas därför. Undanskjutas kan ingalunda

hela frågan, så länge det står fast, att tvenne dess huvudpunkter: valens samfälldhet och representationens delning på två kamrar redan av Rikets ständer äro preliminariter godkända till grundlagsenlig behandling vid nästa riksdag. Jag förutser väl, att skulden för riksdagens ytterligare utdräkt skall, i fall av en återremiss, välvas på representationsfrågan och i synnerhet på konstitutionsutskottet. Men utskottet skall söka att göra sin skyldighet. Helst skulle jag se, att betänkandet i sin närvarande form bleve vilande, och har även därföre ej mot detsamma reserverat mig. Ej som skulle jag icke inse att det har brister — ehuru även förtjänster, flera än man vill tillerkänna det — utan emedan jag tror, att en grundlagsenlig vila till nästa riksdag alldeles icke är detsamma som ett bifall. Tvärtom skall denna vila emot förslaget just uppkalla en granskning, så fullständig, noggrann och skarp, som ämnets vikt kräver och förslagets motståndare någonsin kunna önska. Men emellan ett sådant antagande och en återremiss anser jag valet endast äga rum. Så mycket om den formella behandlingen.

Diskussionen om saken vill jag icke förlänga; väl vetandes att i det viktiga ämnet var och en redan bestämt sin övertygelse. Endast till mitt eget rättfärdigande må följande ord tillåtas. Jag har vågat återföra representationsfrågan ända till personlighetsgrunden, och jag har ej kunnat undgå det; emedan här i själva verket är grunden därför. Modifikationer i verkställigheten kan den erkänna. Man kan göra sådana med ledning av en princip, då man från den utgår. Men i modifikationerna famlar man blott i evigt töcken om man ifrån dem utgår, i stället för att utgå ifrån principen. Vidare — med all den radikalism, som man hos mig i principen velat finna, tror jag likväl fast på en monarkisk framtid. Jag tror därpå, enligt erfarenhetens lära, som sagt mig, att republiker vanligen auktorisera eller tillåta eller dölja skarpare skillnader emellan människor, än den lagbundna

monarkien. Jag tror därpå, emedan det är en nödvändighet, att ju mer samhället utvecklar sin inneburna mångfald, ju starkare måste dess enhet framträda, om det ej skall sönderfalla, och jag ser i det första, enklaste sociala element, i familjen och dess nödvändigt växande vikt, det renande, återställande, försonande medlet i tidens politiska och moraliska oreda, vilket skall göra sig, inom lagbundna gränsor, gällande i samhällets djup som på dess höjder, inom dess hela område och på dess spets. Jag tror på en konungamakt, grundad på folkets rätt, och utan behov av stöd i ståndS-, kast- och privilegieintressen. Jag har i mitt lands historia sett, att dessa intressen både för konung och folk varit vida mer skadliga än gagnande. Jag har i samma historia lärt att betvivla värdet av vår ståndsrepresentation, i synnerhet sådan den sedan 1719 utvecklat sig. Man vill göra den till en symbol av det bestående i Sveriges rike. Huru många brytningar har ej denna representation bevittnat, tålt, framkallat, under de sista föga mer än 100 åren! Huru länge varade 1719 och 1720 års regeringsform? — till 1722. Hur länge 1772 års regeringsform? — till 1789. Huru länge säkerhetsakten och dess envälde? — till 1809. Skall jag fråga vidare? Frågan är fri; men jag vill, i stället för svar, blott hänvisa på det bland oss redan för handen varande tillståndet: Ständernas regering vid riksdagarna, konungens dessemellan och båda statsmakternas sammanträde för att kivas. Leder ett sådant tillstånd, fruktansvärt, till en brytning, så bör valet emellan denna och reform, i synnerhet då vår grundlag, genom den ädlaste av sina egenheter, tillåter en sådan, ej vara svårt. Ej heller äro vägen och målet därför så dunkla, att de ej kunna upptäckas. Det största politiska faktum i de skandinaviska nationernas historia uti senare tider är Sveriges och Norges förening under en spira. Tilldragelsen vore ensamt tillräcklig att föra dess upphovsmans namn till en eftervärld — till densamma eftervärld, som även

en gång skall bedöma Sveriges ständers förhållande mot denna konung. Till detta yttre politiska faktum må ett annat inre sluta sig: — närmande emellan brödrarikena i konstitutionellt avseende, med de modifikationer, som för Sverige kunna vara nödvändiga, och med inga andra amalgamationsplaner, än fosterbrödralag emellan svenskar och norrmän till upprätthållande av Nordens urgamla frihet. Se där min politiska bekännelse!

V.

Yttrande 10 maj 1841.

En högt aktad ledamot, till vilken ståndet plägar lyssna med synnerlig uppmärksamhet, i fråga om grundlagens rätta tolkning, har yttrat, att mot formen av denna voteringsproposition ej funnes något att anmärka. Därmed är allt vad jag i denna fråga önskar medgiva även uttalat. Högv. ståndet lärer svårligen vilja och kunna undandraga sig att samtycka till en voteringsproposition, som redan av 3 stånd blivit bifallen. I avseende på saken har jag ingenting att tillägga. Jag hoppas att konstitutionsutskottet bland mängden av sina domare även ej skall komma att sakna billigare än de som här låtit höra sig. Vad det så kallade vidunderliga i förfarandet beträffar, så får jag påminna om den strängare mening, som grundlagens stiftare tyckes ha hyllat, att ett av konstitutionsutskottet vederbörligen framställt grundlagsförslag uti intet fall kunde vid densamma riksdag, då det väcktes, fullkomligen avslås. Man har frångått denna strängare tydning. Men redan grundlagens föreskrift, att ståndens skiljaktiga tankar, där ingen vidare sammanjämkning är möjlig, skola underkastas votering i förstärkt konstitutionsutskott, innehåller en möjlighet därav, att en annan majoritet kan inom det förstärkta ut-

skottet göra sig gällande, än inom ständen. Man har nu sett denna möjlighet bliva en verklighet, men emot grundlagen är den ej.

17.

Om kungliga brevet av 25 sept. 1777 rörande majestätsbrott.

Motion av Geijer 11 juli 1840.

Då högvörd. ståndet återremitterat lagutskottets betänkande n:o 66, har det tillika bifallit, att en ny av samma betänkande föranledd motion må av mig få framställas och vara återremissen följaktig. Så ursäktliga och även lovvärda motiverna för Kungl. brevet av d. 25 sept. 1777 må hava varit med avseende på omständigheterna då det utfärdades, bedömes detta likväl både rättast och skonsammast, om det anses såsom en undantagslag för tiden; varföre det ej heller har tillkommit i den ordning, som även 1772 års regeringsform för stiftande av egentlig lag föreskriver. Att principen var lagstridig, röjdes snart genom följderna. Det godtycke, som under namn av mildhet den 25 sept. 1777 förordnade, att på konungens välbehag skulle bero, om en angivelse för förklenliga tillmälen och hårda omdömen om majestätet skulle lagligen fullföljas, eller saken nedläggas, visar sig tio år därefter ha fått ett utrymme, som begagnas i motsatt riktning, då Kungl. kungörelsen av d. 7 dec. 1787, med åberopande av 1777 års brev, varnar undersåtarne, att, såvida de vilja undvika det i 5 kap., 1 § missg. b. utsatta straff noga taga sig till vara, det de varken munt- eller skriftligen eller genom tryck fälla obehöriga och vrånga omdömen över de författningar Kungl. Maj:t till rikets fördel och nytta vidtagit eller framdeles ser sig föranlåten att vidtaga.

Kungl. kungörelsen av den 7 december 1787 är under nuvarande regering formeligen upphävd den 7 januari 1830, och detta har skett på Ständernas egen begäran. Det synes mig därmed föga förenligt, att Ständerna nu skulle fortfarande yrka en sanktion på 1777 års brev. Bägge dessa stadganden — 1787 års kungörelse och 1777 års brev — det ena på Ständernas anhållan upphävt, det andra nu ånyo med någon modifikation framställt såsom gällande, höra likväl tydligen till samma kapitel av lagstridigt godtycke. Det ena är blott ett så kallat milt, det andra ett hårt godtycke. Men ett sådant godtycke kan varken billigas, såsom hot, ej heller före laga undersökning, såsom nåd.

Jag erkänner mig hava väntat en framställning av Rikets ständers justitieombudsman i denna anda, i följe av all den judiciella oreda, som åberopandet av 1777 års Kungl. brev åstadkommit i behandlingen av ett olyckligen ryktbart tryckfrihetsmål, vilket även utan detta förlegade vapen lämnat anmärkaren tillräckligt rum för anfall. Då denna väntan ej blivit uppfylld, må det tillåtas en icke lagfaren man att om förevarande ämne yttra sin övertygelse. Denna säger honom, att nedslåendet av en laglig undersökning, i följe av ett maktspråk, är en orättvisa, som lika lätt kan vändas mot oskulden, som till skydd för brottet. Och härutinnan lära Sveriges lag och rättegångsordning vara med den naturliga rättvisan fullt ense. Ingendera lärer i nämnda undantag, varigenom även en oskyldigt anklagad skulle kunna förnekas att få bevisa sin oskuld, vilja erkänna en *rättegångsförmån*. Ingendera hade skäl att lyckönska sig, om, i motsats mot dessa grundsatser, det lyckades att i den svenska rätten införa den så kallade *abolitionen* i brottmålssaker, mot vilken äldre svenska jurister uttryckligen ivrat.

Jag får tillägga, att 1777 års Kungl. brev ej heller är förenligt med 25 § regeringsformen, vilken inskränker konungens makt att i brottmål göra nåd sålunda, att »det

på den brottslige skulle ankomma att emottaga den nåd, konungen honom förunnat, eller undergå det straff *vartill han blivit dömd*». Under begreppet av en sådan benådningsrätt, vilken uttryckligen förutsätter rättegång och *fälld dom*, kan icke hänföras någon, i grundlagen icke medgiven konungens rättighet, att i förväg hindra, det en angivelse må genom laga rättegång varda fullföljd.

Har man dessutom rätt betraktat hela det fält för godtycket, som ordalagen i nämnde Kungl. brev öppna? — Det angår på en gång förklenliga omdömen om *konungen* och om *regeringssättet*, och ännu ett slags majestätsbrott av obestämdare natur skulle härigenom kunna bliva föremål för angivelse. Av dessa skäl yrkar jag upphävandet av Kungl. brevet av den 25 sept. 1777, och att Rikets ständer för sin del måtte besluta, att det hädanefter må vara utan kraft och verkan.

18.

Om kanal mellan Hjälmaren och Vänern (sedan kallad Svea kanal).

Yttrande 28 nov 1840 med anledning av statsutskottets utlåtande n:o 354, litt. C. om kanalledning mellan Hjälmaren och Vänern.

Ibland de nya föreslagna vattenkommunikationerna anser jag denna av högsta vikt, och, jag skulle kunna säga, företrädesvis för Stockholm; ehuru man sagt mig att Stockholmsintresset är emot detta företag. Stockholm har kommit och kommer allt mer i en förändrad belägenhet, och att många ej rätt bedöma förändringen, utan blott se på övergångens svårigheter, och ej vilja se på de nya välståndskällor, som för huvudstaden öppnas, har bidragit att kanske just i Stockholm koncentrera den svenska obelåtenheten. Sveriges förlust av Finland har dubbelt blivit för Stockholm kännbar. Stockholm äger ej mer sin fordna handel på Pommern, och Norrland emanci-

perar sig allt mer ifrån Stockholms gamla förmyndareskap. Vad Stockholm däremot är och i allt högre grad måste bliva, visar en blick på dess läge vid utloppet av hela det mellersta Sveriges vattensystem, vars naturliga stapelstad det är och skall bliva i allt högre mån, ju mer dess kommunikationslinjer inom landet ökas. Av dessa vore en kanal, som sammanbunde Hjälmaren och Vänern, utan tvivel den viktigaste, och att denna kommunikationslinje också leder till Göteborg, är en fördel mer. Bägge dessa viktiga städers intressen böra nu mer än någonsin vara förenade och skola i denna förening befordra hela landets. Ännu ett viktigt skäl talar för den omtalta kanalen, vilket redan av föregående talare blivit antytt. Sveriges största järnmalmsrikedom ligger i Nora och Norbergs bergslager, varemot Värmlands malmtillgångar synas avtaga. Den nya kanalen skulle sprida nytt liv i tvenne av rikets förnämsta bergslager.

19.

Om anslag till Uppsala universitet för ett observatorium m. m.

Yttrande 28 nov. 1840.

Det må förlåtas mig, om det ofullständiga sätt, varpå utskottet motiverat sitt avslag, fört mig på den tankan, att för detta avslag ligger till grund ett icke uttalat motiv — till äventyrs ett, som man förut hos utskottet velat skönja i avseende på universiteterna, ehuru jag ej är den, som i allmänhet vill beklaga mig över det sätt, varpå dessa av statsutskottet blivit behandlade. Skulle det verkligen vara avsikten att bereda verkställighet åt en ofta omtalad plan att centralisera våra bägge universiteter i huvudstaden? Jag vill ej yttra mig emot själva principen

av en sådan åtgärd. Jag är i allmänhet ingen ovän av centralisationsplaner; men jag önskar att var och en sådan må bedömas även med avseende på de omständigheter, under vilka den utföres, och i synnerhet med avseende å rättvisa och billighet. Bägge skulle förbjuda att beröva det sydliga Sverige det universitet det äger, och vars själva stiftelse ingick i de fordom erövrade provinsernas förening med Sveriges rike. Bägge tala för bibehållandet av Karl IX:s och Gustav Adolfs stiftelse, på den ort där desse store konungar, vid nylivandet av rikets första universitet, detsamma fästat, och som nu, genom mångfaldigade och livade kommunikationer, dessutom kan nästan anses såsom en förstad till Stockholm, förenande alla fördelarna av en egen universitetsstad med lättheten att begagna huvudstadens större praktiska anstalter. Det är tävlan och gemenskap emellan alla våra högre undervisningsverk, — Stockholms visserligen ej undantagne, — som jag anser hälsosammast för vår bildning. — Men skola våra universiteter, såsom jag hoppas, förbliva där de äro, så böra de sättas i stånd att uppfylla sin bestämmelse även i avseende på de praktiska institutioner, som för undervisningen äro oundgängliga. Bristen i detta avseende i Lund är oförnekelig och i Uppsala även till den grad tydlig, att Rikets ständer visserligen ådraga sig rättvisa förebråelser, om de försummade, synnerligen i en tidpunkt då tillgångar finnas, att avhjälpa dessa brister. Jag får i allmänhet åberopa mig prosten Stenhammars utförliga och välgrundade reservation och har till den föga att tillägga. Särskilt må det tillåtas mig nämna Uppsalas behov av ett nytt observatorium, emedan detta ger mig anledning att klarast framställa rätta förhållandet emellan våra universiteters vetenskapligt praktiska institutioner och huvudstadens. Man kunde kanhända snarast invända, varföre ett nytt observatorium i Uppsala, då det finnes ett fullständigt i huvudstaden.

Svaret är, först och främst att redan för själva undervisningen ett nytt observatorium är nödvändigt i Uppsala, emedan det gamla är odugligt; för det andra, äro observatorier av andra och tredje ordningen, vederbörligt skötta, av ej mindre värde än de största, genom den vikt som den nyare tiden allt mera lägger på korresponderande observationer. Det är en grundsats som allt mera gör sig gällande i alla de praktiska vetenskaperna, och denna talar för mångfaldighet, ej blott för centralisation av de praktiskt-vetenskapliga institutionerna i allmänhet. Jag hoppas högv. ståndet ej vägrar återremiss på betänkandet i detta avseende, på det statsutskottet må taga universitetens behov uti närmare övervägande.

20.

Om en förbättrad fångvård.

Yttrande 19 dec. 1840 med anledning av stats-, lag- samt allmänna besvärs- och ekonomiutskottens betänkande n:o 89, angående anstalter för en förbättrad fångvård, genom ombyggnad eller förändrad inredning av fängelserna.

Förevarande ämne är av största vikt, och dess snara behjärtande av erfarenheten påkallat. Att för en sådan angelägenhet, tillgångar för det närvarande finnas, är en stor lycka, och det är en plikt för representationen att bibehålla dem för detta ändamål, även om deras användande icke genast kan komma i fråga. Användas de, är det väl, i motsatt fall, äro de besparade penningar. Bifall till utskottens förslag i hela dess vidd tillstyrker jag, och tillägger att jag i denna fråga icke fäster minsta vikt vid den omständighet, att vi icke ännu erhållit en justitie-Statsminister. Jag beklagar detta förhållande, men minst av alla kan jag betrakta denna fråga såsom en konjunkturfråga; och fast någon fullständig plan för fängelseinrättningen ännu icke är uppgjord, så är jag

dock övertygad att en sådan ej kommer att saknas, då det är bekant att ingen av de allmänna större frågorna omfattas med starkare intresse än denna, samt saken är icke endast av svensk utan även av europeisk vikt, samt principerna redan givna, så att blott applikationen därav till vårt land återstår.

21.

Om dubbla tjänstår för prästerliga befattningar

I.

Yttrande 23 jan. 1841 med anledning av allm. besvärs- och ekonomiutskottens bet. n:o 116 om upphävande av dubbla tjänstårsberäkningen vid befordran till ecklesiastika tjänster.

Jag bifaller närvarande betänkande, emedan det är ett steg till ett mål, som ej med ens kan vinnas, och för närvarande ej står att fullständigt vinna. Så länge ej staten bättre sörjt för skollärarens utkomst, må han behålla sin dubbla årsberäkning. Den är ännu nödig för skolan, den är det mindre för gymnasium — och, ehuru själv representant för ett universitet, må jag tillägga — den är det minst för universitetet. Ogärna yttrar jag mig angående den omtalade emancipationen av skolan från kyrkan, ehuru jag bidragit att här i landet bringa denna fras i omlopp. Jag gör det ogärna, emedan ämnet ej på detta rum och i en debatt, sådan som den närvarande, kan rätt utredas. I anledning av vad en värd ledamot nyss yttrat, har jag dock att i detta ämne korteligen avgiva dels en protest, dels en förklaring. — Denna emancipation, säges det, är ej annat än vetenskapernas fortfarande profanation — och avfall till det världsliga ifrån det heliga, det kyrkliga. Jag kan i sak och väsende ej erkänna en sådan profanation, ett sådant avfall. Om den världslige läraren allt mer känner sig jämnbördig med teologen — och han gör det — så är det emedan han allt mer kom-

mit till erkänsla därav, att han på sin väg även närmar sig till allt vetandes högsta mål. Vad Kristus sade till sina lärjungar: gå ut i hela världen och prediken Guds ord, det är ett ord, som i våra dagar skett till vetenskaperna. Detta må vara protesten — förklaringen skall ej heller bli lång. Vad jag i befordringsväg menar med skolans emancipation, är helt enkelt att kyrkan ej bör vara det invalidhus, dit den världslige läraren förpassas för uppehälle.

II.

Yttrande 14 april 1841.

Förra gången då detta ämne förevar, tillstyrkte jag bifall till betänkandet, såsom utvisande en medelväg, som slutligen ändå kunde föra till målet. Jag var ej lycklig i denna förmodan. Det har nu befunnits, att denna medelväg ej varit praktikabel, och de förbättringar den sist undergått synas just ha lagt detta ännu mer i dagen. Jag för min del skulle vidhålla denna medelväg, om den verkligen förde till målet. Men nu, då det vid närmare betraktande visar sig att den ej är någon medelväg utan snarare en avväg, som leder från målet, och innehåller en reaktion till och med mot förra beslut, måste jag förkasta densamma.

Är dubbla årsberäkningen en orättvisa, så må man upphäva den och sedan bota de av ett sådant beslut härflytande olägenheterna. Ett avgörande steg till dess avskaffande borde bliva den kraftigaste uppmaning för staten att giva sina skollärare en självständig bärgning, utan att denna behövde sökas på kyrkans bekostnad.

Ett tillägg måste jag göra till mitt förra yttrande. Jag nämnde då, att enligt min övertygelse den dubbla årsberäkningen, om den skulle bibehållas, vore mest behövlig för skollärarne, mindre för gymnasierna och minst för universiteterna. Jag förstod därmed de ordinarie uni-

versitetslärarne, men skulle i sakens närvarande skick anse det lika hårt som orättvist, att taga de dubbla åren från de åtta äldste docenterne, helst docenten tjänar utan lön.

22.

Om landshövdingeackordens avskaffande.

Motion av Geijer, uppläst 27 jan. 1841.

I mer än ett riksstånd har under denna riksdag klagan blivit offentligen uttalad däröver, att de så kallade *ackorden* äro den inverkande principen vid utnämnande till landshövdingebeställningar. Även jag har i detta stånd yttrat ett sådant ogillande omdöme över det gällande befordringssystemet, och därvid fästat uppmärksamheten vid kontrasten emellan det kända förhållandet i detta avseende med landshövdingarna och det uttryckliga förbud mot allt tjänsteköp vid lantstaten, som Kongl. brevet till konungens befallningshavande av den 21 dec. 1831 inskärper. Man kan föreställa sig, huru mycken moralisk vikt ett förbud kan äga, som lämnar det förbudna onda orört i de högre platser, vilkas innehavare just skola vaka över dess iakttagande i de lägre. Också vågar jag betvivla att det kan strängt iakttagas. Förbudet är ej heller det enda. Det har blott upprepat och utvidgat äldre föreskrifter mot samma missbruk, som alla visat sig overksamma.

Äldern av detta slags missbruk, dess vidsträckthet även i tider, som äga rykte för större ämbetsmannaskicklighet än den närvarande, äro ingen ursäkt. Vad som är orätt är orätt, och bliver det allt mer i den mån, med stigande upplysning, den allmänna rättskänslan allt mera gör sig gällande.

Det onda är gammalt i Sverige, och var åtminstone under vår s. k. Frihetstid så allmänt, att konung Adolf

Fredrik år 1755, i sin föreställning till samtliga Riksens ständer, angående den yppade skiljaktigheten emellan honom och Rådet, klagar, det hans omsorg varit fruktlös att hämma det fördärvliga missbruk, som i hela riket sig inritat, att genom ackord köpa och sälja tjänster, såsom privat egendom. Denna klagan blev dock så mycket säkrare fruktlös, som exempel finnas, att Ständerna själva under denna tid uttryckligen auktoriserat tjänsteköp även till domaresysslor. Småningom hava tjänsteköpen inom svenska domarekåren försvunnit. Nuvarande regering har den stora förtjänst, att slutligen ha avskaffat dem inom militären. Det har lyckats, ej genom blotta förbud, om vilkas overksamhet på detta fält man haft tillräcklig erfarenhet, utan genom vidtagande av åtgärder, genom vilka ett sådant förbud kan upprätthållas, det vill säga, de existerande ackordens amortissement och inlösning.

Jag är ej den, som misskänner vad närvarande styrelse även gjort för utplånandet av landshövdingeackorderna. I några län har det genom särskilda omständigheter vid besättningarne lyckats att borttaga dem. I de övriga återstå de, med betydlig ojämnhet, och utan att denna ojämnhet rättar sig efter inkomsterna. Ett amortissement, varigenom ackorden småningom kunde minskas och försvinna, har väl i senare tider till en del blivit tillvägabragt. Den sammanräknade ackordssumma, som nuvarande landshövdingar utgivit av 183,000 r:dr b:ko, har genom nämnda amortissement blivit förminskad med 20,313 r:dr, så att 163,287 r:dr nu återstå oinlöste. Men långsamheten av detta medel är så mycket mindre tillfredsställande, som dess användande ej är fritt från störande tillfälligheter, och olägenheterna emellertid för det allmänna bliva allt kännbarare; då däremot ett medel, om det kunde finnas, som angrep det onda vid roten och tillika försäkrade om en lycklig utgång, skulle spara riket dessa olägenheter; varibland ej den minsta är svårigheten, för att ej säga omöjligheten, att under nuvarande

förhållanden tillvägabringa en rättvisare reglering av lönerna.

Det är i min tanka representantens plikt, att, då han fäster allmänna uppmärksamheten vid för handen varande missbruk, tillika efter förmåga söka uppgiva botemedlen. Medlet i närvarande fall, om det skall vara verksamt, måste lika mycket grundas på *billighet* som *rättvisa*. Stödd på medvetandet av ett gott uppsåt och utan fruktan för misstydningar, vågar jag föreslå en utväg, som synes mig förena bägge, till undanröjande av ett ont, som mer än något annat motverkar uppkomsten av ett rättvist befordringssystem. Min motion är följande:

1:o. Av den nu varande bankovinsten anslås, att såsom lån till återbetalning begagnas, den erforderliga summan av 163,287 r:dr b:ko, vilken avlämnas i Riksgäldskontoret, med rättighet för Kongl. Maj:t att därmed inlösa alla nuvarande landshövdingeackorder, varemot allt anspråk för innehavare av dessa tjänster till någon ersättning, under vad namn det vara må, vid avgången ur tjänsten, fullkomligt skall upphöra.

2:o. Från den dag det utgivna ackordet till innehavaren utbetalas, erlägger denne, och sedermera hans efterträdare, årligen 5 procent, varav 2 procent beräknas såsom kapitalavbetalning och 3 procent såsom ränta, vilka till Riksgäldskontoret avlämnas, och där, särskilt för kapital och särskilt för ränta, bokföras, på sätt nu sker inom arméns pensionskassa med den fond, som till amortissement av arméns ackorder är anslagen, till dess kapitalet är fullt återguldet, då de till landshövdingarne anslagne löner därefter till dem oavkortade utgå.

3:o. Till säkerhets vinnande för denna statens fordran täcktes Kongl. Maj:t anbefalla varje landshövdingeämbete att därföre ansvara, det de landshövdingen tillkommande löneförmåner icke förr utgå, än omnämnde kapital- och räntebetalning är verkställd och till Riksgäldskontoret avsänd.

4:o. Såsom genom vakanser möjligen någon mellantid kunde uppkomma, men beräkningen, då summan skall vara återbetald, bör ovillkorligen kunna bestämmas, bör denna avgift anses tillhöra lönerna och därav utgå, även om innehavare av tjänsten vid ett eller annat tillfälle icke skulle finnas.

På dessa villkor skulle målet kunna ernås, utan annan uppoffring än den av en låg ränta på ett av Rikets ständer lämnat förskott, som efter den upplupna tiden till fullo återbetalas. Men ett stort ändamål, i sig själv så viktigt, att det ej för Rikets ständer kan eller bör vara främmande, vore vunnet, och därmed en bana beträdd, som slutligen skulle leda till missbrukets fullkomliga utrotande.

Med stöd av 56 § R. O. får jag vördsamt anhålla, att det högv. ståndet täcktes bevilja remiss av denna min motion till höglovl. statsutskottet, för att där, i sammanhang med den extra statsregleringen, tagas i betraktande.

II.

Yttrande 1 april 1841.

Åtskilliga anmärkningar hava blivit riktade mot denna åtgärd. Man har sagt att den innehölle en sanktion av missbruket. Liksom erkännandet av ett existerande missbruk och med detsamma vidtagandet av kraftiga medel till dess utrotande vore en sanktion av missbruket! Att blotta förbud mot tjänsteackorder ej uppfylla ändamålet, har erfarenheten tillräckligt visat. Jag minnes ej huru många gånger ackorderna i militären sedan 1772 blivit förbudna.

Säkert är att förbuden voro overksamma tills man gick i författning om ackordens amortissement och inlösning. Man har sagt att avskaffandet av landshövdingeackorden på detta sätt vore en orättvisa och en inkonsekvens, då man velat borttaga ackorden inom den övriga

lantstaten blott genom förbud. Jag har redan i min motion anmärkt, att jag tvivlar på detta förbuds verksamhet, men får tillägga, att det finnes två sätt att göra ett sådant förbud verkligen kraftigt, vilka bägge gå ut på detsamma, ehuru staten i ena fallet går i förskott. Bägge inlösa småningom ackorden genom en på förhand reglerad amortering vid varje succession, vilken amortering utgår med en viss procent av lönerna. Det var denna utväg som redan var vidtagen med en del av landshövdingeackorden. Och jag nekar ej att den, om vederbörligen vidhållen, kunnat leda till målet; liksom jag ej inser varföre den ej kan få en billig användning inom den övriga lantstaten. Men därtill fordras visserligen att medlet konsekvent användes. Men detta, såsom alla andra medel till missbrukets avskaffande i de lägre graderna, skola alltid förfela sitt mål, så länge ackorden i de högre existera. Det är därföre som man nu föreslagit att staten med ett lån, som satte inlösen och amortissement av landshövdingeackorden så mycket som möjligt över alla tillfälligheter, ville *försäkra* ändamålets vinnande. Hålles däröver vederbörligen hand — och ett genomfört misstroende i detta avseende skulle underkasta sig nödvändigheten att neka allt — så är jag för min del övertygad, att det onda därigenom angripes vid roten, och att följderna skola mer än ersätta den måttliga uppoffring, som för ändamålet blivit tillstyrkt. Denna uppoffring är i själva verket ingen. Man begär på en tid, då tillgångar ej saknas, endast ett lån mot billig ränta. Vinsten för det allmänna kan däremot bliva stor och varaktig, och är i konungens egen proposition vitsordad. Jag kan därföre så mycket säkrare hänskjuta saken till det högv. ståndets behjärtande. Jag slutar med den anmärkningen, att Ständernas bifall till förevarande proposition endast även kan sätta Kungl. Maj:t i tillfälle att vidtaga en länge påtänkt och av behovet påkallad ny reglering av länen.

23.

Om nedsättning i personliga bevillningen.

Yttrande 17 mars 1841 med anledning av statsutskottets förslag till extra statsreglering.

Den nu till avgörelse förekommande extra statsregleringen giver anledning till allvarsamma betraktelser. Funnes det några tvivelsmål om den punkt, till vilken vårt närvarande statsskick hunnit, det utseende denna extra statsreglering slutligen fått vore väl ägnat att skingra dem. Denna punkt, till vilken vi kommit, eller rättare till vilken vi på en omväg återkommit, låter sig med ett ord uttrycka. Vi äga åter ungefär Regerande Ständer, vi äga dem i själva verket, om också icke enligt grundlagens bokstav, och regeringssättets egen utveckling har ej mindre än omständigheternas makt fört oss därtill. Jag för min del åtminstone tycker mig igenkänna ett varnande tidens tecken i detta återsökande välde av lokal- och korporationsintressena, vilka i denna extra statsreglering satt sig till dukat bord. Jag måste protestera mot denna riksdagsmåltid och kommer även protesten sent till min ursäkt anföra, att jag först nu fått en riktig översikt av hela tillredningen.

Jag vet, att numera av denna extra statsreglering ingen återremiss kan ske, men jag vet ock, att ståndet ej är förhindrat att för sin del över densamma besluta. Man synes vara i förlägenhet, huru de rika nu till delning dömda besparingar skola komma landet till godo. Mig synes föga någon fråga därom böra uppstå att detta bäst och jämnast sker, om några av dessa tillgångar reserverades till nedsättande av bevillningen. Jag yrkar i detta avseende ej något nytt, utan endast vad från flera håll redan blivit yrkat. Även vilken del av bevillningen lindringen företrädesvis borde träffa, torde ej vara svårt

att avgöra. Den redan till nedsättning ifrågakomna personliga skyddsavgiften, som drabbar alla lika, men tyngst den arbetande klassen, framställer sig här naturligen såsom första föremålet för uppmärksamheten. Även jag har någon gång hyst den, av många delade mening, att en minskning av några skilling i en sådan personlig avgift medförde mer förlust för statens inkomster än verklig lindring för den skattdragande. Jag har funnit skäl att frångå denna tanke. Den växande talrikheten av den samhällsklass, som för sitt bestånd endast kan räkna på sin dagliga arbetsförtjänst, de allt större svårigheter, med vilka det obemedlade hushållet, i mån av familjens tillökning, måste kämpa för att vinna det nödtorftigaste uppehälle, de anspråk, som lagstiftningen dels redan gjort dels allt mer måste göra även på den medellöse och obesutne till deltagande i flere avgifter, t. ex. till underhåll av fattigvård och folkskola, allt detta gör för honom skillingen dyr och för den arbetsamme mest dyrbar. Avsöndrar man i de nu för allmänna arbeten tillstyrkta anslag alla de nya, vilkas fritagande icke blivit föregångna av tillfredsställande undersökningar i avseende på både verkställbarhet och nytta; avskiljer man vidare i vad som blivit föreslaget för äldre arbetens iståndsättande eller fullbordande allt det, varigenom anslaget, ehuru beräknat att utgå årligen, till ex. för Strömsholms bolag i 15 år, blivit i själva verket flyttat utöver nästa lagtima riksdag och utom då sammanträdande Ständers laglikmätiga förfogande; betänker man vidare att ett helt nytt ämbetsverk i avseende på allmänna arbeten därjämte nu föreslås till inrättning och avlöning, ett ämbetsverk, vilket jag i sig självt skulle anse önskligt, men i den nu föreslagna formen ej kan bifalla, emedan dess uppförande på extra statsregleringen skall bliva ett slags åliggande för nästkommande Ständer att uppföra det på ordinarie stat, varföre också för det närvarande det vore vida bättre, att för förberedande undersökningar i avseende på de före-

slagna arbeten till nästa riksdag ställa en rund summa till Kungl. Maj:ts disposition; överväges nu allt detta, så kan var och en, som med uppmärksamhet genomläst statsutskottets slutliga utlåtande om extra statsregleringen lätt övertyga sig att utan all verklig olägenhet och i enlighet med både rättvisa och landets verkliga väl, 1 million av de under litt. C. tillstyrkta anslag kan reserveras till nedsättning av den personella skyddsavgiften med 250,000 r:dr årligen i 4 år. Och jag får anhålla, att ståndet innan denna avdelning av betänkandet företages täcktes fästa uppmärksamhet vid detta mitt förslag.

24.

Om Svea kanal.

Yttrande 20 mars 1841.

Man kan vara fullt övertygad om de allmänna fördelarne av ett företag och likväl hysa betänkligheter i avseende på sättet och medlen för verkställigheten. Detta gäller så mycket mer, ju viktigare själva saken är. Se vi på medlen, så framställer sig för oss å ena sidan den bekännelsen, att, om staten ensamt skall övertaga kanalens utförande, detta svårligen låter sig göra, utan att inleda riket i ett fond- och lånesystem, som väl kan hava sina fördelar, men vilket jag för det närvarande ej kan bifalla. Skall å andra sidan företaget ske genom ett bolag, med statens understöd, så frågas, var finnes detta bolag, och vilket hopp kan skäligen hysas, att ett sådant skall bildas. Jag vill ej med dessa inkast säga, att det stora företaget i allmänhet möter oövervinneliga svårigheter, men jag vill antyda, vad lätteligen framställer sig för envar, att det ej är tillräckligen förberett för att man i detta ögonblick skulle besluta sådana anslag och

verkställighetsåtgärder, varigenom man vore inledd däruti. Att hela ämnet fordrar en nogare utredning, vill även synas av det nära samband, vari Svea kanal sättes med ändamålet att göra Nora bergslags rika malmtillgångar tillgängliga för bruken i västra Värmland. Jag medger vikten även av detta ändamål, men tvivlar, att dess uppnående är så avhängigt av Svea kanal, såsom det påstås. Det återstår mycket att göra för landkommunikationerna emellan Nora och Karlskoga bergslag, vilket, till en del, även dels är utfört, dels projekterat, varigenom vinnandet av detta ändamål skulle underlättas. Och för var och en, som känner lokalen, är det ingen hemlighet att den nuvarande svåra och farliga landkommunikationen emellan Karlskoga och Kristinehamns trakter kunde ersättas mycket vigare och jämnare genom en väg öster om sjön Vismen, som rakt förde till Vänern. Mycket kunde sålunda ske för detta ändamål med jämförelsevis liten kostnad, då däremot blotta transportkostnaderna på en kanal, först från Nora till Örebro, och sedan därifrån genom 55 slussar till Gullspång, utan tvivel bleve rätt dryga. En omständighet, som även ej kan undgå uppmärksamheten, är hela företagets förhållande till Göta kanal. Detta Sveriges enda storverk sedan 1809, har kostat samtiden för mycket, att jag ej skulle unna det en framtid. Jag tvivlar ej om denna framtid. Skulle ock vinsten för rikets försvar av denna stora anläggning ej bliva den väntade, skulle även hoppet att därigenom spara den yttre handeln vägen genom Sundet, aldrig uppfyllas, så äro i alla fall de fördelar, denna kanal berett för den inre rörelsen, de medel för välstånd, som den berett och skall bereda, av ett så stort och oberäkneligt värde, att jag välsignar den stund då den fullbordades. Men just därföre önskar jag ock, att nationens ännu delade övertygelse i avseende på detta redan utförda nationalföretag må hinna genom erfarenheten stadgas, innan man inlåter sig i ett nytt av samma art. Jag upprepar: det, att jag

fordrar ytterligare undersökningar, innehåller intet förnekande av företagets vikt. Denna är så inlysande, att redan en enskild medborgare på sådana undersökningar använt en betydlig summa. Jag avstyrker tills vidare alla anslag ledande till verkställighetsåtgärder. Jag tillstyrker däremot, att, till fullbordande och kontrollerande utav nödiga undersökningar av alla slag, Rikets ständer måtte ställa en summa av 20,000 r:dr till Kungl. Maj:ts disposition, och önskar åt dessa undersökningar ett lyckligt utslag i avseende på möjligheten att genom Svea kanal bilda en ny hjärtåder för Sveriges rike.

MINNESTAL ÖVER ÄRKEBISKOPEN M. M. DOKTOR JOHAN OLOV WALLIN

Vid Svenska sjömannasällskapets allmänna sammankomst den 26 april 1840.

Det är tvenne år sedan — föga mer än tvenne år — då vid en lika högtidlighet som den närvarande en stämma här höjdes, som redan var en högtid att höra, och som mer än någon annan var säker att finna ett genljud i varje hjärta. Jag behöver ej nämna den. Ty om rösten tystnat, varar likväl genljudet än. Det skall sent tystna i Sverige. — Och hör du det icke mera i de glänsande salarna, vilka Sveriges vältaligaste stämma vid så många fester fyllde; — lyssna! — kanhända har det flytt till bergen, i skogarne, till däldens skugga, till hyddans ensamhet. Där går det dig till mötes i psalmens toner, — ibland ett släkte, som vet att välsigna, fast ej att berömma. — Ack, vilket beröm är ej en välsignelse! — Det vill något säga, att ha planterat ett sådant genljud i ett helt folks hjärta.

Vid en sådan åminnelse tystnar *berömmet*. Här säger jag: det *har* tystnat — fort nog — för den som ej ihågkommer, huru likgiltigt sorlet över graven är för slumraren därnere. — Och jag är ej den som vill återväcka det; även om jag kunde det med denna mäktiga stämma, vars lov skänkte och ingav så mycken beundran.

Alla stora minnen arbeta i det tysta. De födas ur gravens tystnad. De skallande orden mana dem ej. Men i stilla, välgörande majestät stiga de upp ur grifterna.

Varje god tanke, varje ädel känsla drager dem till sig. I det bästa du, i dina bästa stunder, vet, tror och hoppas, där äro de obudne hemma. Även den ensligaste känner sig i sådana ögonblick ej ensam. Med honom äro det Goda, och de Goda.

Därvid vilje vi ihågkomma, att det är åminnelsen av en *god man* som vi fire. Väl en *snillrik* man, men framför allt en *god* man — en sådan, till vars åminnelse man ville göra en god gärning. — Må det vara den sinnesstämning, i vilken vi kaste en återblick på Johan Olov Wallins levnad!

Jag skall om denna levnad ej upprepa det allmänt bekanta, som redan ligger inför den stora eller lilla världen, vilken därav tagit *sin* del — kanhända en alltför stor del; om den värld, som berömmer och glömmer, kunde tillägna sig någonting väsentligt av de föremål, som mer och mindre flyktigt fängsla dess uppmärksamhet. — Det *bästa* hos Wallin föddes och fostrades långt undan världens blickar. Det hade växt i hans själ under hans dunkla, obekanta barndom och ungdom — en planta av olyckans dagar, som bestod den farligare lyckans prov, — och som på hans grav skall spira upp till ett träd, ännu kommande släkters glädje. Och får denna grav även intet annat monument, — hans minne och Sverige skola därmed låta sig nöja.

Lik många män av hans art, föddes han i torftig hydda. Fattigdomen ledsagade honom in i skolan, och tillät honom endast att med långa avbrott begagna undervisningen. I det stället gjorde den honom redan vid 13 års ålder till undervisare; och fem, sex små lärjungar omgåvo stundom gossen, som tillika under sparsamma mellanstunder måste vara sin egen läromästare. Likväl gjorde han sig väg, bredvid och framför sina kamrater i läroverket. Jag har sett några av hans svenska och latinska stilövningar vid 15 och 16 års ålder. De förråda redan omisskänneligt den tillkommande författaren, — i

några översättningar från latinska skalder även den tillkommande skalden; och i den aktade lärarens påtecknade gillande intyg emottog han de första, troligen ej de minst värderade uppmuntringar. Jag trodde mig igenkänna i dessa uppmuntrande intyg handen av en veteran, som i nära ett halvt århundrade varit läroverkets prydnad, vid vars fötter så många tacksamma ynglingar sutit, och som även var föremål för W a l l i n s erkänsla och vördnad. Jag vet vad sådana uppmuntringar betyda, där de bära hjärtats prägel. De utplånas ej under livet. De bliva kära minnen, till vilka man med ständigt ny tacksamhet återvänder. Ack, vilken välgörare är ej en rätt lärare! Vad kan han ej uträtta! — med grundlighet, allvar, rättvisa, och framför allt med *kärlek* — slutligen, och först och sist, det verksammaste av alla bildningsmedel, och för vars upptäckande och igenkännande barndom och ungdom även därföre blivit begåvade med en egen himmelsk instinkt.

Vi se de första stegen på en bana, vars fortgång skulle bliva så lysande, — och likväl ej de minst betydande stegen. Den, som sett mycken ungdom, har sett mycket av mänskligheten och kan i synnerhet ur denna erfarenhet draga en tröstelig lära, huru jämförelsevis obetydliga alla yttre företräden äro, och i huru hög grad det gamla ordspråket gäller, att var och en är sin lyckas smed. Ungdomen är den läraktigaste och tillika den lärorikaste av åldrar. Jag har länge sett den; och jag *vet,* att det finnes inga svårigheter, som den ej är överlägsen, ingen nöd, som den ej med ärligt arbete, och genom det deltagande ett sådant arbete väcker, besegrar och kan vända till lycka. Likväl är all påstådd självbildning, för sig tagen, en vådlig förmätenhet eller ett undantag. Ingen har bildat sig ensam. De, som mest varit tvungne att göra det, bära spåren därav i hela sin livstid. Men även desse hava åtminstone haft något stöd att rätta sig upp vid, någon vård och lära att tacka för, någon kärleks-

blick att minnas i en eljest kall och främmande värld. — Är sådant oundgängligt för ungdomen, som redan *kan* lida och i fullheten av livets kraft lättare övervinner hinder, huru mycket mer för den tidigare åldern, som endast äger sin hjälplöshet! En förlorad ungdom blir ett olyckligt, förfelat liv. En förlorad barndom är fördärv och död. Därföre är ock denna ålder det heligaste föremål för *förbarmandet* — vilket en av världens störste skalder även förliknar vid ett spätt, naket barn. — Det är ängeln i människohjärtat. — Och därmed hava vi även uttalat det *bästa* hos den man, vars åminnelse nu sysselsätter oss. — Han var en *människovän*. Han hade i synnerhet lärt att bliva en *ungdomens*, en *barndomens* vän; och ett i innersta grunden milt och kärleksrikt hjärta är det goda, det evärdeliga, det bästa i hans verksamhet.

Han kom vid 20 års ålder till universitetet, 1799 om hösten, vid samma tid då jag, några år yngre, även dit anlände från min landsorts läroverk. Bekanta blevo vi ej förrän 1803, då vi vunno var sitt pris i Svenska akademien, besökte varandra, visade våra penningar och, jag tror, nästan behandlade varandra såsom ett par små store män. — Ej långt därefter lämnade Wallin universitetet, där han förgäves sökt anställning, och begynte i huvudstaden såsom skald, predikant och lärare den bana, vilken han har att tacka för sitt egentliga rykte. Hans första framgångar gjorde honom lycklig. »Nu var min gladaste tid», säger han i efterlämnade anteckningar, men tillägger: »Sedan kom lyckans tid, och glädjens var förbi.» — Han hade uppväxt utan gynnare. Han fann nu en och annan verkelig sådan; men kanhända alltför många av det slag, som med välmenande överdrift, eller emedan de i gynnareskapet behaga sig själva, mera skada än gagna sina föremål, eller sina offer. Han hade intet emot att gå fram. Man ville driva honom; och han blev motspänstig. Det visade sig i synnerhet, då man 1809 och 1810 ville, i första förtjusningen över hans psalmförsök, i hast

genom honom begåva det nya Sverige även med en ny psalmbok. Det hade blott berott av honom att låta sig ledas därtill. Han stannade — och tog, utan fruktan för missförstånd och kallsinnigheter, det bästa rådet av sig själv.

Det föregick vid denna tid en brytning i Wallins väsende. Kanhända förblev han, lik så många av oss, under hela sin levnad i visst avseende ett brutet väsende. Stora, åtminstone skenbara kontraster funnos hos honom — i hans snille, i hans lynne, i hans beteende, i hans yttre och inre, och mellan hans yttre och inre. Det praktfulla, det bjudande, det värdiga, allvarliga, stränga var *en* sida av hans natur och honom så egen, att den lätt överglänste hans övriga egenskaper, eller åtminstone i den skiftning, som dessa så ofta erbödo, alltid kastade några strålar, som företrädesvis fängslade uppmärksamheten. Han har därigenom gjort sina största *effekter*. Sina största och varaktigaste *verkningar* — ifall det tillåtes mig att antaga en sådan skillnad — har han gjort genom snarare motsatta egenskaper, och vilka kanske just därföre verkade djupare, att de syntes stå i en så oupplöslig både motsägelse och förening med hans praktnatur. Dessa andra egenskaper, vilka också — och måhända uti innerligare mening — utgjorde hans hemgift, visade sig i en naturlig och hjärtlig hängivenhet till det milda, stilla, ljuva, belåtna. Man finner denna andra grundton i hans väsende mindre ofta anslagen av *talaren,* oftare av *skalden;* och hans härligaste psalmer öppna just blicken in i ett sådant hjärta. — Samma kontrast i hans yttre. Han var bekant för sin stränga blick. *Den* hade ej sett honom rätt, som i samma öga ej upptäckt den ofta våta glansen av en nästan svärmisk ljuvhet. — Samma kontrast i hans umgänge. Det hade ej sällan någonting ceremoniöst och tvunget. Och likväl kunde han vara och var, så snart han var sig själv, den enklaste, gladaste umgängesman. — Samma kontrast i hans lynne. Han hade naturligen ett

stort misstroende till sig själv, och just denna känsla, som ej var oblandad med misstroende till andra, gjorde att han oftare än som behövdes gick, om jag så får säga, i harnesk, var på sin vakt, och visade att han hade till hands kogret med sarkasmens pilar. De, vilka dessa, förtjänt eller oförtjänt, träffade, visste föga att de hade ej blott en naturligen blygsam, utan till och med blyg man för sig. — Samma kontrast i hans öden. Han åtrådde stillheten och levde i bullret, längtade efter den obemärkta lyckan, och lyckan ville ej att han skulle vara obemärkt. Att ständigt uppgöra planer för lugnet och aldrig i livet nå det, blev hans lott; ehuru dylika förslag oupphörligt sysselsatte honom, i synnerhet sedan han i psalmverket slutat sin levnads största arbete. Det ombytliga i sådana förslag ådrog honom tadel, under det värdigheterna och mödorna, osökta, hopade sig. Han emottog slutligen, givande efter för sin konungs, sitt stånds och nationens röst, den högsta värdigheten inom svenska kyrkan. Den rastlösa verksamhet, som, oaktat en länge försvagad hälsa, alltid utmärkt honom, syntes nu stegras till en nästan ungdomlig livlighet; i vilken man likväl märkte segern av en stark vilja över en sviktande natur. Slutligen bröts denna under bördan. Jag såg honom sjunka tillbaka på den stol, från vilken han nyss givit befallning om en fortsatt resa i ämbetsvärv, sedan han, redan sjuk, i Uppsala ägnat flera mödosamma dagar åt kyrkans, universitetets och läroverkets angelägenheter. Han lades på sin dödssäng, med förkänsla av vad som förestod. Jag stod vid denna dödssäng. Den döendes hänryckta blick skall jag aldrig förgäta. Men jag hörde honom ock säga såsom till sig själv: »Jag går — jag går — jag har föga njutit av livet.»

Min närmare bekantskap med salig ärkebiskop Wallin daterar sig från den tid, då han begynte sitt psalmboksarbete. Han gjorde mig den hedern att stundom rådfråga mig, och uppmuntrade mig på det vänligaste till eg-

na försök. Jag var under en stor del av denna tid med honom i brevväxling, synnerligen angående den musikaliska delen av arbetet, i vilket avseende jag merendels var tolk och medlare emellan honom och Svenska koralbokens förtjänstfulle utgivare, kapellmästaren Hæffner. Det fanns ingenting aktningsvärdare, älskligare än Wallin, sysselsatt med sin psalmbok. Man kunde ej se en samvetsgrannare arbetare för ett stort mål, ej någon som oförbehållsammare offrade all fåfänga för det verkliga, ej någon tålsammare för anmärkningar och rättelser, då de funnos grundade; ehuru denna foglighet var förenad med tillräcklig fasthet i vad han ansåg för gott och rätt. Hans psalmverk kan hava sina ofullkomligheter; ehuru ingen varit ivrigare att utplåna dem än han själv. I sitt hela är det utan allt tvivel ett av de yppersta, som något språk kan framvisa. Och med skäl kan sägas om den som åstadkommit ett sådant arbete, att han skrivit in sig i sitt folks hjärta. Lika mycken betänksamhet, som han hade visat i verkets fullbordan, lika mycken måtta och vishet röjde han i frågan om den nya psalmbokens antagande. Hans förhållande i detta avseende var exemplariskt. Hans övertygelse var orubbelig, att detta antagande endast borde vara en frukt av församlingarnes fria val. Också har han, om än småningom, dock så mycket fullständigare och säkrare, blivit belönad med svenska kyrkans bifall och tacksamhet. Man måste se en man i sitt arbete, för att rätt veta vad han går för. Jag har sett Wallin i hans största arbete; och jag har, allt ifrån denna anblick, för honom hyst en beundran, kärlek och vördnad, vilkas grund ingenting kunnat störa, och vilka det är mig en tillfridsställelse att vid detta tillfälle än en gång få uttala.

Men det är tid att vända uppmärksamheten på den del av vårt ämne, som med närvarande högtidlighet står närmast i förening.

Sverige är genom sitt läge kallat till sjöfart och handel. Att det hittills ej uppfyllt denna bestämmelse såsom sig bort, därtill äro orsakerna för mångfaldiga att här kunna anföras. En huvudsaklig må likväl nämnas, emedan den är ej blott av en *ekonomisk,* utan även av en *moralisk,* natur. Man föredrager hos oss, vanligen och i alla vägar, det sämre arbetet, som erhålles till vad man kallar gott pris, framför det bättre, som endast ger varaktig båtnad, därföre är värt sin lön och även i själva verket med mer uträkning användes. Sådant visar i allmänhet arbetets låga värde i ett land, och att det uppfattas mer såsom en last, en tunga, än såsom en vinst, en fördel. En följd därav är, att var och en skjuter det ifrån sig, och att det slutligen stannar på dem som ej kunna skjuta det ifrån sig, men också göra det så illa som möjligt. En annan följd bliver, att ej arbetet, utan i själva verket ledigheten, — eller ock ett slags namnarbete, som mer gäller såsom en titel än en verklighet — likväl innebär heder och företräde och förnämligast kan sägas representera i samhället. *Den* representationsförändring, som i Sverige kunde borttaga denna falska representation i alla stånd, skulle bota vårt samhälles största onda. — Användningen på sjöfarten må ske genom ett par exempel. Föreställom oss ett sjöfarande folk, som bättre utrustar sina handelsfartyg än något annat, som bättre behandlar, betalar och föder sina sjömän än något annat, och som således i allmänhet har dyrare, ehuru visserligen också bättre, både fartyg och bemanning än något annat, — och som likväl av alla dem, vilka befara oceanens vägar, seglar för *bästa köpet,* emedan dess seglare gå fortast och alltid uträtta sina ärenden med mesta möjliga beräkning och minsta möjliga tidsspillan! Det finnes måhända mer än ett sådant folk. Det finnes åtminstone tvenne — världens bägge största handlande nationer — som tävla i dessa egenskaper. Men den *nordamerikanske* seglaren är den, vilken vi med detta

exempel i synnerhet haft i sikte; och han skall, med dessa egenskaper, med dessa grundsatser för sin flagga, överallt föra den såsom det säkra tecknet till en växande handel och sjöfart, oaktat alla handelskriser. — Föreställom oss ett annat folk, som, — ehuru omgivet av sjöfartens alla naturliga lägenheter och tillgångar, och med ingen brist på händer till, vad man kallar, gott pris, likväl synes gå ut på att vinna — icke genom den bästa möjliga, utan genom den möjligen sämsta och för ögonblicket minst kostsamma beskaffenheten av de för ändamålet använda, så materiella som personliga, medel! — Det finnes troligen även mer än ett sådant folk. Jag vill lämna därhän, om ej *vi* höra till antalet. — Men säkert är, att ett sådant folk vidtagit medel, som motverka ändamålet, och som tillika förklara huru det går an, att handel och sjöfart, även under fredens lugn och för övrigt lyckliga omständigheter, avtaga. Men skulle även slagskuggan av denna förebråelse förmörkande träffa vårt fädernesland, så träffar den likväl, på långt när, ej lika överallt. Undantag — glädjande och betydliga — hava alltid funnits; och de skola snart upphöra att gälla såsom undantag, då just i dessa sista år i hela svenska sjöfarten ett nytt liv begynner röjas, som rör sig med friskare krafter och berättigar till ljusare förhoppningar. Vi känna exempel på handelsfartyg, byggda på ett av Stockholms varv, som varit ämnen för rättvis beundran även på Themsens bölja.

Ej mindre glädjande är den uppmärksamhet och vård, som i allmänhet allt mer, på svenska handelsflottan, börjar ägnas åt sjömannen, vilken alltför ofta varit ansedd såsom ett slags förlorad varelse, utkastad på sjön, emedan av landet förskjuten. Det samfund, i vars namn jag nu har den äran att tala, räknar en sådan vård för ett av sina förnämsta syften, och förtjänar väl att i sina bemödanden för ett så ädelt mål understödjas av alla goda medborgare. Jag har nyligen besökt det *hem,* i vilket samfundet öppnat en fristad, där sjömannen under den

långa vinter, som här stänger honom från sitt yrke, finner, såvitt inrättningens utrymme det medgiver, både arbete och bärgning, uppehälle och undervisning. Må exemplet finna den efterföljd, det deltagande, som det förtjänar!

Med skäl har blivit sagt i minnesorden vid W a l l i n s grav, att knappast någon barmhärtighetsinrättning, någon större eller mindre undervisningsanstalt inom huvudstaden finnes, för vars framgång och gagnelighet man ej hos honom sökte råd och fann verksamt deltagande. Flere av dessa inrättningar kunna räknas för hans stiftelser, eller hade åtminstone, utan hans aldrig vilande nit, icke kommit till stadga. Han skydde ej förebråelsen för en obekväm iver, för en alltför stor värma i sådana angelägenheter. En lång och verksam prästerlig bana hade invigt honom i de rysliga hemligheterna av mänskliga eländet, sådant det i huvudstäder hopas; och man kan säga, att han var oupphörligt sysselsatt med tanken på att hjälpa, att rädda. Det var den skönaste och djupaste oron i hans väsende. Men salige äro de, vilkas liv är en sådan oro!

Även detta samfund sökte honom ej förgäves, och fann honom, såsom alltid, hjälpfärdig med råd och dåd, med hand och mun, med egna gåvor för räddade och räddande likar, och tillika med gåvan av denna vältalighet, som öppnade, bevekte och böjde hjärtan. Att Herrans ord även skulle predikas på vågorna, var i synnerhet för honom en kär, dyr och ljuv tanke. Huru rörande och kraftigt uttalade han ej välsignelsen över den flagga, som, evar den utbreder sig vid främmande strand, manar den svenske seglaren till gudstjänst! — Livet är en gudstjänst, arbetet är en gudstjänst, bönen är en gudstjänst. — Men väl må bönen varmast leva i dens hjärta, vars arbete är en strid på liv och död. — Alla på liv och död ställda yrken i samhällets tjänst borde företrädesvis vara och äro kanhända även, mer än man tror, i hjärtats

djup gudfruktiga. — Och sjömannen, i kamp med vredgade böljor, känner, — även sjunkande: *att i djupet bor, som i himlen, Gud.*

Gud vare med oss alla! — Gud bevare Konungen och Hans Riken!

ÄREMINNE ÖVER GEORG STIERNHIELM

Uppläst i Svenska akademien den 20 december 1840.

Vältaligheten och sången hava förnämligast ibland oss tävlat och firat den store Gustav Adolfs tidevarv. Den inhemska hävdeforskningen har däremot dröjt; och den är ännu långt ifrån att till detta tidevarv hava betalt sin skuld. Följden har blivit, att denna stora tid, oaktat alla däråt ägnade lovord, likväl ej ännu njutit sin fulla rätt och således ej heller sitt rätta lov, såvida ett sådant endast på insikt och rättvisa kan grundas.

Det är *vi,* det är ej den store konungen och hans män, som därpå förlorat. De äro över berömmet. Men över rättvisan är ingen. Och funnes det hos de hädangångne någon känsla av jordiska ting, det är ej över berömmet, utan över den berömmandes beskaffenhet, varigenom endast lovordets halt bestämmes, som de kunde glädjas.

Så hänförer sig slutligen allt mänskligt till människan själv och hennes inre värde eller ovärde. En tanke, en känsla, gillande eller ogillande, upplyftande eller nedslående, och därigenom verkande på tusendes handlingssätt, är det sista, ytterst luttrade alstret av de största världshändelser, de vidsträcktaste bedrifter. Denna händelsernas själ står ofta i skarp motsats mot vad man kunde kalla deras kropp. Den senare förgår, upplöses. Den förra fortlever och renar sig. Det är anden, som svingar sig över stoftet.

Vad var Gustav Adolfs odödliga bedrift? — Att genom sitt liv och slutligen genom en segrande död,

mer än någon, hava befästat reformationens politiska bestånd. Det är hans förtjänst om *världen*. Och att genom denna strid hava infört ett litet, fattigt, förut avsöndrat folk till gemenskap med den odlade världen och invigt det till en kämpe för odlingens heliga sak; det är hans förtjänst om *oss*. Alla yttre vedermälen av denna tid försvinna allt mer. Av våra erövringar på andra sidan Östersjön återstår ej en enda. Vad Gustav Adolf redan såg som en möjlighet har blivit en verklighet. Vi äro återdrivne bakom våra klippor och skär. Men det av honom nylivade andliga bandet emellan oss och våra germaniska bröder kan ej upplösas: det växer osynligen. Det har i våra dagar visat sig verksamt. Kanhända skall det ännu en gång erhålla en stor betydelse. Kanhända är den tid ej så avlägse, då det norra protestantiska Europa skall åter känna sig såsom ett politiskt, av de dyraste intressen förknippat helt.

Och likväl är ej denna utsikt den sista, den högsta. Den sista frukten av Gustav Adolfs tidevarv är ej av en politisk, den är av en rent ideell och moralisk natur. Den ligger i värdet av den underpant, han givit av sin kärlek för sina likars väl, av sitt nit för sitt släktes framskridande till högre ljus, av sin oförskräckthet i uppoffring under medvetandet av ett ädelt mål. Det är slutligen det arv han oss lämnat. Vi vilje därmed låta oss nöja.

Huru sammanstämma ej även därföre hans krigiska och hans fredliga förtjänster! Av de förras rykte är världen full, och ingen har gjort honom platsen stridig av sin tids största krigare. Av de senare vet världen mindre; men *vi* känna dem väl. Eller skulle vi någonsin kunna glömma, huru, mitt under de största och svåraste krig, som Sverige fört, Gustav Adolf blev stiftare av Sveriges undervisningsverk! Huru ädelt, omsorgsfullt, frikostigt utkastade han ej grundvalarna därtill under nöd och faror av alla slag, och på en tid, då vapnen uteslutande

syntes fordra alla uppoffringar! Men här var ett offer åt högre makter. Så inviger en ljusets hjälte sina vapen.

Hävdatecknaren, vars ord talaren här må nyttja, har sagt: »Det finnes intet högre och ädlare hopp, än det som Gustav Adolf nedlagt om Sveriges framtid i dessa stiftelser.» Omdömet gäller ännu mer den *anda,* i vilken de gjordes, än den *form,* i vilken de först framstodo. Former växla med tiderna; enligt odlingens gång böra de bliva allt innehållsrikare. Andan av ett undervisningsverk, på en gång fosterländskt och mänskligt bildande, sådant som Gustav Adolf åsyftade, är nödvändigt: *att allt flera skola bliva delaktige av dess fördelar.* I denna riktning är det oss uppgivet att fullfölja hans verk. Det finnes intet tidevarv, som mindre kan anföras till stöd för det stationära i något avseende, än Gustav Adolfs. Det var fullt av liv, av ett kämpande liv. Det utströdde nya frön i alla riktningar. Många av dessa frön nedtrampades av det förhärjande kriget. Andra uppsköto i en gestalt, som alltför mycket vittnade om den hårda jordmån, i vilken de såddes. Få blomstrade fritt. Det är ej det yttre av Gustav Adolfs skapelser, som är det rätta föremålet för vår beundran. Det vore att dyrka den omständigheternas makt, som ofta var hans egen fiende. Det är andan av dessa skapelser, som är stor och beundransvärd och som, funnes den än i dag vid liv, skulle säkrast förändra våra inrättningar i överensstämmelse med tidens sanna fordringar.

Ett så kallat klassiskt tidevarv, vars verk och alster kunde anses såsom stående mönster, kunde således icke Gustav Adolfs tidevarv bliva, åtminstone ej i vanlig mening. Ty begreppet om mönster innebär nödvändigt *fulländning* i ett eller annat avseende. Men Gustav Adolfs tidevarv har ingenting fulländat, — minst i Gustav Adolfs egen mening. Själv bortrycktes han i blomman av sina år, från ett halvgjort arbete, som efter honom blev ett annat, ehuru det utan honom aldrig

hade blivit vad det blev. Varken den protestantiska saken eller Tysklands författning eller Sveriges förhållanden blevo efter honom sådana, som han synes hava tänkt sig dem. För att åter nyttja hävdatecknarens ord: »Man ser överallt stora spår, men ej slut på vägen, spridda försatser till en slutsats, vid vilken döden trädde emellan.» Sådan konungen, sådana hans män. Vi hava lärt känna nog många av dem, för att våga teckna några huvuddrag hos en *Gustav Adolfs man*. Det första — man kunde säga, det första och sista — var *dygd* — den gamla bemärkelsen av *duglighet*. Han var en dugande man — och ej blott i en viss riktning, på ett visst sätt, eller i följd av någon viss inlärd eller synnerligen utbildad färdighet, utan i allmänhet var han stod och var man honom ställde, — en man för sig och sitt öde, i vad gestalt det honom mötte — aldrig rådlös, sällan rådvill — fäktande, såsom för sitt liv, emot nöd, faror och bekymmer av alla slag, vilka den tiden dagligen omvärvde så det allmänna som det enskilta väsendet; väl stålsatt mot mänskliga sakernas växling, och med en fri, orädd blick över livet. Användbar var han, åtminstone till en viss grad, överallt och i allt vad av en man kan fordras; för övrigt, med mer anlag än bildning — i mycket självlärd, — en stor börjare, och av nödvändighet ofta en börjare. Vad detta släkte under kamp och strid efter sig lämnat, är, med all sin storhet, ofta styckverk, såsom slutligen allt mänskligt. Men *män* äro de, hela, fullständiga människor, och, såsom sådana, sina egna monumenter och satta till en föresyn, mindre av vad man bör *göra* än av vad man bör *vara*.

Egentligen är det den gamla inneburna svenska tapperheten, som under en hjältes ledning och utomordentliga omständigheter här framstår och smyckar sig med en mångdubbel lager. Dessa egenskaper röja sig ingalunda blott i krigiska, utan även i fredliga värv. Ja, vettenskapsmannen, vitterhetsidkaren av Gustav Adolfs tide-

varv bär samma stämpel, och ingen på en gång kraftigare och älskligare än Georg Stiernhielm.

Hans upphov var ringa; likväl, såsom det synes, ej utom kretsen av medelmåttans belåtenhet. Han var en bergsmans son i Dalarne. Berättelser finnas än om gossens tidiga och livliga snillegåvor. Vi vilje ej uppehålla oss därvid, helst en utmärkt levnad vanligen kastar någon glans tillbaka även på en dunkel barndom. Men en anmärkning kunne vi ej undertrycka. Oss har alltid synts, såsom genomginge en ungdomsfrisk fläkt från hans fädernebygds berg och dalar hela hans levnad. Denna bygd, av ålder så rik på fosterländskt liv, var aldrig därpå rikare än på denna tid, som tillika är första morgonrodnaden av svensk vettenskap och konst. Columbus, fader och söner, Terserus, Stiernhöök och Stiernhielm (vilka bägge sistnämnde Kristina kallade sina *Dalstjärnor*) voro alla barn av denna bygd; och under en stor del av den tiderymd, då de fleste av dem bildades, satt på Västerås biskopsstol Johannes Rudbeck, i verksamhet den störste av Sveriges biskopar på sin tid och ännu därutinnan oöverträffad. Det var vid det av Rudbeck i synnerhet stiftade gymnasium i Västerås — en föresyn för de övriga, för vilka Sverige har Gustav Adolfs tidevarv att tacka — som desse ynglingar bildades. De gingo, efter korta besök i Uppsala, på resor, — flere, såsom Stiernhöök och Stiernhielm, därvid understödde av biskopens egna medel. Stiernhielm besökte Tyskland, Italien, Frankrike, Holland, England, och utnämndes under sin frånvaro till lektor i Västerås, men lämnades efter sin återkomst ej länge i läroämbetet. En lärd av Gustav Adolfs tidevarv måste vara beredd att tjäna sitt fosterland, varhelst högre kunskaper behövdes. Snart kallades den unge läraren av Gustav Adolf till assessor vid den nyinrättade livländska hovrätten i Dorpt. Han upphöjdes kort därefter av konungen i adeligt stånd

och antog då namnet Stiernhielm, som nu erinrar om så många och stora förtjänster. Hans bana blev lika mångsidig som vidsträckt. Han har såsom lärare, domare, statsman, förvaltare, så i fredlig som krigisk väg, tjänat fyra Sveriges regenter. Han var språkforskare, hävdeforskare, naturforskare, jurist, geometer, filosof och skald. Det finnes intet av dessa fält, på vilket ej hans arbeten lämnat spår efter sig; knappt något, å vilket han ej tillika är, för sin tid, upptäckare; icke något, å vilket ej även hans misstag hänvisat på riktningar, som, framdeles renade, skulle föra till stora och nya utsikter. Han har försökt sig i mycket och följaktligen föga fullbordat. Men, för att återkalla ett redan nyttjat uttryck, han var i allt en stor börjare. Sammanfattad är hans verksamhet *profetisk*. Det finnes i samklangen av svensk vettenskap och vitterhet knappt en sträng, som ej Stiernhielm vidrört; och mycket av vad sedermera utbildat sig i stridig mångfald visar sig hos honom förenat. Sådant är det omdöme, som en förnyad översikt av hans levnad, till en del även av hans skrifter, och i synnerhet en blick på hans outgivna anteckningar i filosofiska ämnen framkallat hos den, som i detta ögonblick är en ofullkomlig tolk av hans minne. Språkstudier voro hans tids förnämsta, nästan enda världsliga lärdom. Men den var inskränkt inom de företrädesvis så kallade lärda språken. Man hör mången, som däri vill se ett bevis på avtagande grundlighet, beklaga, att dessa språk ej mera äro föremål för en lika odelad uppmärksamhet. En sådan klagan är på det hela obillig. En vidsträcktare synkrets, öppnad över vad kunskapsämne som helst, är redan i sig själv en fördel, om också de föremål, som hittills uteslutande fängslat uppmärksamheten, därigenom skulle synas förlora. Ty äga dessa föremål ett eget verkligt värde, så är detta värdes mätande och jämförande med andra värden i själva verket icke en förlust, utan en vinst, även för det jämförda föremålet. *Så* skönjes nämligen först dess sanna bety-

delse, ja sidor upptäckas därav, vilka förut varit lika ovärderade som obekanta. Att påstå motsatsen vore att påstå, det den rätta beundran är blind. Men nu — vilket nytt ljus har ej uppgått över de klassiska litteraturerna och språken, sedan de ej mera äro de enda som studeras, sedan de intagit sin plats bredvid andra, såsom delar av ett allt mera sig utvecklande helt? Detta genom senare forskningar uppgångna ljus är så livgivande, att med fullt skäl kan sägas: antiken har inom hundra år blivit ung på nytt. Och den skulle just nu bliva främmande för *ungdomen,* såsom man påstår? Omöjligt! Jag känner ännu i min ålder, att så ej förhåller sig. Om dessa studier ock komma att bedrivas annorlunda än förr, så innebär detta varken att de skola upphöra eller försvagas. Det är det *adertonde* seklet, som förberedde, det är det *nittonde,* som skall fullborda denna omskapning av språkstudierna. Stiernhielm tillhörde ännu det *sjuttonde.* Han ägde hela sin tids lärdom; men att bortom dess lärda språkvärld ännu en annan fanns, ej mindre värd forskarens uppmärksamhet, denna aning visade sig i hans hittills ohörda påstående om den *götiska* språkstammens ursprunglighet och världshistoriska vikt. Man ler nu åt den patriotiska överdrift, som till och med ville göra götiskan eller skytiskan till språkens stammoder. Man låter ej hänföra sig av den gränslöst hittiga kvickhet, med vilken Stiernhielm överallt fann likheter till bestyrkande av en älskad förslagsmening. Men ser man på utslaget av vår tids stora forskningar, som lett de *germaniska* språkens anor till *Indien,* som bredvid dessa språk, såsom deras systrar, ordnat å ena sidan *grekiskan* med *latinet,* å den andra sidan de *slavonska* tungomålen, och som visa huru hela denna stora språksläkt har lika rätt till ursprunglighet med de *semitiska* språken, måste man erkänna, att den bana Stiernhielm först beträtt, skulle, renad och fullföljd, föra långt.

Tiden tillåter oss blott att hänvisa härpå. Ej heller

medgiver den oss att följa de blickar Stiernhielm själv från detta fält kastade på närgränsande, såsom historiens och laghistoriens, så i deras allmänna som fosterländska betydelse. Felen och förtjänsterna äro hos honom såsom *språk-* och *hävdeforskare* ungefär desamma. Hans skrifter i dessa ämnen kunna här, lika litet som hans arbeten i den tidens lagkommissioner, bliva föremål för en utförligare betraktelse. Men vad han var såsom *naturforskare* och *filosof* måste vi åtminstone med korta drag antyda, innan vi framställa honom såsom *skald*.

Stiernhielm tillhörde Baco de Verulams tidevarv. Jag vet ej med visshet, om han var personligen bekant med detta stora snille, som levde ännu då Stiernhielm besökte England. Visst är, att vid stiftandet av det Engelska vettenskapssällskapet, som av Baco hade först blivit föranlett, blev Stiernhielm den förste svenska ledamot av detta berömda samfund, vars syfte var att på erfarenhet av rön grunda naturens kännedom. Stiernhielm var, om ej en mästare, likväl en tidig lärjunge i denna skola, en alltför tidig för Sverige, ty hans rön med det här förut osedda *mikroskopet* ådrogo honom beskyllningar att vara trollkarl och gudsförnekare, så att han offentligen måste försvara sig mot sådana beskyllningar. Denna vettenskapernas nya riktning innebär tillika deras praktiska användbarhet; och även i denna har Stiernhielm i Sverige gjort epok. För att göra slut på mångfalden och osäkerheten i rikets mått, mål och vikt, vilka hade föranlett mer än hundraåriga klagomål, uppdrog regeringen åt Stiernhielm på hans ålders dagar att ordna denna stora angelägenhet. Här, såsom överallt, visade sig hans självständiga tankestyrka. Hans föresats att grunda svenskt mått, mål och vikt på en i naturen oföränderlig kropps specifika tyngd var lika sinnrik som hos oss ny; ehuru han misstog sig i tillämpningen, vilket åter var en följd av själva problemets ofullständiga uppfattning. Stiernhielms sy-

stem för mått, mål och vikt blev emellertid över ett halvt sekel i riket det gällande. De därnäst följande förbättringar häruti voro nära samtidiga med stiftelsen av Kongl. vettenskapsakademien, vilken likväl ända till våra dagar ej haft den tillfredsställelsen att se ett numera längesedan uppgjort och på vettenskapliga grunder fotat system även träda i verkställighet.

Det svenska snillet har på naturforskningens fält flätat sin rikaste krans. Tid efter annan har det likväl fattats av en oemotståndlig längtan att tränga in i det innersta av naturens tempel och vinna en blick av det väsende, vars slöja ingen dödlig upplyftat. Det må vara vett eller förvett, visst är, att i vår nord, där de i själva naturen blottade motsatser kanske snarast locka åt djupet, försöket mer än en gång skett med en förmätenhet, som man ej vet om man skall tadla eller beundra. Med ett ord, det svenska snillet har även ett svärmiskt drag, ett drag av mystik och djupsinne, av naturfilosofi eller naturpoesi, som är urgammalt, Odiniskt, och mer än en gång på ett sällsamt sätt uppenbarat sig till världens förvåning. Stiernhielm är en av de poetiska gestalter, som märkas av detta drag. Den som betraktar hans bild, skall kanhända se det skrivet på hans panna. Den som studerar honom såsom filosof, söker åtminstone i hans yttre något uttryck av detta långvariga, inom sig slutna själsarbete med de högsta ämnen för mänsklig kunskap, vars kval och sällheter, vars mödor och belöningar Stiernhielm så ofta i sin enslighet anförtrodde åt papperet. Vi kunna här ej vidare karakterisera denna filosofi, med vilken Stiernhielm omgicks såsom med sin själs älskarinna. Nog av, hon var på en gång platonisk och orientalisk.

Man frågar kanhända: varföre uppehålla sig med en i alla fall ofullständig skildring av så olika strävanden, i stället för att huvudsakligen fylla det inskränkta utrymme, som blivit oss tillmätt, med en utförligare skildring av

Stiernhielms förtjänster om svenska vitterheten och skaldekonsten, som bäst hade ägnat sig åt detta rum och detta ställe? Vi svare: emedan Stiernhielm *skalden* ej är begriplig utan Stiernhielm *vetenskapsmannen,* liksom ingendera utan Stiernhielm *medborgaren* och *människan.* Det är även vår uppriktiga mening, att Stiernhielm ej var mer skald än han var tänkare, eller patriot, eller mycket annat, som han även var eller åtminstone kunnat bliva. Om ett sinne, känsligt på en gång för sakernas även finare skillnader och tillika för deras sammanhang i ett annat helt; om därjämte en bildningsgåva, mäktig att återgiva och hos andra väcka intrycket så av denna outsägliga mångfald som enhet, tillsammans utgöra vad man kallar en *poetisk natur:* så var Stiernhielm i hög grad en sådan, även om han aldrig utmärkt sig genom skönskriveri i vers eller prosa, en färdighet, som nu för tiden det bildade språket så ofta besitter, i stället för den skrivande. I hans dagar var det annorlunda. Språket låg ännu rått och ouppodlat. Själva våra erövringar hade på vårt språk skadligt återverkat och fyllt det med främmande beståndsdelar. Man måste känna det barbari, vari det i följd därav förfallit, för att rätt värdera allt vad det blev under Stiernhielms hand, som med medfödd bergsmannaskicklighet liksom genom en egen smältning drev ut svenskans rena, klingande metall ur de rostade ämnen, varav denna kärna omhöljdes. Våra förfäder sade: *smida sånger.* Stiernhielm uttrycker, såsom sångare, vad denna bild innebär. Man hör en mäktig rytm liksom i hammarslag på glödande, gnistrande metall, och ser smedens gestalt halvt i skuggor, halvt i lågor. Stiernhielm trädde sent till detta smide. Ja, det synes som hade han först gripit därtill i patriotisk vrede över de hinder, som språkets barbari lade i vägen för uttrycket av hans tankar. Ty han ville skriva *svenska* och nöjde sig ej med lånet av ett lärt språk för hemfödda tankar. El-

den av dessa tankar har ock omsmält språket inifrån och utkastat det slagg, som betäckte dess yta. Stiernhielm har på en gång renat och riktat det på ett sätt, som alltid borde tjäna till mönster, genom att återgå till den gamla äkta svenskans källor i fornspråk och folkspråk, och genom att utdriva all onödig främmande tillsats. Var han sålunda säker på beståndsdelarnas renhet, så böjde och vände de sig under hans kraftiga hand efter behag. Han har en högst lycklig djärvhet i ordfogningar. I allmänhet är denna lyckliga djärvhet, som själv har ett erövraretycke, ehuru dess segrar i själva verket äro odlarens, en huvudegenskap så i hans bundna som obundna föredrag. Det är en frisk och glad djärvhet, en djärvhet med gott samvete, och vilken man förlåter blandningen av höga och låga uttryck för den vördnadsvärda ärligheten i bäggedera. I poesien behagade *rytmen,* mer än *rimmet,* hans manliga öra. Han undrade om ej musiken av de gamlas metriska rytmer även slumrade i svenskans metall. Han slog den an, och klangen är god. Han är för övrigt i sin metrik vad han är i sin ordbildning, djärv, fri, oregelbunden. Men makten av hans rytmer, som stundom störta och ljuda som forsen genom skogen, är ännu i vårt språk oöverträffad.

Vi sade, att han i patriotisk harm tyckes hava upptagit sitt vanvårdade modersmål till sitt bröst. Såsom skald är han även förnämligast patriot. Hans mest berömda dikt, *Herkules,* med namn och fabel lånad från de gamla, är egentligen en målning av tidens seder och en varning åt Sveriges unga adel, sådan den i lyckans övermod började visa sig vid Kristinas hov. Stiernhielm var gärna sedd av den snillrika drottningen. Ofta blev hans diktande förmåga anlitad att ordna och smycka hennes fester. Men även i dessas glättighet och prakt förnekade sig ej patrioten; och i det allegoriska upptåg, kallat *Lycksalighetens äreprakt,* varmed Stiernhielm firade Kristinas kröning, förekomma rö-

rande häntydningar på den oro, den tvedräkt och det fördärv, som lurade under den glänsande ytan. Den mäktigaste och föraktligaste av drottningens utländska favoriter behandlades av Stiernhielm med oskonsam och bitter kvickhet. Hans tunga var skarp, och hans infall hava levat längre än deras föremål. Genom denna frimodighet förlorade han även slutligen drottningens ynnest, och gick att åter tillbringa sina dagar på den egendom Gustav Adolf åt honom förlänat i Livland, där hans ätt ännu fortlever. Han återkom under Karl X:s regering till Sverige, genom olyckshändelser mer än vanligt fattig — ty gåvan att varsamt omgås med denna världens goda hörde ej till hans egenskaper, och fattigdomen har han firat som sin följeslagare genom livet. Men varje olycka gav hans själ en spänstighet ända till glatt övermod. Då han för ryska vapnen nödgades fly från Livland, och under sjöresan hem led ett skeppsbrott, i vilket han förlorade allt utom sitt och de sinas liv, säges den gamle mannen på Ålands klippor hava med skämt och sång uppmuntrat hustru och barn, och även med några anständiga hopp vänt sina fötter till dans. — Av Karl X nämndes han därefter till lantdomare i Trondhjems län, en befordran, som konungens död och de förändrade villkoren i den följande freden gjorde fruktlös. Av Karl XI:s förmyndareregering emottog han flera hedrande uppdrag och motsvarade dem alla, likvisst med undantag av den befattning han erhöll vid reduktionskommissionen, som ej behagade honom. Sina sista år tillbragte han mest med lärda arbeten och i umgänge med vänner och lärjungar. Han hade ett sinne högst livligt för vänskapens rena behag. *Fattigdomen, vänskapen* och vad han själv kallar *själens nöjaktighet* har han behandlat såsom sitt hjärtas gudomligheter. Då under den sjukdom, som slutligen lade honom i graven, hans vän och lärjunge Samuel Columbus besökte sin vördade mästare och vågade den frågan, vilken gravskrift borde

sättas över en sådan man, blev svaret: sätt, att *han levde glad, medan han levde.* Med en sådan känsla sjönk Stiernhielm tillbaka på sin dödsbädd i sitt 74:e ålders år. Och den som så lever och så dör, är själv sitt äreminne.

OM DIKTKONSTEN OCH DESS UTVECKLING

Företal till Harriet Martineaus Byarne och staden.

Att människan ej kan vara skapad endast för det närvarande, visar blotta anblicken av henne, sådan hon är; emedan vid en sådan betraktelse en hel hop överloppsförmögenheter falla i ögonen, snarare hinderliga än lämpliga för en så trång bestämmelse. — Därtill hörer hennes oemotståndliga drift att sysselsätta sig så väl med den tid, som varit, som med den, som bliver. Både *Minne* och *Hopp* voro överloppsförmågor för den, vars varelse inskränktes till stunden. Bägge äro likväl på det nogaste förknippade med det närvarande. Ja, ofta synes det, såsom vore de det närvarandes egen fram- eller tillbakakastade skugga; och skuggan är, som man vet, mot den upp- eller nedgående solen längst. Åtminstone måste man medgiva, att forn- och framtid ofta taga utseende och färg av det närvarande. Det vill säga, det är samma själ, som anar och minnes, och som i det närvarande glädjes eller lider; vadan stunden färgar hennes blick så för det förflutna som det tillkommande. Man skulle ock kunna, allt efter dessa olika lidelser, påstå, att hon kastar sitt hopp bakom sig och sina minnen framför sig. Minnet är den sorgsna själens hopp, för att så säga, det tillbakavända hoppet, vilket ur ett dunkelt närvarande flyr tillbaka och gjuter över erinringen en högre glans; liksom tvärtom den glada själens minne oftast antager utseendet av hopp.

Men, om detta visar oss det närvarandes makt över

föreställningen om både det förflutna och tillkommande, så gäller ej mindre det omvända förhållandet av bägges inverkan på det närvarande. — Man skall genast i ett avseende medgiva detta. Att det föregående till en stor del bestämmer det närvarande, nekar ingen. Vid påståendet, att det tillkommande, det vill säga det som ännu ej är, även skulle bestämma det som är, studsar man kanhända; och likväl försvinner denna betänklighet, om man ihågkommer, att varje framtid är eller begynner bliva till i föreställningar och tankar, innan den är ännu verkligen inne. Varje släkte andas, lever och rör sig i en atmosfär av sådana föreställningar, med vilka framtiden bebådar sin ankomst, — och vilka allt mer utarbeta sig till tydlighet och verksamhet. Den enskilde har därav åtminstone en viss förkänsla, inom den moraliska världen att förlikna med den, varmed inom den fysiska djuret känner förut väderlekens skiften.

Om vi härmed blivit hänvisade på ett ideellt, i mänsklig känsla, inbillning och tanke sig yttrande element i händelserna jämte det reella, så måste man med detsamma medgiva, att detta ideella element har sin makt kvar till och med över det förflutna.

Denna makt, denna inflytelse gäller i sin största allmänhet lika väl som i det särskilda fallet, den gäller om hela mänskligheten och dess erfarenhet, såsom om varje enskilds erfarenhet. Hela denna erfarenhet erfares om å nyo oupphörligt. Nya synpunkter yppa sig beständigt ur det närvarande över det förflutna, nya fakta upptäckas, eller de gamla visa sig i ett nytt sammanhang. Nya band, nya trådar knytas på detta sätt oupphörligt emellan det gångna och det innevarande eller kastas ut, såsom till en ny vävnad för det tillkommande. Ja, detta människans tillbakaverkande arbete på för- och forntid är så stort, att, enligt min innerliga övertygelse, så överraskande och ny ingen framtid kan bliva, att ej det ännu oupptäckta, ovarsnade, nya uti det förflutna fullt kom-

mer att svara däremot. — Klagen därföre ej, slumrande minnen och namn! Det finnes ingen forntid, som sover så djupt, att ej en framtid kan den uppväcka! Förgäves tillväxer ej konsten att tyda både naturens och mänsklighetens skrift, och att även ur det till utseende lilla, tillsammanlagt, låta det stora med tydelig bevisning framgå.

Vi ha hittills betraktat det ideella och det reella elementet i deras samverkan och förening. Betrakta vi bägge även i deras söndring, så komma vi närmare vårt ämne. — Tillsammans utgöra de vad man kallar en *poetisk verklighet* — en verklighet, vid vilken människans känsla, inbillningskraft och tanke finna sig så väl, att de gärna med den sysselsätta sig och begagna den såsom sitt eget uttryck. Därtill fordras likväl, dels att denna verklighet skall befinna sig på ett visst avstånd (vilket är nödvändigt, redan därföre att den må kunna överses och fattas såsom ett helt, åtminstone i sina betydligaste händelser och gestalter), dels att den ej skall ha förlorat sitt sammanhang med det närvarande och dess föreställningssätt och därföre kan intressera och tros. Inträffar bäggedera, så uppkommer ur denna poetiska verklighet även en poetisk framställning av det verkliga, poetisk ej blott till sitt innehåll, utan merendels även till sin form, redan av det skäl, att den sålunda bättre bibehåller sig i minnet. — Så ha nationerna i sång och saga förvandlat sina äldsta minnen, så att det är omöjligt att noga söndra, vad i dem är verklighet, vad dikt. Det är den första *Episka* perioden av betraktelse och framställning. Följer den *Dramatiska,* — i vilken det förflutna ej blott framställes i berättelse, utan även uppföres i handling; varefter, liksom hade människans inre härigenom först fått en egen stämma, snart utvecklar sig den *Lyriska,* i vilken denna stämma talar för sig, och varken händelser eller handlingar, utan själens inre växlande tillstånd blir huvudföremål för framställnin-

gen. — Man kunde kalla det poesiens började avfall från verkligheten; ty den senare faller med detsamma allt mer prosan i händerna. Likväl är ännu ej söndringen fullkomlig. Därtill fordras, att den poetiska verkligheten blir till den grad förfluten, att den synes förlora allt sammanhang med det närvarande, — och därigenom poesien sitt samband med verkligheten. Då hon likväl ej kan leva utan ett sådant, då hon, endast såsom lyrisk, fördjupad i en ständig självbespegling, skulle, likt Narcissus i fabeln, borttråna, återstår för henne blott att själv skapa ett slags verklighet för sin egen räkning; en ny poetisk verklighet, som likväl i många hänseenden blir en motsats till den gamla. I denna voro *verkliga* händelser, personer och tillstånd det första; de utgjorde den yttre erkända, gemensamma grunden, vars inneburna poesi sedermera den poetiska uppfinningsgåvan allt mer utvecklade, utan att därvid skilja emellan de frön, som förefunnos, och dem, hon själv inlagt. I denna senare poetiska verklighet åter är det inre — känslan, fantasien och tanken — tvärtom det första; detta individuella inre skapar sig uti föreställningen ett yttre — händelser, personer, tillstånd, — med ett ord en verklighet efter sitt eget hjärta, naturligtvis en *diktad;* och den vet av, att den diktar. I början bibehålla dessa framställningar den hävdvunna poetiska formen — de gå på vers, de sjungas eller reciteras. — Även till sitt innehåll avlägsna de sig så länge som möjligt från den prosaiska verkligheten genom det *underbara* av innehållet. Men med det uppsåteligen diktade underbara är det underbara i verkligheten redan på flykt och kan ej hålla sig länge, eller slår om i det löjliga. — Sluteligen befinnes det ej ens löjeligt utan osmakeligt. Med förlusten av det underbara, såsom rimeligt motiv, har åter poesien lidit sådant avbräck, att den måste nedstiga till det vanliga livet och för en efterliknad framställning av dess uppträden, — som sluteligen blir så mångfaldig, att var och en däri för gott köp kan fin-

na en verklighet, framfantiserad efter sitt hjärta, — tillgriper *Prosan* såsom medel. Därmed har den *Prosaiska diktade Berättelsen* blivit diktningsförmågans vanligaste övning.

Det är *Romanen,* vars anor vi i korthet upprepat. — Själv är den ett fenomen av historisk betydenhet. Den visar en upplösning av de forna poetiska formerna och synes således häntyda på poesiens eget förfall. Också framträder den såsom ett tecken därtill redan hos de gamle och tillkännagiver den antika poesiens upplösning. Sitt namn har den likväl, från en senare ungdomlig poesiens period under Medeltiden, av riddaredikterna på det *romanska* tungomålet, såsom lantspråket i Frankrike ännu i 12:e och 13:e seklerna kallades. Dessa dikter, som i början ej heller bortlade den poetiska formen, hade i det underbara sitt förnämsta poetiska motiv; och detta bibehölls i de prosaiska riddarereromanerna, — tills, då det underbara allt mer förknappades och försvann, den senare romanen blott blev en fantasimålning av det vanliga livet, med *kärleken,* — ändå det underligaste och minst beräkneliga av det alldagliga, — till huvudsakligt motiv.

Den *nyare Romanen,* vars stora utbredande, ja, vars välde i vitterheten tillhör senare tider, har höjt sig över denna inskränktare ståndpunkt och antagit en lika stor mångfaldighet som det moderna livet självt, vars fullständigaste uttryck den numer, jämte den *Periodiska Pressen,* är. — Bägge äro att anse såsom fullkomnade kommunikationsmedel, varigenom avstånden, så i fråga om tid och rum, som stånd, yrken, höjder och lågheter, karaktärer och seder inom samhället, blivit så förkortade, att med någon bildning och bildningsförmåga var och en får ett slags utsikt över det hela. Bägge arbeta varandra i händerna uti framställningen av den yttre och inre världen; och, oaktat allt missbruk, kan massan av de kunskaper, som därigenom blivit bragta för vars och ens dörr, varken beräknas eller värderas.

Novellen skulle kunna kallas ett *stycke Roman* — i motsats mot vad man kallar en *hel Roman;* varmed, enligt vanligt språkbruk, menas en större inveckling av intressen och tilldragelser, vilkas upplösning fulländar framställningen. Romanen förhåller sig till Novellen såsom det hela till episoden, såsom en gemensamhet av händelser och handlingar till den enstaka händelsen eller handlingen, — vilken ock kan framställas såsom ett helt för sig. Med denna kompendiariska form har romanen ökat den nästan oändliga mångfald av former, vari den rörer sig. Också har romanformen blivit nyttjad till alla möjliga ändamål, även i inskränktare didaktisk och teknisk syftning, och den berömda engelska författarinnan av hosföljande, nu i svensk översättning framträdande, noveller har till och med använt den till bestyrkande och populariserande av den nyare nationalekonomiens grundsatser och däri visat en livlig framställningsgåva, väl i synnerhet sysselsättande sig med engelska seder och tillstånd, men genom det sätt, varpå denna gåva användes, även i allmänhet lärorik. Hennes fattignoveller innehålla teckningar av de förhållanden, som framkallat den sista reformen i engelska fattigvården. De visa oss de missbruk och motsägelser, vari en så kallad allmän fattigvård invecklar sig, då den endast av staten ålägges såsom en kommunernas plikt, utan att staten själv efterser och kontrollerar, huru denna plikt uppfylles. Deras intresse, såsom sedemålningar, ligger förnämligast i framställningen av de *fattiga* såsom ett *slags stånd i Staten,* vilket de i själva verket blivit genom nödvändigheten av en laglig fattigvård. — Det må då ej förundra, att de, såsom andra stånd, under lagens täckemantel, söka egna, även orättmätiga, fördelar. — Att betaga dem denna ståndskaraktär, därtill finnes ock intet annat medel, än att göra allt lovligt arbete fritt och, såvitt möjligt är, förvandla fattighjonet därigenom till medborgare.

Romanen har visat sig för oss såsom en upplösning

av de fordna poetiska formerna. Av allt, vad som blivit sagt, skulle detsamma även kunna förmodas gälla om det poetiska innehållet. Romanen är icke mer i detta hänseende ett givet poetiskt medel, utan ett allmänt kommunikationsmedel i berättelseform. Att likväl i denna form, eller skenbara formlöshet, även den högsta poesi kan ingjutas och stundom blivit ingjuten, är lika obestrideligt som, tyvärr, tillräckligt bekant, det romanen är långt ifrån att endast vara ett ärones käril. — Skulle förhållandet kanhända till någon del föreställa ett slags poesiens *inkognito* för det närvarande? Och är av detta inkognito något för framtiden att hoppas?

Versen är den allmännaste poetiska formen. Vad är *Versen?* — Betraktad endast såsom form, och utan avseende på innehållet, är den en *reglerad mångfaldighet av ljud och rörelse;* varföre den äldsta poetiska framställning var tillika *Dans* och *Sång.* Ju mer versen utbildades, ju mer flyttades dessa yttre uttrycksmedel inom den själv. Den framsades även för sig, den reciterades utan dans och sång, men måste däremot själv dansa och sjunga, det vill säga utmärkas av taktmässig rörelse och sammanstämmande välljud. Så fästades den allt närmare vid *Rytmen* och *Rimmet,* som äro lika ursprungliga, lika gamla, om än särskilda nationers poesier företrädesvis röja den förras eller det senares utbildning. Märkligast är, att bägge kunna finnas uti *inre* mening, och utan att i det *yttre* vara synbara. Uråldriga exempel därpå förekomma. Vad är den så kallade *parallellismen* i hebréernas heliga poesi — dessa återgående, varandra upprepande vändningar av innehållet — dessa regelmässiga anslåenden och återslåenden av samma tanke- och känslosträng — annat än ett *tanke- och känslorim,* annat än en *tanke- och känslorytm,* — som ligger ej i orden, utan i föreställningarna, ej i ljuden, utan i själen och dess rörelser? —

Härmed äro tvenne viktiga drag antydda. Poesiens

äldsta uppenbarelse med dans och sång visar, att hon själv är, vad en äldre svensk filosof säger om människan, näml. ett *samvisteligt kreatur,* ämnad för människors samkväm och gemenskap; och, för att verka på andra, behöver hon tillika i denna yttre gemenskap en gemensamhet av tankar och känslor, vilkas sammanklingande mångfald är den inre rytm och rim, i vilka hon sig rörer. —

Vi ha härmed ifrån den *poetiska formen* oförmärkt kommit på det därmed sammanhängande *poetiska innehållet.* Vad är därom att korteligen säga?

Fatta vi oss i största korthet, så förmena vi, att de poetiska huvudmotiverna, vilka all poesiens rikedom för övrigt blott varierar, i grunden äro tre: *Minne, Kärlek* och *Hopp.* — Allt vad av deras motsatser är poetiskt användbart tjänar blott som skuggor att förhöja ljuset av dessa tre, som äro det förflutnas, det närvarandes och det tillkommandes poesi.

Vi ha förut anmärkt, att minne och hopp voro överloppsförmågor, om människan vore en varelse blott för stunden. I allmänhet ligger all poesi hos människan i en sådan överloppsförmåga, med vilken hon når uppöver det närvarande. Man skulle tro, att hon därmed trädde upp i hugskottens och drömmarnas region. Och så skulle förhållandet vara, om ej denna överloppsförmåga både vore gemensam för alla människor och innehölle vissa gemensamma föreställningar, och just sådana, genom vilka den enskilda människan kompletterar sig till mänsklighet och känner sitt sammanhang med det hela. Denna poesi, så dikt den kallas, måste således vara återskenet av en *högre* verklighet. Bilder av mänskligheten minne och hopp äro poesiens äldsta, ärevördiga gestalter, som förenade sig med stundens glädje, den tid sången och dansen även tillhörde tempelfesten. Men vi ha ock anmärkt, huru mycket föreställningarne om det förflutna och det tillkommande bero av det närvarande och föreställningen

därom. Egentligen är detta ett både *Hoppets* och *Minnets* beroende av *Kärleken,* som slutligen är det älskande i både hopp och minne. Bägge äro en kärlek, som går uppöver stunden och söker sitt föremål utom den. Blekna nu hoppets och minnets bilder i mänskligheten, slocknar det magiska ljus, som de kasta på det närvarande, så har kärleken därmed även kommit till korta. Med allt vad i den är poesi kan den ej leva blott för stunden och blir likväl allt mera inskränkt till stundens tillfredsställelse. De, som därmed tro, att livets prosa änteligen segrat, befinna sig likväl fullkomligt bedragna. Kärleken, sålunda driven till det yttersta, vänder sig mot sig själv. Poesien vänder sig mot sig själv. Det uppstår ett slags *negativ poesi,* som, under den livligaste och mångfaldigaste framställning av det närvarande, med detsamma förhärjar det, visar på alla sidor de motsägelser, vari det upplöser sig, blottar dess fattigdom och uselhet. *Stundens tröstlöshet* blir det poetiska innehållet. Att ett sådant innehåll måste förakta den poetiska formen, följer av sig självt. Det hade ej uppstått, om ej de traditionella poetiska formerna redan så förlorat sitt liv, att den formella fullkomligheten, eller imitationen därav, att t. ex. de vackraste verser, sammanlänkade i de regelmässigaste epopéer, dramer och skaldestycken, ingenting bevisa för det poetiska innehållet; varföre den negativa skolan också i själva verket, om den nedlåter sig till dem, blott nyttjar dem ironiskt och för att höja kontrasten emellan form och innehåll.

Vårt hopp i detta mörker måste vi sammanfatta i en allmännare betraktelse. Vår tid lider av på en gång ett alltför mäktigt och ett alltför kaotiskt närvarande. Hela världens öppnade mångfald brusar in på individen, och han känner sig lösryckt och kringkastad av de mest motsatta krafter. Söker han göra dessa för sig begripliga, så ser han, att civilisationen på en gång gör människa av människa allt mer beroende och tillika allt mer utvecklar

all hennes individuella mångfald i anlag, förmögenheter, fordringar och anspråk. — Alla dessa individuella anspråk, all denna översvämmande mångfald innehåller i själva verket blott fordran på en högre, djupare, mer omfattande enhet, ja, är förberedelsen därtill. Ty en reglerad mångfaldighet är både verkligheten och poesien av mänsklig varelse, och man behöver således ej frukta, att denna reglering skall gå ut. Den bäddar sig blott djupare, den stiger högre, ja, enheten blir nödvändigt förr eller senare *starkare* i mån av mångfaldens egen utveckling. — Det är även min poetiska trosbekännelse. Jag tror, att poesien ej flyktat ur det närvarande, emedan jag tror på framtiden, emedan jag tror på ett nylivat både hopp och minne. —

En enda anmärkning är ock den enda tillämpning, tid och tillfälle medgiva att göra av det föregående. Vi ha sett, att den närvarande poetiska oefterrättligheten kommer av ett avfall av innehållet från formen i poesiens rike. Formen finnes ofta gångande för sig, tom och prydd och spöklik. Innehållet svävar omkring för sig, försökande sig i form och oform, till utseendet ofta prosaiskt, opoetiskt, blandat i hopen, än berusande sig med den i stundens skummande bägare, än flyende sig självt, fientligt mot sig självt och sönderslitet av inre förtörnelse. — Det är ett verkligt poesiens *inkognito*. Men hon visar sig ej blott i oartiga upptåg på livets maskeradbal, utan röjer sitt väsende genom den inneburna, oförstörliga sympatien för de enklaste och ädlaste mänskliga affektioner, med vilkas betraktelse och framställning hon tillika tröstar sin enslighet. — En stor fördel har emellertid redan följt av detta innehållets avfall från formen. Det förra har gjort sig gällande för sig, med den sanning, att *tankens skönhet* är den innersta och första och villkoret för all annan, och för övrigt sköna ord — ord. —

Och påminna vi oss, att redan den äldsta poesien, i dess vördnadsvärdaste, heligaste uppenbarelse, visar oss

en poetisk form, som själv mer har en inre än en yttre mening, så torde vi få hoppas, att mänskliga tanken, mer lugnad och försonad än för det närvarande, även inom sig skall återfinna det välljud och den takt, vari skönheten naturligen rörer sig.

Även det *underbara* skall återgå med minnet, hoppet och kärleken, som, så vida de gå utöver det närvarande, redan äro under. Det underbara skall återkomma och har redan för tanken återkommit; ehuru på ett annat sätt än förr. Det falska, försvinnande, underbara har uppkommit genom en den ungdomliga mänskligheten förblandning och förvillelse av verklighetens olika sfärer, som alla ha sina egna lagar, men den ena högre och djupare än den andra; varföre, då den högre, innerligare sfärens lagar genomlysa den lägre, dessa ej därföre upphävas eller förlora sin giltighet inom sitt egna område. — Men varje sådan genomlysning är från ståndpunkten av den lägre sfären ett *under*. Så är det fysiska livet med sina fenomener ett under, jämfört med den döda naturen. Så är det högre moraliska livet ett under, jämfört med det blott fysiska. *Livet* är över allt det egentliga *undret*, emedan det endast kan förklaras ur sig självt; och vi misstaga oss förmodeligen ej, om vi tro, att det *högsta livet* är den *högsta skönheten och det högsta föremål för beundran och kärlek*. — Januari, 1841.

TAL PÅ SVENSKA AKADEMIENS HÖGTIDSDAG 1842

20 dec. 1842.

Då konung Gustav den tredje åt svenska språket och vitterheten i Svenska akademien ägnade en egen stiftelse, hänvisade han tillika på fosterlandets stora minnen, såsom de värdigaste föremål vilka svenskt språk och vitterhet kunde fira. Han förutsatte således att dessa minnen i sig själva skulle äga någonting upplivande, upplyftande. Det var ej den sköna eller vältaliga behandlingen som endast skulle giva dem deras värde. Det var föremålens egen art och beskaffenhet, som skulle elda talaren och skalden. Men huru vore en sådan verkan möjlig, utan av dessa föremål fattade i all deras *sanning?*

Man säger ofta att sanningen mot skönheten är fientlig. Gärna må medgivas, att all sanning ej är skön. Däremot torde med skäl kunna påstås, att ingen skönhet kan göra anspråk på varaktigare verkan, utan att tillika vara sann. Och ingen blir därom livligare övertygad än den, som mycket sysselsatt sig med historiska minnen. Det sant ädla och sköna har någonting oförstörligt i sitt väsende. Det gäller även om det minsta grand därav, som utgör beståndsdelen av en karaktär. Ofta sovras det fram och renas genom vad världen kallar olyckor, men skickar även ur dessas dunkelhet en himmelsk stråle genom tiderna, som ej dör.

Intet minne kan för Svenska akademien vara dyrbarare än det av hennes stiftare, ehuru det genom tiden allt

mer från oss avlägsnas. Likväl kan även tiden till en viss grad öva ett slags närmande verkan. Det sker genom vad man kunde kalla minnets uppstigande över horisonten. Det söndrar sig därigenom från allt det tillfälliga och störande, varav det förut varit omgivet. Det höjer sig över de jorden betäckande dimmorna, för att lysa med allt vad det äger av eget ljus. Det är uppgången av minnet, sådant det tillhör historien. — Och man medgiver lätt att detta endast på ett visst avstånd är möjligt.

Även för Gustav III:s minne är denna dess uppgångstimma på det förflutnas himmel inne. Han väntade den, då han förordnade att de minnesmärken av hans levnad och regering, vilka han överlämnade till Uppsala universitet, först femtio år efter hans död skulle se dagen. De gå nu denna dag till mötes. Tidpunkten har inom årets lopp inträffat.

Snart skola dessa minnesmärken tala för sig själva. En enda anmärkning om dem må här vara på sitt ställe.

Kanhända väntade man sig av dessa papper för mycket, innan de öppnades. Kanhända väntar man sig av dem för litet sedan de blivit tillgängliga. En kort innehållsförteckning ger intet begrepp om innehållet. Vad som genast föll i ögonen var, att de här meddelade upplysningar synas upphöra just vid den egentliga katastrofen av Gustav III:s regering, nämligen 1788 års krig och 1789 års riksdag. Det är sant, man ser ej i dessa papper denna katastrof, men man ser den komma. Och vad här meddelas är, om man nämligen tillika rådfrågar andra redan åtkomliga och tillförlitliga källor, tillräckligt att återgiva bilden av det hela.

Vad jag efter en ej flyktig blick tror mig kunna försäkra, är att ingen skriver Sveriges historia från medlet av adertonde seklet till sista tiotalet av samma århundrade utan noggrann kunskap om de Gustavianska papperen. Och det skall snart visa sig, om jag bör tros på mina ord.

Förvarade ock dessa handlingar endast den säkraste

kännedom om Gustav III:s ungdomsbildning, de skulle vara tillräckligt dyrbara; och denna bildning, som redan innehåller fröet till allt vad man hos honom måste älska, måste beundra och måste beklaga, skulle redan kunna bliva ämne för en egen skildring, som borde väcka deltagande. Men den vore blott en del av ett helt, som man hellre skall emottaga ostympat. Den kunde ej heller givas utan utdelande av både beröm och tadel; men ingendera uttalas värdigt utan ett noggrannare ådagaläggande av grunderna för omdömet, än tiden vid ett tillfälle, sådant som detta, skulle tillåta.

Kartong

TAL TILL KARL XIV JOHAN

den 13 februari 1843 å de lärda samfundens vägnar vid hans 25-års-jubileum som konung med anhållan om prägling av en minnesmedalj.

Stormäktigste, Allernådigste Konung!

Vetenskaper och konster äro ej fästade vid något visst land eller samhälle. Naturens och menskligheten, rätt använda, kännedom är öfverallt deras mål. Vördande de skilnader Samhället infört akta och älska de likväl framför allt det värde som öfver dem alla är upphöjdt, den Skaparens gåfva i menniskans bröst, af hvilken de sjelfva lifvas och genom hvilken de känna sin gemenskap med det Sanna, Goda och Sköna.

Igenkänna de nu samma himlagåfva till menskligheten bästa hos Dem, som Försynen kallat till ledningen af Staters och Nationers öden, så se de tillika utom sig det värdigaste föremål för en ren och villig hyllning.

Eders Majestät, genom egen kraft uppstigen till menskligheten höjder, kallad genom ett fritt folks val till en thron, hvars glans förhöjes genom tvänne af Eders Majestät förenade kronor, emottog redan med rätta öfverallt af Vetenskapens och Konstens idkare en sådan hyllning. Hvad skall då Eders Majestät ej vara för oss, när vi i detta ögonblick nalkas vår Konung och vår Välgörare.

Gå vi med våra tankar tillbaka till den tid, då Eders Majestät först beträdde Sveriges jord, och, med uppoffring af förbindelser, som endast de högsta plikter kunde upplösa, gaf sitt nya, af så många faror hotade, Fäder-

nesland än en gång en ärofull plats i Europas rådslag och vapen, och försäkrade vårt räddade sjelfbestånd genom den Skandinaviska Halföns förening under en spira: höja vi ifrån denna tid åter våra blickar till den store, grånade Krigaren, som, nu den äldste af Europas Monarker, och snart ensam öfverlefvande utaf det slägte af hjeltar och herrskare, som fylde verlden med sitt ryckte, har skänkt och bibehållit åt Svenska Folket den längsta frid det ännu njutit, och, med denna frid, fridens alla frugter; hvilka böra ej våra känslor vara?

Vid betraktelsen af en bana, som lika svårligen skall kunna upphöjas af samtidens lof, som nedsättas af dess tadel, känna vi, att det ej anstår oss att loforda. Men en rättvis tacksamhet må ej qväfva sin röst; och dess enkla uttryck skall Eders Majestäts hjerta veta att värdera. Mot framtiden vända vi oss med känslan deraf, att den ej i dödliga händer är nedlagd. Men vi mötas af de dyra föremålen för Konungens och Folkets kärlek, som närmast omgifva Eders Majestäts thron; och i Eders Majestäts höga afsikter äga vi ännu ett ämne för vår erkänsla. Eders Majestät har uppslagit ett nytt blad i Skandinaviens Häfder. Det skall för alla tider bära Eders Majestäts namn. Men dessa häfder, då de i Eders Majestät skildra stiftaren af tvänne sjelfständiga brödrafolks förening, kunna de väl glömma, att detta stora verk hvilar på förutsättningen af fria krafters, allt mer fullkomnade utveckling? — Eders Majestät har vågat tro derpå; och det är ej den minsta rätt, hvarmed Eders Majestäts ära går till efterverlden.

Allernådigste Konung!

Vetenskaper och konster äro oftast fridens barn. Äfven de ibland dem, som tjena till utbildandet af Krigarens yrke, äga i en med ära vunnen och bibehållen frid regeln och målet för sin utöfning. Dem alla tillhör ej minst att nedkalla tacksam välsignelse öfver Eders Maje-

stäts fridsälla spira, nu ett fjerdedels århundrade skyddande utsträckt öfver länder, som, med den allt mer inträdande glömskan af fordna missöden, ej böra, ej skola förgäta äfven hvad de äga. Vi egna denna tacksägelse, gemensamt med alla Eders Majestäts undersåtare, åt den skönaste känsla, som lifvar Eders Majestäts bröst, åt glädjen öfver medmenniskors väl, hvari vi lärt att vörda och älska en af Eders Majestäts mest utmärkande egenskaper.

Hvilket faderligt hjerta Eders Majestät bär för alla bildningsanstalter, för Svenska Ungdomen, för deras Lärare, derom vittna tacksamma röster och sinnen. De i hufvudstaden förenade samfund för Vitterhet, Vetenskap, Konst, Krigisk bildning och landets odling, i liflig hogkomst af hvad Eders Majestät såsom Beskyddare, Välgörare eller Stiftare, verkat äfven för dem och deras närmaste ändamål, våga, genom oss, utbedja sig Eders Majestäts nådiga tillåtelse, att, medelst preglandet af en minnespenning få förvara ett tecken af den tacksamhet, som helgat den tjugufemte årsdagen af Eders Majestäts lyckliga regering.

Gud välsigne Konungen och Hans Riken.

OLDBERGS HEMSKOLAN

Hemskolan. Första och andra kursen av Anders Oldberg, director för folklärareseminarium i Uppsala och lärare vid H. K. H. Hertigens av Uppland, Prins Frans Gustav Oskars folkskola. Stochh. tr. hos L. J. Hjerta, 1842. 4:o.

Den som skriver dessa rader är en ibland dem som hos oss längst betvivlade tjänligheten av den s. k. växelundervisningen såsom skolform. Skälen till dessa tvivelsmål, vilka även offentligen uttalades, hämtade han förnämligast ur själva begreppet om växelundervisning, såsom en *ömsesidig* undervisning, vars verkan nödvändigt skulle bli betydlig först i den mån de deltagande tillväxte i kunskaper och själve blevo livade av kunskapens anda. Med det allt mognare innehållet, med den allt självständigare andan skulle således växelundervisningens vikt inom läroverket tilltaga. Varav åter syntes följa, dels att den, såsom utgörande det *fria* elementet i undervisningen, minst kunde underkastas några föreskrifter, dels att, om detta element självmant gjorde sig gällande i undervisningens högre stadier, det till sin egentliga kraft och verkan skulle visa sig obetydligast i de lägre, varest tvärtom lärarens eget ingripande vore av nödvändigheten påkallat i samma mån som lärjungen ännu var mindre försigkommen.

Det torde ännu vara svårt att helt och hållet underkänna detta argument (vars användning på folkskolan gör sig själv); om man ock medgiver att det först framträdde med nog mycken ensidighet och skärpa. Det kom sig av den överdrift, varmed växelmetoden i början prisades, innan den ännu blivit underkastad en längre er-

farenhets prov. Denna erfarenhet är nu vunnen, och inom området av dess fält kunna metodens fordna både tadlare och berömmare mötas för att genom ömsesidiga medgivanden beriktiga sina påståenden. Det medgivande jag för min del genast vill göra är, att intet praktiskt ämne låter sig utur endast teoretiska grunder, eller utan avseende på tid och omständigheter, avgöras. Var och en uppfinning, som utgått ur ett verkligt tidens behov, förtjänar därföre aktning och ett mognare begrundande. Upptäckten av växelmetoden såsom pedagogiskt medel gjordes egentligen för *folkskolan*. Närmaste anledningen var, att en folkmängd uppstått, för vars undervisning inga lärare efter gamla metoden räckte till. I stället för att på förhand fördöma, gjorde man således utan tvivel bättre att undersöka upptäckten uti dess både upphov och verkningar.

Förutsättas kan visserligen, att ingenting, som teoretiskt innebär en orimlighet, kan visa sig praktiskt användbart; men växelundervisningen gör sig ej heller skyldig till en sådan orimlighet. Genom det inflytande lärjungarne nödvändigt öva på varandra är den i själva verket ett i varenda skola, i den lägsta som den högsta, närvarande element, endast olika efter skolans art och grad. Detta element är alltid tillstädes, ehuru det fordom nästan endast bredevid den direkta undervisningen gjorde sig fritt gällande. Att bemäktiga sig detta obemärkta, fria, men högst verksamma element, att reglera det och därav göra ett hjälpmedel för undervisningen, var växelundervisningens upptäckt; och vi ha redan anmärkt att den utgick ur ett verkligt tidens behov.

Orsakerna till detta, varigenom mer än förr folkundervisningen blivit i egentlig mening en allmän angelägenhet, äro flera; och däribland räkna vi först det borgerliga samhällets egen allt större utbildning, som, då den nödvändigt gör människorna allt mer beroende av varandra, skulle slutas med ett olideligt förtryck, om ej

just genom detta stigande ömsesidiga *beroende* en stigande *upplysning* om samhällets villkor, rättigheter och skyldigheter hos *alla* samhällets medlemmar och i *alla* riktningar gjordes nödvändig. Därigenom måste numera folkundervisningen både sträcka sig till flera personer och flera ämnen än förr. Redan med en stillastående folkmängd skulle detta vara fallet. Men nu är händelsen, att just folkökningens tillväxt i de sista tiderna varit hastigare än fordom; vilket är andra skälet som skaffar folkundervisningen mer att göra. Mest gäller väl denna hastiga tillväxt om de företrädesvis industriella staterna, som tillika visat oss det vid första påseendet sig själv motsägande förhållande, att människorna *ökas* i samma mån som genom nya uppfinningar människokraft *sparas*. Motsägelsen försvinner, då man betänker att ej blott den kroppsliga, utan, ännu vida mer, den andliga kraften är *människokraft,* och att denna således med uppfinningarne verkligen ökas, eller att den andliga kraft, som ligger i dessa, vida mer än vars och ens fysiska krafter är en *alla* tillgodokommande rikedom. — Men till vilket europeiska samhälle har ej denna industriens nya utveckling mer eller mindre sträckt sig, och genom nya öppnade näringskällor tillika ökat folkmängden? Egna omständigheter ha gjort denna tillökning i synnerhet märkbar hos det unga släktet. Det synes nu vara ett i den civiliserade världen erkänt faktum, att dödligheten bland barn betydligt avtagit. De senaste iakttagelserna bekräfta det även för Sverige. Skyddskopporna må ha gjort sitt till; men fenomenet vore knappt möjligt utan en i allmänhet för barndomen förbättrad hälsovård, som således gjort sig gällande oaktat alla de svårigheter, vilka möta på arbetets många nya, men genom sin nyhet även osäkra banor. Och vi behöva denna trösteblick; ty ett tredje skäl för statens ingripande i folkundervisningen mer än förr är utan tvivel den osäkerhet, varav arbetet lider sedan det till en så betydlig grad lös-

gjort sig från jorden. Denna osäkerhet, som skall mildras och upphöra i den mån lagstiftningen beslutar sig att iakttaga arbetets naturliga lagar, grundade på vars och ens rätt och det ärliga arbetets frihet, är likväl för det närvarande tillräckligt olycksbringande att bliva en egen anledning för statens kraftigare mellankomst i fråga om det unga släktets uppfostran och undervisning.

Tvenne medel erbödo sig vid första påseendet att möta det växande behovet. Man kunde öka lärarnes antal, och man kunde sätta den enskilde läraren i stånd att sköta ett större antal lärjungar. Man har tillgripit mer uteslutande det ena eller det andra av dessa medel. I de länder, där hela skolväsendet förut mest var utbildat, t. ex. i Tyskland, höll man sig till det förra. En egen klass av lärare för folkskolorna bildades, och antalet av dessa skolor ökades för att svara emot behovet; i andra, t. ex. i England, där inga äldre inrättningar funnos, tillräckliga att läggas till grund för uppfyllandet av en hastigt tilltagande folkmängds krav, drevs man till det senare medlet. Upptäcktens gång är lärorik för historien om upptäckter i allmänhet. Svårigheterna öka sig för en gammal metod; man skärper metoden, och de visa sig blott oövervinnerligare, tills man slutligen lärer sig att ur själva *svårigheterna* hämta *hjälpemedel;* och den nya upptäckten, som i förmenta fiender vetat urskilja bundsförvanter, är gjord. Så erkände växelmetodens upptäckare, att lärjungarnes mängd, som var svårigheten, kunde, åtminstone till en viss grad, erbjuda ett nytt hjälpemedel för läraren.

Endast *bägge* de nämnda medlen i förening skola föra till målet, och tillika undanrödja de ensidigheter och överdrifter, vilka de utsätta sig för, som uteslutande yrka endera det ena eller det andra. Var och en skolform, som försmår och utesluter växelundervisningen, har berövat sig själv ett av de naturligaste pedagogiska hjälpemedel. Växelundervisningen är därföre ingalunda ett blott nöd-

fallsmedel som en förväxt civilisation nödgats tillgripa. Man återfinner dess upphov i skolans äldsta och konstlösaste former. Bell träffade den i Orienten och förde därifrån tanken till England, där den av Lancaster utbildades. Den första svenska lag för undervisningsverket, vilken innefattas i Laurentii Petri kyrkoordning av år 1571, föreskriver att, sedan ungdomen blivit skiftad i kretsar, efter framstegen, skall skolemästaren, sig till hjälp och under sin uppsikt, utvälja några ur de äldre kretsarna att höra och lära de yngre; vilken sed säges böra behållas kvar i skolorna, och således var gammal. En närmare tillämpning därav på folkundervisningen förekommer i biskop Gezelii den äldres så kallade *commonitiones* för Åbo stift år 1673. Det heter däri, att det gamla maneret att läsa för barn borde avskaffas, då några bokstäver läsas före och lärjungen läser dem efter och sedan befalles att sätta sig ned att läsa över. »Käre, vad skall han läsa över» — säger biskopen —, »som näppeligen minnes en bokstav av det honom i hastighet föreläses? — — Han öves på några blad att nämna bokstäverne, och när han pröves vara färdig på bokstäverne, så måste sammaledes hållas med stavande, till dess han förnimmes själv kunna stava eller lägga tillhopa. Och som detta sättet är mödosamt för Informatore, så kan han, där han flere disciplar haver, sätta hos dem, som först begynna, någon av de andre som bättre äro för sig komne, vilken på ovanbemälte sätt de först begynnande undervisar.»

Däremot kan ej nekas att växelmetoden, vars egentliga uppfinning tillskrives dem som först använde den i stort, vartill Lancaster i synnerhet gav exemplet, haft sina överdrifter, och att man vid denna skolform, blott såsom sådan, i början fästade alltför stora förhoppningar. Man tycktes behaga sig i att stegra den övervunna svårigheten, för att rätt visa vilken otrolig mängd av lärjungar en enda lärare genom detta universalmedel

kunde sysselsätta; och det nya pedagogiska maskineriet väckte större förvåning, i ju vidsträcktare omfång det användes. Nu förhåller det sig så med allt maskineri, att det fordrar noggrannare eftersyn, ju mer komplicerat det är; varföre växelmetoden, redan ur denna synpunkt, om den ock är ett verksamt hjälpemedel för läraren, likväl tager hela hans uppmärksamhet och förmåga i anspråk, ingalunda mindre, utan snarare mer än efter den gamla skolans metod. Men det visar sig dessutom snart att de färdigheter, som genom maskineriet av denna pedagogiska mekanism låta sig med fördel bibringas, också förnämligast äro de mera mekaniska, såsom innanläsning och skrivning; men att, ju mer läroämnet fordrar någon högre utveckling, lärarens egen inverkan blir nödvändig, om något annat än en högst ytlig och tumultuarisk bildning ur metodens användning skall uppstå. Behovet av en direktare undervisning, som för den större växelskolan även fordrar mer än *en* lärare och i alla fall det noggrannaste val av de lärjungar som skola vara honom till biträde, gör sig snart gällande. Så kräver även här, fast ej i samma grad som i den gamla skolan, det ökade antalet av lärjungar ut sin rätt att göra flera lärare nödvändiga. Det ena av de förr nämnda pedagogiska medlen hänvisar på det andra, och bägge bliva genom folkundervisningens nya fordringar nödvändiga.

Lokala omständigheter göra det ofta svårt att på ett ställe samla det större antal barn, som man, i min tanka orätt, synes anse såsom ett villkor för växelundervisningens användande; då den tvärtom, såsom pedagogiskt medel, med fördel låter sig användas i den mindre som i den större skolan; ehuru medlets verksamhet i förra fallet mera faller i ögonen.

På sådana lokala hinder har man, i synnerhet hos oss, velat lägga så mycken vikt, att mången just därföre fördömer den uti författningen av den 18 juni 1842, i följe

av senaste Ständers önskningar, angående folkundervisningen fastställda grundsats, att *i varje församling bör finnas minst en, helst fast, skola.* Liksom något annat kunde och borde såsom *regel* stadgas, då ingenting är säkrare än att på inrättningen av de *fasta* skolorna i församlingarne alla folkundervisningens framsteg, utöver den punkt varpå den sig för det närvarande befinner, huvudsakligen bero! Och liksom regelns fastställande skulle utesluta behörigt avseende på *undantagen,* om dessa äro oundgängligen nödvändiga! — ett avseende som redan finnes i själva det nyss anförda momentet av författningens första §, och dessutom uttryckligen förekommer i andra momentet, varest det heter, att där *medellöshet eller lokala förhållanden hindra inrättandet av fasta skolor, må tills vidare barnaundervisningen besörjas i flyttbara skolor.* Vad som framtiden utan tvivel kommer att utveckla, om än författningen ännu ingenting säger därom, ehuru ett sådant förhållande i det norska lagförslaget *Om Almueskoler* (Kristiania 1842) — ett förslag som för övrigt ej av ännu svårare lokala omständigheter låtit avskräcka sig från fastställandet av samma grundsats angående de fasta folkskolorna — åtminstone antydes, är, att den *fasta* folkskolan tillika är kärnan till den *högre folkskolan,* vartill från de flyttbara skolorna alla de lärjungar komma att övergå, som genom anlag och tillgångar äro i tillfälle att söka ytterligare undervisning. Med detta framsteg torde utsikten, att medlemmar av prästeståndet (vilket hos oss också är talrikare än hos våra trosförvanter) måtte allmännare antaga sig skollärarens kall i folkskolan, ej blott bliva en from önskan; ehuru den åtgärd visserligen måste gillas, varigenom, med inrättandet av seminarier för folklärare, man särskilt söker bilda sådana för folkskolan. Önskeligt blott, att så väl anslaget för detta ändamål, som lärarnes avlöning kunnat utfalla rundligare! Men på den nu beträdda banan hoppas man att även själva svårigheterna skola fram-

kalla nya hjälpemedel; så mycket hellre, som intresset för saken otvivelaktigt kommer att allt mer göra sig gällande.

Jag har genom dessa betraktelser kanhända alltför vidlyftigt förordat anmälan av den skrift som blivit ställd i spetsen för dessa rader, och åt vilken jag önskade att genom en utförlig granskning göra rättvisa så som den förtjänar. — Men om jag måste överlämna detta åt män, mer förtroliga med yrket, tror jag mig likväl ej jävig att över den fälla ett omdöme i det hela, då till den kännedom jag hämtat av boken kommer min mångåriga bekantskap med författarens outtröttliga, ädla verksamhet i sitt kall såsom folklärare. —

Vi ha att göra med en man som i erfarenhet om växelundervisningen i folkskolan av få överträffas. Det är då ej utan betydenhet, att den här anmälda skriften, liksom föregående uppsatser av samma författare, alla gå ut på att motverka det fabriksmässiga bedrivandet av växelundervisningen, varigenom upptäckten i början mest väckte ytliga betraktares förvåning, och erkännandet av metodens verkliga fördelar ännu kanhända alltför mycket hindras. Det är även därigenom som de olägenheter, vilka till en viss grad äro oskiljaktiga från varje ny upptäckt, i detta fall blivit förökade. Olägenheterna av en ny, även den lyckligaste, metod bestå däri, att den avbryter traditionen av det hävdvunna, varigenom på de gamla vägarne stockning och villervalla uppstå, innan den nya vägen blir allmänt använd och praktikabel. För att övervinna det gamlas reaktion föres därföre lättligen en ny metod till att överdriva sina fördelar, på det allmänheten må lockas in på den nya banan. De mest i ögonen fallande fördelarne av växelmetoden voro på en gång vidsträcktheten och hastigheten av dess verkan. Den lämnade ett förut okänt medel att pedagogiskt hantera stora massor, och den förvånade genom den korta tid, på vilken vissa elementära färdig-

heter syntes inhämtade. Genom allt detta skilde den sig från den gamla metoden och det sätt, varpå undervisningen inom hemmet meddelades, så mycket, att överallt, varest metoden infördes, det mest bestämda avbrott i traditionen uppstod, och allt måste väntas av denna nya, lovande början. Att denna början ej hållit allt vad den lovade, synes numera böra erkännas. Man fann att det så hastigt inhämtade lika hastigt glömdes, varföre man började inrätta kurserna så, att barnet längre kunde hållas vid skolgången. Man synes ej ha valt det lyckligaste medlet därtill, då, i stället för att på de första elementära grunderna bygga en mer utbildad, på förståndet och känslan verkande undervisning, vilken visserligen ej utan ökad direkt inverkan av läraren är möjlig, man infört en grundelig, eller rättare grundlös vidlyftighet i det pedagogiska maskineriet för bibringandet av de allra första färdigheterna, t. ex. innanläsningen. Det är ej utan förundran man förnimmer, att de nya stavningskurser, som nu följas i växelskolorna, efter de av *Sällskapet för växelundervisningens befrämjande* utgivna tabeller upptaga ej mindre än *trettio* stora ark. Vad skall man säga om en sådan grundlighet, som tyckes vilja låta barnet genomstava större delen av språkets ordförråd förrän innanläsningen rätt börjas? —

Följden har blivit den man kunnat förutse, och den har tillika bekräftat att de nya tabellerna verkligen blivit brukade i nyssnämnda förvända mening, om också denna ej varit sällskapets egen. »Om nu barnet tillika i skolan sysselsättes med den första undervisningen i skrivning och räkning» — säger vår författare — »så återstå, efter avräkning av de stunder som upptagas för bön, sång, gymnastik m. m., blott ett par timmar om dagen för stavningen. Det är därföre icke ovanligt att skolbarn med trögare fattningsförmåga behöva *ett,* ja hela *två år* för att läsa innantill i bok!» — Det är en allmän klagan att barnen i skolan långsamt lära läsa innantill; varföre

många föräldrar taga dem därifrån och överlåta deras undervisning åt någon enskild person, under vilkens handledning innanläsningen åstadkommes ganska fort, ehuru med mindre grundelig stavning. Genom så förvänt retarderande medel synes man nu ha kommit till motsatsen av den förra hastigheten.

Redan i en äldre, för några år sedan utkommen skrift: *Berättelse till direktionen öfver H. K. H. Hertigens af Uppland folkskola i Uppsala,* där hr Oldberg nu i tolv år varit lärare, yttrar han sin övertygelse om otjänligheten av växelmetoden (vi tillägga, såsom den *vanligen* användes) att rätt grundlägga den första religionsundervisningen. Denna metod, säger han, bildar till raskhet, bestämdhet och ordentlighet, ävensom den bereder barnen tillfälle att, genom meddelandet av sina små kunskaper åt andra, mindre försigkomna kamrater, själva vinna mera säkerhet. Dock har även hans erfarenhet bekräftat, att vanligen denna metod endast fullt motsvarar ändamålet vid inövandet av mekanisk färdighet, men är otillräcklig att lära barnen förstå och behjärta vad de läst. Här fordras lärarens egen, direkta verksamhet, och hr O. har ej försummat att synnerligen för religionsundervisningen använda den. »Raskheten i skolan urartar så lätt till hårdhet och fräckhet», säger han. »Det skrikande kasernlivet medgiver icke lugn eftertanka. De timmar, då hela barnaskaran sitter tyst och stilla för att höra och behjärta lärarens frågor, undervisning och förmaningar, skola, jag hoppas och önskar det, leda till barnslig sedesamhet och nödig eftertanka. Om dessa omständigheter förbises av våra folklärare, torde både lärare och metoden rättvisligen anklagas såsom, i mer eller mindre mån, vållande hårdhet och oeftertänksamhet hos den lägre folkklassen.»

Författarens avsikt med sin *Hemskola* är att bidraga till återknytandet av det band emellan skolan och hemmet, som hos alltför många föräldrar av de ringare klas-

serna blivit avbrutet genom den för dem okända växelmetodens införande i folkskolorna. Han vill genom återställande av detta sammanhang förbereda den framdeles allmännare medverkan, som i detta avseende bliver att vänta sedan de nuvarande skolbarnen, uppväxte, kunna hjälpa mindre försigkomna syskon eller själva komma i tillfälle att öva föräldravård. För att nyttja hans egna uttryck i förordet: »Ehuru ämnad till bruk i folkskolorna, har denna bok fått namn av *'Hemskola'*; emedan dess förnämsta syftemål är, att tjäna till ledning för en harmonierande sammanverkan av *skolan* och *hemmet*, samt därjämte för en ändamålsenlig behandling av barnens första uppfostran och undervisning i föräldrahuset, även utan biträde av den egentligen så kallade *'folkskolan'*. Vilken beräknar allt det fördärv som bleve en lika nödvändig som olycklig följd av skolans eljest välgörande inrättning, om föräldraplikterna därigenom ansågos förflyttade till skolan? — — Att härpå fästa föräldrars och skolföreståndares uppmärksamhet har varit min första uppgift. De första bladen upptaga därföre några viktiga erinringar om barnauppfostran, samt om förhållandet emellan hemmet och skolan. De hava ock blivit särskilt avtryckta under titel av *'Föräldrarnas bok'*, till försäljning åt mindre bemedlade föräldrar.»

Då vi ej kunna ingå i en utförligare redogörelse för innehållet, inskränka vi oss att meddela rubrikerna till de särskilda kapitlen i denna avdelning. Kap. 1. Kristeliga erinringar och råd vid barnets vagga. Kap. 2. Föräldrahuset, en skola. Kap. 3. Barnets uppfostran, förberedande undervisning och vård av föräldrarna under dess första bildningsperiod från 2 till 6 års ålder. Kap. 4. Barnets uppfostran till någon del anförtrodd åt småbarnsskolor (och föräldrarnes skyldigheter att fortsätta uppfostringsarbetet i hemmet). Kap. 5. Andra bildningsperioden från 6 till 12 års ålder, då barnet bör göra början med att lära läsa, skriva, räkna o. s. v. — (med

allmänna reglor för första undervisningen i stavning samt innan- och utanläsning). Kap. 6. Barnets deltagande i gudstjänsten, i söndagsaftonens nöjen och i de allmänna husförhören. Kap. 7 Folkskolans begagnande. Kap. 8. Föräldrarnes medverkan och tillbörliga förhållande under barnets skolgång. Kap. 9. Den tredje och sista perioden av bildningsåldern från 12 till 18, ja! 20 års ålder. Söndagsskolan. Kap. 10. Slutuppmuntran, att genom samvetsgrann barnauppfostran samt skolors inrättande och begagnande bereda en upplysning och förädling som höves kristna samt motsvarar vår tids behov.

Andra avdelningen av Hemskolan, även särskilt avtryckt under namn av *Barnens bok,* till begagnande både i skolan och i hemmet, sönderfaller i tvenne kurser: den första innehållande en *enklare stavningslära,* exempel för *ren-* och *rättläsning,* samt en förberedande *räknekurs;* den senare upptagande en *utförligare stavningslära,* till dagliga övningar jämte innanläsningen, läran om *skiljetecknen* samt *välläsning, Förberedande kurs i svenska historien,* om *Världsbyggnaden, Förberedande kurs* i *geografien,* om *Bibelens böcker* (härtill hörer i den så kallade Stora Hemskolan en anvisning för lärare angående religionsundervisningen), *Skrivövningar efter diktering,* jämte åtskilliga titulaturer och formulärer, *Räkning.* — Alla dessa uppsatser äro försedda med anvisningar till deras begagnande, i form av frågor. Slutligen meddelas en beskrivning på några *gymnastiska lekar,* samt en kort uppsats *Om musik eller tonkonst* (av hr rektor Sidner), med flera *skolsånger,* till vilka i den större Hemskolan melodierna äro meddelade (uppsatta av hr hovpredikanten Tullberg). De särskilt tryckta avdelningarne av Hemskolan äro i oktavformat.

Den så kallade *Stora Hemskolan* i kvartformat omfattar i tvenne kurser ej blott allt det föregående, i Föräldrarnas bok och Barnens bok upptagna, utan åtföljes

av några *litografier,* ägnade till barnens uppbyggelse och ro, *tabeller,* liksom litografierna ämnade att utskäras och uppklistras, *föreskrifter, kartor* samt *musikbilagor.* Det hela är ämnat att tillika begagnas för *folklärareseminarium;* emedan boken innehåller det pensum som skolmästareeleverna böra känna för att praktiskt kunna övas till undervisning i folkskolans *första* klass. Författaren tillägger i förordet: »Då det inom många församlingar blir alldeles omöjligt för barnen i avlägsnare byar eller rotar att jämt begagna den fasta skolan, så torde dessa blad kunna vara till tjänst för etablerandet av mindre skolor. Om nämligen ordinarie skolmästaren eller församlingens själasörjare utser några underlärare eller lärarinnor och undervisar dem så, att de kunna behandla undervisningen efter Hemskolans anvisningar, så kan det första nödvändiga undangöras i deras små skolor, och återstoden avslutas på kortare tid i fasta skolan samt i söndagsskolan.» — Med nöje finna vi att författaren även är sysselsatt med utarbetandet av en *metodik,* som snart lärer komma att av trycket utgivas, för att tjäna till egentelig handbok för folklärareseminarier.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Måtte författaren i frukterna av sitt arbete njuta en lön, som den kärlek, den trohet och den skicklighet han i sitt kall ådagalagt i hög grad förtjäna! En sådan lön, alltid den ädlaste, må väl anses dubbelt dyrbar på en bana, vars mödor få vänta på yttre belöningar.

Uppsala den 12 jan. 1843.

PERSONALIER,

uppläste vid Högstsalig Hans Majestät Konung Karl XIV Johans begravning i Riddarholmskyrkan den 26 april 1844.

En stor levnad kan ej värdigt tecknas redan vid den öppnade graven. Och detta gäller mer i samma mån som storheten är sann och verklig. Odödliga minnen leva sitt eget liv och växa och verka in i eftervärlden. Yttre, förgängliga storheter må lovtalaren försöka att uppliva och prisa i sikte av den grift, där de skola gömmas och glömmas. Vid konung Karl Johans grav bör försöket ej vågas. Men sorgen och tacksamheten, om de ej teckna väl, äga dock rätt att för sin egen skull höras; och det minne, vars första, kärleksfulla vård nu åt dem bliver anförtrott, skall även i de enklaste drag bliva igenkänneligt.

Den konung, som tvenne folk nu begråta, är son av sina bedrifter och utmärktes icke av bördens glans. Johan Baptist Julius Bernadotte föddes i det sydligaste Frankrike, ej långt från Pyrenéernas fot, den 26 januari 1764. Hans födelseort var staden Pau i Béarn. Hans enkla fäderneboning har blivit en minnesvård, ej mindre märklig än det slott, som där förvarar Henrik IV:s vagga. Han utgick ur den medelklass, med vilken i medborgerlig makt snart ingenting annat kan förliknas, men som på denna tid, även i hans eget fädernesland, lämnade krigaren utan börd intet hopp om befordran till högre platser. I barndomen av en svag hälsa, hade han blivit ämnad för samma juridiska bana, åt vilken både hans fader och en äldre bro-

der ej utan utmärkelse ägnat sig. Men till krigets yrke drogs han oemotståndeligt, och lämnade 1780 på sitt sjuttonde år, nyss faderlös bliven, sitt hem för att inträda såsom frivillig uti regementet Royal-la-Marine. I tio år har han tjänat såsom soldat och underofficer vid detta regemente, först på Korsika, sedan i Marseille, med undantag av halvtannat års tjänstledighet, som han i sin hembygd använde till återställande av sin hälsa och fortsättning av sina studier. Stora fältherrars levnad var hans läsning. På fjortonde året efter dessa tio år var han marskalk av Frankrike. En stor världshändelse ligger emellan bägge dessa tidrymder av hans liv — fransyska revolutionen — som skapade nya män och nya makter.

I honom fann den redan en man, i ordets ädlaste bemärkelse. Vi äro ännu ej långt avlägsne från denna stora omvälvning. De äldre bland oss hava sett eller minnas den. Men varken åskådarne eller ens de allt färre deltagarne, som ännu överleva, skulle kunna i en trogen bild återkalla allt det hänförande, det mäktiga, det förskräckliga i denna översvämning av lössläppta krafter, lidelser och meningar, som här bröt tusenåriga dammar. Det var ett stort människoprov: prov på de människor, som äga sitt mått i sig själva. Den, som vi nu sörje, har redan tidigt bestått detta prov. Marseille var i början av året 1790 ända till sina grundvalar skakat av revolutionens första rörelser. En uppretad folkhop omringar och angriper en äldre militär och hotar aristokraten med folkets hämnd. En ung man framtränger, rycker honom ur deras händer, förer honom till rådhuset, ställer honom under domstolens skygd och ropar till folket: »Är han skyldig, må lagen döma honom; men till dess skall var och en, som anfaller hans liv, gå fram över min kropp.» Den unge mannen var dåvarande regementsadjutanten Bernadotte; den räddade var hans överste, markis D'Ambert. Det var då som en

annan ung man framträdde, räckte honom sin hand och sade: »Herr adjutant, ni kommer att gå långt, och, gynnas ni av lyckan, förutsäger jag eder ärofulla öden.» Denna profet var den älskvärde, lysande och eldige Barbaroux, som med sina vänner girondisterna sedermera så ivrigt bidrog till att störta Frankrikes tron och, lik dem och så många andra, snart på dess ruiner förblödde. De fleste adelige officerare hade emigrerat. Nationalförsamlingen öppnade befordringsbanan för all förtjänst. Bernadotte emottog i november 1791 sin första fullmakt såsom löjtnant vid regementet Anjou — emot sin vilja: ty han hade hellre önskat att åtfölja sitt fordna regemente, nu beordrat att gå ombord för att överföras till Saint-Domingo. Då han däröver beklagade sig, svarade regementets nye överste: »Ni har bättre hopp hemma, än om ni följde oss. Kriget är ej långt borta. Bryter det ut, är eder lycka gjord.» — När regementet Royal-la-Marine år 1800 återvände från Västindien till Frankrike, var den nu utnämnde löjtnanten général-en-chef.

Revolutionskrigen utbröto. De hava skapat en ny krigskonst, redan nu så utväxt, att den nästan synes sätta sig över sina första ungdomsminnen. Det verkligen nya i den, som födde dess framgångar och dess ära, och som den gjorde väl uti att i sin ålder ej glömma, var den återupptäckta gamla sanning, att det är *medborgaren* som är sitt lands *krigare*. Det måste ligga någonting odödligt i denna sanning, efter den även besegrade de faror, som medborgerligheten i arméerna till en början måste framkalla uti dessa tider, då Frankrike liknade ett stormande hav, då även lägren förvandlades till rådplägande församlingar, då folkledare i högkvarteret, ej mindre än i tribunen, uppretade alla hopens lidelser, nedsatte officeraren mot soldaten, upplöste alla krigsagans band, och likväl gjorde anföraren med sitt huvud ansvarig för segern. Det fanns i dessa dagar en ung

krigare, som redan då röjde alla de egenskaper, som skulle grundlägga hans storhet: en hänförande både tapperhet och vältalighet och likväl inre lugn; den mest lysande beslutsamhet i avgörande ögonblick och likväl den ihärdighet, som ej anser någon del av sina plikter för ringa; stränghet, då den gjordes behov, men även i strängheten mänsklighet; en brinnande ärelust, men likväl den klokhet, som låter belöningarne söka sig.

Bernadotte, efter att hava fört sina första vapen mot sitt fäderneslands fiender vid Rhenarmén under Custine och där emottagit offentliga bevis av sin generals och sina kamraters aktning, förflyttades därifrån till nordarmén under Pichegru och erhöll nu såsom överste befälet över en halvbrigad. Den 71:a halvbrigaden utmärkte sig snart genom sin hållning i en här, som ännu till en så stor del bestod av ovana krigare och därföre till en början hade att erfara flera motgångar. Huru han visste att göra sig lydd, må några exempel bevisa. Nordarmén marscherade för att undsätta det av österrikarne belägrade Landrecies, men blev tillbakadriven. Den unge översten, som, med ett befäl över sin rang, anförde vänstra flygeln och med den redan hade vunnit åtskilliga fördelar, gjorde sitt återtåg mitt igenom fienderna med ett antal fångar, då han får underrättelse, att vid general Goguets division soldater själve ihjälskjutit sin general och att upprorsandan spridde sig. Han befaller soldaterna uppställa sig och tilltalar dem med den kraft, att de nu med möda kunde hindras ifrån att själve nedgöra de brottslige. I en därpå följande strid hade fransmännen även måst vika, och hans egen brigad flydde i oordning. Det var då som han kastade sina epåletter mitt ibland de flyende och ropade: »Jag är ej mer eder chef, om I vanhedren eder.» Hans soldater vände om och befriade ett regemente ur fiendens händer. Beordrad till Sambre- och Maasarmén, sedermera så kär för hans minne, störtade han sig med

sabeln i hand mot ett grenadjärregemente, som i fullt uppror släpade emellan sig den unge, hjältemodige general Marceau. Han befriade honom; hans ord, hans åtbörd och blick verkade så, att de brottslige underkastade sig och själve utlämnade sina ledare. Demagogerne i Paris hade redan under hans tjänstetid vid nordarmén beslutit hans arresterande. Befallningen därom var redan anländ till lägret. Man uppsköt utförandet, i anledning av ett förestående anfall. För den, åt vilken detta öde ämnades, på en tid, då anklagelse och död nästan voro liktydiga, utföll striden så glänsande, att man förlät honom både hans ädelmod och hans ära.

Vi närma oss till en av revolutionskrigets märkligaste händelser. Sambre- och Maasarmén, hittills mindre lycklig i sina företag, förstärktes av Moselarmén under general Jourdan, som tog befälet över det hela. Den 26 juni 1794 vanns den stora segern vid Fleurus, där, på en vidsträckt och ojämn grund, 80,000 man kämpade på vardera sidan. Segern vid Fleurus räddade Frankrike. Det är konung Karl Johans ord; vilka eftervärlden ej skall jäva. Överste Bernadotte utnämndes efter slaget till brigadgeneral, såsom det hette i fullmakten: »för lysande tapperhetsprov och bragder». Han hade tvenne gånger förut undanbett sig denna grad. Han erhöll nu befälet över ett avantgarde av 10,000 man, slog därmed fienden vid Binch, vid Heinsberg, och bemäktigade sig rika förråder, som kommo armén till godo. I slaget vid Juliers, där man utan avbrott kämpade i elva timmar, forcerade han övergången över floden Roer mot en dubbelt överlägsen fiende. — Kleber skrev därom till överfältherren Jourdan: »Jag kan ej nog berömma mig av general Bernadotte; ständigt i den häftigaste elden har han gjort sina dispositioner med en heroisk köld: hans outtröttliga mod och oförskräckthet hava avgjort segern.» — Ej mindre huvudsakligen inverkade han på belägringen av Maestricht,

där han under sena hösten med sina soldater delade de största mödor och utförde förundransvärt djärva arbeten. Fästningen uppgavs på adertonde dagen. Bernadotte blev divisionsgeneral. Sextusen holländare nedlade vapen. Österrikarne veko på andra sidan Rhen.

De bägge förskräckliga åren 1793 och 1794 voro lyktade. Frankrike var ej blott rensat från yttre fiender, utan segrande på dessas egna områden. Det hade erövrat Belgien, Holland, vänstra Rhenstranden. Koalitionen var upplöst. England drog sina troppar från fasta landet. Preussen, Spanien gjorde fred; Sverige erkände fransyska republiken. I det inre hade skräckväldet fallit. Emellan de mattade och mångfaldigade partierna uppkommo nya förhållanden, som skulle sluta med den lyckligaste och djärvaste krigarens herravälde. Men ännu kämpade arméerna för friheten.

Fälttågen 1795 och 1796 i Tyskland — vid nedra Rhen under Jourdan, — vid övra Rhen under Pichegru och, då han snart avlägsnades, under Moreau — gingo ut på ej mindre än att genom hjärtat av Tyskland inränga i kejserliga arvländerna, under det italienska armén skulle erövra Lombardiet och hota Österrike från en annan sida. Endast den senare delen av denna plan blev år 1797 utförd av sin upphovsman, den unge hjälte, vars rykte från denna tid skulle taga världen i besittning. Den förra delen därav lämnades åt alltför delade krafter, som hade bort verka förenade, men som därifrån hindrades genom regeringens mindre lyckligt avfattade föreskrifter, till en del kanhända genom fältherrarnes karaktär. Både Moreau och Jourdan framträngde på olika vägar i det inre av Tyskland, under det österrikarne mitt emellan dem bemäktigade sig de fransyska linjerna vid Mainz. Ärkehertig Karl tvang dem bägge till återtåg. Moreaus blev namnkunnigt genom den lycka, varmed det utfördes. Jourdans hade kanhända ej mindre förtjänt

att bliva det genom de svårigheter, med vilka han hade att kämpa. Vill man lära känna dessa, så bör man följa den general, som i dessa fälttåg vanligen innehade det ärofulla uppdraget att vid framtågandet gå främst, vid återtåget efterst, alltid stridande med en överlägsen fiende, och genom en lika sällspord djärvhet som försiktighet besegrade de största faror. »Republiken är van att se dem av sina försvarare triumfera, som lyda eder», skrev honom direktorium till, sedan han den 26 juli 1796 på marschen till Würzburg hade med 10,000 man tillbakaslagit 18,000 österrikare. — General Bernadottes bedrifter under dessa fälttåg giva en underbar bild av alla krigets skiften och av det mod, som är över dem alla. Men de förtjäna en bättre penna, än som kan ägnas dem i dessa blad. Han var ej den, vilken bristerna i dessa fälttågs planer kunde undgå. Österrikiska generalen Wartensleben hade genom sitt återtåg från Amberg öppnat vägen till en förening emellan Moreau och Jourdan samt blottställt ärkehertig Karl, som den 17 augusti 1796 gick över Donau. Bernadotte skrev genast till Moreau: »Jag har fått underrättelse, medborgare-general, att ärkehertig Karl på högra Donaustranden endast lämnat en del av sina troppar och, i förhoppning att kunna dölja sin rörelse för eder, kommer med 20,000 man i forcerade marscher emot Jourdans armé. I går har jag slagits hela dagen med dessa troppar. Jag skyndar mig att giva eder det tillkänna, med försäkran om dessa underrättelsers riktighet; och jag tillägger, att i dag order är given till ett allmänt anfall på Sambre- och Maasarméns högra flygel. Ni må besinna, general, om eder ställning tillåter eder att komma ärkehertig Karl till att ångra denna djärva rörelse.» — Hade vinken blivit följd, kanhända hade därigenom en annan ära än återtågets blivit förvärvad.

Den, vars råd vi här åberopa, var vida skild från en

otidig tadellystnad och kände den minst mot fordna medbröder eller lärare på krigets bana. Det finnes anmärkningar av konung Karl Johan, i hans höga ålder dikterade, till rättelse av flera oriktigheter uti ett bekant allmängjort arbete över hans egen historia. I dessa anmärkningar yttrar sig konungen på följande sätt, i anledning av ett i detta arbete uttalat klander emot general Jourdan, och författarens bemödande att på hans bekostnad upphöja general Bernadotte. »Dessa reflexioner» — säger konungen — »kunna ej annat än bedröva den, vars historia man skriver. Vördande minnet av sin gamla chef, havande ägt tillfälle att lära känna hans värde mitt under detta kaos av idéer, ärelystnad, ära, erövringar och medlen därför, kan han blott beklaga, att man, om även utan avsikt, förmörkar en ära, förvärvad och lysande genom så många stora bedrifter, med att framför den ställa en senare ära, som under synpunkten av förvaltning och hushållning är mera vidsträckt än den förstnämnda; — det bedrövar honom, att man kan så döma den ära, som frälsade Frankrike vid Fleurus, och vars lärjungar hava skapat den här, som än i dag är dess värn. Att vörda all laglig myndighet, även i dess misstag, se där hävdatecknarens, man kan tillägga, även folkens plikt! Den som gör dessa reflexioner, utan att hoppas att man för honom skall hava samma avseende och ännu mindre samma vördnad, som han känner för dem som hava företrätt honom på hans bana, hade önskat, att historieskrivaren sparat sin eld mot dessa bataljoner, som besegrade koalitionen vid Sambre och Rhen långt förr än den övervanns på andra sidan Alperna.» — Den som kan höra denna ensliga betraktelse av en sådan röst utan en djup rörelse av vördnad, har aldrig förstått att läsa i en stor och ädel själ.

Konung Karl Johan var ståndaktig i vänskap. Det är ett minne, som han intryckt i många tacksamma hjärtan. Ännu i åldern var hans tillgivenhet lika varm

för dem som delat hans första faror och hans första ära. Denna känsla ägnades på en gång åt personerna och åt den sak, för vilken de med honom gemensamt hade kämpat, nämligen frihetens och fäderneslandets; innan ännu någon enskild ärelystnad höjde krigaren över bägge.

Han skulle snart träda inom omkretsen av en sådan ärelystnad.

I början av år 1797 emottog han sin regerings befallning att föra tvenne divisioner av Sambre- och Rhenarméerna, tillsammans över 20,000 man, till Italien. Han gick med dem mitt i vintern över Alperna och sammanträffade i det, på ett så lysande sätt erövrade, Mantua för första gången med Italiens besegrare. De bägge fältherrarne synas hava förstått och bedömt varandra från första ögonblicket. Bägge brunno för äran, men ej lika för makten. Frankrikes sanna väl och frihetens sak lågo emellan dem och skulle fortfara att skilja dem. Med denna gräns, mera anad än insedd, emellan sig, kunde de värdera, aldrig älska varandra. Den ene visade återhållsamhet och stolthet; den andre denna synbara öppenhjärtighet, varmed hans italienska natur förstod att vinna och att utforska människor. Det sista synes denna gång hava lyckats honom bättre än det första. Han berättas hava sagt om fältherren från Rhen: »Det är ett fransyskt huvud på ett romerskt hjärta.» — Denne, om han ej sade det, kände, att han sett C æ s a r, men också hans legioner.

Det skulle snart visa sig, att man ej misstagit sig på hans karaktär. I det ögonblick, då överfältherren hade givit uppbrottsorder, nekade en halvbrigad av B e r n a d o t t e s troppar att marschera, emedan den ej fått ut sin innestående sold. Fåfänga voro dess närmaste befälhavares både hotelser och föreställningar. Soldaterne stodo orörlige; ehuru officerarne och underofficerarne ryckte fram med fanorna. B e r n a d o t t e, underrättad härom, störtar fram med dragen sabel, fattar en gre-

nadjär i första ledet, befaller: »Marschera eller dödar jag dig!» och ropar till soldaterna: »Olycklige, har jag fört eder så långt för att vara vittne till eder vanära? Lyden mig eller mörden mig, om I vågen att bära hand på eder general!» Soldaterna lydde, och utlämnade myteriets upphovsmän. Han härskade över dem med hela inflytandet av krigiska och medborgerliga dygder och av den mest faderliga omvårdnad. Och han behövde mer än förr hela detta inflytande. Ty hans krigare, med honom utgångne ur republikens första, patriotiska strider, enkle, allvarlige, stränge i sin hållning, förliktes ej väl med den lysande italienska arméns soldater, övermodige av lycka, byte och ära.

Bonaparte hade fordrat denna förstärkning från Rhen för att själv utföra sista delen av sin stora plan, nämligen att från Italien gå mot Wien och tvinga Österrike till freden. — Man var i början av mars månad. Han stod vid Adige. De alper, som skulle överstigas, lågo ännu fulla med snö och is. Trenne vägar föra över dem. Han sände Joubert på den ena, Masséna på den andra. Bägge skulle, efter att hava övergått bergen, förena sig med honom själv, som tog den tredje vägen emot fiendens huvudstyrka under ärkehertig Karl. — Bernadotte var vid övergeneralens egen här, som den 16 mars kom till Tagliamento, på vars andra strand österrikiska hären var uppställd. Flodens grenar genomvadades under fiendens eld. Då befallning därtill gavs, ropade Bernadotte: »Soldater från Sambre och Rhen, italienska armén har sina blickar på eder fästade!» — Innan kort var segern vid Tagliamento vunnen. Fästningen Gradisca, hotad med storm, öppnar för Bernadotte sina portar, inom vilka 4,000 fångar, 8 fanor och 18 kanoner bliva hans troféer. Övergeneralen lämnar åt honom att förfölja fienden på denna sida, under det han själv går att förena sig med Masséna och Joubert. I april må-

nads början var Bonaparte herre över Alperna, med 20,000 tagna fångar, och färdig att med 50,000 man marschera mot Wien. Den 18 april slöt han redan fredspreliminärerna i Leoben. Här träffade honom åter Bernadotte, som emellertid gjort sig till mästare av hela Krain och vid gruvorna i Idria erövrat flera millioners tillgångar för arméns avlöning. Han utnämndes nu till guvernör över Friaul, där han snart förvärvade sig samma tacksamhet, som överallt har följt hans rättvisa och mänskliga styrelse. Landets invånare, då han efter tre månader måste lämna dem, avlade hos honom en offentlig tacksägelse, i vilken förekomma följande ord: »Genom edra välgörande omsorger för vårt land har ni förvärvat en ära, så mycket dyrbarare, som den tillhör eder ensam och ej, såsom vapnens, kan delas av edra officerare och soldater.» — Bonaparte skickade honom med de i fälttåget erövrade fanor till Paris och skrev till Directorium: »Denne förträfflige general, som har gjort sitt rykte på stranden av Rhen, är nu en av de väsentligaste officerare för italienska arméns ära. Jag beder eder att så snart möjligt återsända honom till denna här. I sen i general Bernadotte en av republikens fastaste vänner, ur stånd, genom princip liksom karaktär, att kapitulera med frihetens fiender eller med äran.»

Vi hava kastat en blick på första tredjedelen av Karl Johans bana: *Hjälten* står för oss. *Försten* och *Konungen* återstå.

Den regering, som i Frankrike hade följt på Skräckväldet, utan enighet inom sig, var i själva verket beroende av arméerna. Bonaparte själv, innan han gick till Italien, hade måst med sina kanoner försvara det avgående konventet emot parisiska sektionernas uppror. *Hans* underbefälhavare Augerau utförde i september 1797 den militäriska revolution, varigenom en del av Directorium och representationen besegrade och lands-

förviste en annan. En månad därefter var det åter *han,* som i Campo Formio gav Frankrike freden på fasta landet. Att det var en *krigare,* som skulle bestämma Frankrikes öde, blev allt mera tydligt; och kunde någon ovisshet finnas därom, *vilken* denne krigare var, så hade han mer än ett medel att undanrödja även de sista spåren av all sådan. Han hade sett vad hans *närvaro* verkade. Vad, om en *frånvarelse* försöktes? — Han gick till Egypten, återkom, bestrålad även av Orientens glans; — och Frankrike föll i hans armar.

Alla andra banor än *hans,* som syntes hava gjort det omöjliga möjligt, voro i själva verket mindre möjliga än hans egen. Han förde revolutionen framåt, men i sitt eget syfte. Alla försök till en återgång, även till den inom måttans gränser, hade ihärdigt blivit begagnade till revolutionens fördärv av dess inre och yttre fiender, av rojalister, emigranter och av koalitionen. Vad återstod för frihetens sanna vänner — emellan den Cæsariska diktaturen och den gamla med utlänningen allierade monarkien? — Denna belägenhet var svår, svårare i samma mån som de ej ville underkasta sig någondera.

Själv synes den hjälte, som vi följa på frihetens och ärans förenta banor, under dessa omständigheter helst hava velat tjäna sitt fädernesland utom dess gränser. Han önskade sig ett befäl på Joniska öarne, eller i kolonierna på Isle-de-France, eller i Indien. Senare utnämndes han verkligen till guvernör över Louisiana och hade vid denna skådeplats för en ny och omätelig verksamhet fästat stora förhoppningar; då Frankrike innan kort till Förenta staterna avträdde denna nyss från Spanien åter erhållna vidsträckta koloni. Men vi återgå till den avbrutna tidsföljden i berättelsen. — Vid sin återkomst från Paris till Italien blev general Bernadotte av överfältherren berövad en del av sina gamla troppar. Han sades därpå ämnad, än till hans efterträdare i Italien, än till ett befäl vid de rustningar mot England, un-

der vilka expeditionen till Egypten doldes och förbereddes. Man skickade honom i stället såsom ambassadör att bibehålla det goda förståndet med wienska hovet, på samma tid som Holland, Schweiz, Rom revolutionerades och sinnesstämningen i Wien var så fientlig, att den trefärgade fanan på ambassadörens hotell föranledde ett upplopp. Han erhöll därefter åter ett anbud av överbefälet i Italien, vilket han avsade sig, då Directorium nekade honom den förstärkning, som han därtill behövde och begärde; och han fann sig slutligen i sitt kommando över en observationsarmé vid Rhen lika litet understödd.

Bonapartes frånvaro i Orienten är i Frankrike epoken för partiernas begynnande upplösning och av den allt högre uttalade längtan efter ordning och säkerhet ibland folket. Regeringen, ställd emellan, ej över partierna, kunde endast bibehålla sig genom en växling av eftergifter och våldsamheter, som bägge lika nedsatte dem. All civil makt var djupt fallen: Directorium hette *advokaternas regering* i arméerna. Själve voro desse utan bestämd ledning och, såsom allt, utan enhet: generalerne egenvillige och trotsige, ofta riktande sig på det allmännas bekostnad; soldaterne blottställde och missnöjde; sex nystiftade, kortlivade republiker, omkring den stora republiken, överlämnade i ännu högre grad åt samma oordning. Den *andra* koalitionen stiftas, i vilken Ryssland tager verksam del. Erövringarne gå till största delen förlorade och Frankrikes gränser hotas.

En viktig lag, — en mellantid av kraftfull förvaltning — och en stor seger äro de enda ljuspunkterna i denna mörka tavla. Lagen, i representationen genomdriven av general Jourdan, segraren vid Fleurus, var Frankrikes nu först ordnade beväringslag av den 23 september 1798; förvaltningen var general Bernadottes av krigsministèren, sommaren år 1799; segern

var general Masséna s över ryssarne vid Zürich den 25 och 26 september samma år. Gemensamt hava de bidragit att rädda det Frankrike, som besegraren av Italien och Egypten emottog.

Ingen del av administrationen var i så djupt förfall som den militäriska. »Jag känner livligt eder ställning» — skriver Bernadotte, efter sitt mottagande av krigsportföljen, till general Brune i Holland: — »jag har målat den såsom jag känner den: jag har sagt, huru soldatens föda är honom undanhållen och förslösad, huru man giver honom usla trasor i stället för kläder, huru mycket avlöningen är eftersatt, kavalleriet vårdslösat, artilleriet övergivet, huru hospitalerna äro lämnade utan all vård; huru, med ett ord, alla delar av tjänsten skynda till sin upplösning. — Må armén förtro sig till sina ämbetsmäns redlighet! — De tolka utan uppehör dess rättvisa klagan. Förkunna snar hjälp, medborgare-general! Edra löften skola ej jävas: avlöningen skall bliva betald, kavalleriet remonterat, artilleriet förbättrat och rörligt, underhållet försäkrat. Tillräckliga fonder skola uppehålla kriget till dess det kan uppehålla sig självt. Stränga lagar skola träffa desertörer och hemliga värvare. Sägen armén, att den ej mera skall vara ett rov för hunger och nakenhet; de som förhålla de allmänna medlen skola ej mera bliva onäpste; vad man ock må säga, dagen för deras straff nalkas.» — Nationalgardet åter organiserat, alla disponibla troppar beordrade till gränserna, veteranbataljoner formerade för bevakningen av det inre, 91,000 konskriberade satta i rörelse och beväpnade, 40,000 hästar utskrivne (varav 15,000 efter två månader redan hade anlänt till sin bestämmelse), en armé skapad vid nedre Rhen, som bidrog att återkalla ärkehertig Karl åt detta håll och berövade ryssarne hans medverkan vid Zürich: se där några av denna förvaltnings verkningar! Och likväl varade den blott två och en halv månad! Man må läsa den redogörelse, som den, vilken förde denna

korta och lysande administration, själv har avgivit. Också yttrade Bernadottes efterträdare i ministèren, då han åt regeringen överlämnade de fanor, som voro troféer av Massénas och Brunes framgångar: »Jag kan ej tillägna mig någon del i dessa segrar. De hava blivit beredda genom min företrädare.» Själv hade han på sig alltför mycket fästat blickar, å ena sidan av förtröstan hos frihetens vänner, å den andra av misstroende och fruktan. Sieyès, nu president i Directorium, kallar honom till sig, yttrar sin beundran över hans outtröttliga verksamhet, och sitt hopp att, sedan han ordnat krigsförvaltningen, se honom i spetsen för en av republikens arméer. Bernadotte svarar, att sådan vore hans egen önskan, sedan han organiserat krigsmakten och återfört ordning inom dess förvaltning. Följande dagen underrättades han, att Directorium, på hans egen begäran, — heter det — beviljat honom hans avsked. Tjugufem dagar därefter landar Bonaparte i Fréjus. En månad därefter finns det ej något Directorium; och Sieyès, som själv hade hoppats att härska genom att låna ett huvud åt en värja, ser sig bragt till utropet: »Frankrike har en herre.»

Karl Johan hade återgått till det enskilta livet; vars lycka han njöt i fullt mått, sedan han den 16 augusti 1798 hade förmält sig med den gemål, som sedan skulle bliva en älskad drottning på Sveriges tron, och som den 4 juli 1799 hade fött honom hans son Oskar. Ehuru genom sitt svågerskap med Josef Bonaparte — Napoleons äldste broder — nu i skyldskap med Frankrikes tillkommande behärskare, blev han likväl främmande för den militäriska revolutionen av den 9 november 1799, eller, såsom den vanligen kallas, av den 18 brumaire, och svarade den nye Cæsar, som före utbrottet ville vinna honom: »För min person, såsom enkel medborgare, skall jag varken gå till kasernerna att harangera soldaterna, eller på torgen att kalla nationalgar-

det och folket till vapen. Men kallar mig Directorium, eller giver mig lagstiftande kåren befälet över sitt garde, skall jag marschera *emot* dem som skulle vilja försöka att olagligen omstörta det bestående.» Bonaparte, bliven förste konsul, inkallade honom i sin konselj, och uppdrog, då han nu åter själv gick till Italien, åt Bernadotte överbefälet i västra Frankrike, vilket han i tvenne år behöll, och därunder, bevakande denna del av riket, mot engelsmännens anfall, med lika mycken vishet som kraft, återgav lugnet åt det så länge olyckliga Vendée.

1804 nämnde honom kejsar Napoleon till marskalk av Frankrike, 1805 till général-en-chef över armén i Hannover och ståthållare i detta land, 1806, i följd av slaget vid Austerlitz, till prins av Ponte Corvo.

Hans styrelse i Hannover förvärvade honom, mitt under krigets oundvikliga olyckor, ett ädlare rykte än vapnen ensamt kunna giva; och ibland så många stora krigares namn kom till Norden även ett, som tillvann sig kärlek genom rättvisa och mildhet.

På kejsarens krig mot Österrike och dess bundsförvanter följde det mot Preussen; under vilket prinsen av Ponte Corvo bibehöll det honom under det förra uppdragna befälet över den stora arméns första kår. Han började detta fälttåg med att undanträngа preussiska arméns avantgarde vid Schleitz och Saalfeld, deltog i det stora slaget vid Jena, och hade där verkat på ett mer avgörande sätt, om han fått följa sina egna insikter. Kejsaren gottgjorde detta på ett ärofullt sätt genom en förklaring, som gav prinsen en stor frihet att bestämma sina rörelser under fiendens förföljande. Det var då som han efter häftigaste strid, som varade från morgonen till aftonen, erövrade Halle. Sextusen fånger, fyra fanor, trettiotvå kanoner och nästan hela fiendens tross voro den blodiga dagens segertecken. Kejsaren, som kort därefter själv besökte slagfältet, lovordade, halvt

tadlande, prinsens djärva beslutsamhet och sade till sina generaler: »*Han* tvivlar om intet.»

Huru han sedermera utan rast förföljde Blücher och hans här, tills de efter stormningen av Lübeck måste nedlägga vapen, är för väl känt för att här behöva upprepas. Det var den 9 november 1806. Trettio år senare förklarade ännu staden Lübecks högsta myndigheter vid ett högtidligt tillfälle till konung Karl Johans sändebud sin tacksamhet för det skydd hans mänsklighet på denna förskräckliga dag hade lämnat deras samhälle. — Det var under detta tåg mot Östersjökusten som den lilla kår av svenska troppar, vilken Gustav IV Adolfs envishet hade lämnat i Lauenburg, på Travefloden till största delen blevo prinsens fångar. De voro de första svenska krigare, som hade lärt känna honom; och de glömde honom ej.

Efter så lysande bedrifter sammanträffade prinsen med kejsaren i Berlin. Fälttåget mot ryssarne vidtager. Efter att hava övergått Weichseln vid Thorn, emottog prinsen befälet över den stora arméns vänstra flygel. Han skiljer genom sina manövrer ryssar och preussare åt, bemäktigar sig Elbing och Braunsberg, rensar hela landet från Weichsel till Passarge, och tager sin ställning utefter denna sistnämnde flod. Efter slaget vid Pultusk bereder sig franska armén att gå i vinterkvarter, då fienden med häftighet kastar sin största styrka mot stora arméns vänstra flygel, för att tränga igenom den och avbryta dess gemenskap med kejsaren. Men denna rörelse hade blivit förutsedd. Med förundransvärd snabbhet och säkerhet sammandrager prinsen sina troppar vid Mohrungen och inträffar där själv den 25 januari 1807 i samma ögonblick som ryska avantgardet visar sig. Den hårdnackade träffningen vid Mohrungen bidrog huvudsakligen till de framgångar, som kejsaren fullföljde och i det mordiska slaget vid Eylau befästade. Trenne månaders vila följde. Danzig föll. Slaget vid

Friedland avgjorde fälttåget, och medförde freden i Tilsit.

Prinsen av Ponte Corvo hade, då han tillbakaslog det ryska anfallet på bron över Passarge vid Spanden, den 5 juni blivit träffad nära nackgropen av en förflugen kula. Man såg honom, oaktat såret, giva sina order till chefen för sin stab, general Maison. Efter första förbindningen ville han ännu anföra sina krigare; men plågorna, som ej tillåto honom att hålla sig kvar på hästen, nödgade honom att låta föra sig till en reservkår, från vilken han ännu fortfor att iakttaga och följa sina troppars rörelser. Napoleon lät betyga honom sitt deltagande, och uppdrog honom, ifall han ej mer kunde föra befälet i detta ögonblick, då kejsaren hade ett så stort behov av hans talanger, att överlämna det åt den, för vilken han själv hade största förtroendet. Detta befäl blev i anledning därav tills vidare anförtrott åt general Dupont; tills kejsaren, i prinsens ställe, därtill förordnade generalen, sedermera marskalken Victor.

Genom freden i Tilsit den 9 juli 1807 var den *tredje* europeiska koalitionen mot Frankrike upplöst. Nya ovanliga förhållanden hade med en förvånande hastighet utvecklat sig. — Napoleon, fransmännens kejsare, konung i Italien, mediator i Schweiz, protector över Rhenförbundet, har omgivit sig med lydkonungar i sina bröder, Josef i Neapel, Ludvig i Holland, snart Hieronymus i Westfalen, och utkastar redan nätet av sin politik över Portugal och Spanien. Republikerna försvinna; men det kejserliga Frankrike omgiver sig med en krans av federativstater, i ännu större mått, än republiken det hade gjort. Ett nytt länssystem springer ånyo upp ur sin första källa, som överallt och i alla tider har varit en stor krigares läger. En ny adel skapas; ehuru inför lagen kejsaren endast känner allas likhet och gör denna grundsats gällande så vitt som sitt välde. Hans marskalkar och högsta ämbetsmän upp-

träda såsom prinsar, hertigar, underordnade länsherrar. Hans bröder stå till honom i själva verket uti samma förhållande av vasallskap. Inom få månader har Österrike blivit slaget, Preussen kuvat. Ryssarne, besegrade, måste sluta sig till Napoleons system och förklara England krig, under det hertigdömet Warschau synes förebåda det olyckliga Polens återställande. Det romerskt-tyska kejsardömet, länge blott ett namn, finns ej ens mer till namnet. Ett nytt kejsardöme i väster, påminnande om Karl den Stores, är i stället grundat; och Napoleon döljer ej, att han, efter tusen år, anser sig såsom hans efterträdare.

Det fanns i denna tid på en av det nordliga Europas troner en konung, som av det fordomstora svenska namnets arv endast hade tillägnat sig självförtroendet, och åt hatet till Napoleon och allt det nya i tiden skulle offra sig själv och sin krona. — Ligger det ej i det rätt grundliga hatet, liksom i den djupa kärleken, någonting profetiskt? — Att tro på Napoleons fall och den Bourbonska dynastiens återställande — därtill tycktes på denna tid behövas ett sinne, som sökte sin näring i apokalyptiska griller. Likväl skulle bäggedera inom ej många år inträffa, — skenbart inträffa — tillägge vi; — ty allt det goda, som låg i Napoleons riktning och som allt mer söndrade sig från hans eget välde, har med honom icke fallit, och skall ännu göra hans minne mäktigt över alla kommande släkten. Att det nya, på sitt sätt åter feodala härskareväldet skulle falla för de gamla dynastierna, då det begivit sig på deras egen grund, blev den store kejsarens erfarenhet. Att de gamla monarkierna i själva sin seger måste hylla den nya samhällsordning, varmed tiden sedan sekler gått havande, blev och skall bliva dessas erfarenhet.

Dåvarande konungen i Sverige stod, efter freden i Tilsit, ensam med England, och, sedan han lämnat Pommern åt sitt öde, utesluten från kontinenten. I Tilsit upp-

offrade Napoleon, emot sin önskan, Sverige, som han förut även med sig hade velat förbinda. Åt Ryssland försäkrades Finland: å en annan sida skulle det vacklande Danmark indragas i kejsarens politik, för att med hans understöd även mot vårt fädernesland rikta ett anfall; och — märkliga växling av skickelser! — detta uppdrag erhöll just den av hans fältherrar, som, snart kallad till Sveriges tron, skulle emot dubbla faror rädda dess bestånd och dess självständighet.

Fem dagar efter freden i Tilsit förordnade Napoleon prinsen av Ponte Corvo till guvernör över Hansestäderna. Han skulle från Hamburg bevaka Traves, Elbes och Wesers mynningar mot den engelska handeln, som kejsarens dekreter hade uteslutit från fasta landet. Att han i denna hårda befattning, utan att bryta mot ålagda plikter, kunde hos dem, mot vilka de övades, förvärva en tillgivenhet och en aktning, som tiden blott ökat, är ej det minsta beviset på den sanning, att inga yttre omständigheter kunna tillintetgöra inflytelsen av en stor mänsklig karaktär. Men hans uppdrag var ett mera vittutseende: att bestämma även Danmark till en krigsförklaring mot England och dess bundsförvant Sverige.

Den 2 augusti 1807 skrev kejsaren till prinsen: »Jag vill ej dröja att för eder tillkännagiva mina avsikter, som måste till sista ögonblicket hållas hemliga. Om England ej emottager Rysslands bemedling, måste Danmark förklara engelsmännen krig, eller förklarar jag det mot Danmark. I sista fallet är ni ämnad att intaga allt det fasta landet av Danmark.» — Kejsaren kände redan bestämmelsen av den expedition, varmed England skulle bemäktiga sig den danska flottan under förevändning, att den ej måtte falla i hans egna händer. Han sökte ej förekomma den. Den skulle kasta Danmark i hans armar och hölja England med världens förebråelser. Danmark tvekade ännu i det yttersta. Han tillböd

det genom prinsen av Ponte Corvo en armé av 20 till 25,000 man till försvar mot Englands anfall. Svaret blev undvikande. Snart lågade Köpenhamn under engelsmännens bomber; danska flottan bortrövades. Kejsaren lät av danska hovet begära befälet åt prinsen av Ponte Corvo över de förenade fransyska och danska troppar, som borde göra en diversion i Sverige till fördel för den ryska hären i det ögonblick då denna inbröt i Finland, och prinsen erhöll i slutet av januari 1808 föreskrift att vid första tecken hålla sig färdig, för att med sin kår, bestående av en fransysk, en holländsk och en spansk division, övergå till Seland och därefter i förening med danskarne till Skåne.

Den 22 februari inföllo ryssarne i Finland. Den 5 mars beträdde prinsen med sina troppar det danska gebitet i Holstein och beredde sig att övergå till öarna. Kejsaren, vid underrättelse om ryska infallet, gav prinsen ytterligare instruktioner. Han säger däri: att det vore en månads marsch ifrån ryska gränsen till Åbo, där ryssarne borde vara emellan den 20 och 25 mars; att tvenne av prinsens divisioner, den fransyska och den spanska — tillsammans omkring 22,000 man — borde vara färdiga att uppbryta från Köpenhamn i första dagarne av april, men övergången till Sverige icke ske, innan prinsen vore säker att under sitt befäl förena 36,000 man, vari danskarne borde deltaga med minst 14,000, oberäknat det understöd, som vore att vänta från Norge. Uppfyllas icke dessa villkor, förbjuder kejsaren all övergång till Skåne, och lämnar för övrigt prinsen fria händer; men så, att tropparne skonas, att utseendet av ett anfallskrig undvikes och att danskarne ej må anse sig säkra i Köpenhamn. Man ser Napoleons tvekan. Danmark biträdde honom blott med halvt hjärta och lade snarare hinder i vägen. Den spanska divisionen under markis Romana rymde på engelska skepp till största delen från Fyen och återfann vägen till sitt

fädernesland. I Spanien hade kejsaren redan tänt den brand, som ännu efter mer än trettio år ej slocknat. På bägge de yttersta ändarne av sin ofantliga operationslinea skulle han redan träffa på omöjligheter; som likväl ej ännu framstodo i all sin klarhet såsom sådana. Den ena var, att i den kejserliga politikens degel omsmälta det gamla Spanien; den andra, att påtvinga Skandinavien kontinentalsystemet, utan att vara herre på haven.

Gustav IV Adolf, själv omöjlig på en tron, var ej den som på sitt fäderneslands vägnar kunde göra denna sistnämnda omöjlighet gällande. Av alla tidens idéer hade han blott på sitt sätt tillägnat sig en enda, den av det nya beväringssystemet. Han använde det i lantvärnet, som han uppkallade blott till att förgås i elände. Österrike tillgrep vid samma tid samma medel med större klokhet, och Preussen sedermera med bättre lycka. Därmed blev en ny kraft, som det fransyska förtrycket hade upplivat, framkallad i striden, nämligen den *nationala*. Det var med de väckta nationaliteterna, som monarkerna störtade Napoleon.

Över vårt fäderneslands olyckor på denna tid — aldrig har det varit närmare sin undergång — drage vi här slöjan. Den 13 mars 1809 var ej Gustav Adolf mera konung. Intet blod flöt, inga förföljelser övades vid detta tronfall. Men Sverige gav sig en författning, som betryggade alla urgamla svenska rättigheter och lämnade banan öppen för sin egen förbättring. Sin krona anförtrodde det åt en åldrig förste, som i fäderneslandets försvar hade förvärvat sig rätt till dess erkänsla.

I Lissabon hade emellertid Napoleon tvingat en konungasläkt att utvandra; — i Madrid, med och genom fader och son, störtat den sista bourbonska dynastien i Europa. Han hade på dess tron uppsatt sin bror Josef, — uti dennes ställe skänkt Neapels krona åt sin svåger Murat, och på kejsare- och konunga-

mötet i Erfurt givit sitt bifall till Sveriges delning mellan Ryssland och Danmark. Han skyndade från Erfurt att kuva det uppresta Spanien, från Spanien att möta Österrike, som åter väpnade sig; och han kallade nu prinsen av Ponte Corvo från Danmark till att taga befälet över sachsiska tropparna, på samma tid som han själv öppnade det nya fälttåget mot Österrike. Det var i Dresden i de sista dagarne av mars månad år 1809, som prinsen emottog major De la Grange, skickad av den nya svenska regeringen att tillkännagiva regementsförändringen, anhålla om en vapenvila och underrätta om Sveriges önskan av fred. I prinsens svar heter det: »I avvaktan av Hans Maj:t kejsarens beslut har jag emellertid beordrat generallöjtnant Gratien, som kommenderar under mig i Hansestäderna och på Östersjökusten, att inställa alla fientligheter mot svenska nationen och att även vänskapsfullt emottaga de svenska fartyg, vilka omständigheterna skulle kunna föra till den kust, där han har befälet. Det är ljuvt för mig att tänka, huru en fullkomlig sämja snart skall kunna återställas emellan Frankrike och en så tapper och ädel nation.» — Kejsaren lät prinsen känna, att han tyckte honom hava gått för långt.

I det stora slaget vid Wagram den 5 och 6 juli 1809 förde prinsen den stora arméns nionde kår. Den bestod ensamt av sachsare, med undantag av en enda fransysk division, som, utan prinsens vetskap i det viktigaste ögonblick undandragen hans befäl, förorsakade en förlust, vilken han likväl ersatte genom sitt väsentliga bidragande till segern under slagets andra dag. Den 25:e bulletinen gjorde hans sachsare så liten rättvisa, att han i en egen proklamation gav dem det lovord de förtjänade. Sachsiska armén har aldrig glömt detta drag av ädel uppriktighet. Men Napoleon tog det illa. De skildes med ömsesidigt missnöje; vilket likväl ej hindrade prinsen, som lämnade armén, att efter sin återkomst

till Paris, enligt regeringens uppdrag, skynda till Antwerpens försvar, som han med utomordentlig verksamhet och inskränkta medel försäkrade mot engelsmännens anfall. Kejsaren förklarade honom däröver sitt nöje; men gav honom en efterträdare. Napoleon såg honom därefter i Wien, dit prinsen nyss före freden med Österrike kallades, men nekade honom det avsked han begärde, och ålade honom att emottaga styrelsen av Kyrkostaten, som nu blivit införlivad med det stora riket.

Uppdraget kunde ej väljas svårare i ett ögonblick, då påvens fångenskap hade väckt en djup förbittring i många sinnen och ökat det politiska missnöjet med det religiösa. Prinsen ville avsäga sig detta förtroende. Napoleon sade med livlighet: »Det är min politik; motverka den icke!» — Ännu i början av år 1810 förnyade prinsen sin begäran om sitt avsked. Napoleon svarade: »Ni har visserligen förvärvat ära nog att kunna hoppas lugnet. Jag vet ej varifrån det kommer; men jag ser, att vi ej förstå varandra. Emellertid fordrar min politik, att ni går att hålla mitt hov i Rom. Jag ämnar eder en stor existens och har bestämt två millioner för generalguvernören. Jag begär av eder blott aderton månader. Vi skola träda i närmare förhållande till varandra, och kanhända ändrar ni er tanka.» Prinsen frågade ännu en gång, om hans närvaro i Rom vore politiskt nödvändig. Efter ett av kejsaren med välvilja uttryckt: ja, svarade han: »Jag lyder.» Han skulle resa inom fjorton dagar; — då svenska Ständernas val blev honom förkunnat.

Den dygdige Karl August, kallad på trappsteget av Sveriges tron, hade av döden blivit bortryckt i styrkan av sina år ifrån fäderneslandets nylivade förhoppningar. Endast den som minnes detta ögonblick, kan, om än i en svag bild, återkalla all den sorg, all den bestörtning och oro, som med detta slag sänktes i alla

svenska bröst. Han skall ock påminna sig den ovillkorliga riktningen av ett krigiskt folks blickar i denna prövande stund på en stor och ädel krigare. Ibland lysande namn, på vilka tiden var rik, hade ett — ett enda företrädesvis — kommit till Norden, som med bragdernas storhet i kriget förenade den mildare glansen av de dygder, som skänka och beskärma freden. Konung Karl XIII föreslog och Svea Rikes ständer på riksdagen i Örebro valde enhälligt den 21 augusti år 1810 till Sveriges kronprins prinsen av Ponte Corvo, »såsom begåvad» — heter det i deras beslut — »med de dygder och egenskaper, som giva oss ett rättvist hopp att under honom njuta en god styrelse och den lycka, som är frukten av en laglig, kraftfull och välgörande regering». Konungen adopterade honom till sin son. Bägge besluten översändes till Paris med grevarna Robert Rosen och Gustav Mörner, som medförde, den förre ett brev till kejsar Napoleon, den senare till prinsen. Greve Rosen återförde bägges svar, kejsarens samtycke och prinsens emottagande av valet.

Detta val var av kejsaren varken utverkat eller ens gynnat. Han har själv erkänt detta, erkänt att valet för honom i mer än ett avseende ej var utan faror och att det kostade honom en uppoffring att bifalla det. Napoleon gjorde denna uppoffring åt en princip. Ett folk hade kallat en hjälte till sin tron. Det var genom folkets val som han själv bar sin krona. Till prinsen sade han: »Ni blir ej lycklig. Svenskarne fordra mer än en dödlig kan giva dem.» — Frikännelsen från den trohetsed, prinsen svurit såsom Frankrikes vasall och undersåte, dröjde; och kejsaren förklarade slutligen, att, enligt ett särskilt beslut av hans statsråd, denna akt ej kunde utfärdas, innan prinsen undertecknat en förbindelse att aldrig mot Frankrike bära vapen. Karl Johan svarade med livlighet: »Det kan ej vara Eders Maj:t själv, som vill ålägga mig ett sådant villkor. —

Om Eders Maj:t fortfar att yrka det, så fordrar min plikt och min heder, att jag genast avsäger mig det val, som Eders Maj:t gillat och jag emottagit.» Napoleon, efter någon stunds tystnad, fästade på prinsen en djup blick och sade: »Nåväl, res! må våra öden uppfyllas!» Kejsaren upprepade ännu en gång med högre röst dessa ord. Han vände därefter talet på kontinentalsystemet och Sveriges skyldighet att underkasta sig det. Prinsen svarade: »Jag känner ej ännu vad som föregår i mitt nya fädernesland; jag anhåller, att Eders Maj:t ville lämna mig någon tid för att kunna själv döma om svenskarnas tankar och om Sveriges sanna intressen.» — »Huru lång tid behöver ni?» — »Till maj månad», blev svaret. — »Jag medger detta uppskov; men då förklaren eder — vän eller fiende!» — Det var kejsar Napoleons sista ord till Sveriges kronprins.

Prinsen reste. Ifrån Cassel översände han till konungen den försäkran, som svenska Ständerna fordrat av honom, och hade därmed uppfyllt ett av de föreskrivna villkoren för giltigheten av sitt val. I Helsingör uppfyllde han det andra, och avlade inför Svea rikes ärkebiskop, som där, tillika med biskopen i Lund, var honom till mötes, sin trosbekännelse, såsom numera medlem av den lutherskt-evangeliska kyrkan. Den 20 oktober 1810 beträdde han svenska jorden i Hälsingborg. Av de ord, som han vid detta tillfälle yttrade, anföra vi följande, emedan de lika sant som värdigt uttrycka hans känsla i detta ögonblick, som bröt så många gamla, dyrbara band och ålade nya, så svåra plikter: »Det är ej hoppet om en krona» — sade han — »som kan ersätta mitt hjärta så ömma uppoffringar; jag skall ej finna någon annan ersättning än i mitt nya fäderneslands lycka.» Till Ständernas deputerade, som mötte honom vid Drottningholm, sade han: »Då jag satte foten på Sveriges jord, var jag redan fullkomligt svensk. Jag begynner i detta ögonblick ett nytt liv, som jag helgar

åt eder.» I sitt tal till de församlade Ständerna yttrade han: »Jag har sett kriget på nära håll, jag känner alla dess plågoris: det finnes ingen erövring, som kan trösta fäderneslandet för sina söners blod, gjutet på en främmande jord. Freden är det enda ärofulla målet för en vis och upplyst regering. Det är ej vidden av en stats gränser, som utgör dess styrka och dess självständighet; det är dess lagar, dess handel, dess industri och framför allt dess nationalanda. Sverige, det är sant, har lidit stora förluster; men svenska namnets heder har ej lidit någon fläck. Underkastom oss Försynens beslut och glömmom ej, att den lämnat oss en jord, som är tillräcklig för vårt behov, och järn att försvara oss.» — Vi införa dessa *ord,* emedan de äro en *levnad;* emedan de uttrycka en levnad, som ifrån detta ögonblick i fyra och trettio år med orubblig ståndaktighet ägnades åt samma mål; emedan de innehålla *löften,* som blivit *uppfyllda,* först genom världshistoriskt ärofulla vapen och sedan genom den längsta fred, som svenska folket minnes, och vars lycka — kanhända ej nog värderad, medan den åtnjutes — nu är den rörande minnesvården på en stor krigares grav.

Vi inträda i den sista tredjedelen av detta stora liv. Karl Johan såsom kronprins och konung, men redan i den förra egenskapen övande konungsliga plikter, är en tavla för sig, ej blott alltför stor för tecknaren av dessa drag, utan ännu för varje annan än en framtida tecknare. Det är en framtidstavla, både i det den kommer att framställa såsom gjort och i det den kommer att antyda såsom, med avsikt eller genom nödvändighet, underlåtet; och tiden skall förklara bäggedera. Vad vi se och beundra, är en ny politisk byggnad, grundlagd och till sitt yttre även utförd genom en samverkan av beslutsamhet, klokhet och upplyst kärlek för nationernas frihet och självständighet: en stor politisk verksamhet, som tagit sin ståndpunkt emellan å ömse sidor mot-

satta passioner och fördomar, och åtminstone till en del dem besegrat; ty sådane inre segrar äro de svåraste, de som mest behöva tiden till bundsförvant, och räcka till även för mer än en åttioårig levnads mödor. — Vi måste i vår framställning bliva ännu kortare än förr, ehuru ämnet växer.

Svårligen har någonsin en stark själ blivit satt på ett hårdare prov än det, varigenom Karl Johan bestämde sin och Sveriges politiska ställning, emot sina egna och till en stor del emot sitt folks äldre sympatier och i strid med motsatta stora faror å alla håll. Vi äro långt ifrån att säga, det han kastat sig i dessa faror. De voro alltför verkliga, alltför bjudande att behöva påkallas. Det var nödvändigheten och ingenting annat, som föreskrev honom hans plats. Därigenom att han förstod att bedöma denna nödvändighet, har han höjt sig över den; och personlig överlägsenhet, stödd på ett rent uppsåt, har aldrig med den inlåtit sig uti en ärorikare och lyckligare strid.

Napoleon höll ej sitt löfte att lämna kronprinsen sex månaders tid. Det var i början av oktober 1810 som Karl Johan lämnade Paris. Det var den 26 i samma månad som kejsaren gav sin vrede luft emot svenska ministern vid hans hov, baron Lagerbjelke. Hans ord: »Det finns icke mer någon neutralitet. Kontinentalsystemet och krig med England, eller krig med mig!» — bestämde redan å Napoleons sida Sveriges öde; liksom kronprinsens förklaring i sin konungs statsråd, att Sveriges beslut borde fattas utan avseende på hans enskilta förhållanden, redan innebär hela den uppoffring han såsom svensk ansåg för sin plikt att göra.

Allt vad som nu med förvånande hastighet följde — då, oaktat den avtvungna krigsförklaringen, England ej ville något krig med Sverige: — fordran av svenska matroser för franska flottan, — av fransyska tulltariffen och fransysk tullbevakning i Sverige, — förslaget

av en nordisk konfederation emellan Sverige, Danmark och hertigdömet Warschau, i samma förhållande till Napoleon som det av honom stiftade Rhenförbundet, — fransyska ministerns diktatoriska språk i Stockholm, — Pommerns borttagande, krigsfångenskapen av svenska troppar och fängslandet av svenska ämbetsmän, kaparekriget mot svenska handeln; allt detta röjde tydligt nog både fordringarne och hämnden av den, som trodde sig kunna handla såsom en härskare mot en vasall. — Det är ej vår avsikt att här än en gång övergå fältet av vad man hos oss kallar 1812 års politik, i skygd av vars stora verkningar under en långvarig och lycklig fred önskningar och förmodanden sedermera haft tid nog att kämpa sina strider. Vi se tacksamt upp till dessa verkningar, vördande, näst Försynens nåd, den store man, som genom dem försäkrat vad vi äge, ett lyckligt närvarande och en framtid, som beror på de nationers anda, vilkas förening genom hans hjältehand blivit knuten. Denna framtid skall, vi förtrösta därpå, rättfärdiga och belöna allt vad han för oss lidit och vågat. Ej heller fördrista vi oss här att mer än hänvisa på jättetavlan av kejsar Napoleons fall från höjden av sitt nära uppnådda mål, — ett fall, av Karl Johan förutsagt med hans noggranna kännedom av en karaktär, som mer än någon annan dödlig bar inom sig själv sitt eget öde. De nya förbindelser, vilka Karl Johan, vägledd av denna profetiska blick, ingick: — svenskarnes uppträdande än en gång i ett befrielsekrig på Tysklands jord, förenade under hans fältherreledning med talrika främmande härar; de odödliga segrarne vid Grossbeeren, Dennewitz, Leipzig: — vem vågar att i några drag beskriva detta?

De händelser, som sedermera förde de främmande härarne över Frankrikes gränser, lågo icke inom området av Karl Johans önskningar. Vi åberopa oss de åsikter, vilka han meddelade sina bundsförvanter vid

det märkliga mötet, som i Trachenberg enligt hans råd bestämde gången av det ärorika fälttåget och ledde till den världshistoriska segern vid Leipzig. Även Napoleon önskade han blott störta såsom Europas diktator, ej såsom Frankrikes behärskare; om hans välde någonsin hade kunnat förlikas med friheten och friden. — Den kraft och klokhet, varmed han under så svåra förhållanden vann för Sverige sitt mål uti freden i Kiel, förtjäna lika mycket vår evärdeliga tacksamhet, som det sätt, varpå han fullbordade Norges förening med Sverige under en spira, gör en evig heder åt känslan av nationernas rättigheter.

Det var under skuggan av sådana lagrar som han förljuvade sin åldrige, av honom med den ömmaste sonliga vördnad omhuldade konungs sista år och, efter hans död den 5 februari 1818, uppsteg på den tron, som han prytt med Sveriges och Norges förenade kronor.

Lugnet borde hava blivit hans lott under den lyckliga fred, som han så ärofullt förvärvat och sedermera så kraftfullt har skärmat; men blev det icke. Även freden har sina faror. Redan övergången från krigstillståndet är en sådan för alla regeringar: och med fredens allt rikligare frukter öppnas tillika merendels ett obegränsat fält för önskningar, vilka nödvändighetens hårda lag förut hade tillbakavisat inom trånga skrankor. — Konung Karl Johan var varsam i tillfredsställandet av sådana önskningar. Hela hans regering visar denna varsamhet att vidröra de Sveriges lagar och institutioner, som han mottagit och besvurit. Endast en oavvislig nödvändighet kunde förmå honom därtill; och såsom en sådan räknade han i fråga om djupt gripande förändringar denna folkets mognande övertygelse, vars långsamhet han gillade och själv delade, och för vilken han tåligt uppbar de ivrigares tadel. Till alla politiska teorier hade han ett djupt misstroende, alltför mycket rättfärdigat genom hans levnad, öden och erfarenhet.

Vad Sverige under mer än ett fjärdedels århundrade uti inre förkovran vunnit på hans fredliga och faderliga styrelse, fordrade en egen undersökning, vari vi här ej vilje inlåta oss, ehuru mycket därom vore att säga; emedan ämnet ännu ligger oss för nära för att rätt kunna behandlas. Den kommande tiden må själv föra sin talan. Vad de tider, som föregingo Karl Johan i Sverige, angår, så skall var och en, som om det förflutna äger en stämma, vittna, att detta vid jämförelsen högt talar för honom och lyckan av hans dagar, och skall ej vara benägen att pruta på sin tacksamhet.

En stor svårighet, som förklarar mycket, och kanske det mesta av vad man i hans styrelse velat tadla, har han haft att bekämpa, men i anseende till sin ålder och de stora politiska händelser, i vilka han efter sin ankomst till Sverige genast blev invecklad, icke kunnat övervinna. Med en stor vältalighet i sitt eget språk, lärde han aldrig känna och bruka sitt folks tungomål. Vilken förhöjning erhöll ej därigenom för honom tronens naturliga enslighet? Med åren allt mera dragen till sitt folk och aldrig förlorande förtroendet för detsamma, liksom alltid omfattad av dess kärlek, kände han, och erkände själv någon gång, saknaden därav att icke kunna, såsom han önskade, för det öppna sitt hjärta. Och i sanning, hade han kunnat göra sig mera förstådd, han hade mera blivit det. Den som vill lära huru ett stort hjärta, som trodde sig missförstått, och kanske var det, utan klagan yttrar sig, må läsa — eller, om han hörde det, påminna sig — konung Karl Johans sista tal till Rikets ständer.

Han var såsom människa, ej utan fel, men de sammanhängde med hans goda och förträffliga egenskaper, — med hans hushållsamhet, som kände behovet av att samla; med hans välgörenhet, som alltför ofta gjorde otacksamma; med hans känsla av eget värde, som äl-

skade att erkännas, — det är sant; — men vem har, såsom han, fördragit tadlet och orättvisan?

På alla de känslor och egenskaper, som bilda det mänskliga samhällets grund och näring under alla dess gestalter, på de husliga dygderna, föräldrakärleken, den barnsliga vördnaden, vänskapen, troheten, hjälpsamheten, laglydnaden, fosterlandskärleken, satte han det högsta värde: likasom han däri själv var ett mönster. De voro de mänsklighetens klenoder, som han åt sig hade räddat, under kanhända allt mer nedstämda förhoppningar om allt, vad som ligger utom dessa grundvalar för allt mänskligt bestånd.

Begåvad till kropp och själ med en styrka, som förde honom till gränsen av mänskliga år, bibehöll han till det sista en kraftfull verksamhet. Den märkligaste mannen på sin tid bland dem, som våra dagars stora välvningar efter sig lämnat, i alla tider en av de märkligaste ibland de få, som genom dygder förvärvat och befästat en tron, blev han veteranen bland Europas regenter.

Den 26 sistlidne januari, på sin åttiondeförsta födelsedag, träffades han av den sjukdom, som skulle sluta hans dagar. Även efter det första anfallet av denna sjukdom syntes hans krafter upplivas, men sjönko småningom. Av ord, som han ännu på sin sista sjuksäng dikterade, vilje vi anföra följande: »Jag önskar ej döden, jag fruktar den ej; min levnad har gått över 80 år. Naturen återtager sina rättigheter. Ingen har fyllt en bana liknande min. Man må öppna världens hävder! — Jag har styrt folk, ömtåliga om sina rättigheter. — Då Napoleon anföll det land, som åt mig anförtrott sina öden, fann han i mig en rival. De händelser, som förändrat Europa och återgivit det sin självständighet, äro kända. Man känner också den del, som jag däri tagit. Man studere vår historia från Odins till våra dagar och säge mig: om ej den Skandinaviska halvön är av någon vikt i vågskålen av världens skickelser.» Sådana voro

hans ord den 11 februari; den 8 mars var han ej mer. Och nu öppnas Sveriges konungagrift för att emottaga Karl Johans jordiska överlevor.

Och här nedlägger tecknaren av dessa rader vördsamt sin penna; vilken blott kunnat antyda, ej beskriva storverk, som skola överleva sin upphovsman. Han har, liksom sagan älskar att återkalla den första växten av ett majestätligt träd, varit jämförelsevis utförligare i beskrivningen av den uppväxande stammen än av den mäktiga kronan. Denna behöver inga lovord i nejder, som så länge glatt sig i den åldriga ekens skygd. Förgängelsen har ej besegrat den. Stammen lever än och skall i sina kraftiga telningar, till fägnad för kommande släkten, vittna om hjältearten av den rot, varutur de upprunnit.

DET EUROPEISKA SAMHÄLLETS BEGYNNELSER

Akademiskt program. 1844.

Inledning.

Det är det europeiska samhället, som vi vilje betrakta. Vi begynna med en förklaring av själva detta uttryck. Om ett europeiskt samhälle kan blott talas sedan ett *Europa* i egentlig mening finnes, det vill säga, sedan det *inre* av denna världsdel hade öppnat sig för odlingens inflytelse. Det skedde först efter de *germaniska* folkens besittningstagande av de *romerska* länderna i det *södra* och *västra* Europa. Därmed uppstod en för dessa och det *mellersta* Europa gemensam samhällsbildning; vilken sedan har omfattat det *norra,* därpå sträckt sina verkningar till det *östra,* och nu utbreder sitt inflytande över en så stor del av jorden.

Att tala om ett *samhälle* i europeisk mening må vara tillåtet så länge det varken kan nekas att samhällsbildande krafter finnas, som gå *utom* den särskilda staten, eller att i Europa dessa företrädesvis ådagalagt sin verksamhet och blivit föreningsband emellan de europeiska folken. Såsom sådana må nämnas: den *kristna religionen,* som (med undantag av islamismens anhängare i de europeiskt-turkiska länderna) bekännes av dem alla; den *europeiska vetenskapen,* som har trängt till dem alla; den *europeiska industrien* och *handeln,* som omfattar dem alla; och den på långvariga, ömsesidiga politiska förhållanden grundade *europeiska folkrätten.* Historien har

också därföre redan länge betraktat Europa såsom ett slags politiskt helt; och det *europeiska statssystemet* har blivit en antagen benämning.

Det är mig ej obekant att denna benämning nästan uteslutande användes inom den så kallade *nyare* historiens område, det vill säga, sedan *konungamakten* blivit statsenhet och därigenom ett egenteligt politiskt sammanhang, även staterna emellan, gjordes möjligt. Men även *medeltiden* ägde i *hierarkien* åtminstone förebilden till ett sådant. Det är *kyrkoväldet,* som har politiskt uppfostrat *konungamakten,* liksom det är konungamakten som politiskt uppfostrat *folkmakten;* vilken sistnämnda först i den *nyaste* tiden även uppsteg till en statsmakt. Ett ibland tecknen därtill, att det europeiska statssystemet nu för tiden ej mera kan vara det *fordna;* och ej det enda tecknet av detta slag. Ty ett annat, därmed sammanhängande, är *nationaliteternas ökade politiska vikt,* som allt tydligare låter känna sig. När härtill kommer att den sedan trenne sekler oupphörligt växande europeiska inflytelsen på de övriga världsdelarna nu mera, genom både *verkan* och *motverkan,* antagit en så stor betydelse, att systemet snart är lika mycket *utom-* som *inom*-europeiskt; så har man bekräftande förebud nog, att det i sin hittills varande form skyndar till sin upplösning eller går en *ny* epok av sin utveckling till mötes.

Att giva en översikt av denna utvecklings förnämsta *epoker,* skall bliva vårt föremål. Med samhällsepokerna menas här *vissa historiska epoker,* som bero av själva samhällsbegreppets utveckling. Denna har överallt börjat med det *husliga samhället.* — Huruledes detta fortgått till det *korporativa* samhället, som av sig födde de var på sitt fält till självständighet strävande *ståndén,* sammanfatta vi under den *första epoken.* Det är rörelsen av *medeltids*samhället. *Ståndsförfattningen* eller *ståndén bragta under en gemensam statsenhet,* som småningom förvandlar och upplöser deras fordna betydelse,

utmärker den *andra epoken*. Så uppstod det *nyare* samhället. *Den representativa författningen* i egentelig mening har blivit den *tredje* epoken, och det nyaste samhällets kännetecken.

Man ser, att den är den *politiska* samhällsutvecklingen, som i synnerhet kommer att sysselsätta oss.

Varje steg i denna utveckling är en rörelse *utöver*, vad jag kallar det bestående samhällets *inre politiska gränser*. Man har alltför litet fästat uppmärksamhet därvid, att det finnes både *yttre* och *inre* sådana, och att det politiska samhället, allt efter som det ur den ena eller andra synpunkten betraktas, även har en *trängre* eller *vidsträcktare* bemärkelse. Med det *politiska samhället*, eller *staten*, i trängre mening förstår jag gemensamheten av de *politiskt berättigade*, — med de politiskt berättigade dem som äga stämma i *lagstiftning och styrelse*, — med de *politiskt oberättigade* dem vilka detta ej tillkommer, och som, ehuru de i yttre förhållanden mellan stat och stat räknas till det politiska samhälle, varunder de höra, dock hemma, eller uti inre mening, stå utom det. För övrigt kunna de äga medborgerliga rättigheter i juridisk mening utan att äga dem i politisk; ehuru detta från början långt ifrån var fallet.

Ty de politiska rättigheterna i sin uppkomst ur den *naturliga makten* känna varken medborgerliga eller ens mänskliga rättigheter. Och det är i denna deras uppkomst som vi först måste fatta dem.

Första epoken.

Den äldsta naturliga samhällsmakt är fadersväldet inom det gamla hedniska hushållet, i vilket husfadren både var *herre* över och *ägare* av sin familj, eller egenteligen var det förra i och genom det senare; så att den första barbariska härskarerätt var egendomsrätt. — I någon *lag* söker man förgäves detta tillstånd. Det är

äldre än all lag; men uti gamla lagar och seder finnas ännu spår därav. Hos huru många nationer var ej *giftermålet* — och är ännu — ett *köp,* av friaren ingånget med brudens fader? Då, enligt romersk rätt, en form för sonens frigörelse, den så kallade *emancipatio,* var ett fingerat köpekontrakt med tredje man, i vilket fadern avstod sin makt; så hänvisar detta på en äldre tid, då fadersmakten var en egendomsrätt. Då, enligt fornskandinavisk sed, liksom hos greker och romare och i all hedendom, det berodde på *fadren* att efter födseln *upptaga* sitt *barn,* eller att låta *utsätta* det för att förgås; så innefattar detta en så full dispositionsrätt, att den endast med ordet *egendom* kan uttryckas. Gallerne, säger Cæsar, voro herrar över sina hustrurs och barns liv. I det gamla Rom fortfor fadrens rätt över sonens liv och död under hela livstiden. I det gamla Skandinavien, liksom, enligt Tacitus, hos germanerna i allmänhet, ansågs sonen med detsamma som han blev *vapenför* hava utträtt ur fadrens stränga makt och myndighet. — Att han likväl förblev i huslig avhängighet så länge han kvarstannade uti fädernehuset, följer av sig självt; varföre han, för att innan fadrens död njuta sin oavhängighet, ofta lämnade det. En *skillnad* emellan denna fadrens makt och myndighet och *egendomsrätten* (såsom över ett *ting*) har uppkommit med den egentliga *slavens* inträde i det gamla hushållet, dit han ursprungligen ej annorlunda än i sonens gestalt synes hava hört. Men slaven är i hushållet inkommen med *krigets* rätt; och *hans* fullkomliga rättlöshet har först höjt *sonens* villkor.

På denna det gamla *husliga samhällets beskaffenhet* har — över hela jorden — *släktförfattningen* grundat sig; i vilken det länge vidhöll denna beskaffenhet, men också först gick utöver sig självt. Så hos våra hedniska förfäder, så hos deras stamförvanter, de gamle germaner. Man ser släkt vara till släkt såsom sedermera stat till stat. Förolämpningar hämnas genom *krig,* eller för-

likas genom *fredsslut;* och den småningom husfäderna emellan överenskomna taxa på de böter, varmed sådana förolämpningar, utan vanheder, måtte försonas — det vill säga: ett på förhand uppgjort, men villkorligt fredsslut — är första kärnan till både *kriminell* och *civil lag* och tillika det första *jus publicum. Husfädernas* i dessa fördrag uppträdande *gemensamhet* är första ansatsen till det *politiska samhället;* i vilket också desse husfäder framstå såsom de *ende berättigade.* Allt annat är mot dem i *denna* deras betydelse *ofritt — ofrälst:* termer som i gammal skandinavisk mening äro alldeles liktydiga; ehuru skillnaden emellan *frälse* och *ofrälse* sedermera hos oss blivit den av *mer* och *mindre berättigad.*

Samhällets rörelse utöver *släktförfattningens* gränser har visat sig i *trenne* steg: — I. i *sonens* — II. i *kvinnans* (hustruns, dotterns) — III. i *tjänarens frigörelse.* Det är en emancipation som fordrat många århundraden; och vilken vi i dess fortgång nu vilje betrakta.

I allmänhet har utur det urgamla husliga slaveriet *sonen* blivit emanciperad genom *kriget — kvinnan* genom *kyrkan — tjänaren* genom *tredje ståndets uppkomst.*

I.

Den stora *folkvandringen* kallar man gemenligen den långvariga och vidsträckta krigiska rörelse som blandade den germaniska och romerska världen med varandra, och ur vars stridiga kaos det nuvarande Europas samhällsbildning först utgick. Man talar därvid alltför mycket om krigiska vandringar av *hela folkslag,* utan att besinna de nödvändiga villkoren för en sådan menings antaglighet. Det finnes först och främst en skillnad emellan *vandrande* och *bofasta* folk; det finnes, för det andra, en skillnad emellan själva de *vandrande* folken. *Nomaden* är det vandrande folket. Han kan vara mer

och mindre krigisk; men det är endast *nomaden till häst,* kamperande i vagn eller tält, som kan göra långväga *nationella* vandrings- och erövringståg. I den stora folkvandringen förekomma sådana folk, t. ex. *hunnerna,* vilkas inbrott i Europa efter medlet av 4:e seklet (ett förebud till de sedermera så vidsträckta mongoliska erövringarna) gemenligen räknas för den europeiska folkvandringens begynnelse. Men *germanen,* hos vilken de inre orsakerna till denna världshändelses förlopp och utslag mest äro att söka, var varken ett *nomadiskt* eller egenteligen ett *ryttarefolk;* han var redan i Taciti tid *bofast,* och idkade åkerbruk, ehuru ännu mera boskapsskötsel. Huru skulle då germaniska nationer, *såsom* nationer, så *ofta* och så *vidsträckt* kunnat både ombyta bostäder och grunda välden, som man i tydningen av den stora folkvandringens minnen vanligen har antagit? Utan tvivel har detta i vida ringare mån ägt rum än man sig föreställer. — Man tänke sig till fots framtågande, av hustrur och barn åtföljda folk, ofta på långt avstånd från odlade länder, med vapen i hand sökande sig nya hemvist, och föreställe sig, om man kan, möjligheten för dem att kunna *leva;* då, även i det lyckligaste fallet av segrande framgång, det på ett så långsamt tåg nödvändiga förhärjandet av fiendens land tillika måste bliva ett förstörande av egna hjälpemedel! — Den europeiska jorden har, alltsedan åkerbrukets uppkomst, under växlande välden och namn vida mindre växlat grundstammen av sina särskilda bebyggare än man tror. Undantag ifrån detta det vanligaste förhållandet finnas visserligen; men de kunna — åtminstone alltifrån den tid som nu sysselsätter oss — förklaras ur särskilda och kända orsaker.

Sedan den stora så kallade folkvandringens vågor lagt sig i det övriga Europa, hör man dess sista svall brusa från den då ännu hedniska *Norden* — i *norrmannatågen,* som i synnerhet i 9:e seklet blevo den europeiska världens förskräckelse. De äro en företeelse,

som ligger oss närmare både i anseende till tid och nationalitet. Ehuru till sjöss företagna, hava de med rätta blivit ansedda för en fortsättning av folkvandringsperiodens uppträden; för vilka från början skandinaver ej heller hava varit alldeles främmande. Det samhällstillstånd, varur vikingafärderna utgingo, har blivit av den nordiska sagan med förkärlek skildrat, är i utländska krönikor omtalat, och så vida tillräckligen känt, att ett omdöme däröver med någon säkerhet kan vågas. Vad säger oss denna kännedom? — Att norrmannatågen — genom vilka likväl även länder intogos och riken stiftades — ej voro några *nationella,* utan *enskilda krigståg,* företagna av *den till krig lediga delen av befolkningen,* det vill säga, i synnerhet av *de på krigiskt förvärv hänvisade sönerna i det gamla nordiska hushållet;* vilket med inskränkta näringsmedel ej heller annorlunda visste att försörja alla sina medlemmar. I det gamla Sverige skedde sådana uttåg årligen efter det stora våroffret, under anförande av konungen själv, eller andra, helst ynglingar av kunglig börd, i Norden kallade *härkonungar,* till vilka skaror av en krigisk ungdom sig slöto, för övrigt ingalunda uteslutande ifrån anförarens eget fädernesland. Krigslystne ynglingar från hela Norden ställde sig under en sådan anförares befäl, i mindre eller större antal i mån av hans ryktbarhet. Det nordiska samfundsskicket på denna tid var således ett nödvändigt *krigstillstånd till den övriga världen;* och detta blev endast därföre i norrmannatågen synbarare, fördärvligare, att det övriga Europa *då* redan genom *kristendomen* till största delen hade nedlagt sådana vapen, samt att norrmannatågen voro *hedendomens* protest mot kristendomens även till Norden sig närmande inflytelse. I sig självt var tillståndet gammalt och vida sträckt.

Ty jämför man därmed Taciti så väl bekanta beskrivning, att den här blott behöver i allmänhet åberopas, *om germanernas seder* på hans tid hos de särskilda under

denna benämning av honom sammanfattade folkslag — (han hade även hört talas om *svenskarnas samhällen* — Svionum civitates ipso in Oceano) — så kan man i huvudsaken ej undgå att finna den största likhet. Även hans *Germania* är, genom samma verkningar ur samma orsaker, i ett *nödvändigt krigstillstånd till den övriga världen;* och han skildrar det ej utan en aning av Roms från detta håll hotande fara. Denna fara var gammal. Roms hävder tala tidigt om de sedermera allt fruktansvärdare inbrotten av krigare från vad romaren ansåg för *Norden,* — krigare, visserligen med särskilda nationella benämningar och av olika ursprung, såsom *galler, cimbrer, teutoner,* men ej sällan — och i den sista kejsaretiden allt mera — tydligt nog bestående av skaror, i det hela utan egentlig nationalitet, om också av *pluralitetens* beskaffenhet (som visserligen merendels var i ett eller annat avseende germanisk) eller av *anförarnes* börd de uppträda under nationella namn och även sinsemellan utmärka sig genom sådana, samt ofta föra kvinnor med sig. Det är de *germaniska härkonungarna med deras krigiska följen,* som försöka sig mot det romerska riket och slutligen förstöra det. Detta — och därigenom förberedes den så kallade *folkvandringens* utslag — sker sedan Rom självt, i sitt civiliserade förfall, till eget förment försvar upptager, för lön dels av *sold,* dels av *land, det germaniska härväsendet inom sitt eget sköte.* — Karl den stores efterföljare tvungos sedermera till samma för det *frankiska*[1] riket fördärvliga politik i avseende på *norrmännen.* — I det *romerska,* där barbarernas besoldande och belänande under århundraden fortgått, blev den slutliga verkan därav en fullständig *militärisk ockupation,*

[1] Frankerna själva voro ej mer en *nation* än de flesta övriga i folkvandringen uppträdande skaror av förbundna krigare. En del av dem hade, innan de vände sina vapen mot romarne, varit i romersk sold. »Les franks n'étaient point un peuple, mais une confédération de peuplades anciennement distinctes, différant même d'origine, bien que toutes appartinssent à la race tudesque ou germanique.» *Lettres sur l'histoire de France* par AUGUSTIN THIERRY. 6:e ed., Paris 1839.

så *inifrån* som *utifrån,* av de västromerska länderna genom det övermäktiga *barbariska soldatståndet;*[1] i vilket vi likväl ännu kunna igenkänna *sönerna* — i synnerhet de yngre sönerna — *ur det gamla germaniska hushållet,* som utgått att taga sin del av världen i besittning.

II.

I betraktandet av *kvinnans* villkor komma vi inom ett annat, högre gebit än styrkans och den naturliga maktens. Hennes inträde inom samhällsordningens område — egenteligen det *första* beviset av vördnad för den *svages rätt* — är *därföre* den viktigaste inre epok i mänskliga samhällets historia, emedan det innebär ett *förädlat begrepp av själva den mänskliga personligheten.*

I *Orienten,* dit *polygamien* och det därmed merendels förenade *konkubinatet* av ålder hör, var kvinnan, och är oftast ännu, en lägre varelse; och även hos *greker* och *romare* (ehuru mindre hos de senare än de förre) förblev hennes ställning alltför underordnad. Tacitus finner denna ställning redan högre hos de hedniska *germaner,* vilkas hustrur till och med följde sina män i striden för att uppmuntra dem, läka deras sår och även giva råd, som av desse ej föraktades; ty, säger han, »de tro något heligt och profetiskt innebo den kvinnliga naturen».[2] Vad sådana seder också i hemmet må hava verkat till lindring av kvinnans öde — en lindring som i allmänhet ej synes ha varit stor (man *rövade* eller *köpte* ännu alltid sin brud); visst är att både folkvandringens och sedermera norrmannatågens krigare utmärkte sig genom en ganska rå behandling av det svagare könet ibland de beseg-

[1] Också förlorade ordet *barbar* från denna tid sin förnedrande bemärkelse. I de erövrande germanernas lagar är *Barbarus* en hedrande benämning i jämförelse med *Romanus.*

[2] Inesse sanctum aliquid et providum putant.

rade; så att, om det är ur den *nordiske kämpen* som den *kristelige riddaren,* enligt mångas förmening, uppstått, denne åtminstone ej i detta avseendet har att åberopa synnerligen berömliga anor.

Emellertid är det ostridigt att den största inre förändring som ännu med mänskligheten timat, nämligen det i *kristendomen* utur och över förgängligheten framgående *odödeliga personlighetsbegreppet,* och allas delaktighet däruti, vilket gav varje mänsklig varelse ett värde som i och för sig självt böd aktning, också blev den som mer än något annat förädlade *kvinnans* förhållande till mannen.

Kyrkan blev förvararinna av kristendomens hugsvalelser; och man kan ej misskänna hennes välgörande kraft och verkan till förlossning ur *allt* slaveri — emedan, såsom hon ock lärde, *Kristus förlossat alla;* — om än hennes bemödanden i mer än ett avseende motverkades och bundos — i början av den *antika familjens* beskaffenhet, i vilken slaveriet var inhemskt, — sedan av den *feodala familjen,* som blev medeltidens första samhällsform, och på vilken vi måste kasta en blick (fastän nödvändigt inskränkt till de stora och allmännaste dragen), både för att förstå kyrkans verkningar och de hinder hon hade att bekämpa.

Antiken hade *gått utöver* det husliga samfundet, och på detsamma byggt stater av stor styrka, fastän närmast blott för en i förhållande till det hela *ganska inskränkt klass av politiskt berättigade,* eller de i full mening *fria.* Medeltiden *återföll* till *familjen* såsom statens uttryck; ehuru familjen tillika hade fått en *krigisk* betydelse. Dess begrepp utsträcktes, i följd av ett slags fiktion, till *hela* samhället. Denna fiktion är *feodalsystemet,* eller staten betraktad såsom *det kungliga hushållet, — detta* åter fattat efter förebilden av *härkonungarnas krigiska hov, —* med *konungen* i stället för husbonde, med *vapenbrödraskap* i stället för släktskap, med *vasallskap* i stället för

tjänst, med *län* i stället för underhåll och lön. Så uppkommer en kedja av underdånigheter, vilken överallt omfattar personen såsom *länsman*[1] och egendomen såsom *län,* men vars första länk utgöres av *konungens män* — ursprungligen ett hov av kämpar och krigare, det gamla militäriska *maison du roi* — men vars fortsättning hela feodalförfattningen är. En *fiktion* ha vi kallat detta system, emedan dess *enhet* i *konungens* person, med vasallernas växande oavhängighet, allt mera försvann; vilket likväl ej hindrade systemet — och *detta* är dess enda *progressiva* sida — att fullfölja denna imaginära enhet allt högre upp. Över konungarna ställde det snart *kejsaren,* med anspråk av överlänsherre, emedan *Rom,* vars namn han åter bar, hade behärskat världen; över *all världslig överhet* sluteligen, såsom ett slags överste länsherre, *påven,* Kristi ståthållare; emedan all överhet är av *Gud:* — med vilket sista steg systemet, nu inkommet på *annan* grund, även bröt sig; såsom kejsare- och påvemaktens strider visade.

Feodalsystemet är, genom den blandning av *frihet och ofrihet* som genomgår det, svårt att bestämt uppfatta, och i allmänhet en ganska sammansatt företeelse. Samhällsformen är varken den tid eller den skådeplats, som nu sysselsätta oss, uteslutande egen. Man finner liknelser därtill hos nästan alla erövrande folk som ur hushållet hämtat den monarkiska principen och krigiskt utvidgat den. Uti det största bland de nystiftade rikena, det *frankiska,* vann, i detta rikes splittring, systemet, med länens *ärftlighet,* sin egentliga utbildning och spridde sig därifrån vidare. I det *södra* Europa motarbetades det av de här tidigt betydliga städerna. *Norden* kände det till principen, men blev främmande för dess utveckling; ehuru feodalismen även här ej var utan sin återverkan.

[1] Det är bekant, att i den feodola terminologien *homo* är liktydigt med *vasallus.*

Ur *kriget* hade den utgått. Efter erövringarne minskades i allmänhet de *frie krigarnes* både villkor och antal. Ur en blott militärisk synpunkt föreställer systemet: *befälets fortgående inkräktning på gemenskapens rättigheter.* Också förföll *fotfolkets* betydenhet. Den dyrare tjänsten till häst, som var företrädesvis *hovtjänst* (varföre i vår medeltids handlingar *hovman* och *ryttare* betyda detsamma) blev den enda ansedda.

För övrigt urskiljer sig systemet uti *trenne* momenter: ett *germaniskt,* ett *romerskt,* ett *hierarkiskt;* vilka åter kunna uppfattas under synpunkterna av *vasallskap, ministerialitet* och de *andeliga länen.* Det första av dessa momenter bidrog att *grunda,* det andra att *utbilda,* det tredje att *upplösa* feodalsystemet.

De bägge förstnämnde löpa på mångfaldigt sätt in i varandra. En skillnad visar sig dock därutinnan, att allt vasallskap var ursprungligen *krigiskt,* liksom även, i germanisk mening, hovtjänsten, varur vasallskapet utgick. *Begreppet om tjänstemannaförhållandet* (ministerialiteten) *i allmänhet* hämtade germanerne däremot från *romrarna* och närmast ur det romerska hovet och de där införda tjänstebefattningar; vilka befattningar — ehuru grundade på en verklig *fördelning* av de offentliga ärenderna efter dessas olika beskaffenhet — dock däri sammanträffade, att även deras högsta innehavare voro det kejserliga *husets* eller *palatsets tjänare.* Att i de nya rikena det *kungliga hushållets förste tjänare*[1] *blevo de högsta värdigheter i staten,* var en barbarisk översättning av detta förfinade despotiska förhållande, som sedermera

[1] Drots, marskalk o. s. v. *Major domus* eller hovmästaren var den förnämste. »On vit alors les chefs, les principaux du moins, rois ou autres, se former un cortège, un palais, sur le modèle du palais des empereurs romains. La multitude et les titres des officiers et serviteurs de tout genre qui apparaissent tout-à-coup dans la maison des grands barbares, ne sont explicables qu'à celui qui connait l'organisation du palais impérial.» Guizot, *Cours d'histoire moderne,* Paris 1843, IV: 353. Men i dess barbariska hov var all hovsyssla, evad namn den ock bar, så vida den ej var av andlig beskaffenhet, tillika krigisk.

på mångfaldigt sätt yttrade sin inflytelse på allt förhållandet emellan *herre* och *tjänare*. Germanerna fattade det såsom en familjeavhängighet i *deras* mening. Allt *tjänstförhållande,* varigenom man blev en *annans* man, var i deras tanka detsamma som *ofrihet*. Också behöll det feodala statshushållet spåren av den gamla barbariska husfaderliga egendomsrätten över familjens medlemmar. *Varje vasall var sin länsherres man*. Det var åtminstone ett tekniskt uttryck för detta förhållande: ehuru *vasallskapet* ej ansågs skada den personliga friheten, emedan det hade sin första grund i fria krigares åtagna lydnad emot en anförare, med vilken de sedermera delade makt och heder. Så visar sig den feodala avhängigheten förenlig med både *adel, frihet* och *ofrihet*. Adelskapet räcker så långt som befäl och vapenkamratskap med konungen; friheten så långt som vapnens ära och rättigheten att ständigt bära dem; längre ned är allt ofritt, och blev det allt mera. Massan av folket var i de romerska länderna, redan före erövringen, av den kejserliga despotismen bragt i ett tillstånd av *livegenskap*. Men denna lott träffade sedermera även mången, arm och försvarslös bliven, ibland erövrarna själva; ehuru han, eller hans förfäder, från början även fått sin fria egendomslott sig tilldelad, men vilken under dessa våldsamma tider kom i en mäktigares hand.

De *andelige* skulle till det feodala samhället befinna sig i en egen ställning. I början var denna gynnsam för deras makt, därigenom att samhällets *alla fredliga* angelägenheter mycket snarare hopades på dem, som de voro de förnämsta arvingarne av den *romerska* odlingen, och tillika i sig själva *helgade* personer. Därav *biskoparnas* tidiga politiska betydelse; också vitsordad därigenom att de såsom *kanslerer* inträdde i det kungliga hushållet. All *civil* makt blev väsenteligen, i sina förnämsta grenar, en *andelig*. Allt *kansli,* all *administration,* all *finans* äro ur *prästernas* hand utgångna i det nyare världsliga samhäl-

let; och på *lagstiftning* och *lagskipning* ha de haft det viktigaste inflytande.[1]

Men huru skulle en till sin princip så olika och i sig själv högre makt, nämligen den *andeliga,* kunna bibehålla sig i fredlig samverkan med feodalsystemets råa krigiska *avhängighet* så till *person* som *egendom?* — Även kyrkans egendom var *län,* och betraktades med kleresiets stigande politiska betydenhet allt mer såsom *världsligt län.* Den världsliga avhängigheten sträckte sig därigenom allt mer till kyrkans personer, och förde, med maktens lockelser, till ett allt djupare kyrkans fördärv. — *Då lösryckte henne påven Gregorius VII från det världsliga samhället och ställde henne på egen grund.* Såret blödde ända till rötterna av familjelivet. Så fullständigt hade de feodala avhängigheterna genomträngt detta i alla riktningar, att brytningen blev en skilsmässa både från det världsliga samhället och familjen. Men kyrkans *självständighet* blev hennes *överherrskap;* och *hierarkien* var stiftad.

Vilka hinder kyrkans *kristeliga verksamhet* skulle möta i det feodala samhället, är klart genom betraktelsen av detta barbariska samhälles natur. Därföre visar sig utslaget av denna verksamhet gynnsammare i de länder, där feodalismen i sin utvecklade gestalt *aldrig* hann bliva hemmastadd; såsom fallet var i *vårt eget fädernesland.* Ja, det synes såsom har kyrkan lyckligare kunnat bekämpa hedendomen och dess överlevor, som så sent i Norden veko, än feodalismens förlamande inflytelser, där dessa hade blivit härskande. Allt erkännande av rät-

[1] De äldsta germaniska lagar voro *stamlagar;* och sådant har även varit upphovet till våra gamla *landskapslagar.* Enligt germaniska rättsbegrepp skulle var och en dömas efter den lag, under vilken han var född; och att detta även var regeln där germaner av olika stammar sammankommo, därpå har man uttryckliga intyg. I de *Ripuariska frankernas lag* heter det, tit. 31, § 3: »Hoc autem constituimus, ut intra pagum Ripuarium tam *Franci, Burgundiones, Alamanni,* seu de *quacunque natione* commoratus fuerit, in iudicio interpellatus, sicut *lex loci* continet ubi *natus* fuerit, sic respondeat.» De *andeliga* gjorde först *allmänna* rättsgrundsatser gällande.

förbud. Redan ett bevis, att kyrkan under hennes form alltför snart hade blivit sin egen uppgift otrogen.

Ibland allt det som — i trots av både feodalism och hierarki — det *tredje ståndet* hade att sig tillkämpa, voro främst den *kristliga familjens rättigheter;* vilka ej tillerkändes *tjänaren* i den lägsta graden av hans förnedring.

III.

Ett stånd är i själva verket ännu *intet* stånd. *Ständen* uppstå genom en *fördelning* av de *politiska rättigheterna,* enligt uppkomsten av dessas besittning eller sättet av deras utövande. Ständen bestämmas först genom deras politiska förhållande till varandra; ty delaktighet i de politiska rättigheterna gör *ståndet.* Därföre kan om det *tredje ståndet* först talas, sedan det erhöll sådana, och om vi redan förut nyttja benämningen, så är det med avseende på det slutligen vunna målet.

Av samma skäl kan om en *adel,* såsom *eget* stånd, först fullständigt bliva fråga sedan den i *prästerskapet* fick sin politiska motståndare. Och med det sistnämnda har därföre den *egenteliga* ståndsbildningen börjat. Den har yttrat sig såsom en strid emellan den *andeliga* och *världsliga* makten. Ty i varje av de särskilda ständen har en princip varit verksam, som en gång sökt att bemäktiga sig *hela* samhället, — men just därigenom framkallat sin motsats. Så var *feodalismen* företrädesvis det *adeliga,* — *hierarkien* företrädesvis det *prästerliga* samhället. Det företrädesvis *borgerliga* samhället hörer till *våra* dagar, och dess princip kunde, i motsats till det *adeliga* och *andeliga,* kallas det *borgerliga — endast på förmögenheten* grundade — *frälset.* Men även *detta,* som nu redan har *sitt ofrälse* (de *obesutne*) sig motsatt, begynte med att i strängaste mening självt vara *ofrälst;* och måste göra *samhälle för sig,* innan det tillkämpade sig först plats, sedan seger inom staten.

rod, snart behärskade hela Nordens handel; under det de *nederländska städerna* mera var för sig utbildade sig och blevo mellanplatser för Söderns och Nordens varuutbyte. De *lombardiska* och *rhenska stadsförbunden* uppkommo däremot mer av politiska än merkantila anledningar.

Man skall anmärka att dessa *stadsförbund* redan förutsätta de särskilda städerna. Så förhåller det sig ock. *Städernas uppkomst,* nämligen såsom *fria korporationer,* lossade ur feodalväldets bojor, gynnades huvudsakligen av trenne omständigheter: först av den *andeliga maktens* ursprungligen *fredliga karaktär;* varföre alla sådana yrken och näringar först flyktade under dess skugga; sedan av *hierarkiens* och *feodalismens strider;* sluteligen av *konungamaktens kamp med dem bägge.* Dessa orsaker ha verkat gemensamt; men likväl den *första* nästan ensam i den skandinaviska Norden, där allt borgerskap (där det ej var, såsom i sjöstäderna, *tyskt*), i allmänhet obetydligare, mest förenade sig omkring *biskopssätena;* den andra i synnerhet i *Italien* och *Tyskland;* den tredje förnämligast i *Frankrike.* I *England* blev, genom den norrmanniska erövringen, kronans makt med ens så stor, att vasallerne själve behövde städernas bistånd; i *Spanien* verkade både striden med och exemplet av *morerna.* För sin självständighet såsom fria korporationer (i södra Europa återupplivade den till politisk betydelse bibehållna romerskt-municipala former) ha städerna överallt mest haft sig själva att tacka. De ha överallt, under mer och mindre gynnande omständigheter, tillkämpat sig den, så väl mot adeln som mot kyrkan, vilken ofta ej mindre än adeln visade sig mot deras friare utveckling fientlig.

Egen jurisdiktion, administration och *polis* blevo städernas politiska förvärv. Och alla dessa grenar av styrelsen ha utur stadssamhällena, mera utbildade, ingått i *staten;* sedan kyrkan, som först till en stor del tagit dem i

sin hand, snart, såsom hierarki, blev förhatlig, dess *jurisdiktion* och *finanser* allt mer tryckte det världsliga samhället, och dess *polis* ifrån 13:e seklets början hade blivit *inkvisition* mot kättare. — Till detta hierarkiens försvagande hade dessutom bidragit upplivandet av den *romerska rättens* — även kallad *kejsarelagens* — studium, som, med sitt oinskränkta begrepp om monarkiska rättigheter, arbetade i konungamaktens intresse och fick en mäktig inflytelse på hela den civila lagstiftningen.

Sedan stadskorporationerna begynte utveckla sig, ser man i städerna flera klasser av folk, — även *adel;* i synnerhet uti Italien, där adeliga familjer ställde sig i spetsen för de inre faktioner, som snart delade städerna. I allmänhet tillägnade sig i början de ansenligare släkterna, såsom ett *patriciskt* stånd, uteslutande de *magistrat* och *råd* tillhörande rättigheter. Med stadskorporationernas demokratiska riktning kunde detta förhållande ej äga varaktighet. Förr eller senare — överallt innan slutet av 14:e seklet — ser man i städerna revolutioner, varigenom det lägre, *plebejiska* borgerskapet — *hantverkarne,* redan förut inom sig organiserade i *skrån,* — tillkämpa sig delaktighet eller till och med största inflytelsen i stadsregementet; liksom de från början utgjorde en huvudsaklig del av dess *försvar.* Ty allt var här *beväpnat.* Befästningskonsten övade sig på städernas murar. I städernas skyttegillen fick, efter krutets uppfinning, skjutgeväret sitt första bruk, och ett därmed utrustat fotfolk ställde sig emot den enskilda ridderliga tapperheten.

Så höja sig med ömsesidigt bistånd allt mer de *tjänande,* de *ofrie.* Ty ur *ofriheten,* och till största delen ur den lägsta ofrihet, — ur en samhällsklass som ej ens hade sig den *kristliga familjens rättigheter* fullständigt tillerkända — äro stadssamhällena *i en stor del av Europa* utgångna. Därföre innehålla de *fribrev,* som de genom uppror eller köp förvärvade av länsherrarne, ofta

uttryckligen rätten för borgerskapet att *bortgifta sina barn, förfoga om sin förmögenhet och själve ärva.* Men oaktat sådana fribrev blev feodalismens fiendskap mot städerna outplånlig; redan därföre att de öppnade *fristäder.* Ty liksom det under en feodalherre i allmänhet hette: att *luften gör egen,* d. v. s. att blotta vistandet berövade den, som ej redan hade en herre, friheten; så hette det i stadssamhället: att *luften gör fri,* och den livegne, som dit tagit sin tillflykt, blev det vanligen, åtminstone efter natt och år.

Snart fattades *lantfolket* av samma rörelse. Bevis: de stora, även i form av *förbund* utbrytande *bonduppроren* i det västliga och mellersta Europa under medeltidens sista period. Städerna förvärvade i allmänhet politisk *ståndsrätt.* Lantfolket återkastades i sin obetydlighet, med undantag av de länder, där — såsom i *Skandinavien,* i *Alpernas dalar,* i *Tyrolen,* i *Würtemberg* — ett *fritt bondestånd* förut fanns och bibehöll sig.

Gemensamt kan man kalla hela denna riktning, varigenom den i det hedniska hushållet fullkomligt *rättlöse tjänaren* förvärvade *juridiska* och även delaktighet i *politiska* rättigheter, för det *tredje ståndets* rörelse.

Så föreställer hela medeltidens samhällsarbete en *upplösning av den gamla hedniska familjens efterlämnade barbari.*

Det politiska resultatet av detta arbete var *stånden,* — *privilegierade* (såsom ett slags stater i staten) av *konungamakten,* sedan *denna* hade blivit uttrycket av den *allmänhet* i *lag* och *styrelse* som utgick ur *medeltidens* särskilda lagar och samhällsformer, och som grundade den *moderna staten.*

De privilegierade ståndens upplösning har blivit den *nyare tidens* samhällsarbete.

TAL PÅ SVENSKA AKADEMIENS HÖGTIDSDAG 1844

Den 20 dec. 1844.

Svenska akademien är en konungslig stiftelse. Den delar äran av ett sådant upphov med flera närbesläktade inrättningar för vettenskap, vitterhet och konst, så inom som utom fäderneslandet; och utan tvivel tog stiftaren själv närmaste mönstret för densamma ifrån en nation, som i bildning, smak och belevenhet då redan i ett århundrade hade givit lagar åt Europa. Likväl är den icke blott en efterhärmning, utan däri egen, att den konung, i vilken den vördar sin upphovsman, var ett snille, som ej kunde avhålla sig ifrån att själv beträda den tävlingsbana, som han för sitt lands vittra snillen öppnade, och ibland dem genom naturlig överlägsenhet var större än på tronen såsom konung. I en tidpunkt, då han redan ej för sig kunde dölja, att hans första och största politiska uppgift — enighetens återställande ibland ett djupt inom sig söndrat folk — oaktat det glada sken som spridde sig över hans första regeringsår, var förfelad, uppreste han detta de svenska sånggudinnornas tempel. Hit — så tycktes han hava trott — skulle splitet ej tränga sig, här faktionernas röst ej höras. Var ock det närvarande åt dem offrat, skulle de väl våga att antasta föremål, som för varje svenskt hjärta borde vara heliga: fäderneslandets egna stora minnen? För dem hade konungen uttalat sin egen förtjusning; till dem hänvisade han företrädesvis den svenske talaren och skalden; kring dem borde åtminstone

alla svenska hjärtan förena sig. Dessa minnen borde över tadlet vara upphöjda. De voro redan färdiga för odödligheten. Sådan var hans stora tanke.

Låg i denna tanke likväl ej en viss obestämdhet, kanhända en motsägelse, som synes hava undfallit honom själv? — Det finnes inga *färdiga* minnen; intet, vars räkning med eftervärlden är för alltid avslutad. Varje levande släkte känner sig till sina föregångare stå i ett eget förhållande. Ju mer framtiden utvecklar sig, ju mer belyses, ja förändras till sin kraft och verkan det förflutna. Så göres historien oupphörligt ånyo, ej blott i framskridande, utan även i tillbakagående riktning. Sådant är mänskliga sakernas stora sammanhang.

Må man ej därför tro att de stora minnena bero av stundens växlande småsinne. Därigenom äro de stora, därigenom odödliga, att deras verkan är ständigt levande och ny på varje eftervärld, och att denna verkan tillika ständigt *renar* sig själv och allt mer utgår ifrån det *sanna*, ej det blott tillfälliga och skenbara, i deras tillvaro. Men så stor är kraften av detta sanna i storheten, att det minsta grand därav — om ett sådant uttryck tillåtes — är oförstörligt och framgår med segrande glans utur alla de dimmor, varmed både personens egna fel för övrigt och tidens fördomar kunna omgiva det. Merendels sammanhänger det ofullkomliga hos bägge, och yttrar sig hos betraktaren endera i ett lov eller i ett tadel utan omdöme och mått. Båda dessa äro av samma natur och byta därföre ofta gestalter. Den tomma ordstål, som behagar sig själv med att strö sitt glitter över store mäns stoft, lever på samma fåfänga som kanhända under andra omständigheter vore färdig att svärta deras minnen.

Stiftaren av detta samfund har ej fruktat eftervärldens dom. De rika underrättelser, som han själv om sin regering efter sig lämnat, vittna därom; och han visste väl att det var i hävdatecknarens, ej i lovtalarens hand de skulle falla. För egna fel och misstag hade hans blick ej förbli-

vit tillsluten. De hade fört honom på en bana, där han slutligen hade att välja emellan återgångens och framgångens fara. Han valde den senare; emedan återgången skulle satt både konungamakten och rikets självständighet i en ännu högre grad på spel. Valet var svårt; men det var en stark själs. Vilket offer det krävde, låg ej utom gränsen av hans föreställningar. Han blev det själv.

Att genom fruktan och medlidande rena de mänskliga lidelserna, däri satte de gamle sorgespelets bestämmelse. Vårt fäderneslands historia, så rik på skakande tragiska uppträden, har ofta varit ett sorgespel i verkligheten. Likväl hava lättsinnet, käbblet, bitterheten alltför mycket kastat dessa stora tragiska minnen emellan sig, känslolösa för deras varningar. När skola sådana det förflutnas skådespel rena lidelserna hos Sveriges söner? Så frågar den blodiga skuggan av en snillrik, en lysande, men olycklig svensk konung.

Gustav III:s smak var bildad efter fransyska mönster, och enlig därmed var i det hela verkan av hans tidevarv på svenska vitterheten. Själv var han dock, även i detta avseende, och kanske mer än han själv visste, upphöjd över härmningen. I den förmåga som inom diktens rike är, om ej ensamt den skapande, dock likväl närmast med denna besläktad, men hos Gustav III alltför mycket sträckte sitt inflytande även inom handlingens område, uti inbillningskraftens makt, eld och djärvhet, var han alla sina skalder, talare och konstnärer överlägsen. Därav den dragningskraft, som han utövade på dem alla utan undantag, även på dem, vilkas fält var honom mera främmande, eller ej låg inom gränsorna av hans egentliga tycken. Han var deras sol, med egnare glans än den, som från tronen utgick. Ingen av dem, med än så olika tänkesätt, har sett detta ljus släckas, utan att sakna sin levnads stjärna. Därav deras outplånliga kärlek för hans minne. Denna kärlek skall ej dö med dem som ännu

erinra sig solskenet av hans dagar, — även på min barndom föll dess ljus: — den skall ej slockna med de snart föråldrade hjärtan, i vilka den ännu klappar. Den har ett större rike. Ty att Gustav III brann för svenska äran är ett fel som hans fiender ej skola behöva att förlåta honom.

Vi ha redan yttrat, att det alltid mera blir en from önskan än en möjlighet att avskilja vitterheten från det stora allmänna livet, för att åt den försäkra en egen fridlyst plats. En sådan fridlyst plats gives; men den kan av inga yttre hägnader omgärdas. Skulle väl den själ, som fått sångens eller talets himmelska gåva, kunna tillsluta sig själv för mänsklighetens, för fäderneslandets väl och ve? Har den ej fått sin stämma för att höja bägges känsla till de rymder, där hopp och förtröstan bo?

Också har ingen stor politisk välvning inträffat i något folks öden, som ej medfört en brytning i dess vitterhet. De medborgerliga och de vittra brytningarna sammanhänga, utan att därför vara helt och hållet samtidiga. De senare äro ett betraktelsens verk, som fordrar ett visst avstånd från händelserna. Det är en utveckling av tänkesätten, som, ehuru redan medverkande i de yttre förändringarna, likväl först efteråt kommer till full klarhet.

Förändringarna i ett folks vitterhet kunna betraktas under tvenne synpunkter — i avseende på *formen* — och i avseende på *innehållet*. Den förra kan tagas och tages ofta nog av främmande mönster; det senare måste åtminstone i något hänseende vara hemväxt: första fröet må vara inhemskt eller främmande. Vad svenska vitterheten angår, så är det välbekant att, vid en viss tidpunkt, den länge hos oss ostörda vördnaden för fransyska och till en del engelska mönster avbröts genom den inflytelse som det stora och omfattande av Tysklands litteratur begynte utöva på Europa, och ej minst på oss, såsom varande germaniska stamförvanter. Det var redan i visst

avseende en återgång till sig själv. Också var denna förändring hos oss samtidig med en nylivad kärlek för våra nordiska fornminnen, i så många avseenden gemensamma för den germaniska stammen. Så begynte en ny, ännu ofullbordad, gestalt av vår vitterhet att göra sig gällande, vilken jag, med avseende på det bästa i dess strävande, ville kalla den *fosterländska* eller *nationella.*

Med en nationell vitterhet kan ej meningen vara, att dess ämnen endast skola vara fosterländska. Det kan i vitterhetens rike — dess bättre! — icke införas något prohibitivsystem till förment upphjälpande av inhemsk näringsflit. Det sköna, det stora, det ädla är, evar det finnes, varje snilles rättmätiga egendom, som förstår att tillägna sig det. Om vitterheten även är ett uttryck av en nations tänkesätt och seder, så kunna väl dess alster svårligen i någon tid undgå att bära färgen därav, även om både ämnet och mönstret för behandlingen äro främmande. I valet av bäggedera rättade sig t. ex. Ludvig XIV:s tidevarv efter antiken, eller trodde sig i sina klassiska verk bildat efter dess föresyn; men till all den beskaffenhet, som kommer av seder och tänkesätt, äro dessa klassiska verk rent fransyska, och hemma i Versailles och Paris, men varken i Rom eller Grekland. Man inser likväl lätt, att därigenom en omotsvarighet uppstår, i vilken ämnet strider emot behandlingen, och tvånget kännes. Den sant nationella, men tillika intet skönt uteslutande riktningen av vitterheten löser detta tvång. Innehållet känner sig fritt emot formen; och denna bestämmes enligt ämnets natur. Säkrast och lyckligast gör sig utan tvivel den naturliga frändskapen emellan uttryck och sak gällande uti fosterländska ämnen. Men dessa kunna numera minst inskränkas efter statistiska landamären. De anslås allt mer efter sympatier mellan folken, efter släktskaper, seder, gemensamma behov och minnen. Så börjar även en betydelsefull gemensamhet att bilda sig emellan de skandinaviska folken, både i vettenskap och

vitterhet, och är den sista märkliga företeelsen inom det gebit, på vilket vi nu kastat en blick.

Sammanhanget emellan folkens politiska liv och andan av deras vitterhet var den synpunkt, från vilken vi utgingo och som vi sökt rättfärdiga. Vad hjälten, vad statsmannen betyder även i vitterhetens hävder, är därigenom i allmänhet antytt. Vad oss angår, visste *vi* ej värdet av denna sanning genom intyget av hela vår historia, våra dagars erfarenhet skulle hava lärt oss det. I Nordens senaste historia står *en* man främst; och eftervärlden skall ej blott åt honom bevara platsen, utan på densamma befästa honom. Med allt vad han betyder i sitt fordna fäderneslands hävder och uti Europas, för *oss* är han viktigast, såsom den store grundläggaren av en ny framtid. Denna ärofulla bana ligger nu för oss, nyss lyktad. Sorgen, vördnaden, kärleken, tacksamheten omgiva den. En undransvärdare hava få dödlige tillryggalagt. Likväl ligger det mest beundransvärda av denna bana varken i dess skiften, eller i dess glans, eller i dess lycka, förlängd ända till gränsen av mänskliga dagar, utan i hela sammanhanget av en stor levnad, vilket fullkomligt blott uppenbarar sig för den djupare betraktelsens blick. Det finnes framtidsgestalter i historien, däri igenkänneliga, att de småningom växa i människors sinnen, men så mycket säkrare där förvärva sig en evärdelig och orubblig besittning, ehuru de, mer än andra, i början varit utsatte för olika omdömen. Det kommer därav att de göra avbrott i de gamla traditionerna och för folken öppna nya banor. De sättas därigenom i nödvändighet att, mer än andra, vädja till framtiden. Men också är framtiden deras bundsförvant och vän; och deras tro på densamma är bästa beviset på deras egen medvetenhet av ädla avsikter.

Karl Johan, på Sveriges och Norges tron, har lämnat mig dragen till denna så ofullkomligt utkastade bild, som tvenne folks erkänsla skall fullborda. Dyrare

underpanter på sin kärlek för sina rikens väl har ingen furste lämnat. Därföre har han ock, utan fruktan, åt *Rätt* och *Sanning* kunnat lämna befästandet av den makt, som endast på förtroendet till folkens självständighets- och frihetskänsla först kunnat grundas.

Den framtida hävdatecknaren skall därav förstå, huruledes, under en för Norden ursprungligen främmande hjälte, vår vitterhet tog både till form och innehåll en mera fosterländsk riktning. Och Svenska akademien, då hon uttrycker sin djupa kärlek och vördnad för Fäderneslandets Välgörare, förenar därmed tacksamheten för den store Konung, som tillika var hennes egen.

OM VÅR TIDS
INRE SAMHÄLLSFÖRHÅLLANDEN
I SYNNERHET MED AVSEENDE PÅ FÄDERNESLANDET

Tre föreläsningar ur den hösten 1844 i Uppsala föredragna historiska kurs

FÖRORD

Olika berättelser om innehållet av dessa föreläsningar hava föranlåtit mig att utgiva dem, mera utarbetade, än de i det första korta, muntliga föredraget kunde bliva. För vikten av de frågor, med vilka de sysselsätta sig, må de även i sin närvarande form anses allt för korta; och detta är säkerligen ej den enda av deras ofullkomligheter.

Emellertid torde de i någon mån tjäna att utreda de förhållanden, som varit deras föremål. De må tillika gälla såsom ett slut på de i Bihanget till Litteratur-bladet började artiklar.

E.G.G.

DEN 17 OKTOBER

Det är fem och tjugu år, sedan jag på detta rum hade den äran att tala till en samling av åhörare och lärjungar, ibland vilka Sveriges och Norges nuvarande konung, då de förenade rikenas kronprins, hade värdigats taga plats. Det är fem och tjugu år sedan; — och den syn, som i dag här åter möter min blick och förbinder gamla minnen med nya, dyra förhoppningar, är i allt avseende ägnad att röra det innersta av mitt väsende. Jag får taga edert överseende i anspråk, M. H., om jag ej skulle kunna svara mot de fordringar, som både tillfällets och ämnets vikt mig ålägger.

Huru ofta har ej under den förflutna tiden kretsen av lärjungar omkring mig förändrats! Den gamle universitetsläraren har tillbragt sitt liv bland ständigt unga, men ständigt växlande släkten. Hans bana har sina stora belöningar, men ock sina stora förluster och saknader; och det lärda garnisonsliv, som han förer, kan svårligen undgå att slutligen ingiva honom en djup känsla av *ensamhet*. Han behöver, för att kunna upprätthålla sig, att själv läskas av en droppa ur ungdomskällan, ur denna inre, eviga ungdomskälla, som är lika vederkvickande för alla åldrar, men smakar ålderdomen bäst. Lyckligtvis bör den ej vara från honom avlägsen. Ty äger vetenskapsmannens liv något företräde, så finnes det däruti, att han genom sitt kall är hänvisad på den livgivande betraktelsen av det oförgängliga, det evärdeligt unga, som genom ingen växling försvinner, utan ur livets erfarenhet allt klarare bör framgå.

Mine åhörare äro ej mer desamma som fordom. Jag själv är ej mer densamme; — ett fjärdedels århundrade går över ingen människas hjässa och lämnar henne oförändrad. Tiden är ej mer densamma. Jag säger det ej med avseende på de växlande meningarne för dagen. Jag säger det med avseende på tidens egna stora skiften, som mer än någonsin hava rört och röra *allas* intressen, och som lagt mänsklighetens högsta problemer liksom för vars och ens dörr. — Den, som ännu minnes det adertonde seklets slut och har levat med det nittonde intill denna dag: den, som i sin barndoms halvdunkla föreställningar ännu förnam, likt en avlägsen åska, fransyska revolutionens utbrott: den, vars ungdom möttes av dess verkningar, som skakade Europa: den, som i Napoleons upphöjelse och fall varit vittne till de största omväxlingar mänskliga öden synas kunna erbjuda: den, som sedan, efter de stora krigen, har erfarit och med sig känt beskaffenheten av den fred, som därpå följde — en fred som, under tilltagande djup inre oro, mindre har fruktat yttre vapen, emedan den synes ha att frukta det borgerliga kriget: den, som sett och betänkt allt detta, — vad har han ej erfarit, vad borde han ej hava lärt? — levde han även i en vrå av världen, såsom jag levat, och vore även hans egna öden dunkla och obetydliga, såsom mina varit!

Det är det *förflutna,* som kommer att sysselsätta oss. För att bliva lärorik, måste likväl denna betraktelse ej vara främmande för det *närvarande.* Vi vilje därföre begynna med att kasta en blick på detta. Vi kunna ej därvid inskränka oss inom fäderneslandet. Det är angelägenheter, gemensamma för oss, för Europa, för världen, som skola påkalla vår första uppmärksamhet.

Vår tid har varit, mer än någon, utmärkt genom stora yttre välvningar. Det är likväl icke detta, som mest utmärker den, utan ännu mer, att dessa oerhörda, yttre förändringar tydligare än någonsin låta härleda sig

ur inre orsaker. Det är den inre världen, som sviktar i sina grundfästen, i sin tro, sin övertygelse, sitt vetande. Vår tid är en tid, som lider av sina egna tankar. Vill man åter giva ett namn åt den grund- och modertanka, som här vill ut och gör sig väg, och under vars födslovånda världen bävar; så är den ingen annan, än *personlighetsprincipen,* vars inbrytande i *det allmänna politiska livet* vi upplevat.

Det var natten till den 4 aug. 1789, då under den började diskussionen om *människans rättigheter,* entusiasmen hastigt i den fransyska nationalförsamlingen fattade alla sinnen. Adeln uppstod och offrade sina företrädesrättigheter, prästerskapet, deputerade från städer och provinser sina privilegier. Inom några timmar beslötos: avskaffandet av all personlig livegenskap i Frankrike, med alla de territoriala inkomster och rättigheter, vartill den under tiden övergått samt adelns patrimoniella jurisdiktion över sina underhavande: tiondens inlösning, pålagornas likhet, öppen väg för alla medborgare till statens ämbeten, upphörandet av allt tjänstköp, upphävandet av alla exklusiva privilegier för korporationer och skrån. Kort därefter ställdes *Deklarationen av människans rättigheter* i spetsen för Frankrikes konstitution.

Man har sedermera kallat denna märkvärdiga natt för *la nuit des dupes;* och mången ångrade snart nog vad han i första hänförelsen uppoffrat. Själva förklaringen av människans rättigheter, vartill första tanken var hämtad från det fria Amerika, huru obestämd, tvetydig, förvillande syntes den ej vid närmare betänkande! Jag har under mina ögon en senare bekännelse därom, av en man, som med Mirabeau hade deltagit i författandet av ett bland förslagen därtill.[1] Han kallar den »en *barnslig dikt*» (une fiction puérile). — Vad var det då i denna barnslighet, som trängde till alla hjärtan och rörde alla

[1] DUMONT: *Souvenirs sur Mirabeau et sur les deux premières Assemblées Législatives.* Paris 1832, s. 139.

sinnen? Vad var orsaken till detta allmänna deltagande, som avlockar författaren följande bekännelse: »Man kan säga, att allt vad i Europa ej var adel, hade darrat för tredje ståndets öde i Frankrike, och hade känt dess befrielse såsom hela mänsklighetens. Det var människosläktets process mot de härskande och inkräktande klasserna. De osälla händelser, som hava påtryckt revolutionen stämpeln av ett olycksöde, kasta nu en bister skugga även över dess vagga: man blyges, att i sin början hava beundrat, vad man sedermera måste hata: men den opartiske hävdatecknaren bör erinra, att det då för tiden var en allmän jäsning, ett slags yrsel av förhoppningar, och att den entusiasm, som det stora i saken väckte, dövade känslan av oordningar, vilka man betraktade såsom olyckliga tillfälligheter i en nationell triumf.» (s. 135). — Vare det långt ifrån oss, att vilja tillsluta öga och hjärta för revolutionens rysligheter! Men vi kunna ej heller tillsluta dem för det stora steg mänskligheten med detsamma tagit. Vi vända oss med avsky från brotten; men vi hava ej endast förbannelser för dem, som i denna stora sak handlat och lidit för många släkten. Det var den nya tidens födelsetimma. Alltsedan hava ståndS- och korporationsintressen måst vika för högre och allmännare.

Det är en brytning i mänskliga samhället, som vi upplevat. Det *mänskliga* samhället har sent börjat existera. Det fanns ej i de särskilta samhällenas början, och länge ej heller i deras utveckling. *Samhället* synes äldre än *staten,* vilken ej kan tänkas utan *regeringsmakt.* Men i sin *enklaste* bemärkelse är en sådan makt även från det första samhället oskiljaktig, och ej ens *familjen* kan utan den finnas. Denna makt var i det gamla hedniska hushållet oinskränkt hos husfadren, som *ägde* hustrur, barn, tjänstefolk, hans första både egendom och rikedom. Ur överenskommelser mellan sådana husfäder uppkommo de första lagar, och alla gamla lagar bära spår av den

i början oinskränkta husfaderliga makten. En skillnad emellan fadrens makt och myndighet, och *egendomsrätten* (såsom över ett *ting*) synes ha uppstått med den egentliga *slavens* inträde i det gamla hushållet; till vilket han ursprungligen ej annorlunda än i *sonens* gestalt synes hava hört. Men slaven är i hushållet inkommen med *krigets* rätt, och *hans* fullkomliga rättlöshet har först höjt sonens villkor.

På denna det gamla hedniska hushållets beskaffenhet har, över hela jorden, *släktförfattningen* blivit byggd. Man ser släkt vara till släkt, såsom sedermera stat till stat. Den husliga rätten är tillika statsrätt, och inbrott i husfriden, t. ex. konungadöttrars bortrövande, äro forntidens stora krigsorsaker. *Straff* finnes ej, utan genom husfadrens godtycke, eller såsom av prästen förordnat försoningsoffer åt gudarne. Förolämpningar hämnas för övrigt genom *krig*, eller avplanas genom *fredsslut;* och den småningom, husfäderna emellan överenskomna, taxa på de böter, varmed sådana förolämpningar, utan vanheder, kunde avköpas, det vill säga ett på förhand uppgjort, villkorligt fredsslut — är första kärnan till både *kriminell* och *civil lag*, och tillika det första *jus publicum*. Husfädernas i sådana fördrag uppträdande *gemensamhet* är första ansatsen till det *politiska samhället;* i vilket också desse husfäder framstå såsom de ende berättigade. Allt annat är emot dem *ofritt*.[1]

Så hava de *politiska rättigheterna* — vilka bestämmas av deltagande i lagstiftning och styrelse — ej blott varit

[1] Jfr *Det europeiska samhällets begynnelser*, Akademiskt program av E. G. Geijer. Uppsala 1844 (i Geijers *Samlade skrifter, IX*, 1929; *utg:s anm.*). Hela ålderdomens rättsförfattning, från vilken slaven var utesluten, vilar därpå, att slaven ej lagligen kunde hava någon familj. *Servi gentem vel genus non habent* säga romerska jurister. Därav definitionen på *välborenheten: gentem habent soli, quorum parentes nemini servierunt* (börd ha endast de, vilkas förfäder aldrig tjänat någon); varav följer, att ej heller den frigivne och hans avkomma någonsin kunna bli välborne. Den i nordamerikanska republikerna ännu gängse, ur slavstaterna härstammande, fördomen, att slavblodet i än så avlägsna led smittar och förbliver med sin nesa outplånligt, är gammal eller ny hedendom.

Man motsätter den gemenligen *Uppenbarelsen;* till vilken, om den tages i vidsträcktare mening, likväl även hedendomen på visst sätt hör. Uppenbarelse sammanfaller med begreppet om *Under*. Under kallar man, vad av intet föregående kan förklaras. Denna oförklarlighet kan vara skenbar, har ofta nog varit det, och med ökad kännedom försvinna undren. Månne likväl *alla?* Har ej även *vetenskapen* sina under, beundransvärdare, ju mer de betraktas, ju nogare de undersökas. Det finnes sådana outplånliga under; och även naturvetenskapen har måst erkänna det. Att i naturen intet språng finnes, utan att där det ena utvecklar sig ur det andra, har varit den moderna naturkunskapens första allmänna förutsättning. Den har funnit sig nödsakad, att allt mer inskränka den. Den gäller *inom* de särskilta gebiten av naturen, var för sig tagna. Den gäller ej *emellan* gebiten. Emellan varje är ett språng, en ny begynnelse, som endast ur sig själv kan förklaras. Så är det en omöjlighet att ur den *oorganiska* naturen härleda den *organiska*. Livets lagar kunna allt tydligare ådagaläggas och i sitt sammanhang utforskas. Självt låter det sig ur ingen yttre orsak härledas. Det är och blir ett under, — och såsom allt, som endast ur sig självt är förklarligt, en avglans av det gudomliga. Därföre har hedningen i *livet* dyrkat Gud, såsom Guds uppenbarelse i naturen.

Men lika omöjligt det är att förklara *livet* ur det *livlösa,* lika omöjligt är det, att härleda *det sig själv medvetna* ur det *medvetslösa,* om även levande; eller att förklara förnuftet såsom en naturprodukt. Det uppgående medvetandet av *förnuftet* såsom *över* naturen, är tillika medvetandet, att *Gud* är *över* naturen, såsom sådan med sig själv den ende, och skapare av himmel och jord. Det är Guds *andra* uppenbarelse. Den har först fallit i hedniska sinnen. Därav den vidunderliga brytningen av detta ljus, i dess första uppgång över en i dunster höljd horisont. Gud, den ende Guden, tillika ett enda folks Gud:

kyrkan, tjänaren slutligen sin del av frihet och rätt genom *tredje ståndets uppkomst*. Sonen förvärvade genom kriget oavhängighet och egendom. Hustrun erhöll genom kyrkan engiftets rätt och del i husbondevälde och arv, eller, såsom Erik den helige stadgade om svenska hustrur, rätt till »heders- och husfrudöme, till lås och nycklar, till halva säng och laga treding i boet». Den ofrie tjänaren fann äntligen, vid de *fria städernas* uppkomst, i dem en tillflykt; och vad borgaren förut saknade och med erövrad frihet vann, synes bäst av de fribrev, vari nu tillerkännes honom rätt att bortgifta sina barn, förfoga om sin förmögenhet och själv ärva. Från mängden blevo även dessa rättigheter ännu länge undanhållna. Den kristliga familjens rätt har ej en gång genom kyrkan kommit den livegne i allmänhet till godo. Han levde ej i rätt äktenskap; och den tidsålder, som glänste genom chevaleriet och dess galanteri, har, utan betänkande, trampat den lägre kvinnans rättigheter.

Kriget hade för de germaniska folken först blivit ett förvärv i stort, genom den stora så kallade *folkvandringen*. Man tänker därvid alltför mycket på vandringar av hela folkslag. Den europeiska jorden har, under växlande välden och namn, alltsedan åkerbrukets uppkomst — och även germanen kände det — vida mindre än man tror växlat grundstammen av sina bebyggare. Den tid i den historiska vetenskapen är förbi, då man i fornforskningens dunkel hit och dit flyttade nationer. Folkvandringen är — med ett och annat undantag av framrusande nomadiska ryttarefolk — en fortgående militärisk ockupation av det västromerska rikets provinser genom de till krig lediga sönerna i det gamla germaniska hushållet, ofta ur flera nationer med varandra blandade, men uppträdande under nationella namn efter anförarens börd eller flertalets hembygd. Det är de germaniske härkonungarne, med deras krigiska följen, som försöka sig mot romerska riket; och som förstöra det, sedan Rom i

sitt civiliserade förfall allt mer upptager det germaniska härväsendet i sitt eget sköte. De behövde slutligen blott plantera sina vapen å romerskt land och säga: det är *mitt;* och de hava sagt det. Sådant var senare även *norrmannatågens* utslag; och även de hava grundat dynastier och riken. Det var en egentlig erövring, ett barbariskt soldatvälde. Därefter rättade sig de politiska rättigheterna. Den *frie* var den beväpnade: den *ofrie* den obeväpnade. Redan i hemlandet hade det så varit. Kriget har ibland människorna överallt först infört befäl och lydnad i större mått. Att föra vapen för sitt folk, sitt land, var ett tecken att man ägde stämma i offentliga angelägenheter. Så var hos våra förfäder *hären* nationalförsamling, och svenska folket hette *sveahär*. Redan det gamla tillståndet var ett krigstillstånd till den övriga världen. Erövringarna ledde till en ny modifikation av det krigiska samhället.

Denna visar sig i tvenne riktningar: uppifrån genom övermakten hos erövrarne, vilka ifrån början äro ett bland de underkuvade garnisonerande krigsfolk: nedifrån genom inflytelsen av de underkuvades civilisation, som snart gör den krigiske barbaren av sig beroende. Så uppstår en blandning av frihet och ofrihet av flera olika slag, alla likväl ytterst reglerade av vapnen. På det hela ser man det krigiska samhället, som utvidgar sig i allt flera kretsar av större och mindre underdånigheter, ända ned till den livegnes, till slavens rättlösa underdånighet; och, efter familjens föresyn, utbilda sig alla dessa förhållanden till ärftlighet. *Feodalismen* är i själva verket blott en försökt utvidgning av härkonungarnes krigiska hushåll, en ombildning av staten efter det gamla militäriska *maison du Roi,* ofta med antagna romerska benämningar och, såvitt man förstod och förmådde, med införandet av romerska tjänsteförhållanden. Men *en* gräns förblev i alla dessa förhållanden den avgörande — vapnens bruk och ära; — *en* frihet, vars tecken var vapenkamratska-

pet, övervägande. Det gällde inom alla kretsar av de feodala, löst sammanhängande väldigheterna, ifrån konungens hov till den minste länsherres. Det var det *krigiska,* det blev det *adeliga samhället:* först bildande ett stånd av borna krigare, som steg till häst för att skilja sig från hopen, slutligen representerat av de mäktigaste egendomsherrar och anförare.

Varje samhällsbildning har haft sin tid och sin ursäkt. Så länge emellan samhällena och inom dem de krigiska intressena övervägde, var makten med skäl överlämnad åt krigaren. Men samhällets intressen äro ej blott krigets, de äro ännu mera fredens; och vem skall vårda dessa, där kriget är samhällets göra? Skulle fred och säkerhet ej givas till spillo, så måste de stå under högre skyddande makter, som i och för sig själva, och även utan yttre våld, äro vördnadsbjudande. En sådan vördnadsbjudande makt trädde i den kristliga kyrkan den krigiska barbaren till mötes.

Med *kristendomen* hade personlighetsbegreppet i andelig mening först i mänskligheten inträtt. Den hade att göra sig väg genom en hednisk, både i sin civilisation och sitt barbari förvildad värld. Den måste börja med att sätta sig, såsom ett inre, endast på det eviga riktat, samhälle, emot denna värld. — Det var en tid, då Petrus kallade hela församlingen för ett *prästadöme.*[1] Småningom utbildade sig allt mer skillnaden emellan *prästen* och *församlingen.* Vid sammanträffandet med de krigiska barbarerna, vilkas anförare, snart politiskt-kristne, läto döpa sina soldater hoptals, blev kyrkan allt mer en yttre försoningsanstalt, i vilken försoningen (barbaren var van att försona sina brott med böter) åtogs och skedde av prästerskapet för offer, gåvor, penitenser, snart avköpta penitenser, och därigenom nya gåvor. Emellertid var genom själva sitt begrepp den andeliga makten högre än den världsliga. Också uppsteg hierarkien över den

[1] 1. Petri II: 9.

senare och söndrade kyrkan fullkomligt från det världsliga samhället, för att så mycket säkrare behärska det. Allt helgade nu kyrkan för sina ändamål, även kriget, som den i korstågen utgöt över orienten, och hemma vände mot kättare. I den brytning, som därav uppkom, löste sig samhällets både krigiska och fredliga angelägenheter ur kyrkans band. Hon hade i synnerhet genom alla den fredliga samhällsmaktens medel först kommit till välde. Alla fredliga yrken och näringar hade i en våldsam tid först flyktat under hennes skugga. Handeln idkades under hennes skydd. Mässa var på en gång gudstjänst och marknad. Förbättringar av jordbruk, av bergsbruk, trädgårdsskötseln i nordliga länder, ha utgått från biskopar och kloster. Vid hoven inträdde biskoparne såsom kanslerer. Kansli, administration, finanser äro under medeltiden först ur de andeliges händer utgångna till det världsliga samhället. Den första grundskatt var den genom dem införda tionden. Begreppet om *allmän* lag i stället för stam- och landskapslagar kom först från kyrkan, och på lagskipningen har hon haft det viktigaste inflytande. Hon var det *lärda* ståndet: hon föreställde länge även det *civila*. *Universiteternas* stiftelse är hennes verk. Men hon skulle därigenom grundlägga det lärda ståndets avsöndring från det prästerliga. En sådan söndring yttrade sig först i uppkomsten av ett eget *civilstånd*, i synnerhet genom *juristerne;* ehuru desse själve först ur teologiska skolor hade utgått. De gingo att förstärka den världsliga makten, som både uppifrån och nedifrån tillväxte. *Städerne,* ursprungligen mest samlingsorter för en ofri, med fredliga näringar sysselsatt befolkning, avkastade feodalismens ok, blevo fria samhällen, förenade sig till gemensamt försvar och gåvo snart även en ny skepnad åt kriget, genom fotfolkets återvunna betydenhet, genom bruket av skjutgevär och genom besoldade trupper. Krigsyrket begynte avfalla från det adeliga ridderskapet, under det civilisterne av-

föllo från prästerne och de lärde vände sig mot kyrkan. Den på alla sidor förstärkta nya världsliga makten föll i *konungarnes* hand, på samma gång som *reformationen* sprängde hierarkiens byggnad.

Det är endast i politiskt hänseende, som reformationen här kan bliva föremål för vår uppmärksamhet. Jämte det adeligt-krigiska hade det andeliga, snart företrädesvis prästerliga, personlighetsbegreppet i samhället inträtt. Det hade liksom det förra uttryckt sig i ett eget stånd. Detta blev så mycket mäktigare, som det grundade sina rättigheter på gudomligt bemyndigande, och därigenom uppdrog en skarp gräns emellan präster och lekmän. Bägge skildes genom det *mystiska begreppet om prästerskapet,* i följd varav det är ett med välsignelse och händernas pålåggande ifrån församlingens stiftare utgånget och fortplantat kall, redan därigenom med egna gudomliga nådegåvor utrustat. Det är den i kyrkans språk så kallade *successio apostolica;* på vilken, även inom protestantismens sköte, man här och där åter börjar lägga synnerlig vikt. Den innebär en sålunda fortplantad, för prästämbetet egen, outplånlig, helig karaktär, genom *prästvigningen,* såsom genom ett *sakrament* detsamma påtryckt: varföre även prästvigningen är ett sakrament i de gamla kyrkorna. Därutinnan äro dessa gemensamt *papistiska;* om ock en egen påvemakt endast i occidenten uppstod, emedan den från början här var ledigare från kejsarväldet, som i den orientaliskt-grekiska kyrkan med sig förenade även den högsta andeliga myndigheten. Reformationens återgående till den äldsta kristenhetens bruk, i vilken lärareämbetet ingalunda var inskränkt endast till apostlarna och deras efterföljare (vad Paulus förmäler om biskoparnes förhållande till församlingen vittnar nogsamt därom), upphävde denna gamla skillnad emellan präst och lekman. Därmed hade den andeliga personlighetsprincipen brutit sig ut ur *kyrkan* och in i *församlingen.* Prästerskapet blev en funk-

tion, ett uppdrag inom densamma, prästen, lärare, ordets predikare, förvaltare av nådemedlen, ej mera offrare och genom mässoffret medlare mellan Gud och människor. Saligheten hade blivit en gemensam angelägenhet. Därmed var hierarkiens egentliga grund bruten.

I samma mån, som dessa nya förhållanden gjorde sig väg, hade konungamakten kommit i en ny ställning. Kastom en blick på denna nya ställning! Konungarne ha gjort ett stort arbete i Europas historia. Detta arbete låter sig med få ord så uttryckas, att, liksom medeltidens ståndsbildning bröt den gamla, ur den hedniska familjen härstammande, både friheten och träldomen, så har i nyare historien *ståndsmakten* blivit kuvad av *konungamakten*. Konungarne ha utfört detta arbete, såsom *statsenhetens* förste representanter. Denna hade ej kunnat göra sig gällande utan protest mot det förmenta gudomliga privilegium, varigenom kyrkan, själv det första ståndet och tillika det världsliga samhällets motsats, hade velat behärska och kuva detta. Det är det världsliga samhällets självständighetsförklaring; och den har först blivit avgiven av konungarne. Därföre utvecklade sig alla maktens nya medel dem till mötes. De nya soldathoparna, den nya lärdomen, det nya civilståndet, det ur kyrkan först utgångna, sedermera i städerna utbildade, förvaltnings- och drätselväsendet, allt erböd sig till deras tjänst. I rättvisans skipande trädde de emellan och över de särskilda korporationerna. De allt större krigen gjorde dem allt mer till herrar över utlagorna. Efter reformationskrigen var deras makt, ej mindre i den katolska än den protestantiska världen, befästad. Det är konungarnas representation av *statsenheten,* så i yttre som inre avseende, som fört dem till övermakt, ja till envälde. Denna princip var högre än ståndS- och korporationsprincipen. Det är konungarne, som *brutit* denna. Huru skulle de mer kunna *stödja* sig på den? De ha i trehundrade år oupphörligt undergrävt och änteligen till-

intetgjort ståndens gamla självständighet. Den välvning, som vår tid i följe därav bevittnat, är i själva verket deras eget verk. De kände ej igen det; så mycket mindre, som de själve hade ställt sig icke i mitten av samhället, dit de höra, utan på kanten av samhället, nämligen på den sidan, där de av dem först kuvade, sedan adopterade och privilegierade, högre stånden sig befunno, vilka sedan skulle åberopa egna företrädesrättigheter, såsom tronens. Men däri är i själva verket konungamakten mest upphöjd och oemotståndlig, att den är vårdaren av *allas* rätt. Den har fått plikta därför, att den bröt ståndsmakten blott så vida den för tronen var obekväm; men lämnade fältet alltför öppet för ståndsförtrycket, och de privilegierade missbruken åt sidan av folket. Därföre hände sig, att statsenheten, vars egentliga uttryck alltid bliver likhet inför lagen, slog om, och tände sig, med fordran av allmän rätt, mitt emot tronen och i trots av tronen, hos *folket*. Detta omslag var *revolutionen*. Den blev i Frankrike en kamp emellan de tvenne ytterligheterna av folkvälde och av envälde, eller åtminstone av detta senares följder; tills enväldet i en ny krigisk härskaregestalt ur folkväldet återföddes, dödade sin moder och strödde sina barns ben över Europas slagfält.

Vi ha återvänt till den punkt, varifrån vi utgingo, den av oss upplevade politiska vändningspunkt, som kastade frågan om *människans* rättigheter in i *staten*. — *Att* den är där, kan ej nekas: den har rört den civiliserade världen i sina grundfästen. *Huru* åter de mänskliga rättigheterna förhålla sig till staten, är den andra frågan, med vars lösning världen är sysselsatt; och ser man på den långa tid, som den behövt att komma till den första frågan, så torde tiden för den andras lösning ej heller bliva kort. Denna har begynt med striden emellan de gamla politiska makterna och det nya samhället. Det sistnämnda tillgrep det förtvivlade medlet av en först *demagogisk*, sedan *militärisk diktatur* för att göra sig rum; och den

gjorde sig därmed rum nog i Europa, som den nära besegrade. Den hade med detsamma i användningen själv blivit frågan otrogen, och måste plikta därför med att av de gamla makterna i sin ordning besegras. Men själva denna seger kunde blott bliva en transaktion emellan de gamla och de nya intressena; så mäktiga voro redan de senare. Under det sålunda ingångna stilleståndet har själva frågan från en yttre allt mer blivit en inre, och som innerst måste lösas i människans eget bröst. Att kunna lämna ett bidrag därtill, vore vår önskan. Därtill fordras ett närmare bestämmande såväl av frågan i sig själv, som av hennes närvarande ställning.

Att *alla människor födas och förbliva lika i rättigheter* var den grundsats, som revolutionen ställde i spetsen för deklarationen av människans rättigheter. Den är så litet ett axiom, att den på det högsta blott kan gälla för ett postulat, som förutsätter undersökningen, i *vad* människorna äro och förbliva *lika*. Ty ser man till verkligheten, så faller tvärtom den naturliga olikheten i ögonen. Man finner ock av historien, att i själva verket *alla* rättigheter äro *förvärvade*, ja, att de så kallade *medfödda* rättigheterna — såsom rättighet till liv, egendom, samvetsfrihet — äro de dyrast och långsammast förvärvade, och ingalunda varit pluraliteten av människor tillerkända, utan hos den minoritet, som länge ensam eller företrädesvis ägde rättigheter, voro ett attribut av *makt*, ej av *rätt*. Ty *rätten* finnes blott, såvida han är *ömsesidig*. Men denna rättens natur av *ömsesidighet* är ock dess enda *likhet*. Att den mänskliga personligheten är subjektet för rättigheter i allmänhet, är därmed erkänt; men det objektiva omfånget av rättigheterna är ej med detsamma bestämd. Man ser lagarna olika bestämma detta. Efter personlighetsprincipens inträde i världen ha de först låtit pånödga sig den slutsatsen, att ingen människa är rättlös. Det var för adertonhundra år tillbaka en nyhet. En annan, ur samma princip härledd, slutföljd har

i våra dagar kommit i världen, nämligen att i staten inga andra gränser givas för rättigheters *förvärvande,* än de, som gälla för *alla* och följa av allas lika rätt i detta avseende. Det är tidens fordrande likhet inför lagen. Den har vänt sig emot alla gamla hävdvunna inskränkningar av denna allmänna rätt. Vad den tydligast med sig vet, är, att hava uppslagit tävlingsbanan för förtjänsten i alla riktningar.

Den övertygelse, som tränger sig på envar, är, att mannen ej mera är eller bör vara beroende av sitt stånd, utan hans stånd av honom själv efter medborgerlig förtjänst. Ståndsprincipen känner sig den medborgerliga underordnad. Det är det nya, oförnekliga faktum i samhällsvärlden, på vilket vi blott behöve hänvisa.

Betraktar man dess egentliga grund, så är denna ingen annan, än den *lagligt fria konkurrensen, som inträtt i samhället och går att göra sig gällande i alla sina konsekvenser.* Allt, vad man kallar *liberala idéer,* innefattas i denna enda tanke; och mot grundsatsens riktighet och rättvisa synes ingenting vara att invända. Vilket motstånd den haft och ännu har att bekämpa, är bekant. — Man kan klassificera denna opposition i trenne slag. Den första är *ståndsoppositionen,* som strider, såsom för sin livsprincip, emot ståndsintressenas nya underdånighet under de medborgerliga. Den andra är den *monarkiska* oppositionen, som själv först besegrat ständen genom framkallandet av förtjänsternas konkurrens, men ju mer den lyckats att utbilda den *militära och civila tjänstestaten* och att genom den härska, ju mindre vill veta av principens nya användning på *hela* samhället, och i frihetens, ej blott i maktens intresse. Den tredje är den *religiösa* oppositionen, som nära nog betraktar personlighetsprincipens inträde i staten såsom ett nytt syndafall, förmenande den vara den onda egoistiska principen. Mycket vore att säga om dessa tre slags oppositioner, som förstärka varandra. Man kunde mot den första in-

vända, att de gamla ståndén just däri äga sin högsta betydelse, att de av Försynen fått sig en egendom anförtrodd, i själva verket ämnad till allmänt bruk, och även slutligen därtill kommen. Ingen kan t. ex. neka, att *börden* är en naturlig utmärkelse. En oförvitlig, god eller ärofull, härkomst äro värden, som villigt erkännas av det enklaste förstånd, och som ej jävas av det mest upplysta. Att vårda och bibehålla inom släkterna denna oförvitlighet, denna heder, är ett av de skönaste och renaste mänskliga motiver, som ej ur samhället kunde utplånas utan de fördärvligaste följder. Sådan är principen för en naturlig *adel* i *alla* stånd, vilken ock — såsom jag en gång sagt[1] — blott kan framträda i sin fulla kraft och livlighet, sedan den genombrutit skalet av den med privilegier omspunna adeln, och, så tillsägandes, utslagit sina vingar. Gå vi till det andeliga ståndet, så har detta, mest av alla, den utmärkande egenhet, att inom sig ha fostrat vad man kunde kalla *kapaciteternas aristokrati.* Att ej börd, ej förmögenhet skulle berättiga till kyrkans värdigheter, därföre har hon i alla tider stritt; och ingen av hennes epoker har saknat exempel därpå, att hon tilldelat förtjänsten, om även utgången ur den lägsta hydda, sina högsta äreställen. Så har hon länge förvarat och hyllat en princip, som staten i sin ordning skulle tillägna sig. Ett lika förhållande visar sig i fråga om *förmögenheten* — i sig själv en frukt av *arbetet,* ehuru på mångfaldigt sätt inom både adel, prästerskap och borgarestånd privilegierad. Den måste allt mer påminna sig sitt ursprung, sedan, med samhällskrafternas stigande utveckling, alla privilegierade värden dock slutligen måste erkänna sitt beroende av *arbetet.* — Man kunde i fråga om den monarkiska oppositionen anmärka, att konungamakten varit den företrädesvis sammanhållande i staten, att statsenheten ej blott har en *yttre,* utan även en *inre* be-

[1] *Bihang till Litteratur-bladet, Representationsfrågan.* Art. 1. (I denna volym, s. 18; *utg:s anm.*).

tydelse, men att den sistnämnda även nödvändigt arbetar sig fram och gör sig i det yttre gällande, just i samma mån som samhällskrafternas mångfald fritt får utveckla sig; och att även därföre den *monarkiska principen* otvivelaktigt går att förstärkas i stället för att försvagas. — Man kunde erinra den religiösa oppositionen därom, att den egoistiska betydelsen av personlighetsprincipen varken är den enda eller den rätta, att den mänskliga personligheten tvärtom i sin utveckling allt mer måste erkänna, att vart och ett *Jag* innebär och förutsätter ett *Du,*[1] att däri rättens nödvändiga ömsesidighet ligger; men att endast *kärlekens religion* kan förvandla denna nödvändighet till ömsesidig lycka. — Man kunde säga allt detta; och hade därmed ej sagt litet. Men *den* reaktion mot liberalismen, som våra dagar senast sett uppkomma och som ännu är i full fart, förklaras ej fullständigt genom dessa tre redan gamla oppositioner. En ny, en fjärde har kommit därtill; och den gör så mycket större intryck, som den utgår ur de liberalas eget läger.

De ha begynt misströsta om sin egen princip — om den *fria konkurrensen.* Den har redan framkallat resultater, som bliva allt betänkligare, och som synas tillråda, att man, om möjligt är, åtminstone stannar på halva vägen. Denna sista, mer och mindre allmänna, men överallt märkbara företeelse hänvisar på svårigheter, utan vilkas lösning den stora samhällsfrågan ej heller synes kunna lösas.

Även denna reaktion vilar på ett faktum, som begynner antaga egenskapen av en *fait accompli.* Den nya klass, som efter revolutionen tagit plats i samhället, och under det långa fredslugnet efter dess stormar allt mer sätter sig, är den så kallade *medelklassen.* Man har sett den först bilda sig såsom ett resultat av de gamla ståndens fortgående upplösning, och ursprungligen omfatta alla

[1] Jfr *Tillägg* 1842 till skriften *Om upplysning* (i GEIJERS *Samlade skrifter*, I, 1923, s. 226; *utg:s anm.*).

dem, som *icke* tillhörde något av dessa, men likväl både genom förmögenhet och uppfostran ägde grundade anspråk att sätta emot dessas uteslutande rättigheter. Man ser den slutligen, övergående från denna negativa till en mer positiv betydelse, stadga sig till ett nytt stånd av egen beskaffenhet; emedan det är långt mer omfattande än något av de gamla ståndén och därigenom går en ständigt ökad makt till mötes. Denna egenhet är att dess gräns *uppåt* är obestämd, så att medelklassen i sig kan upptaga och i själva verket allt mer med sig förenar även de högre klassernas verkliga intressen, men däremot *nedåt* allt skarpare bestämmer sig och blir uteslutande i avseende på massan av folket. Denna gräns har blivit *förmögenhetens,* och *ett visst belopp av förmögenhet, såsom villkoret för allt utövande av politiska rättigheter.*

Att den *materiella förmögenheten* skulle komma till detta välde, vore oförklarligt, om den ej långt för detta blivit liksom genomträngd av *intelligensens* kraft, blivit själv på en gång ett resultat av bildning och medel till bildning. Endast så vida kunde förmögenheten synas tjänlig även till politisk värdemätare.

Detta förmögenhetens och intelligensens förbund är långt för detta ingånget. Industriens egen utveckling är ej annat än utvecklingen av det mänskliga arbetets gemensamhet. Detta, sig utvecklande, gemensamma är just *intelligensens* andel i arbetet, som oupphörligt *tillväxer;* liksom det enstaka arbetet representeras av den mänskliga kroppskraften, vars andel i arbetet tvärtom *avtager.* Det vill åter säga: intelligensen genomtränger allt mer *hela* det mänskliga arbetet. Varav följer, att det *ideella* arbetet å ena sidan, det *materiella* å den andra, (i början skilda genom en så stor klyft, att arbetarne inom varderas område ej ansågos tillhöra samma, lika berättigade, samhälle, utan det förnäma och lärda arbetet blott nyttjade det nedriga och olärda arbetet för sig såsom *medel*) småningom — och likväl slutligen oförtänkt

nog — befinna sig i bredd med varandra; de senare, ej mindre än de förra, med anspråk på en intelligent verksamhet. — *Maskinväsendet* t. ex., varigenom människokraften på en gång förallmänligas och mångfaldigas, är blott *en* sida av denna utveckling. Den första maskin var människan själv, av människan såsom maskin nyttjad, nämligen *slaven*. Det första barbariska maskineriet har varit den förslavade mänskliga kroppskraften. Till vilken omåttlig höjd detta fordom blivit drivet, därom vittna sådana monumenter som Egyptens pyramider, Indiens tempelgrottor. Uppfinningen och fullkomnandet av maskineriet liksom av *alla* vetenskapens industriella hjälpmedel, ifrån de första råa försöken på denna bana, tills vetenskapen slutligen i våra dagar blivit industriens *största* makt, äro i själva verket — eller *borde* vara — en fortgående *arbetets befrielse*.

Men *arbetet är rörligt, huru skulle egendomen kunna göras fast?* Arbetet är nödvändigt *alltid* i görande. Det gäller i *alla* det mänskliga arbetets sfärer — om det högre, ideella arbetet, som om det lägre, materiella — om den stationära religionsdogmen emot den fortskridande vetenskapen — om börds adeln emot förtjänstadeln — om den borgerliga skråmässigheten emot det, genom industriens egna framsteg allt mer frigjorda arbetet. Överallt blir det undangjorda arbetets protest mot det friska nya slutligen fåfäng; fastän det förflutnas kapital med ny verksamhet ökat alltid blir en stor fördel på tävlingsbanan.

Det är *upplysningens* verk i samhället, vilken själv blott är en stigande gemensamhet och ömsesidighet i kunskap. Dess verkningar äro ingalunda blott glädjande. Man har länge klagat, att med upplysningens tillväxt nöd och fördärv även tilltaga. Inskränkte man sig till påståendet, att de därigenom bliva synbarare, så är ingenting däremot att invända. Tystnaden och mörkret ha i fordna dagar ansvarat för mycket. Men saken har även en annan sida. Man hörde fordom, heter det,

mycket mindre oenighet, mycket mindre strid om rättigheter. — Naturligt! — För att om någonting skall stridas, måste det först finnas. Men om ock rättigheter i och för sig själva äro i själva tanken från människan oskiljaktiga, så äro de därmed långt ifrån i verkligheten *erkända.* Erkännandet är första steget till deras verklighet; och detta erkännande är *upplysning,* är en *gemensam* och *ömsesidig* kunskap. Finnes ej en sådan kunskap, så finnes ej heller rättigheten, såsom sådan. Den slumrar, den har ej ännu slagit upp ögonen. Den finnes då blott såsom *makt,* eller utgår från makten, såsom *gunst* och *privilegium;* men den finnes ej ännu såsom *rätt.* Emellertid utvecklar sig såväl kunskapen i allmänhet, som kunskapen om rättigheter i synnerhet, ur en given yttre auktoritet, såsom ur sitt naturliga omhölje; tills det, som i början var på god tro antaget, eller genom myndighet beviljat, förvandlar och renar sig till insikt och rätt. Stridsämnena öka sig således nödvändigt i samhället med upplysningens framsteg. Lägger man till, att med denna stigande upplysning, som överallt är intelligensens växande andel i arbetet, människorna i avseende på tillfredsställandet av sina behov *bliva allt mer beroende av varandra,* och att detta stigande ömsesidiga beroende är *civilisationens* oundvikligaste resultat; så har man en *nödvändighet* för ögonen av en i sanning *förskräckande* karaktär. — Och likväl är denna nödvändighet ingen annan, än intelligensens egen inneburna *lag!* Och likväl är detta människornas, nödvändigt stigande, beroende av varandra ett förhållande, som *rättvisan* allt mer kan ordna, som *billigheten* allt mer kan förmildra, som *kärleken* kan göra till ömsesidig vinning! — *kan,* säger jag — nämligen *allt efter som människan ställer sig till denna lag.* Ty hon kan, i följe av sitt fria val förneka och håna den: hon kan förvandla dess verkningar till lyckliga eller olyckliga. Men rubba dess giltighet förmår hon ej i ringaste måtto. Fram går denna

lag, som förer människorna allt närmare till varandra; fram går den oupphörligt, i tvedräkt om ej i endräkt, i hat om ej i kärlek, i ondo om ej i godo; — källa till elände eller sällhet, civilisationens välsignelse eller förbannelse, — allt efter som var och en till densamma förhåller sig. — Men genomträngde, i ett och samma ögonblick, en rätt livlig känsla av denna sublima, allt mänskligt förbindande, nödvändighet i hela sitt djup det mänskliga väsendet, — människorna vände sig om, och igenkände varandra för bröder.

Vad lagen har att uträtta i samhället, vilje vi kalla *rättvisans* verk, vad sederna lägga därtill, *billighetens,* vad religionen slutligen fulländar, *kärlekens.* Det *stationära* tänkesättet, i motsats med det *revolutionära,* har alltid lagt besynnerlig vikt på bägge dessa senare. Moral och religion äro företrädesvis *dess* valspråk, och för övrigt det *bestående* i lagar och inrättningar; skolandes moral och religion tjäna därtill, att man med detta bestående låter sig nöja, även om det ej just inför rättvisans fordringar kan bestå. Tydligen en falsk ställning! — Ty *rättvisans verk är det första i samhället:* och *bliver* det allt mer genom rättens erkända ömsesidighet: det innehar denna plats i moralens och religionens egna ögon; varföre den sedlighet och gudsfruktan, som ej vilja erkänna detta, ej heller kunna vara av rätta slaget. Detta inse revolutionärerne väl; varföre de ock förfölja en sådan sedlighet och gudlighet med spott och hån, förliknande den vid ett opiat, som ingives hopen såsom dövningsmedel. Däremot är för *dem* ej blott den rent *juridiska* sidan av samhället den *första,* vilket nu mera har sin riktighet; utan nära nog den *enda,* vilket är falskt. Men faran av en omstörtning är på ena sidan ej mindre än den på den andra. Religion och moral, förordnade såsom dövande medel mot orättvisan, äro verkligen detta opiat, som kan medföra slummer, men också, huru ofta, ett uppvaknande, som betecknas av hädelsens yrsel! Var

äro *rättvisans,* var äro *billighetens* gränser för ett *sådant* uppvaknande! — Vad, som borde bliva *kärlekens* verk, bliver *hatets* — och berömmer sig därav![1]

Så talade jag för flera år tillbaka; och man kan ej förebrå mig att hava undanhållit skuggsidan i målningen. Likväl saknades däri det mörkaste draget. Att det gamla samhället var alltför mycket byggt på den *starkares rätt,* är vad vi förebrå detsamma. Men vad vore den *fria konkurrensen,* om den blott bleve ett medel mera att förtrycka den svage, och att åter införa i samhället den starkares rätt? — Vad vore den firade *arbetets befrielse,* om den i sina följder skulle medföra *arbetarens ofrihet?* — Vad *upplysningen,* om den blott skulle lära den ständigt växande hopen av de, på det närvarande samhällets gränser irrande, försvarslöse och egendomslöse allt, vad de synas dömde att umbära? — Sådana äro de frågor, vid vilkas besvarande även den mest frisinnade, med ögat på tidens tecken, börjar studsa tillbaka och betänka sig.

Vad vi upplevat är ett oinskränktare förmögenhetens eller egendomens välde, än världen hittills sett; och detta välde är tillika bestämt den *rörliga* egendomens välde över den *fasta.* Det är första gången, som egendomen ställer sig främst i samhället, nämligen såsom blott privategendom; ty den har förr varit bunden vid mera omfattande personliga förhållanden. Den fasta egendomen har varit *familjegendom* och *ståndsegendom,* innan den blev ren *privategendom.* Så hos *adeln;* som däri hade sitt berättigande till en större egendomens sammanhållning inom familjerna, emedan den förde samhällets vapen, och borde bliva ett försvar även för de försvarslöse. Så hos *kyrkan;* vars egendom ansågs såsom ett åt hela det andeliga ståndet anförtrott fideikommiss: hon skulle, näst gudstjänsten, även låta sig vårda om den

[1] *Litteratur-bladet,* II årg., nov. 1839 (i GEIJERS *Samlade skrifter,* VIII, 1928, s. 521—522; *utg:s anm.*).

egendomslöse; varföre ock kyrkan själv gärna kallat sin egendom för de fattiges egendom. Den rena privategendomens makt begynte med *tredje ståndet,* och fann sitt teoretiska försvar i den, av juristerna återupplivade, gamla romerska rätten. Själva den borgerliga egendomens uppkomst förklarar denna dess olika karaktär.

Även i den fullaste egendomsrätt, enligt feodalbegrepp, lågo inskränkningar, som vi därvid ej mera fästa. En absolut privategendomsrätt var i feodalsystemet, om ock ej okänd, dock alldeles ej den härskande. Egendomen var på alla sidor omspunnen med ett nät av personliga förhållanden, som förvandlade all *sakrätt* i en *personlig rätt,* och med detsamma gjorde bandet emellan ägare och egendom till ett ömsesidigt, i själva verket moraliskt, band. En ärftlig, oförytterlig, vid personliga förbindelser mot staten fästad egendom ägde ett ädlare värde än blotta privategendomen. Och just emedan i feodalsystemet *saker* även ägdes på ett mera personligt sätt, kunde också i detsamma *personer* ägas under sakrätt, utan att därav genast all den människoförnedring följde, som från de moderna köpmansbegreppen om egendom, ifall dessa på personer användas, är alldeles oskiljaktig. — All feodalegendom var i synnerhet fästad vid jorden. Men den första och enklaste produktionen genom åkerbruket har det utmärkande, att den bibehåller människan *hel,* splittrar varken hennes krafter eller behov, fordrar sin man och bibehåller honom såsom man, utan att själva hanteringen någonsin förvandlar honom till ett blott verktyg. Därföre förenar sig allt lantbruk så lätt med personliga besvär och skyldigheter; emedan själva yrket fordrar en odelad personlighet. Annorlunda förhåller det sig med produktionen i andra handen, som har att göra med de första produkternas förädling. En oändlig mångfald av verksamhetsämnen intager här den första enkelhetens plats, av vilka varje fordrar sin man; och den, som väljer ett av dessa ämnen för sin konstfär-

dighet, måste kunna påräkna, att ej blott förvärva av den första produktionen, vad som är nödvändigt för de första behoven, utan även av de övriga konstprodukter vad som fordras till de genom konsterna själva födda nya behovens tillfredsställande. Med ett ord: *arbetets fördelning* uppstår. Då ett sådant arbete genom konsten endera först lägger värdet till materialet, eller åtminstone förhöjer det; så är denna andra produktion, eller förädlingen, nödvändigt förknippad med en oinskränktare dispositionsrätt över egendom. Därföre, då vi, i den feodalistiska hemisfären av samhället, se äganderätten förmildras och underkastas åtskilliga inskränkningar, så antager däremot, i den borgerliga hemisfären, all egendom naturligen karaktär av absolut privategendom. Men vad äganderätten sålunda vunnit i kraft, har den förlorat i omfattning. Var och en äger närmast sin produktion; men då denna genom arbetets fördelning blivit skiftad på flera händer, så fordrar varje enskilds produktion att kompletteras av de övrigas, om den enskilde skall kunna existera; och just emedan han oinskränkt äger den sak, som han förstår att göra, har han kommit uti beroende av alla övriga saker, vilka han behöver och ej kan göra. Ett utbyte blir således av nöden och, för detta utbytes skull, en sak *par excellence,* som föreställer alla övriga saker, för vilken de kunna anskaffas, och genom vilken den nyss omtalta oundgängliga kompletteringen kan försiggå. En sådan sak är *penningar:* låt den för övrigt vara vad som helst. Ty även den ädla metallen, som därtill mest brukas, får först sitt värde såsom penningar genom den nödvändiga utväxlingen av produktioner, som den förmedlar, d. v. s. är utan sin cirkulation icke penningar. Den borgerliga hemisfären i samhället blir företrädesvis penningens region: ej såsom skulle den första produktionen alldeles kunna umbära den; men denna är dock utan penningen tänkbar: — den andra däremot icke.

Sedan vi nu sett huru, inom det egentliga området

för arbetets fördelning, sakerna komplettera varandra för behoven, återstår likväl ännu samma fråga i en högre ordning: huru blir *människan* själv i detta tillstånd kompletterad? — huru kommer den fullständiga människans, genom arbetets fördelning söndersplittrade, på olika händer delade krafter åter tillhopa? — Man inser lätt, att frågan ej är överflödig. Ty samma missförhållande, som den enskilda konstprodukten har till summan av människans behov, samma missförhållande har den enskilta företrädesvis utbildade konstfärdigheten till det hela av mänskliga förmögenheterna; och såsom en hel, fullständig människa vill dock var och en gälla, vill känna sig i hela kraften av sin mänsklighet och personlighet, och begär således i detta avseende en komplettering, ifall han varit nödsakad att blott utbilda en viss del av sin förmåga. Svaret är: varje enskild kraft kan ej annorlunda ernå denna fyllnad, än såvida den *känner sig själv i det hela.* Men denna känsla, som, genomträngande varje enskild, gör honom delaktig av det helas kraft, är *samfundsanda* (public spirit).[1]

Sådan var livsprincipen i medeltidens stora korporationer. Det tredje ståndet gick skråmässigt rustat ut ur denna tids samhällsstrider. Det var den krigsrustning det ifört sig mot feodalismen. Vad det fordom hade att värna, var ej blott det misskända och förtryckta arbetets frihet, det var mänsklig, kristelig och borgerlig rätt. Sådana äro ock *skråna*s anor; vilka äro höga nog. Dessa gillen och samfund hade fordom ej blott en *industriell,* utan *religiös* och *politisk* betydelse. Numera ha de till och med förlorat traditionen att de fordom ägt denna högre bemärkelse; och likväl var det just *denna,* som gjorde dem till vad de en gång voro, stora industriella anstalter och tillika stöd för medborgerlig frihet och rätt. Den, som vill återgiva dem deras fordna betydelse, väcke

[1] Jfr *Feodalism och republikanism* (i GEIJERS *Samlade skrifter,* II, 1924, s. 493; *utg:s anm.*).

åter även deras fordna anda! — Men just *denna* verkar nu på högre banor för samma mål med andra medel. — Sådan är i allmänhet ock *kommunens* historia. Dess första liv var *politiskt;* och vad av dess liv är kvar, är det än i dag. Kommunen var till sin början det borgerliga samhället i smått. Nu finnes det borgerliga samhället i stort och har övertagit de stora sociala garantierna; men även de smärre lokala, som återstå för kommunens omsorg, förtvina utan det liv, som sammanhanget med samhällets stora intressen endast giver. Kommunen begynte med att vara en politisk livspunkt. Numera förutsätter den, för sitt eget, ett nationellt samfundsliv, i vilket kommunen visserligen är en underordnad, men icke dess mindre nödvändigt ingripande, del. Överallt, varest, även i despotiska stater, spår av en *kommunalförfattning* finnas, ser man uti den en lämning från en bättre, friare tid. Överallt, varest man vill införa en sådan ånyo, men endast såsom ett slags privat hushålls- och polisbestyr, utan att kommunen tillika bliver en av de enkla formerna för en nations politiska liv, föder man döda reglementen.

Med *korstågens* ström bröt sig *feodalismen;* med *reformationskrigen* bröt sig *hierarkien.* Ur *revolutionskrigen* i våra dagar framgick slutligen det, av konungamakten först gynnade, sedan hämmade *tredje ståndets* kraft; och detta synes redan förläget över den seger, det vunnit. Det är *borgaren,* som slutligen vunnit på *adelsmannen* och *prästen.* Men *nedanför* borgaren i samhället, är också ett folk — nämligen det så kallade *folket* — ett folk, vars arbete bereder skördarna och fuktar verkstäderna med sin svett, — ett folk, hos vilket mänsklighetens första enklaste behov avspegla sig: och till dessa enklaste mänskliga behov hörer även *något att akta, att vörda.* Väl bekant med de *nödtvungna* uppoffringarna, finner det företrädesvis föremålen för denna aktning och vördnad i *förmågan av de frivilliga;* och här

var den ursprungliga hemligheten av de högre ståndens makt. Ty både krigarens och prästens kall är *ställt på liv och död,* och därigenom upphöjt över bägge. *Domaren,* i den samvetsgranna utövningen av sitt kall, står ej mindre högt. Sådant känner och förstår massan, och följer, och låter till en tid även tygla sig genom skenet, om ock verkligheten allt mera försvinner. Den aktar naturligen *ståndet* hos prästen, domaren, krigaren: den aktar icke ståndet, såsom sådant, hos den endast på förvärv ställda borgaren; ehuru den kan akta människan i ståndet. — Vad medel återstår då för ett företrädesvis *borgerligt* samhälle, att av *folket* vinna den aktning detta förr har givit åt de *högre* klasserna, men vilken det synes vida mindre böjt att ägna åt företräden, som ligga närmare dess egen krets? Det återstår endast att låta *människans* värde genomtränga ståndet. I själva verket komma alla allt mer ned på det tredje ståndets grund. Detta är mer än någonsin därigenom underkastat den nödvändighet, att ersätta och i sig upptaga de andra stånden. Ej förgäves bäras vapnen icke mera blott av *soldaten,* utan av *medborgaren:* ej förgäves är *kyrkan* icke mera uteslutande *prästerskapets,* utan den *kristliga församlingens* angelägenhet. — Kapitalistens bekvämliga vila efter väl förrättat jordiskt förvärv är icke mänsklighetens mål. Mot en klass, som skulle våga att så anse det, kastar hopen bort sitt liv i förtvivlade uppror; — vore det ock blott för att emot den betyga sitt förakt. Skulle en *sådan* slags ny borgerlig adel, — en aristokrati av vattenbi och drönare, — vilja stadga sig; så är den i själva sin uppkomst förlorad. En *adel* har uppkommit i världen, emedan han ursprungligen var ställd på *plikter, som ej kunna betalas;* och därföre var *äran* hans själ, och annorlunda kan han ej existera. Men slutligen kan livets räkning för ingen salderas, om man ej *betalar med sin person;* och även borgaren måste lära sig — vid straff, att eljest med nesa fördrivas från det rum, på vil-

ket samhällets utveckling honom ställt, — att det är *denna* betalning, som sist erfordras, — att han ej är till för att, mot lega, bekvämligen låta åt sig administrera försvar, liksom själavård och rättvisa, utan att samhällets fördelar måste köpas med sann medborgerlig verksamhet. I själva verket, om ett *medelstånd* allt mer inträngt på de förra ståndens områden, så kan det endast bibehålla sin plats med uppfyllandet av *alla* medborgarens och människans plikter.[1]

Därtill hörer ock erkännandet av *all* mänsklig rätt; och då, såsom vi sett, de *mänskliga rättigheternas* inträde i det världsliga samhället egentligen visar sig i den *fria konkurrensen,* så innefattar detta tillika erkännandet av denna princip i *alla sina följder.* Det är detta erkännande, vid vilket medelklassens liberalism studsar tillbaka. — Vi förklara oss.

Det är *beskaffenheten* av dessa följder, sade vi, som vållat betänkligheten. Vad är då det fruktansvärda i dessa följder, ej blott för den klass, som nu uppstiger till välde, utan för *alla?* Vi ha redan uttalat det. Man tycker sig finna, att den fria, ohejdade konkurrensens närmaste verkan varit, att i *samhället åter införa den starkares rätt.* Den förstärker den starkes krafter, den förminskar den svages förmåga, den lägger sten på börda. I den moderna industriens jättelikt sig utbredande rike öppnar och befästar sig ett allt större svalg emellan rikedom och fattigdom. I samma mån ökas nöden och brotten, och kasta av sig, i lika hastig som förfärande tillväxt, en massa av *proletärer,* som allt mer ställd utom alla samhällets fördelar, blott närer sig av fiendskapen mot detsamma. Det är den antika världens skillnad emellan *de fria* och *ofria,* som åter, i själva frihetens namn, går att göra sig gällande.

Arbetet är rörligt, — ha vi sagt — huru skulle för-

[1] Jfr *Litteratur-bladet,* II årg., juni 1839 (i GEIJERS *Samlade skrifter,* VIII, 1928, s. 429—430; *utg:s anm.*).

mögenheten kunna förbliva fast? — Det är den fria konkurrensen, som lösgjort arbetet och därigenom förorsakat egendomens nya rörlighet. Varföre har denna rörelse så slagit ut till den svagares skada, att den, vars enda kapital är hans arbetskraft, även med oförtrutet användande av denna, så ofta är utsatt för faran att sjunka i en allt djupare avhängighet? Vad är, som nedsätter värdet av det personliga kapitalet, då banan i alla riktningar blivit upplåten åt arbetet? Det måste finnas en fördel *utom* arbetet, som ger ett avgjort företräde på tävlingsbanan. Det finnes ett sådant *plus,* som på förhand kunde försäkra segern åt dem, vilka därav äro i besittning. Detta *plus* i arbetet är det *undangjorda arbetet,* och dispositionsrätten däröver. Men *kapital,* i och för sig självt och i opersonlig mening, är i själva verket blott *undangjort arbete,* — och *penningen, som representerar undangjort arbete, är just därföre bytesmedel för nytt.*[1] Det genom penningen representerade *kapitalets välde* skulle således på det kapitallösa arbetet kunna verka förtryckande. Det överensstämmer med den allmänna meningen, att vad i våra dagar efterträtt adeligt herrskap, prästerlig myndighet och konungslig makt, är *plutokratien* — är rikedomens, är penningens välde.

Men *huru* kan det opersonliga kapitalets, kan penningens makt verka så ofördelaktigt på det personliga kapitalet, på den enskilta arbetskraften? Det ligger i det *kollektiva* arbetets givna övervikt över det *isolerade* arbetet. *Kapitalet* är det medel, varigenom arbetets *kollektiva enhet* utvecklar sig i alldeles samma mån, som *arbetets fördelning.* Det drager den isolerade arbetaren till sig, det förenar honom i stora massor, det förmedlar alla den *stora* industriens företräden framför den *lilla;* på en gång *större* och *bättre* produktion, med *mindre* produktionskostnad. Fortgången på den bana, som gör

[1] *Litteratur-bladet,* II årg., nov. 1839 (i GEIJERS *Samlade skrifter,* VIII, 1928, s. 548; *utg:s anm.*).

arbetaren av sin husbonde allt mera beroende, och därunder hans eget öde likväl allt osäkrare, är lika snabb, som oundviklig. Det är i själva verket *intelligensens* egen *växande andel* i arbetet, som oemotståndligt fortgår.

Skulle väl dess natur vara, att nödvändigt växa till *mängdens fördärv?* — Omöjligt. — Någonting måste här vara uraktlåtet, någonting felat. — Skulle väl ej detta fel vara: att under det man lämnat intelligensens växande andel i arbetet fritt spelrum åt *ett* håll, man fortfar att *hämma den på ett annat?* — att, under det man säger sig hylla den fria konkurrensen, man i själva verket *icke* har erkänt principen i *alla* sina följder, eller åtminstone översett och misskänt den enda, men nödvändiga förutsättning, varunder dessa följder kunna fritt utveckla sig, och möjligen bliva allmänt välgörande?

Det onda kännes överallt, av folket, av regeringarna, och båda ha velat mellankomma, var på sitt sätt. Hos folket har det blott yttrat sig såsom känslan av en sjukdom, som ej vet sitt eget botemedel. *Proletären,* vars massa i det moderna samhället oupphörligt växer,[1] protesterar mot *egendomen:* han gör det i gärning, han har begynt göra det i lära och övertygelse. Brottmålsstatistiken lämnar bevisen på det förra: *kommunismen,* vars enda trosartikel är fordran av egendomens gemensamhet eller likhet, ger beviset på det senare. *Socialismen* står ett steg högre, och åtminstone inom förnuftighetens område. Den arbetar med vad man kallar *arbetets organisation,* enligt den i sig själv riktiga förutsättning: att de

[1] Den hastiga folkökning, som under fredslugnet efter de stora krigen ägt rum, har i synnerhet fallit på den klass, som för sina behov beror av arbetet för dagen. — Skyddskoppornas verkan att förminska dödligheten bland barnen, visar sig väl förnämligast i detta sitt inflytande på mängden. Men även den stora moderna industrien, med allt det välde den inrymmer åt kapitalet över arbetaren, har varit en ganska verksam orsak till den hastiga folkökningen. Maskinväsendet t. ex., som skulle synas minska behovet av arbetare, har till den grad ökat produktionen, att det därigenom *föder långt flera,* än den gamla industrien. Det är just i manufakturdistrikterna, som Englands folkmängd till en så förvånande grad tilltagit.

små kapitalerna, sammanlagda och rätt förvaltade, borde verka såsom de *stora,* och till *alla* deltagarnes vinst. Och det är sant: *associationsprincipen* är ett tidens räddningsmedel; men säkerligen icke blott den *industriella.* Därtill fordras att associationsprincipen själv får ett högre, ett ädlare liv, att den livas av denna samma *samfundsanda* om vilken vi talat, men som numera i kommunen, korporationen, ståndet förlorat sin gamla politiska betydelse. Huru trångt socialisterne fattat sin princip, synes redan därav, att de allt mer lämna både *religion* och *stat* å sido. På en viktig, till lagstiftningen ställd, fordran ha de emellertid hänvisat. Redan länge har det varit erkänt, att varken den *kriminella* eller den *civila* lagstiftningen kunna få vara godtyckets eller tillfällighetens verk. Den tid är inne, då samma fordran sträckes allt mer till samhällets *ekonomiska* lagstiftning; då det allt tydligare inses, att i denna senare, ej mindre än i de förra, frågan är om *vars mans rätt;* varav — då penningen själv står under arbetets lagar — i synnerhet följer, att den lagstiftning, som, i stället att rätta sig därefter, försöker att skapa eller reglera penningen *godtyckligt,* med detsamma oundvikligen *desorganiserar arbetet.* Och vilka högst viktiga följder ligga ej redan i denna insikt! — Regeringarne å sin sida ha lämnat en allt större uppmärksamhet åt den ekonomiska och administrativa lagstiftningen; vars förnämsta frågor med samhällets utbildning också allt mer förvandla sig till *rättsfrågor.* De hava behandlat denna lagstiftning mer än någonsin i en preventiv och korrektiv mening med avseende på de lägre klassernas behov. De ha sörjt för en allmännare fattigvård, en allmännare undervisning: de ha förmildrat brottmålslagarna: de ha förvandlat fängelserna till korrektionsinrättningar: de ha på flera sätt sökt mellankomma i förhållandet mellan husbonde och arbetare, och även tillåtit sig betänkliga inskränkningar i den förres fria dispositionsrätt över sin förmögenhet; allt, så-

som det synes, förgäves. Flera av de använda medlen tyckas till och med ha förvärrat det onda.

Vad följer av allt detta? Tydligen att det moraliska, det personliga kapitalets kraft måste *förstärkas,* om det ej skall allt mera kvävas under det opersonliga, det materiella kapitalets välde. Vi ha fästat uppmärksamhet på *associationsprincipen.* Den är i själva verket *samfundsandan* själv, som i våra dagar brutit korporationernas band och kommit till en fri verksamhet. Man skulle — har jag en gång sagt[1] — kanske ej egentligare kunna beteckna karaktären av den sociala omvälvning vi dagligen hava för ögonen, än med de orden: att staten är sysselsatt med utredningen av korporationernas bankrutt. Visserligen har han därigenom fått alltför mycket på händerna, och underhjälpes han ej i tid av en nylivad associationsanda, så blir han troligen uppgiften ej vuxen. Vi kunna tillägga: sprängningen av de i exklusiva rättigheter förhärdade korporationerna frigör just den naturliga associationsandan: vilken också, inom det allt mer lagligen bestämda området av det *lovliga,* därigenom yttrar sig i vida mångfaldigare gestalter än förr. I industriellt och finansiellt, i litterärt och vetenskapligt, i moraliskt och religiöst hänseende visar sig denna nya associationsanda. Alla dessa bolag, sällskap, föreningar för egna och för allmänna ändamål, höra till tidens tecken. Det är den, med arbetets rörlighet även *rörligblivna, korporationen,* i vilken den nya statens anryckande hjälptroppar börja bliva synliga. Men samfundsandans egentliga uttryck är *staten.* Den har haft sin tid i ståndén; av vilka vart och ett på sitt sätt sökt en gång att behärska hela samhället. De äro, för sig tagna, blott uttryck av den ofullgångna associationsprincipen. Dennas egentliga liv är *politiskt.* Så har den en gång yttrat sig hos en härskande adel, hos ett härskande prästerskap, hos den uppblomstrande fria kommunen; tills, efter ömsesidiga stri-

[1] Jfr Geijers *Samlade skrifter,* VIII, 1928, s. 480 och 565. *Utg:s anm.*

der, det aggregat av korporationer, som var medeltidssamhället, föll under statsenhetens och konungamaktens välde. Denna yttre statsenhet har slutligen slagit om, och tänt sig såsom behovet av en inre statsenhet hos folket. Detta behov har fött medvetandet, att ingen klass av samhällets medlemmar nu mera kan och bör uteslutas från deltagande även i de *politiska rättigheterna.* Det är det politiska livet, som nedträngt ända till folket. Att erkänna detta, är blott att erkänna *vad som är.*

En sådan utsträckning av de politiska rättigheterna var vad *revolutionen* på ett våldsamt sätt ville verkliggöra. Den är vad *reformen* har att verkställa på laglig väg; — vilken väg åter endast kan hållas öppen genom medgiven full giltighet åt följande grundsats: *lydnad för gällande lag, men öppen rätt* att *fordra en bättre, och fri diskussion om medlen till ändamålets ernående.*[1] Varest denna utväg till det bättre är avskuren, där blir slutligen *tvånget* enda garantien för lydnad; vilket på längden ej bär sig, och är just revolutionen i sitt frö. För att avleda faran, har man väl flerestädes tillgripit såsom ett lindrande medel, att så mycket som möjligt befordra samhällets *materiella* välstånd; under det de högre villkoren för detta välstånd förbliva hämmade. Ett sådant uppmjukande medel, — vilket kunde kallas det revolutionära palliativet, — är att förlikna vid de varma omslag, som bringa en bulnad till att mogna. Det påskyndar utbrottet av det onda. Ett sålunda uppkommet, skenbart materiellt välstånd har ofta nog föregått och till mognad bragt inre revolutioner. Det kommer därav, att människan icke lever av bröd allena, och att den, som stänger henne från friheten och ljuset, fördärvar hennes livssafter. Också äro de tider förbi, då samhällets välstånd, med något sken av sanning, genom några konstlade medel kunde befordras. Att detta välstånds *högre* villkor

[1] *Litteratur-bladet,* II årg., nov. 1839 (i GEIJERS *Samlade skrifter,* VIII, 1928, s. 522; *utg:s anm.*).

just äro de viktigaste, *även* för det *materiella* välståndet, har tvärtom blivit allt mera klart.

Det var under inflytelsen av sådana tankar, som jag år 1840, såsom riksdagsman, yttrade min övertygelse, att *representationsfrågan* nu mera vilade på *personlighetsprincipen*. Jag undantog såväl de genom sin ålder omyndiga, som de, vilkas närmaste åliggande det är, att inom *familjen, församlingen, läroverket* uppfostra den blivande medborgaren, — jag uteslöt, från den politiska representationen, *kvinnan* och *prästen*, och var benägen att utsträcka detta undantag även till den *världslige läraren;* ej såsom skulle de i detta avseende sakna rättigheter, utan emedan de av *högre* plikter borde finna sig uppmanade, att ej nedstiga på stridsfältet för de politiska passionerna, och bäst verkade även för statens väl genom inflytelsen på de allmänt mänskliga angelägenheter, vilkas vård närmast är dem anförtrodd. För övrigt fordrade jag personlig valrätt för varje till myndiga år kommen medborgare. Utövningen av denna valrätt borde i min tanka helst vara *indirekt* eller ske genom valda elektorer. För både *dessa* och *representanterna* uppställde jag fordran av en så kallad *förstärkt personlighet;* men kunde för denna ej finna någon annan allmän norm än en *större förmögenhet*. Jag vacklade emellan det allmänneligen indirekta valet och ett direkt val *inom* den högre förmögenheten; under det att det indirekta skulle gälla längre ned. — Mitt förslag förblev ofullständigt.

Det nya av konstitutionsutskottet författade *representationsförslag*, som vid 1840 års riksdag blev vilande, åberopade *personlighetsprincipen* och var grundat på *allmänna val*, men hade tillika gjort valrättens utövning i allmänhet beroende av en, *efter förmögenhet graderad, valcensus*. Den motsägelse, vari det därigenom kom med den hos oss redan gällande stora utsträckningen av valrätten, i synnerhet hos bondeståndet, förde till en nedtryckning av denna census, så att den i sina lägre gra-

der blev illusorisk, och i de högre ej heller kunde försäkra åt den större förmögenheten det inflytande, varpå den gjorde anspråk. Det visade sig i allmänhet, att varje nytt representationsförslag i Sverige skulle få ganska svårt att icke *inskränka* de politiska rättigheterna hos representationen, i den vidsträckthet av personligt deltagande, som redan *inom* våra fyra gamla stånd existerade, i stället för att, enligt tidens riktning, *utvidga* dem. Med den rymlighet, som det nya förslaget i alla fall lämnade i detta avseende, fästade sig likväl den stora pluraliteten av bondeståndet, slutligen även en stor del av borgareståndet, samt en del av adeln vid detta förslag, under ett allt mera förstärkt motstånd av dem, som vidhöllo principen av *ståndS-* eller — såsom man hellre uttryckte sig — av *klassval;* för vilket motstånd även det nya representationsförslaget vid innevarande riksdag har dukat under.

Även hos oss har inträtt en *reaktion* mot de grundsatser, vilka, allt sedan den liberalare tydningen av vår ståndsförfattning genom 1809 års regeringsform, hittills hos representationen gjort sig gällande. Detta sammanhänger med en allmän företeelse i den europeiska världen, varpå vi redan till en del fästat uppmärksamheten. *Medelklassen* har i de längst på den konstitutionella banan framskridna stater redan kommit i besittning av sina nya rättigheter, och är överallt i en tillväxt, som skall åt den försäkra ett övervägande politiskt inflytande. Överallt, varest detta inflytande befästat sig, har medelklassen upphört att verka för *rörelsepartiet.* Grundad på förmögenhetens nya makt, gör den en viss grad av förmögenhet till ett allt oeftergivligare villkor för all slags direkt eller indirekt utövning av politiska rättigheter, och vakar med så mycket misstänksammare öga över gränsen, var den en gång blivit bestämd, ju mer förmögenhetens nya rörlighet gör all besittning osäker. I denna mening har majoriteten av representationen i alla kon-

stitutionella stater blivit avgjort *konservativ*. Den har blivit allt betänkligare i fråga om ytterligare förändring, och med detsamma allt tålsammare mot de försvagade lämningarna av det äldre samhällets makter. Men i själva verket skilja sig de nya förhållanden, som medelklassen infört, redan så mycket även från det ackommodationssystem i de konstitutionella teorierna, som den adopterat, att mer än tvivelaktigt synes, om det ingångna förbundet emellan den *nya* och den *gamla konservatismen* på längd skall kunna bära sig.

Julirevolutionen i Frankrike har t. ex. brutit staven över *pärskammarens ärftlighet*. Att *pärskammaren själv* därmed fått sin dom, tyckes man ej vilja erkänna. Likväl förhåller det sig så; och svårigheten, ja omöjligheten att konstruera en pärskammare, som blir mer än en konstitutionell illusion, på någon *annan* grund, är tydlig. *Två* eller *flera* kammare bli, med privilegiisystemets fall, i själva verket blott ett arbetssätt — att förlikna vid *utskottens* verksamhet inom en *enda*. Man må därföre ej tro, att det *medlande* moment emellan monarkien och demokratien, som man, efter Englands föresyn, söker i en pärskammare, ur staten försvunnit. Det har tvärtom i den inträtt på ett vida *kraftigare* och *allmännare* sätt. Detta medlande moment har blivit *medelklassen själv* i dess nya *konservativa* betydelse och makt. Man må se sig om i de representativa staterna. Överallt, varest det representativa systemet endera ägt gammal eller fått ny stadga, koncentrerar sig representationens politiska liv allt mer i dess *nedre* kammare, även i England i *Underhuset;* och överallt har majoriteten av denna representation blivit *konservativ*. Det är i allmänhet ej mera blott fråga om *två partier,* ministär och opposition, i och genom vilka förnämligast den fordna aristokratien tävlade om de högsta platserna i styrelsen: det finnes en *tredje,* ej blott faktion, utan en verklig samhällsmakt, som ställt sig i *centern* emellan ultraism och radikalism, är uttryc-

ket av medelklassens konservativa majoritet, och har blivit den medelpunkt, på vilken varje regering i upprätthållandet av fred, ordning och säkerhet, med tillförsikt kan stödja sig. Denna medelklassens konservativa majoritet växer med varje dag. Därigenom har ock all *ministerstyrelses* förhållande till både kronan och representationen väsentligen förändrats. En ministär har varit en verklig mellanmakt, så länge den gamla aristokratien var det. Den är det ej mer; och därigenom blir även *ministerväldet* allt mera en aristokratisk fiktion. *Konungamakten* själv träder i ett omedelbarare förhållande till *representationen,* det vill i synnerhet säga, till de medelklassens stora övervägande intressen, genom vilka en regering nu mera känner sig stark; och man kan ej neka, att denna ställning, om den ock har sina faror, dock i själva verket är mera *konungslig,* än en tron, endast omgiven av högsta maktens glans, men med dess verklighet lämnad i andra händer.

Betraktar man denna *nya samhällsbildning,* så visar allt, att hon ännu har mycket ogjort; och därföre kan göra anspråk på en framtid. Märkbar är hon överallt, även där hon ännu icke har någon laglig stämma. Varest en representation fattas, är det hon, som förnämligast fordrar den. Varest den finnes, söker hon inom densamma en försäkrad inflytelse, och assimilerar med sig det hela. I Frankrike härskar hon sedan julirevolutionen; i England är hon, sedan reformbillen, en erkänd makt. Det är *hennes* vikt, som i Europa bibehåller *freden.* Ty alla hennes intressen äro fredliga. Hon känner i kriget sin fiende; och i de ännu på krig byggda stater har hon ock fått minsta ingång. Likväl befinner hon sig i allmänhet uti ett svårt läge. I kriget fruktar hon sin *yttre,* i freden fostrar hon sin *inre* fiende; ty kapitalets allt mer befästade suveränitet över arbetaren kastar denna allt mer tillbaka ibland den fruktansvärt växande massan av proletärer. Om denna knut i den europeiska ci-

vilisationens historia skall komma att *avhuggas* med svärdet, och kulturen vandra andra vägar, eller om Europa skall kunna *lösa* den, är dess viktigaste till framtiden ställda fråga. Det senare synes endast på *ett* sätt möjligt — genom en ny, på en gång i höjd och djup *mer omfattande* samhällsbildning. En sådan har en gång varit på väg, men blivit tillbakaträngd.

Vi ha anlänt till en station i vår framställning, där erfarenheten synes rakt motsäga det påstående, från vilket vi utgingo, att nämligen inre, andeliga orsaker varit och äro i vår tids välvningar förnämligast verksamma. Vi ha utgått från ett påstått *idéernas,* vi ha kommit till ett verkligt de *materiella intressenas* herravälde. Ja, själva den nya *ideologien* materialiserar sig allt mera. Men det är ej om denna, som jag här har att tala. Däremot må det vara oss tillåtet att sätta erfarenhet mot erfarenhet och därav draga våra slutsatser.

Det var med och genom Napoleon, som fransyska revolutionens resultater först antogo form och gestalt. *Två* oerhörda maktens medel föllo honom i händerna: det ena, en *centralisation* av densamma, långt över allt vad den fordna monarkien ens kunnat ana: det andra, *konskriptionen,* men grundad på *varje* medborgares lagligen erkända plikt att bära vapen för fäderneslandet. Det ena var hans *civila,* det andra blev hans *militäriska* styrka. Vi måste särskilt betrakta dessa momenter; så mycket mer, som de sammanhängde, och själva blott voro uttryck av en *tredje* kraft, som uppbar både Napoleon och hans välde.

Centralisationen var ett uttryck av *statsenheten,* vilken den gamla kungamakten redan hade givit åt samhället. Men denna enhet blev under dess vård ett slags mysterium, av vars egentliga hemligheter endast de högre, tronen omgivande, ständen och kungamaktens egna förnämsta organer i den militära och civila *tjänstestaten* voro vetande deltagare. Hopen lydde blint. Dess samfunds-

anda kunde endast omedelbart yttra sig inom lämningarna av de gamla korporationerna, eller inom hävden av de provinsiella eller patrimoniella jurisdiktionerna. Revolutionens storm bortsvepte allt sådant. Den fria konkurrensen inträdde med frågan om människans rättigheter i samhället. Den frigjorda samfundsandan upplågade, och fann ej andra gränser än *staten.* — Det var då, som statsenheten ej mera endast kunde representeras av den gamla kungamakten. Den måste representeras av *folket.* — Men *huru?*

De nyare Frankrikes särskilda konstitutioner ha på olika sätt sökt att lösa denna fråga; och man ser i alla dessa försök på en gång en viss följd och en viss stridighet, allt efter som de, vid frågans lösning, utgå från *personligheten* själv eller från *egendomen.* Den första konstituerande Nationalförsamlingen under det den i synnerhet fäste sig vid den ena, ville likväl ej utesluta den andra. Efter att ha ställt deklarationen av *människans* rättigheter i spetsen för 1791 års konstitution, övergår den till begreppet om *medborgare,* och bestämmer vilken vore att anse såsom *aktiv* medborgare. Från denna klass uteslutes tjänstehjonet, samt var och en, som ej betalar en direkt skatt, (åtminstone jämlik med värdet av tre dagsverken): den föreskriver tillika det *indirekta* valsättet genom i primärförsamlingarna utsedda elektorer. Den första republikanska konstitutionen av år 1793 förkastade alla dessa distinktioner. Den var det råa försöket att låta hela folket omedelbart utöva regeringsmakten; varföre ock denna konstitution redan suspenderades i sin födslotimma, och makten övergick till en demagogisk diktatur, med terrorismen såsom regeringsmedel. Konstitutionen av år 1795, med sin Direktorialregering, återkommer ej blott till de genom den första antydda distinktionerna, utan tillägger nya. Den bestämmer betydelsen av *citoyen actif:* den återupptager det indirekta valsättet genom införande av dubbla valkollegier; den stadgar en

ny distinktion, genom fordran av en viss högre förmögenhet för att kunna väljas till elektor. Konstitutionen av år 1799, med Konsularregeringen, låter åter avseendet på *förmögenheten* helt och hållet falla, men antager en trefaldigt graderad skala av personligt och medborgerligt *förtroende;* i följe varav *kommunens* valmän bestämma *departementets;* och desse åter dem, som äro värdiga *nationens* förtroende. Man ser en närmare bestämmelse av statsmakterna, en konservativ, på livstid nämnd, senat, en lagstiftande kår o. s. v., slutligen en regering, som innehar hela den verkställande makten och ensam föreslår lagarna. I denna regering inträder den man, på vilken hela nationens förtroende skulle koncentrera sig och som därföre, ehuru i och genom folket, hos sig centraliserade hela makten. Det var N a p o l e o n s välde.

Uti ingen av de förändringar, vilka han sedan underkastade Frankrikes författning, har han vidrört eller antastat denna grund för sin makt, nämligen *förtroendet,* ej till *förmögenheten,* utan till *förmågan,* såsom den nya statens livsprincip. Det var detta, som gjorde honom till *folkets* man. Han har förblivit det även efter sitt fall, och skall förbliva det.

Huru skulle han även kunnat vika från denna grundval? Huru tillåta en genom nationen efter viss förmögenhet dragen linea, att bliva gränsen för politiska rättigheter? — Han hade på varje medborgare helt andra anspråk. Var enda var förpliktad till *vapentjänst.* Det var det första och blev det enda villkoret för *aktiv* medborgerlighet. Hans storhet, hans ära och makt hade börjat med vapen. Redan den första republikanska andan hade nödvändigt blivit *krigisk,* under Frankrikes kamp på liv och död emot de gamla makterna. Denna anda fann, undan den demagogiska diktaturens tyranni, sin enda fristad i arméerna: den bibehöll sig där länge och slocknade aldrig fullkomligt, även under den imperatoriska diktaturen. Man kan ej läsa historien om dessa

fälttåg, utan att igenkänna de romerska legionernas anda, sådan den fortlevde, länge efter Republikens fall.

För sitt militäriska våld på egendomen föll likväl slutligen Napoleon. *Restaurationen,* med sin transaktion mellan det nya och gamla, följde. Medelklassen, vars utbildning även under de stora krigen fortgått, satte sig nu efter freden, bevakade sina rättigheter, och blev i *chartan* skild från folket genom bestämmandet av en tämligen hög valcensus. Denna skillnad emellan *medelklass* och *folk,* emellan de politiskt berättigade och oberättigade, har allt sedan förblivit, men, först efter julirevolutionen, (ehuru denna nedsatte valcensus) brutit ut i *opposition* emellan bägge. Under restaurationen märktes denna ännu föga. Den gamla kungamakten, då den intågade, åtföljd av de gamla privilegierade ståndens alla anspråk, vilka den först ej *kunde,* och sedan ej *ville* återhålla, slutade med att mot sig förena både medelklass och folk. Det är först, sedan den förra till sin egen fördel vände julirevolutionen, först sedan den nya dynastien på medelklassen erkänt stöder sin makt, som en erkänd söndring emellan medelklassen och folket även har uppstått.[1]

Är då Napoleons epok utan spår försvunnen för det europeiska samhällets inre utveckling? Långt därifrån. — Allt, vad i denna utveckling ännu går *utöver* det på medelklassens politiska makt grundade samhället, alla de högre och djupare krafter, som i detta hänvisa på en ännu mer omfattande framtida samhällsformation, allt detta känner sitt sammanhang med honom och hans dagar, och har även efter honom utbildat sig i kännbara gestalter. Vi vilje i synnerhet fästa uppmärksamheten vid tvenne av dessa: *nationaliteternas* och de *religiösa motivernas* nya politiska vikt och betydelse.

Den första konkreta gestalt, som den på det politiska

[1] En intressant utredning av förhållandet emellan *bourgeoisie* och *peuple* finner man hos Stein: *Der Socialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs. Ein Beytrag zur Zeitgeschichte.* Leipzig 1842.

gebitet inträdande, i början abstrakta, personlighetsprincipen har antagit, är *nationaliteten.* Den är i denna betydelse mera än en blott känsla och vana, den är tillika insikt av det öppnade och frigjorda sammanhanget emellan den enskilde och staten, av *alla* medborgares betydenhet i avseende på det allmänna bästa, av *allas* berättigande och förpliktelse att därtill bidraga och däri deltaga. Denna insikt vilar på den nya utvidgningen av de politiska rättigheterna. Den är inträdet av den nya statsenheten hos *folket.* — Med ett förhöjt nationalmedvetande utgick Frankrike ur revolutionens första stormar. Det vilade däri först på sig självt, efter att ha återkommit från den propagandistiska yrseln, att med den nya friheten och jämlikheten lyckliggöra hela mänskligheten. Det kände sig såsom den *stora nationen,* det ville snart säga, den *härskande.* Napoleon gjorde anspråket till verklighet: under det han tillika förde grundsatsen av likhet inför lagen och all medborgerlig utmärkelses beroende av förtjänsten lika långt som sitt välde. Detta skulle erfara sin gräns och snart sitt fall genom den motsägelse, vari det invecklat sig. Han utvidgade de politiska rättigheterna överallt; men förnekade dem tillika, i jämförelse med den stora nationens anspråk, all egen nationell betydelse. Så väcktes *denna* till nytt liv, även hos de underkuvade eller hotade nationerna. Det var med de *nylivade nationaliteternas* makt, som monarkerna besegrade Napoleon. En stor politisk transaktion återställde i Europa det yttre lugnet. Men striden emellan de gamla och nya anspråken blev i stället en inre, och nationerna kunde ej nöja sig med att av regeringarna blott hava blivit behandlade såsom medel för dessas egna ändamål. Allt sedan är nationaliteten en egen makt, och låter känna sig såsom sådan. Både de regeringar, som sinsemellan *delat* väldet över *samma* nation, och de som utsträcka en mäktig spira utöver *flera* olika nationer, erfara detta. De förra känna de skilda delarna *sträva tillsammans,*

de senare känna de sammanförda olika enheterna allt mera *söndra sig*. Det är det nyväckta nationalmedvetandet, som i båda fallen är verksamt.

Det *kyrkliga* medvetandet hade med reformationen överstigit *klericiets* gränser och kommit in i *församlingen*. Reformationen grundlade tillika i själva verket statens suveränitet över kyrkan; och denna suveränitet utövades av den gamla kungamakten, såsom statsenhetens representant. Församlingens eget deltagande i kyrkliga angelägenheter suspenderades efter de stora religionskrigen allt mer, i samma mån som furstemakten befästades. Så förlorade kyrkan allt mer sitt sammanhang med folket, och blev själv snart blott en yttre monarkisk eller aristokratisk form, ett *klerikaliskt* tillägg till den *militära* och *civila tjänstestaten*. Att i kyrkan bodde en självständig kraft, det hade både folk och regeringar hunnit förgäta, då den politiska statsenheten slog om, och med läran om människans rättigheter beredde sig en ny grund hos folket. Denna nya statsenhets anspråk voro större och mer omfattande, än de gamla regeringarnas. Revolutionen upphävde begreppet om *statsreligion,* — men har just därigenom *frigjort* religionen; och från detta ögonblick låter denna känna sig såsom en egen makt. Fenomenerna därav äro mångfaldiga och ännu kaotiska, men kunna ej förnekas. Man ser dem i de särskilda konfessionernas nyfödda, ej blott kyrkliga, utan populära liv, i deras nya politiska betydenhet och i de djupt gående strider, som de i samhället åter framkalla, i sektväsendet hos folket, i både katolicismens och protestantismens nya förhållanden inom sig, till varandra och till staten. I *ett* avseende ha likväl *alla* konfessioner blivit *protestantiska*. De protestera samtelige mot regeringarnas suveränitet i saker, som röra tron. Desse må förklara sig än så religiöst och kristligt: man tror dem ej, så snart de vilja lägga band på övertygelsen; och *mot allt bruk av religionen, såsom politiskt medel, har tiden den avgjorda-*

ste motvilja. Heliga allianser bliva *oheliga* i denna synpunkt. *Unioner,* politiskt verkställda emellan närbesläktade bekännelser, framkalla plötsligen det länge slocknade medvetandet av gamla skiljaktigheter, i samma ögonblick som den världsliga makten vill knyta förbindelsen och på den lägga sin hand.

I flera avseenden är denna nya kyrkliga tendens *reaktionär.* — Den delar detta öde med den nya *nationala* tendensen, som t. ex. med sig fört även upplivandet av det gamla prohibitivsystemet för näringar och handel; vilket man behagar kalla för *nationalt.* Med konfessionernas nya livaktighet upplever deras gamla otålsamhet. De strida sinsemellan, de strida med staten, de ryckas med den om både det andeliga och världsliga läroämbetet. Katolicismen i synnerhet gör kyrkans anspråk gällande på ett sätt, som påminner om hierarkiens fordna. Men hierarkien har själv förlorat sin fordna grund, och den nya religiösa protesten mot statens kyrkliga suveränitet vänder sig, inom katolicismen, lika emot påvens egen. Å andra sidan har det reaktionära momentet i denna rörelse sin motvikt i den fordna religiösa indifferentismens övergång till en erkänd fientlighet mot kristendomen, ja mot all religion, vilken har bemäktigat sig många sinnen. Och det blir utan tvivel ur *skärselden av denna förnekelse,* som religionens nya kraft kommer att framgå, och statens nya förhållande till kyrkan även därigenom att bestämma sig. *Staten* med dess rättigheter må man i abstrakt mening upphöja ända till avguderi. Därutinnan är den av verkligen gudomlig art, att den står i förbindelse med mänskligheten *alla* samhällsbildande krafter och därföre även är underkastad deras inflytelse. Staten, den mänskliga frihetens lagliga uttryck, kan ej frigöra sig från denna frihets högsta och innersta lag, att själv vara *en meddelad självständighet,* som måste söka sin förklaring, ej blott nedom sig i det timliga, eller inom sig i det mänskliga, utan även uppöver

sig i det gudomliga och i det mänskliga väsendets sammanhang därmed. Det är detta sammanhang, som kristendomen renast framställer. Därföre är den odödlig: därföre är den ej en blott *lära,* utan en *gudomlig kraft.* »Kristendomen är ett mäktigt väsende; vid vilket mänskligheten mer än en gång har upprättat sig», sade Goethe, som ej var ansedd för ortodox, och av mången knappt för kristen. »Evangelium» — så yttrade sig Napoleon på S:t Helena — »besitter en hemlig kraft, någonting obeskrivligen mäktigt, en värma, som verkar på förståndet och hänför hjärtat. Man känner därvid detsamma, som vid himmelens betraktande. Det är ingen bok, det är ett levande väsende med en kraft, vilken erövrar allt, som motsätter sig dess verkan. Det är en alla böckers bok; jag blir ej trött att läsa den, och läser den alla dagar med lika njutning. Ingenstädes finner man denna följd av sköna tankar, av sköna, sedliga grundsatser, som defilera såsom de himmelska härskarornas bataljoner, och väcka i själen samma känsla, som anblicken av den, under en skön sommarnatt i hela sin oändlighet strålande, himmelen ingiver. Vid läsningen blir man ej blott intagen, utan övervältigad; och aldrig löper själen fara att förirra sig med denna bok. Har det trogna evangelium en gång bemäktigat sig vår själ, så älskar det oss. Gud är vår vän, vår fader, i sanning vår Gud. En moder har ej ömmare vård om det barn, hon föder vid sitt bröst.»[1]

Vad vi här framställt hänvisar på de inre, de andeliga krafter, som sätta vår tid i rörelse och snart skola behärska den. Deras verkan är och blir ett allt innerligare uttryck av denna *kollektiva personlighet,* som slutligen är själen i all samhällsförening, och som utvecklar sig i alldeles samma mån, som erkännandet av den *individuella personlighetens* rättigheter. Sådan är *person-*

[1] *Sentimens de Napoléon sur la divinité du Jésus-Christ.* Pensées recueillies à Sainte-Hélène par M:r le comte DE MONTHOLON.

lighetsprincipens verkliga makt. Liksom fordom ståndsprincipen, har han haft sin *krigiska* utveckling, går sin *religiösa* till mötes, och skall efter dessa genomgångna skiften även fullständigt utbilda sin *politiska* karaktär. Den, som har ögat på denna utveckling, har ej bråttom. Han kan vänta.

Ännu en betraktelse återstår. I vad förhållande står vårt *fädernesland* till den nya tidens samhällsbildning? — Detta förhållande är eget.

Den enda enhet, varav den fordna ståndsförfattningen var mäktig, var en *aristokratisk,* nämligen egentligen en sådan för varje stånd särskilt, således en adelig, en prästerlig, en borgerlig, och därföre, på det hela, en sinsemellan stridig aristokrati. Denna stridighet är upphov till *ståndsprivilegierna.* Var och en, som känner dessas historia, vet att de från början mest voro kungamakten avtvungna, och att de tillika både voro och ansågos vara en enskild transaktion emellan konungen och ståndet, varvid privilegiernas överensstämmelse med statens bästa och allas rätt ingalunda kom i fråga. Det var ett förhållande av makt till makt, som ändrades efter maktens olika fördelning. Emellertid innebar redan detta behov av ett *kungligt privilegium* å ståndens sida en känsla av beroende, liksom privilegiets meddelande var ett *jus majestaticum.* Detta jus majestaticum kom väl ofta med sig själv i strid därigenom, att det åt ett stånd försäkrat rättigheter, som för ett annat voro alltför skadliga; vilket därföre, om fara var för hand, avhjälptes med motprivilegier. Men i allt detta visade sig likväl aningen och fordran av ett *högre statssammanhang,* än det som levde i ståndén. Det är *detta,* som blivit representerat av *konungarne:* med *dess* rätt hava de grundat sitt välde: varje steg av deras makt har varit ett försvagande av ståndsmakten; tills slutligen, nyss före den stora välvning, som i våra dagar kastat statssammanhanget inåt, Ständernas makt var bliven en antikvitet,

som endast i traditioner och formaliteter fanns kvar. Undantag finnas från detta allmänna europeiska förhållande; men de äro mer skenbara än verkliga, och även sinsemellan olika. — Vi vilje nämna: *Tyskland — England — Sverige.* I Tyskland, där illusionen av det gamla kejsarväldet hindrade konungamaktens utbildning, gjorde sig denna senare makt väg på ett annat sätt, och under ständernas egen mantel. Man har här fått se *Suveräna Ständer,* men representerade av *Riksfurstarna,* som tillvällat sig ständernas fordna makt, sedan de var för sig inom sina territorier brutit den; varefter de även till namnet avkastade det fordna beroendet av rikets överhuvud. I England insåg aristokratien, tidigt nog, sina *gemensamma* intressen för att förena sig. Den adeliga med den prästerliga kände tillika gemensamt behovet ej blott av ett erkännande uppifrån, utan även av ett stöd nedifrån. Det engelska *Överhuset* kan sägas hava byggt åt sig själv ett demokratiskt underlag i *Underhuset;* vilket sistnämnda, så länge det förblev under *aristokratiens* tygel, gjorde denna till en så stark mellanmakt mellan kronan och folket, att den i själva verket, med tillhjälp av några konstitutionella fiktioner, blev regerande. Huru detta förhållande i de sista tiderna ändrat sig är bekant. — I Sverige har författningens ursprungligen demokratiska underlag ej först blivit förstört, och sedan tillbyggt av aristokratien. Det är och har förblivit den oförstörliga grund, varur författningen uppväxt. Våra stånd äro alla ur den gamla svenska, ännu i svenska bondeståndet utplånade, *odalfriheten* upprunna. Om vår författning gäller därföre i fullt mått de ord, jag om den en gång yttrat: »Sammanhang med den moderliga jorden måste varje växt ha, för att ej dö bort; — utan detta sammanhang hjälper honom ej himmelens dagg eller solens stråle. Toppen skall ej inbilla sig, att han är ett träd för sig, om han ock sitter så högt, att han ej ser sin rot. Stiger ej den närande saften där nerifrån till honom, så ser honom

morgondagen förtorkad.»[1] — Våldsamma stormar hava prövat, hindrat, böjt den svenska författningens naturliga växt. Sitt behov av förening, för att härska, har också hos oss aristokratien fordom känt. Den svenska förente sig med Danmarks och Norges, för att i *Kalmareunionen* upprätthålla en förening mellan hela det skandinaviska Norden, varav folken den tiden blott lärde känna olägenheterna. Ur unionens band bröt sig Sverige ut, med pånyttfödd nationalkänsla, och, på det då befästade, sedermera oupplösta och oupplösliga, förbundet emellan svensk folkmakt och svensk konungamakt, grundades den svenska staten. Erövringsperioden med sina verkningar upphöjde först, och nedslog sedan, då inre missförhållande hotade både rikets och frihetens bestånd, adelsväldet i Sverige. Suveräniteten, av Karl XI med ofrälse ståndens och den yngre adelns biträde införd, begagnades av Karl XII med det krigiska övermod, att både konungens och Sveriges makt störtade tillsammans. Men, att *svenska Ständerna* ur dessa ruiner kunde framstå, själve under en namnkonung regerande, därföre hade den gamla och nya aristokrati, vars seger detta var, ej att tacka sig själv, utan traditionen därom, att *Svenska Folket* i våra stånd genom bondeståndets närvaro var fullt representerad; ehuru detta uteslöts från all verklig inflytelse på allmänna angelägenheter. Aristokratien i detta nya läge kände likväl själv sin förändrade ställning, då den hädanefter ej uppträdde såsom *stånd,* utan såsom *parti.* Partiväldet måste giva vika för ett återställt monarkiskt; och detta åter, förlorande sig i enväldets förblindelse, efterföljdes av den genom konungamakt, ståndsmakt, medelklassens stigande inflytelse och folkets stegrade nationalmedvetande tempererade författning, som är vår närvarande. Alla den nya tidens samhällselementer äro i den på ett eget sätt så blandade

[1] *Tal i anl. av kronprinsens antagande av högsta styrelsen över Uppsala akademi* 1818, (i GEIJERS *Samlade skrifter,* II, 1924, s. 412; *utg:s anm.*).

med de gamla traditionella, att deras arbete mot varandra och med varandra till ett *nytt* uttryck av det hela här måste bliva långsammare, än annorstädes. Den kungliga suveräniteten har blivit omöjlig. Medelklassen, allt mer på regeringsformen inympad genom gjorda ståndskoncessioner, kan ej här allmänneligen tillämpa sitt stora politiska medel, av en, blott på förmögenhet grundad, valcensus; emedan vår gamla författning däruti står *över* denna, att varje valcensus här skulle inskränka politiska rättigheter, varav redan pluraliteten av folket äro i besittning. För en på personlighetsprincipen grundad representation, som här fordrade en konsekventare genomförning än någonstädes, äro övertygelserna ej mogna; under det söndringen mellan de *besutnes* och de *obesutnes* intressen, även här, hänvisar på tidens gemensamma samhällssjukdom. I vår, efter stånd delade, representation har man därföre, i anledning av det nya representationsförslaget, senast även sett den gamla *ståndsprincipen* upplivas. Men även denna reaktion, — liksom alla de reaktioner, vilka i Europa åtföljt *medelklassens* stadgade makt, eller häftat sig vid de återväckta *nationala* intressena, de nyfödda religiösa behoven, — även *denna* reaktion, säger jag, lider därav att ha ställt sig på en i själva verket *fortskridande* samhällsprinicip. Ty en sådan är även ståndsprincipen. Den är i våra dagar förvandlad. Den har återgått i det allmänna medborgerliga livet, och den kan endast därur åter utgå i en friare, renare gestalt. Det finnes ingen försvarare av de gamla ståndsprivilegierna, som ej har ett hemligt medvetande därav, och som ej måste strida mot sig själv, under det han kämpar för dessa.

Här slutar jag denna inledande betraktelse. Jag har fritt uttalat övertygelser, av vilka jag djupt är genomträngd. Jag lämnar deras milda bedömande åt den *tro,* den *kärlek,* det *hopp,* som försonande verka i allt mänskligt, och på vilka även jag lever. — Och vilket ögnablick

kunde väl skönare förbinda dem, än just det närvarande? — Jag har levat att se Sönerna av den Furste, till vilken nu tvenne folk kärleksfullt blicka upp, på vars hjässa sänka sig Sveriges och Norges, av Hans Store Fader förenade, kronor, jag har levat att se Dem inträda i samma lärosal, där jag fordom såg Honom själv, såsom yngling, lyssnande till lärarens ord. Jag har levat att se konung Oscars Söner, omvärvda av den ungdom, som växer deras dagar till mötes, helga sig i vetenskapernas tempel till fäderneslandets, till mänsklighetens tjänst. — Jag hälsar det såsom ett lyckligt tecken för mig, för detta lärosäte, för fäderneslandet, för konung och folk. — En gammal mans välsignelse skadar ej. Så vill ock jag nedkalla himmelens välsignelse över dessa unga furstar, över det ynglingasläkte, som omgiver dem, över den okända framtid, som vilar i alla dessa unga bröst. Blive den lycklig, blive den ärofull! Blive den rik på den gudomliga ära, som i *Rätt* och *Sanning* sig grundar! Blive den värdig det fädernesland, vars öden vi nu gå att betrakta!

DEN 22 NOVEMBER

I Deras Majestäters Konungens och Drottningens höga övervaro.

Förgäves skulle jag bjuda till att skildra de känslor, av vilka mitt hjärta i detta ögnablick är uppfyllt. Jag ville uttrycka dem med hjärtats vältalighet. Men denna, som även i sin stumhet kan vara uttrycksfull, är förlägen om orden; och jag får på detta rum ej vara det. Lik mången gammal lärare, har jag även långt för detta lämnat mitt papper hemma, van att till den ungdom, som omgiver mig, tala samtalets förtroliga språk, och säker att i alla fall ej strängt bedömas. Vida högre fordringar borde i dag göra sig gällande. Och likväl har jag aldrig varit säkrare om att med mildhet dömas. Den, vars höga närvaro nu hedrar, nu gläder oss alla, har Han ej fordom värdigats vara min lärjunge? Har jag ej tidigt lärt Honom älska, akta och ära? Minnes jag ej Honom i våra lärosalar, själv yngling ibland de ynglingar, som med Honom växt till män, och nu med manlig förtröstan se upp till *Honom;* under det ett yngre släkte tränger sig kring Hans *Söner,* på vilka den ädlaste *Moders* blickar med Sveriges kärlek vilar? — Ett fjärdedels århundrade ligger emellan dessa dagar och denna. Det har mycket förändrat — inom mig, utom mig. Det har ej varit sparsamt på stora offer åt förgängelsen: det har lämnat djupa saknader. — Men tvekade någon om det hopp, som det åt fäderneslandet fostrat och bevarat, må han betrakta den tavla, som här framställer sig för våra blickar, och lära varföre vi

hoppas, varföre vi förtrösta! — I strålen av detta hopp vill även jag avlägga all tvekan och vara vid ett fritt mod. Ehuru jag talar inför min *Konung,* och har att tala om *svensk konungamakt.* Ty sådant är mitt ämne.

I det föregående av dessa föreläsningar ha vi försökt att ur dunkla, halvslocknade minnen återkalla bilden av fäderneslandets hedniska forntid. Vi ha ryckt in i det nya ljus, som med kristendomens annalkande över Norden uppgick. Det är Sveriges medeltid, som ligger framför oss. Den har räckt längre, än man tror; och vi ämna därifrån kasta blicken högre. Men svenska folket har redan under hedentimma och medeltid genomgått trenne epoker, vilkas inflytelser sträckt sig ända till våra dagar.

Vad, som redan i den första kristna tiden möter oss, såsom ett arv ur hedendomen, är det *provinsiella* — i särskilta, ehuru sinsemellan förbundna, stammar delade — *Sverige.* Vad vår medeltid ur detta utbildade, var det *aristokratiska,* av kyrkan och adeln regerade, *Sverige.* Vad, som börjar vår nyare historia, är det *nationella,* omkring sin *konung* förenade och till enighet strävande, *Sverige.* Därmed arbeta vi än.

Sverige var först en förbundsstat under en gemensam konung. Detta förhållande upplyses bäst av vad de gamla lagarna stadga om konungavalet. »Nu tarva land konung välja» — heter det i den år 1296 stadfästade Upplandslagen. — »Då skola tre folkland först konung taga: det är *Tiundaland, Attundaland, Fjärdhundraland.*[1] Upplands lagman äger honom till konung döma: därnäst var lagman efter annan, södermäns, östgötars, tiohärads,[2] västgötars, närikars och västmäns. De äga honom till krona och konungadöme förordna, till att över landen råda och riket styra, lag styrka och frid hålla. Då är han dömder till Uppsala-öde.» (Så kallades såsom bekant, kronans äldsta egendom i Sverige, egentligen de

[1] I allmänhet vad av ålder kallades *Uppland.*
[2] Så kallades sydöstra delen av Småland, som utgjorde en egen lagsaga.

gods, som voro anslagna till underhåll för de nationella, i Uppsala firade, offren.) — »Nu äger han Eriksgata rida: de äga honom följa, gisslan sätta och eder svärja: och han äger dem lag giva och frid svärja. Från Uppsala äga de honom följa till Strengjanäs.[1] Där äga södermän vedertaga och honom med grud[2] och gisslan till Svintuna[3] följa. Där skola östgötar honom med sin gisslan möta, och följa genom land sitt, och så till mitt på skogen, Holaved. Där skola smålänningar honom möta och följa till Junabäck.[4] Där äga honom västgötar möta med grud och gisslan och följa till Ramundaboda.[5] Där skola närikare möta honom och följa genom land sitt till Uppboga bro.[6] Där skola honom västmän med grud och frid möta och följa honom till Östensbro.[7] Där skola möta honom upplänningar och följa till Uppsala. — Då är den konung till land och rike lagligen kommen, med uppsvear och södermän, göter och gutar[8] och alla smålänningar: då har han ridit rätt Eriksgata. Då äger han av ärkebiskopen och lydbiskoparne till kronan vigas i Uppsala kyrka. Sedan är han berättigad konung vara och kronan bära. Då äger han Uppsala-öde, dulgadråp[9] och danaarv.[10] Då må han av sina tjänstemän län giva. Varder han god konung, då låte Gud honom länge leva.»

Man ser konungen först väljas av folklanden, men för valets bekräftelse besöka de övriga landskaper, efter emottagen gisslan för sin säkerhet, tills han själv svurit

[1] Nu Strängnäs.
[2] Frid, säkerhet.
[3] Nu Krokek, mitt på skogen Kolmården.
[4] Nu Jönköping.
[5] På skogen Tiveden. Här var fordom i katolska tider ett kloster, liksom på Kolmården vid Krokek.
[6] Över Uppboga ström, även kallad Arboga å, vid östliga ändan av skogen Käglan.
[7] Över Sagån vid Nykvarn, gränsen mellan Västmanland och Uppland.
[8] Gotlänningar, ehuru konungens resa ej gick till ön Gotland.
[9] Så kallades det dråp, vars upphovsman ej kunde upptäckas, och för vilket böter erlades av häradet.
[10] Arv efter utländsk man, som dog inom riket utan inländska arvingar.

med allt gott och synnerligen med sin konungsliga kärlek. Därefter svuro lagmännen och allmogen (det var ännu namnet på *hela folket*) konungen sin ed; och med denna ed bindes både ung och gammal, ofödd som född, okär som kär, frånvarande såsom närvarande. Det kallades att svärja *vid eller uppå Mora sten;* och konungen upphöjdes efter valet på stenen. Den gamla Mora sten finnes ej mera, och söktes redan förgäves i k. Gustav I:s tid. Nu ägde konungen, såsom förr är nämnt, rida sin Eriksgata, eller, såsom det säges i landslagen, att »rättsyles» (med solen) om sitt land rida; varvid, då en allmän landslag nu efterträtt landskapslagarna, fordran på dessas särskilta bekräftelse försvann, och konungen i stället under sin färd gav och emottog densamma, i själva lagen införda, ed, som först blivit ömsesidigt avlagd vid Mora sten. Ehuru i utövningen inskränkt, först genom de storas, sedan under Unionen genom utlänningars, makt, fortfor sålunda den svenska förbundsförfattningen lagligen, så länge en svensk valriksdag fanns och till Gustav Vasas dagar.

Ett *annat* Sverige hade långt för detta överbyggt det gamla provinsiella Sverige, vars konungadöme vi nyss skildrat: det kyrkliga och adliga, det aristokratiska Sverige. Dess inre historia är ohygglig. Det är ej mera, såsom förr, krig emellan stridande stammar och tävlande konungahus. Det är brödrakrig och brodermord, som föröda Birger Jarls och Magni Ladulåses ätt. Ett treårigt barn är slutligen ensamt i tronens grannskap övrigt på brandplatsen av denna förödelse; man hälsar det såsom både Sveriges och Norges konung. — Det var Magnus Eriksson, under sin minderårighet regerad av de stora, sedan styrd av sin gemål och av gunstlingar, i krig med sina söner, slutligen från tronen störtad i fängelse och landsflykt. Självsvåldets tidevarv för de stora blir lagstiftningens tidevarv för folket. I bokstaven visar oss denna lagstiftning den gamla förbundsförfattningen be-

kräftad; men *över* densamma hava bildat sig tvenne privilegierade stånd, i sina mest betydande medlemmar även höjda över lagen, i rådslag och handling företrädande folkets ställe. Därmed ha folkets fordna strider flyttat sig ett steg högre upp, och föras mellan dessa lagstiftare själva. Vi se byggmästarne, sedan de fört huset i höjden, störta varandra utför murarna.[1]

De gamla provinsiella intressena ha likväl dessa stora ståndsintressen försvagat och kuvat. Aristokratien har förebildat och förarbetat rikets verkliga enhet; ja den har gått ännu längre och försökt, att vid sig fästa hela den skandinaviska Nordens. Ifrån Magni Erikssons minderårighet regerade i själva verket sammansättningar emellan de andelige och världslige store i åttio år Sverige. För ett ögnablick kuvade av Margareta, som stiftade Unionen emellan de tre rikena, — en *händelse*, som ser ut som en *tanke*, har jag en gång sagt,[2] — utsträckte de store den aristokratiska konfederationen snart till dem alla. Det var hemligheten av den för folken främmande Kalmarunionens så ofta avbrutna, men likväl mer än hundraåriga, bestånd: de storas välde under en utländsk namnkonung. Emellanåt tänkte de på, att emellan sig stycka Sveriges rike.[3]

Det, genom farorna på sig själv återkastade, Sverige ryckte sig löst ur Unionens band. Det skedde genom den stora rörelse ibland svenska folket, som bröt sig bana med Engelbrekt, förde fram Sturarna och slutligen satte Gustav Vasa på svenska tronen. Det var det *nationella* Sveriges födelse och blodiga dop. Och sålunda grundlades den fordran, att *svensk konung* skulle vara *svenska folkets* man.

Kungsarbetet i svenska historien begynner; ej utan

[1] Jfr min *Svenska folkets historia* I d.; (i GEIJERS *Samlade skrifter*, IV, 1926, s. 503; *utg:s anm.*).

[2] Se GEIJERS *Samlade skrifter*, IV, 1926, s. 536. *Utg:s anm.*

[3] »De ville hava skift riket i fyra delar, och de skulle hava varit fyra, som riket regera skulle.» OLAI PETRI *Krönika*.

upprepade strider med folkets egna gamla fördomar eller nya förblindelser. Tredubbelt stor och ärofull var denna begynnelse: befrielse av både stat och kyrka, och, till bådas skydd, kronans införda och samtyckta ärftlighet. Man vet, huru den store stamfadrens verk åter sattes på spel av hans söner. Alla de gamla farorna återvände. I brödrastriden och slutligen i kampen emellan Sigismund och Karl hotar åter Roms andeliga välde, väckas åter det gamla provinsiella Sveriges söndringar, livas åter det aristokratiska Sveriges utländska unionsplaner. Med oskonsam och blodig hand mötte Karl alla dessa faror. Riket skälvde på branten av undergång: han befästade åter dess grundvalar, och tände det svenska mod, som sedan förde den store Gustav Adolfs vapen.

Man har svårt — har jag en gång yttrat[1] — att föreställa sig fäderneslandets tillstånd på den tid, då Sverige var stängt från Öresund och nästan helt och hållet från Nordsjön. Däri ligger en hel fornålder av dunkelhet, svaghet, barbari och avstängning från det övriga Europa. Med växande kraft efter Gustav Vasa blev denna inskränkning olidelig. Det är Gustav Adolf, som sprängt den. Det är han, som infört oss i den odlade världen, och i dess hävder för alltid inskrivit svenska namnet. Han har, med Sverige, kämpat sig till ljuset. Han har kämpat för ljuset, med alla vapen, — säkrast med dem, genom vilka barbariet fredligt besegras. Det är den störste av Sveriges krigiske konungar, som tillika är den verklige stiftaren av Sveriges läroverk, och i synnerhet Uppsala universitets odödlige välgörare. Därigenom har han intygat, att hans vapen fördes för den mänskliga odlingens heliga sak. Därföre har han offrat på dess altare vad andre skulle offrat på vapnen. Och i vilken tid? Det finnes intet ädlare hopp än det, Gustav Adolf nedlagt i dessa sina stiftelser. De blevo ej mindre poli-

[1] *Sv. folkets hist.*; III d. (i GEIJERS *Samlade skrifter*, V, 1927, s. 406; *utg:s anm.*).

tiskt än vetenskapligt viktiga. Ty, om Sverige från denna tid framgent så ofta sett män ur hyddan stiga genom kunskaper och förtjänst till rikets högsta värdigheter; så är detta ock Gustav Adolfs verk.

Mot vilka svårigheter hade han ej att kämpa! Den konung, som i hjärtat av Europa frälsade protestantismens politiska bestånd, måste begynna med att i hjärtat av sitt fädernesland med ringa krafter värja sig mot fienden, och i Kalmar och Älvsborg, ur danskarnes hand, återsöka nycklarna till sitt eget rike. — Man har sedermera förebrått Gustav Adolf och hans män, att de, med förbigående av Skåne, Halland och Blekinge, kunde söka erövringar på andra sidan vattnet. Lyckliga vishet, som, ställd utom händelserna, lagstiftar för dem! — Gustav Adolf gjorde sin fred med Danmark, ej såsom han *ville,* utan såsom han *kunde:* han stridde ej av eget val, utan av nödvändighet med Ryssland, med Polen: han övergick slutligen till Tyskland i en livssak för protestantismen och sin egen krona. Men den som tror, att han hade glömt vad hans tid hade många skäl att bättre minnas än vi, har själv förgätit, att det var från Tyskland, på Jutland och Seland, som Skåne, Halland och Blekinge vunnos, att Gustav Adolf och Oxenstierna så hava tänkt sig denna landvinning, som gjorde Sverige till ett helt, och att den plan, som Karl Gustav utförde, blott var ett arv efter bägge.

Med Gustav Adolf stiger svenska adeln till höjden av glans och ära. I spetsen för Sveriges här, föreställer den också denna här, och *adelns* ed till Gustav Adolf, vid hans kröning, svärjes av »Sveriges ridderskap och adel, krigsbefäl och menige krigsfolk». Den krigiska svenska monarkien utbreder sig för vår blick. Den bär, såsom Sveriges här, i början, dragen av enkla, hårda, krigiska seder, har fattigdomen till vän, och fruktar därföre ej nöden såsom fiende. Den växer, segrar, riktar sig, förvånar världen. Allt vad denna monarki för Gustav Adolfs örnblick var ämnad att bliva, kan eftervärlden nu knappt

ana. Örnen föll, träffad i sin fart. Men mot solen hade han ställt kosan. Och, ehuru kriget välvde fram sin blodiga våg i ännu månget år över den valplats, där han föll: platsen är helig genom ljusets segrar, och man inandas där mänsklighetens frid.

Då betänkte de svenske store att förtjäna namnet. Sverige har ej haft Axel Oxenstiernas like i Rådet, och i Torstensson, framför andra, upplevde hans mästares snille i kriget. Mot dem och deras medbröder kan blott en förebråelse rättvisligen göras. De trodde sig även framgent kunna grunda Sveriges bestånd och makt på det tillstånd, som de stora krigen i fäderneslandet infört; ehuru förtryckande detta hade blivit för folket. Så blev kriget, även efter freden, en nödvändighet. Kristina vek för denna nödvändighet undan. Hjälten Karl Gustav underkastade sig den ej ogärna, och slutade sin segerbana med fullbordandet av Sveriges nyttigaste, nu ensamt oss kvarblivna, erövringar.

Kristina har av svenska historieskrivare hårt blivit behandlad, och i mångas tanka har hon av ingen svensk bättre förtjänat. Mig hänger hon vid hjärtat; och jag kan ej tänka på henne utan tacksamhet. — *Hon* är bättre än hon synes. Man kan ej säga detsamma om den aristokratiska faktion, ur vars hand hon i själva verket har ryckt Sveriges spira, för att trycka den i en starkare hand än hennes egen. Hennes lättsinnighet, hennes slöseri, hennes ombytlighet hava blivit lika många fläckar på hennes minne. Men hon var en ung, en snillrik, en lidelsefull kvinna, uppväxt på tronens höjd, under skuggan av sin faders lagrar.[1] Och hon hade emot sig en, efter Gustav Adolfs död ånyo grundlagd, sedermera djupt omkring sig gripande aristokrati, som hotade att uppsluka

[1] Så säger hon själv, och tillägger: »De som tro att barndomen åtminstone är den tid, då sanningen nalkas furstarna, bedraga sig. Man fruktar och smickrar dem ända i vaggan: — alla purpurborne äro uppfödde i lättja, okunnighet och veklighet.» — *Vie de Christine par Elle-même.* ARCKENHOLTZ: *Mémoires de Christine,* III, 49.

både tronens och folkets rättigheter. Jag vet vilka förtjänster denna aristokrati har att åberopa, och vilken nödvändighet kriget innebar. Vad jag anklagar den för, är, att med öppna ögon hava följt, i rikets hushållning och inre styrelse, en plan, som oundvikligen skulle leda till sådana följder, — att även för framtiden hava sökt försäkra detta nödens och våldets verk, — att hårdnackat hava motsatt sig alla försök till dessa verkningars hämmande, — för alltid därpå ha velat grunda fäderneslandets författning. Det må tillåtas mig att här åberopa förr sagda ord: »I Sverige lämnade det stora krig, vari fäderneslandet tagit den ärofullaste del, så djupa inre missförhållanden, att Kristina slutade med att överlämna deras lösning åt en annan hand. Dessa missförhållanden voro till en del nödvändiga följder av kriget, om vilket ej orätt sades: 'att det var oproportionerat till fäderneslandets krafter'.[1] En dräglig fördelning av bördorna är i sådant fall ej möjlig; men dräglig eller odräglig, fordrar rättvisan, att den bör vara jämn; och just i de svåraste omständigheterna, är det endast den strängaste rättvisa, som räddar. Man kan omgå denna nödvändighet med en falsk skonsamhet; men denna hämnar sig. Den utväg förmyndarregeringen tillgrep, att lindra dessa bördor genom föryttrandet av kronans tillhörigheter, då inga främmande subsidier förslogo och man ej vågade öka skatterna, innehöll på en gång en skonsamhet och en orättvisa; mindre i sig själv, — rikskanslerens sats, att godsen av de privata brukas bättre, har mycket för sig, — än genom de villkor man fäste vid föryttrandet, och genom den utsträckning man gav åt benämningen kronans gods. I förra avseendet fästa vi uppmärksamheten därvid, att godsen endast fingo föryttras till adeln.[2] I andra avseen-

[1] Rikskanslerens ord.

[2] Man gick så långt däruti, att, ehuru en stor del gods föryttrades i betalning för äldre fordringar, förmyndarregeringen, i brev till kammarkollegium d. 14 juli 1642, förböd ofrälse person, att på detta sätt få sin fordran betald, med mindre den förut överläts till någon av adeln.

det bör anmärkas, att föryttrandet ej endast omfattade kronans domäner, utan kronans räntor av skattebönderna, vilka sistnämnde på detta sätt kommo under adeln —. Väl heter det, att endast räntan bortförlänades; men det förhållande, vari adelsmannen härigenom kom, gav honom alltför många tillfällen att inskränka och utplåna odalbondens i Sverige urgamla rätt såsom jordägare. Varken lock eller pock sparades, att bringa den senare under adeln, såsom skatteböndernas upprepade klagomål vid riksdagarna visa. — — *Det gällde bondeståndets existens, såsom ett fritt stånd i Sverige.*»[1]

Att hava gjort omöjlig fortgången av denna, genom hennes egen obetänksamhet alltför mycket befordrade, plan, *det är Kristinas ära.* Hon hade i stora ögnablick ett stort mod och en genomträngande blick. Hon har med lika mycken beslutsamhet avklippt aristokratiens förhoppningar och tillbakavisat de mot henne själv riktade anslagen av en lägre, föga mindre härsklysten faktion, som ibland sig även räknade betydande personer. Fruktan har hennes sinne ej känt. Men det var folkets önskningar hon gick till mötes, då hon, emot de storas, i det yttersta förlängda, motstånd, lyckades att fredligt låta förklara Karl Gustav för tronföljare. Sin hand ville hon ej giva honom utan sitt hjärta; vilket han kanske en gång hade ägt. Hon nedlade sin krona, för att leva för vetenskap och konst, i gladare luftstreck. Hennes ombyte av religion vill jag varken försvara eller ursäkta. Men den, som är bekant med den lika andelösa som hjärtlösa karaktären av den tidens svenska ortodoxi, känner sig även härutinnan böjd att föredraga ett mildare omdöme framför en ovillkorlig fördömelses utslag.

Pfalziska husets politik var i flera avseenden ny. Man kunde kalla den en sammansättning av Karl IX:s och Gustav Adolfs; utan den senares milda storhet, men

[1] *Sv. folkets hist.*, III d. (i GEIJERS *Samlade skrifter*, VI, 1927, s. 127—128; *utg:s anm.*).

utan den förres blodiga stränghet. I allmänhet var dess synvidd inskränktare; dock ännu stor nog hos Karl Gustav, som hade utbytt Gustav Adolfs europeiska politik för en skandinavisk. Med tiden blev politiken i detta hus allt mer personlig. Karl XI:s, Karl XII:s, även Ulrika Eleonoras hela politik sammanhängde med vissa personliga meningar och intryck, alla av en särdeles outplånlig natur. Familjens inre statskonst var i hjärtat antiaristokratisk. Karl Gustav, den störste av den, och kanske den ende, som kunde förlåta, hade uppväxt, omgiven av de svenska storas misstankar. Att hans regering skulle bliva signalen för den, år 1650 av de ofrälse ståndеn, ej utan Kristinas bifall, fordrade, reduktionen av kronogodsen kunde de store förutse; varföre de ock av alla krafter motsatte sig den pfalziska successionen. Att reduktionen ej verkställdes, sådan den under den ärorike, men kortlivade, Karl Gustav beslöts, kan man blott beklaga. Den hade blivit rättvisare, billigare, och ej lämnat så djupa svidande sår. Hjälten av tåget över Bält bortrycktes från fäderneslandet mitt under krig, som på alla sidor brunno. De freder, som blevo frukter av hans vapen, kasta ännu en glans på den följande förmyndarregeringen.

Den var den *andra* av detta slag under århundradet. Den *första* hade stadgat i Sverige en aristokrati, som på *sina* intressen ville ombygga rikets författning. Den andra med samma anspråk ville ej släppa, men var för svag att upprätthålla dem.

Traditionerna ur Gustav Adolfs tidevarv hava blivit en egen makt. De ha på Sveriges historia övat det allrastörsta inflytande. Rätt förstådda, äro de ännu det bästa vi äga. Missförstådda och förvända, ha de varit Sveriges olycka.

I vad förhållande Axel Oxenstiernas, i konungens namn författade och införda, regeringsform stod till Gustav Adolfs egna avsikter, är en fråga, vars besva-

rande har stora svårigheter. Kristina har därom yttrat sig olika.[1] Rikskanslerens egna yttranden hade man önskat sig bestämdare. Att konungen, flere år före sin död, med honom samtalat i detta ämne, bett honom därom uppsätta sina tankar, och i huvudsaken gillat,[2] utan att likväl uttryckligen bekräfta, dem, är det huvudsakliga av hans yttranden. Kanslerens uppgift,[3] att konungen »åt capita för de fem kollegier», velat uppdraga styrelsen under en minderårighet, har ingenting osannolikt. Gustav Adolf hade, mer än någon av sina företrädare, utbildat den civila och militära tjänstestaten i Sverige, och Sveriges störste civilist, Axel Oxenstierna, har därvid i synnerhet varit honom behjälplig. Med de stora män, i fältet och i Rådet, som han framkallat, kunde han hoppas, att denna stat under en minderårighet skulle bära sig själv. Men ett står fast: *Gustav Adolf har ingenting velat uppoffra av tronens rättigheter.* I regeringsformen tyckes ej heller uttryckligen något sådant ligga. Den utgiver sig för ett förvaltningsreglemente, som för framtiden borde gälla: den synes gå ut på, att lämna både konungens makt och Ständernas rättigheter oförkränkta. Men den *har* inkräktat på bägge; och, redan vid dess första införande hörer man farhågor, att den skulle komma att hålla Sveriges krona under förmynderskap, och sätta konungen i ro, såsom dogen i Venedig.[4]

Vad i dess verkan må tillskrivas omständigheterna, vad enskilda avsikter, är svårt, är omöjligt att avgöra.

[1] I sitt eget leverne säger hon, att rikskansleren ordnat allt efter konungens instruktioner, men tillagt mycket av sitt eget. I en konferens, vid 1660 års riksdag emellan präste- och borgarestånden samt adeln, anfördes av de förra ett Kristinas yttrande till *Berndes* (troligen riksrådet Johan Berndes), som för 1634 års regeringsform åberopade Gustav Adolfs auktoritet: »att konungen kanske aldrig sett ett ord därav». THAM: *Bidrag till svenska riksdagarnes och regeringsformernas historia från mitten af sjuttonde århundradet*, I h., s. 82.

[2] »Såvitt *realia* vidkommer» säger kansleren i sitt brev till Rådet d. 5 december 1632.

[3] Uti samma brev.

[4] Verentur qvidam fieri posse, ut prout ingenia illorum, qui officiis summis præsunt, ad virtutem aut ambitionem prona fuerint, ita quoque rem publicam cum illis florere aut periclitari posse, atque ita Rex ipse, quem curis

Men *bägge* hava funnits där. Vi ha redan därpå anfört ett bevis i den förordning, som inskränkte förvärvandet av kronogodsen till *adeln:* ett annat framstår i det envisa motståndet mot all slags reduktion, ett motstånd, för vilket rikskansleren, redan då frågan först väcktes, ställde sig i spetsen. Man ser anspråken växa, men jävas både av konung och folk. Kristina har ej, Karl Gustav har ej, vid uppstigandet på tronen, velat *bekräfta* 1634 års regeringsform. Ofrälseståndén hava oupphörligt protesterat emot dess yrkade giltighet utöver minderårigheten. Och, ehuru det lyckades Rådet och adeln att kullkasta Karl Gustavs testamente, och att i den, uttryckligen till minderårigheten inskränkta, 1660 års regeringsform återkalla så mycket som möjligt av Axel Oxenstiernas; så hava de likväl *för alltid* måst uppgiva påståendet, att denna regeringsform, under skuggan av Gustav Adolfs namn, vore att anse för en rikets fundamentallag.

Det är den epok, som av denna förmyndarregering utmärkes. Vilket Sverige den lämnade åt Karl XI, det erfor han i det krig, vari samma regering hade kastat riket och vilket i Tyskland med föga heder fördes. Han har aldrig förlåtit den detta. Det var den unge konungens egen ståndaktighet och mod, som åt Sverige nu bibehöll Skåne, Halland och Blekinge. Efter freden vände han sig mot dem, vilka han ansåg för sina inre fiender. Han krossade dem genom det hårdaste utförande av den så länge beslutade reduktionen, i sig själv oundgänglig och grundad på Sveriges lag, men som hade bort bliva ett *billighetens* verk, där så gamla skador skulle botas. Nu hanterades den alltför mycket såsom ett hämndens vapen. Därtill bidrog, att den adliga aristokratien inom sig själv hade sönderfallit och till en stor del förändrat natur, genom att med sig införliva både ämbetsmanna-

vacuum sub hoc prætextu cupiunt, potentia quoque solutus, Venetorum instar Ducis, ociosus degat. Schering Rosenhane till kongl. sekreteraren Schmaltz d. 3 aug. 1634. *Mémoires de Christine* III, 187, n. — Man hade den tiden ej liknelsen av en konstitutionell konung under aristokratiens förmynderskap till hands.

väldet och penningearistokratien. Det sista sammanhänger med vår näringslagstiftning, sådan den även utgick ur Gustav Adolfs tidevarv.

Den frihet industrien fordrar, vet jag ej någon europeisk statsman, som tidigare insett och uttalat, än Axel Oxenstierna. — »Att publique trafiquer», — skriver han till Gustav Adolf d. 30 april 1630 — »som antagas in *Usum Regis et Regni,* sällan äro gagnelige, dömer jag icke allenast av experientien, utan enkannerligen därav att all trafique fordrar en exact och accurat kredit. In *publico statu* händer ofta att man måste taga där det finnes, och lägga där det tarvas; men i trafiquen (vill man ej panqueroutera) måste löften hållas och underkastas allmän lag. — Compagnier haver jag väl för detta judicerat nyttige, och håller ännu före att de utländes dirigerade skulle hava stor nytta med sig; men compagnier, inrikes anrättade, äro icke annat än *monopolia,* som minska och contrahera commercierna och landsens och städernas tillväxt.» — Efter konungens död skriver han, i det märkliga memorialet från Frankfurt am Main d. 8 okt. 1633, som på en gång innehåller grunddragen till en fullständig försvars- och finansplan för Sverige: »Ändock den införde handelsordinantien hade sina skäl på den tid den gjordes, så är likväl nu klart och ögonskenligt, att handeln är därigenom förminskad, såsom den där alltid älskar frihet: — eftersom städerna ej heller därav växa, att en man, två eller tre, hava näring allena och sätta köpet, utan tillväxten kommer av folksens myckenhet och sammanlopp och deriveras därifrån på alla stadens ledamöter; varföre ock största delen av ämbeternas *skrån* och deras stränge *leges,* särdeles med de fåfänge omkostnader, borde remitteras. — Man ser vad utländske städer, och även Göteborg, vunnit på en fri marknad för ut- och inländske, på en bekvämlig tid om året; och ändock några få krämare skola säga däremot, och det kunde synas som den frie handeln skulle försvaga borgerskapets

näring, så skall likväl den, som saken med förnuft och utan passion anser, och skådar det helas välstånd, finna att våre inländska varor därigenom skola bliva begärliga. — Saltlicenten vore bättre att avskaffa, emedan undersåtarne därigenom lida, och fiskerierna ligga neder: stora sjötullen borde tagas ur arrendatorernas händer, och i allmänhet sådana arrenden ju förr, ju hellre, avskaffas. — Med kopparhandeln är ingen bättring att förmoda, så länge denna handel dirigeras under kronans namn och på dess vägnar. Bäst är att kronan sätter sin profit i en riktig tull och giver handeln i undersåtarnes händer.»

Det visar sig även i detta ämne, — har jag en gång sagt,[1] — att Sveriges ärorika tid var en tid av stora *livande* idéer, och på samma gång en tid under våldsamt *tvingande* omständigheter: *idéernas* verksamhet kvävdes; *omständigheternas* myndighet förblev, — och gällde slutligen för vishet.

Ingen var tillgängligare för fruktbärande sanningar, än Gustav Adolf, själv en såningsman i alla riktningar, men en såningsman från en framilande stridsvagn, varföre av sådden somt föll på hälleberget, och somt bland stenören, och somt bland törnen. — Han *måste* hava medel för kriget, och näringarna fingo rätta sig därefter. Också tog han dem alla under sin hand, omedelbarligen genom monopolier för kronan, eller medelbarligen genom kompanier, arrenden och privilegier, allt i ändamål att tillvägabringa en av omständigheterna fordrad *tidigare* vinst, än en naturlig tillväxt kunde medgiva. Dessa nödhjälpsmedel kunna räknas till denna regerings mest betungande åtgärder. De stora ämbetsmyndigheter, med vilka konungen sig omgav, måste, då de efter honom ställdes i spetsen för ett ofullbordat verk, tillgripa lika medel. Och så har samma tidevarv, som först uttalade *industriens frihet*, både grundat och stadgat *prohibitivsystemet* i Sverige.

[1] Litteratur-bladet, I årg., maj 1838 (i GEIJERS *Samlade skrifter*, VIII, 1928, s. 153; *utg:s anm.*).

Det fanns knappt någon betydligare vara, av alla dem riket frambragte eller ock utifrån behövde, som ej, under detta tidevarv, blev för längre eller kortare tid, i verkställighet eller åtminstone i förslag, föremål för ett dylikt monopolium, eller arrende, eller kompani, eller privilegium: — ifrån *spannmål, koppar, järn, trädvaror, tjära* till *salt* och *tobak* (*brännvinet* höres ej ännu till). Genom *skeppskompanier* och *handelskompanier* av flera slag, sökte regeringen bemäktiga sig både den inre och yttre rörelsen, allt såsom medel för kriget; och även den lockande vinsten av *kolonier* undgick ej uppmärksamheten. Vi både förvärvade och borttappade sådana, under loppet av vår erövringsbana. — Under det adeln begagnade sig av regeringens förlägenhet, att, dels såsom belöning för gjorda tjänster, dels genom köp, pant och byte till sig bringa kronans jord och räntor, och en mellanmakt sålunda befäste sig emellan konung och folk, som kunde vända sig mot bägge och har vänt sig mot bägge, förstärktes denna mellanmakt, — såsom en här ökas av trossen, — genom de nyssnämnda inrättningarna och allt vad de av sig alstrade. Allt, vad genom förmögenhet ärvde eller förvärvde inflytelse, slöt sig såsom långivare, förläningsinnehavare, förpaktare, ledare av riktande företag, till denna mellanmakt, eller blev själv en underordnad sådan, och gjorde regeringen ej mindre än undersåten av sig beroende. Detta vanligaste sätt att förvärva förmögenhet var i själva verket även ett krigiskt förvärv, utgående från krigskommissariat, leveranser, försträckningar, tullförvaltning, arrende av allehanda kronans inkomster; vilket allt, om det lyckades, slutade med att föra spekulanten in i adeln, och erbjuder skådespelet av ett fortgående svenska näringarnas nobiliterande. Denna underordnade mellanmakt blev slutligen för den gamla adliga mellanmakten farlig, då k. Karl XI anställde sin stora fiskaliska aktion. Nye spekulanter voro då genast färdiga att ingå uti enväldets tjänst; och vad

den, i sig själv lika lagenliga som riksgagneliga, reduktionen i utförandet antog, obilligt och förhatligt, får man, till ej ringa del, tillskriva sådana hjälpare och rådare.

Så bereddes den förändring i rikets författning, som med k. Karl XI inträffade: — tillintetgörande av all mellanmakt i riket, — först Rådets — så adelns — slutligen Ständernas egen: konungen, suveränt härskande genom den honom endast undergivna *militära* och *civila tjänstestaten,* vartill kom den av Karl XI även först ordnade, *ecklesiastika;* av vilka den sistnämnda ej var enväldets minst nitiske försvarare, och först predikade det. För övrigt skedde revolutionen i Ständernas eget namn, med tillhjälp av den yngre adeln och de ofrälse ståndеn. Kungamakten har i hela detta verk begynt med att skjuta Ständerna framför sig, och slutat med att stiga fram om dem. Så grundades *enväldet.* Att göra Sverige stridsfärdigt och kronan enväldig samt oberoende av de främmande subsidier, vilka alltför mycket inverkat på Gustav Adolfs tidevarv, blev efter 1680 förnämsta ögnamärket för Karl XI:s sedermera fredliga styrelse.

Karl XII kände sig på en gång självrådande och fullrustad. Sammansvurne grannar utmanade honom. Då drog han åter över gamla svenska stridsfält till vitt avlägsna nya, så långt segerns hopp vinkade; och längre, — trotsande först lyckan, sedan olyckan; tills fädernesландet ej mer hade söner att giva honom, och, med fallet av Sveriges makt, ur dess ruiner en hand vände sig mot hans liv.

Det är vändningspunkten emellan det *äldre* och det *nyare* Sverige. Karl XII föll på gränsen av bägge. Med det äldre Sverige menar jag Gustavernas och Karlarnas. *Vi* äro det yngres söner, och borde betänka huru den gamla lejonhuden oss passar. Men om sig själv bör ingen, och minst en svensk, tänka lågt. *Självbeståndet* och vår plats bland *Europas kulturfolk,* förvärvad med vårt dyraste blod och sedan försvarad med svenska namn

i vetenskapens hävder, som gå längre än våra konungars, äro det arv, som vi ännu innehava. Vad oss, i vårt förändrade läge, anstår, det vilje vi höra av den konungs mun, som först uttalat vår politiska betydelse. Svenskarne borde, — har den store Gustav Adolf sagt, — *antingen,* sedan de en gång överstigit Östersjön, försäkra sig om herraväldet över detta hav genom besittning av alla dess kustländer, *eller* ock, i vidrigt fall, lägga sig inom egna klippor och skär, hålla en stark flotta och leva i landet sinsemellan enige, då ingen skall dem lätteligen kunna antasta.

Det må ock vara en tradition från Gustav Adolfs tidevarv, till vilken det lönar mödan att lyssna!

Allt förändrades nu. Enväldet föll; med det — konungamakten. Valriket återkom; och, i stridigheter om successionen, hade de partier sin första uppkomst, som sedan länge söndrade nationen. Erövringarna på andra sidan vattnet gingo till största delen förlorade, och förlust av återstoden bereddes. Sverige återkastades på sig själv, och kunde ej finna sig i sig själv. Ur dess tröttade händer sönk det länge bibehållna överväldet i Norden. I stället utropades svenska friheten under skydd av maktägande Ständer, som själve vart tredje år på riksdag skulle regera, men mellan riksdagarna genom ett av Ständernas val beroende Råd, vid vars pluralitet konungen var bunden.

Detta regeringssätt är en ganska sammansatt företeelse. En ståndsregering innefattar i sig själv en motsägelse; emedan Ständerna med sina egna intressen äro *flera,* och en regering ej kan finnas utan *enhet.* Ständernas verkliga makt var dessutom redan hos oss så bruten genom enväldet, att de ur det utgingo med en helt annan betydelse. Den enda, de hade kvar, måste de hämta från *konungamakten* själv, som först privilegierat och sedan underkuvat dem. Därföre blev tronen, såsom en konstitutionell fiktion, kvar; och intet tidevarv har hos oss va-

rit outtömligare i firandet av konungens *höghet,* under det ingen ville veta av hans *makt.* Vad man för övrigt i själva verket ser, är *privilegiernas avfall från kronan* i alla riktningar. Det är det åt sig självt lämnade privilegii- och korporationsväsendet, som nu gör sig gällande: det är i friheter på alla håll, som friheten går under; och ståndens första omsorg är att befästa sig mot varandra genom privilegier. Ulrika Eleonoras underskrift på adelns privilegier, år 1719, skedde utan de andra ståndens samtycke och vetskap; varföre ock desse protesterade däremot. De upprepade denna protest vid 1720 års riksdag, som därföre ändades med osämja och i hast. Vid nästa riksdag, då prästeståndet tillfredsställdes med 1723 års privilegier, gav detta stånd efter. De övrige låto förmå sig att följa exemplet; dock ej utan en kraftig *reservation* för framtiden. Och det blev slutligen frågan om egna privilegier i allmänhet för *ofrälse ståndén,* som sönderbröt regeringssättet och kastade makten i *konungens hand.* Men dessa yttringar av korporationsandan stå ej ensamma. Man återfinner dem överallt: i kollegiernas större självständighet: i konsistoriernas försäkrade oavhängighet: i ämbetsmannakårernas stegrade anspråk, som gingo ut på att i Sverige allt mer förvandla sysslan till egendom, och skulle göra befordringsväsendet till detta tidevarvs stora tvisteämne: i förstärkandet av städernas friheter på landets bekostnad: i nya skråordningar: i privilegierade näringar med Riksens ständers bank till förlagsman: i prohibitivsystemet i avseende på handeln. Att i denna mängd av särskilda intressen inbringa någon enhet, var omöjligt; men de kunde åtminstone regleras i större massor. Därav *partiväsendets* nödvändighet; som också i själva verket behärskade staten. Det är dessa tiders både svaghet och styrka. Det har hindrat statens livskraft att dö ut: det har utbildat olika åsikter om det allmänna bästa, som alltid skola göra denna tid lärorik: det har utvecklat stora egenskaper, om ej

stora karaktärer: det har underhållit elden på fosterlandets altare, fast illa vårdat den. Enhet och sammanhang har det ej kunnat giva åt styrelsen, och vad det ena partiet uppbyggde har merendels det andra nedrivit. De båda partier, som denna tid delte Sverige, äro ej lätta att karakterisera. De ha växlat både i avsikter och medel. — Adeln står i spetsen för partirörelsen, dock väsentligen sig själv olik, sedan, med den 1719 införda röstningen *per capita,* i själva verket personlighetsprincipen — men den adeliga— firat sitt intåg på Riddarhuset. Detta blev sedan, nämligen *inom* sig, väsentligen demokratiskt, ehuru, ända till partivälvningen 1738, ett återhåll fanns av de gamla släkternas inflytelse, vilken ännu gjorde Rådet till en makt. Därefter kom väldet till Riddarhusets majoritet, och bestämdes inom denna av talenternas övervikt. Partiväsendet utbildar sig och söker stöd i olika allianssystemer, varigenom de inhemska partierna av utländskt guld bliva beroende. Stridens skiften övergå vi. Utgången är bekant. — Endast på rollernas fördelning i skådespelet må här uppmärksamheten fästas. Den gamla aristokratien hade i sina överlevor blivit fredlig. Den unga adeln var krigisk, livades i detta avseende av det gamla Sveriges minnen, som den ej kunde uppbära, och förstörde sina egna och landets krafter i olyckliga, illa utförda, krig, som visa partiväsendets verkningar på fältet. Den gamla, under sin opposition, söker allt mer bundsförvanter i de ofrälse ståndеn. Den unga, länge i besittning av regeringen, blir däremot själv ett stöd för de gamla aristokratiska anspråken; tills bådas gemensamma fruktan för ofrälse ståndens växande fordringar banar konungamakten ny väg.

På konung Gustav III:s regering har tillträdet till hans efterlämnade papper kastat en fullare dag. Denne snillrike konung är märkelig, både i sig själv, och genom den skola, till vilken han hör: en skola, som ägt mer än en lärjunge bland jordens mäktige; till vilken den store

Fredrik, Katarina II, Josef II kunna räknas, och som i hela Europa, genom den oförtäckta teorien och praktiken av den *upplysta despotismen,* först har kastat upplysningen in ibland folket. Det var representationen på tronerna av det *adertonde seklets filosofi,* i synnerhet sådan den från Frankrike utgick. — Denna filosofi, helt och hållet byggd på det sinnliga, hade med skenbar klarhet uppfattat natur och mänsklighet under de för båda gemensamma *yttre* lagarna, och kände sig därigenom upphöjd över förra tiders fördomar, vilka skulle vika för den nya upplysningen. Att denna kunde bliva en eld i människors sinnen, fruktade i början ej denna filosofi. Den hade ju abstraherat från allt *inre?* Att *detta* skulle råka i brand under dess händer, blev sedermera en överraskning. Länge levde den därföre i hög säkerhet; och dess ord utgick till konungarna på jorden, att, liksom ljuset strömmar från solen, så skulle ock från dem utgå den nya upplysningens strålar, och de själve härska såsom mänskligheten lyckliggörare. Det var en vidsträckt fullmakt, som blev olika tolkad efter olikheten av karaktärer och omständigheter, men i allt fall lämnade ett stort spelrum åt makten i avseende på det gamla, historiska samhällets inrättningar och seder; och detta spelrum begagnades ej blott av monarkerna, utan även av de tronen närmast stående högre klasserna, som, i njutningen av den nya fördomsfriheten, kände sig dubbelt upphöjda över hopen.

Om hela detta tänkesätt saknade inre medelpunkt och kärna; så gäller detta på ett eget sätt om Gustav III och den politiska värld, i vilken han var uppfödd. Hela vår partitid saknade en sådan medelpunkt, var utan nationell, utan religiös, utan politisk hållning. Det nya Sverige hade ännu varken förlikat sig med sig självt eller med det gamlas minnen. Partirörelserna skedde på ytan och buro, utan undantag, karaktären av intrig. För pluraliteten av nationen förblevo de främmande, utom genom

de olyckor de av sig födde, och de utbrott av blind förbittring, vilka dessa någon gång hos folket framkallade. Ännu vid 1756 års riksdag yttrades i sekreta utskottet farhåga att låta allmogen *veta,* »det konungen allenast dependerar av pluraliteten i Rådet». I riksdags- och partipolitiken figurerade bondeståndet blott till namnet, och av dess medlemmar insläpptes inom förlåten ej flera, än som ansågs nödigt för ledningen av de övriga. Det var en tid av *politiska illusioner.* — Och med *sådana* har ock Gustav III lekt under hela sin regering, — redan hans förmenta återställande av Gustav Adolfs regeringsform var en sådan; — tills han emot sig väpnade alltför verkliga, både nya och gamla, politiska passioner — och för dem föll ett blodigt offer. — Sitt fäderneslands självständighet och ära har han uppriktigt älskat; och därföre ej heller fruktat eftervärldens dom.

Emellertid hade fransyska revolutionen utbrutit. Gustav III:s son tillskrev dess läror sin faders öde, och kastade på dessa och allt, vad därmed sammanhängde, ett så djupt hat, att han däråt uppoffrade sitt rikes välfärd, sin kronas bestånd och lyckan av en, eljest genom den enskilte mannens dygder utmärkt, levnad.

Det är en förvånande händelsernas gång, att ett revolutionens barn, men en av de största bland dess söner, som utan fläck genomgått alla dess skiften, som, utan att hava varit verktyg för något parti, stigit till ärorikt befäl av dess härar och till höga medborgerliga förtroenden, skulle, sedan Napoleons makt hotade alla nationers självständighet, av svenska folket kallas till den tron, på vilken Karl Johan förenat Sveriges och Norges kronor, och för Skandinaviens öden öppnat en ny bana. — Denna kallelse utgick i det viktigaste ögonblick. Det gällde vår plats ibland folken. Nästan på fäderneslandets ruiner hade 1809 års Ständer sammanträtt, för första gången på länge, med känslan därav, att de representerade *ett* folk. Den författning, de mitt under farorna hade givit

Sverige, bar, med de bibehållna grunddragen av det gamla, spåren av denna anda. Vårt öde var ovisst: döden, som bortryckte den först valde ädle tronföljaren från en åldrig konungs sida, gjorde det ännu ovissare. Det var *då* som det visade sig, att farans stund närmar folken och hjältarna till varandra. Så knöts det band, som åt en ny konungaätt försäkrade tronen. Det äldsta begreppet om konungadömet hade åter blivit det nya.

1809 års regeringsform var ställd på framtidens utveckling. Denna utveckling med alla den nya tidens fordringar gör sig gällande. Dess fordringar stå för dörren. — Vi äro därmed mitt i det närvarande, och kunna ej undgå att fatta dessa fordringar i sikte. — De föra framför sig *människorätt;* och hava därmed skakat världen. Emellertid tyckes det närvarande för dem draga sig tillbaka, och hela tiden vara stadd på en *återgång.* — Är denna skenbar eller verklig?

Vi kunne därpå blott svara: en *återgång* är under alla omständigheter lovvärd och tillbörlig: — det är *återgången till sig själv.* En sådan återgång är, där den rätt sker, villkoret för all framgång. Det gäller för folken, såsom för den enskilde. Tecknen till en sådan återgång äro, om ock varnande, likväl ibland de hoppfulla. Och *sådana* tidens tecken givas.

Jag har redan fästat uppmärksamheten på tvenne. Det första är tecknet av den *nationella* återgången. Folken begynna överallt känna sig såsom nationer, mer än förr. De dragas och bestämmas av nationella sympatier eller antipatier, efter släktskaper, seder, språk, litteraturer, gemensamma minnen, behov och hopp. De allt mer framträdande företeelserna av detta slag kunna ej undgå betraktarens ögon. Men detta är endast en sida, den yttre, av saken: den inre är viktigare. Folken begynna känna sina inre angelägenheter såsom sina egna, och vilja däri hava en röst. Med eller utan folkets deltagande i representation och lagstiftning gör denna röst sig gällande, och

ingen regent kan för den tillsluta sitt öra. Men verkar denna röst, även där den saknar lagliga organer, huru mycket mer, där sådana redan finnas? Framstår denna allmänna anda även trots bristen på konstitutionella former, huru mycket mer, där sådana former redan finnas? Alla representationer erfara detta inflytande, alla utan undantag, de må vara huru som helst beskaffade. De söka fåfängt att tillsluta sig därför, eller att förhindra de beståndsdelar i dem, som mest med folket stå i beröring och närmast från det utgå, att vinna en allt större vikt. Det är vår tids fortgående representationsförändring, som varken behöver avslås eller bifallas; emedan den gör sig själv. Visa regeringar söka att leda den, i stället för att förneka den.

Hos oss har av ålder pluraliteten av folket aldrig varit uteslutet från deltagande i representationen. Det är en grundtanke i vår historia, ofta i sitt uttryck hämmad, men aldrig saknande verklighet. Den däri uttalade *aktningen för vars mans rätt* är också den grund, varpå det, hela vår historia genomgående, sammanhanget emellan *Sveriges Konung och Sveriges Folk* vilar. Den del av vår representation, som närmast utgår från pluraliteten av folket, har även hos oss i senaste tider märkbart vunnit i betydenhet. Den kommer utan tvivel att allt mer vinna en sådan, och att till sig draga och slutligen med sig förena de övriga.

Det andra tecknet är den *religiösa* återgången, det omisskännliga uttrycket av de nylivade religiösa behoven; om det ock ibland förvillelser och förnekelser ännu för mången skulle synas tvetydigt. — Vi vilje hoppas på detta tecken. — Jag har uttalat min övertygelse, att det väsentliga av all religion, och i synnerhet av kristendomen, är tron på en, människan till mötes kommande, gudomlig hjälp, där den rätt sökes. — Det är hjälpen ifrån Honom, som redan i samvetets röst betygar, att Han från intet människobröst är utesluten.

Skulle Han ock ej vara närvarande i mänskligheten bröst, där det bävar och vill förtvivla? — Nej! Han är oss ej fjärran. Vi vilje ej uppgiva tron på det ord, som Han oss sagt haver!

Jag skulle kunna hänvisa på andra tidens tecken, som genom denna samma tro klarna. Det finnes ej mera *en* moral för de höga på jorden, och en *annan* för de låga. Moralens i sig själva allmänna fordringar bliva det även allt mer inför det allmänna omdömet, utan avseende på olika stånd och villkor. Ser man närmare till, så ligger redan häruti ett bevis, att det *praktiska* av religionen ej kan vara så i avtagande som många ivrare förmena. Fordran av det *allmänna* i *uppfostran* innefattas i detta tidens tecken.

Gudsfruktan, redlighet, arbetsamhet, hjälpsamhet, ömsesidig kärlek, aktning för Sanning och Rätt, vördnad för de ljusets gudamakter, som kasta sina strålar på mänskligheten stig, och sprida mänskliga bildningens välgärningar: se där de goda änglar, som vakta lyckan i tjället! Och konungahusets lycka har inga högre och ädlare väktare. — Huru skulle vi väl på ett mera rörande sätt därom kunna erinras, än i dag! Vad som håller lärarens hjärta varmt, är tanken på så mången far, så mången mor, som åt honom anförtrott sina barns framtid, sina dagars förhoppning. Nu se vi konungsliga föräldrar föra sina söner in i detta vetenskapernas tempel, vilket svenske konungar åt sitt folks bildning hava helgat. Vare det ock värdigt sin höga bestämmelse! Blive det allt mer, vad det, i uppfyllandet av så dyra dess tjänares plikter, bör vara! — Jag uttalar denna önskan, detta hopp i mitt eget, i mina medbröders, i svenska ungdomens namn. — Men vi, — då vi gemensamt med vår konungasläkt blicka upp till mänskligheten ljus, — låtom oss tacka Gud, som skänkt oss *ädla härskare,* och bedja Honom i *dem* välsigna vårt fädernesland!

DEN 26 NOVEMBER

Denna alltför korta läsetermin nalkas sitt slut; och det är i dag sista gången jag, under densamma, har den äran att tilltala eder, M. H. Tidens otillräcklighet skulle endast hava tillåtit mig, att genomgå en ringa del av vårt ämne, ifall jag här åsyftat en fullständig historisk framställning av fäderneslandets öden. I stället har jag sökt att uppfatta gången av vår historia under vissa synpunkter; och dessa hava föranlett mig, att ehuru kort, vidröra mycket, som ej endast har ett uteslutande fosterländskt, utan även ett allmännare, intresse. — Jag har nyligen talat om *svensk konungamakt*. Ämnet för vår sista betraktelse må *Svenska Ständen* bliva!

En av de orsaker, som mest infört olikhet i rättigheter, har lyckligtvis för vårt fädernesland alltid varit främmande. — Svenska jorden har aldrig varit erövrad. Även den gamla sagan om Odin och hans Asar talar om en fredlig bosättning, ej om ett våldsamt underkuvande: för övrigt en saga, lik många av dem, som räcka upp till folkens barndom och göra gudarna till de äldsta präster, lagstiftare, anförare, uppfinnare av både fredens och krigets konster. Ursprungligen, såsom det synes, gemensam för hela den folkstam, till vilken vi höra, och vilken vi av ålder finna i Skandinavien, ej mindre än i Tyskland, har den nordiska gudasagan blivit hemmastadd på mer än ett ställe, och slutligen vid Mälarens strand.[1] Alla det mellersta och övra Sveriges första

[1] Att det övre Sverige — hela Sverige ovan Kolmården och Tiveden — är till sin kultur yngre än det södra, är ostridigt. Fornlämningarnes beskaffenhet, gravarnas olika innehåll, bevisa redan detta. En ny revision av de skäl, man vanligen anför för åldern av det svenska riket nordanskogs, har

minnen äro minnen av ett nybygge; det är en odlingssaga, som går omkring Mälaren i hjärtat av Svithiod, och ger landskaperna sina namn efter deras belägenhet till de äldste odlares hemvist. Dessa erkänner jag mig numera vara föga böjd för att inkalla från Asien, snarare från andra sidan av Kolmården och Tiveden. Ty odlingens hela gång inom Skandinavien är från söder mot norden; och i denna riktning fortgår det svenska nybygget än i dag, med undanträngande av de nomadiska stammar, vilkas sista överlevor ännu irra i Lappmarkerna, men fordom sträckte sig vida längre ned.

Ännu har Skandinavien det nordligaste åkerbruk på jordklotet. Det måste här vara gammalt, för att hava vunnit denna seger, och det kunde ej ha vunnit den, vore ej vårt land det mildaste av alla, under så hög, nordlig polhöjd. — Efter *vintrar* räknade våre förfäder åren, med namn av den drygaste delen av året för det hela; och i själva verket är det vintern, som bestämmer det nordiska hushållets karaktär. Man kan här ej leva för dagen: man måste leva för året, och, under den vida längre delen av året, på det förråd, som under den kortare delen blivit samlat. Det är detta, som gör den obesutnes öde i Sverige så mycket svårare. Han *måste* leva för dagen, och *kan* ej leva för året. Han hänger här mest vid åkerbruket, och ej, såsom i andra länder vid manufakturerna och den stora industriens kapitaler.[1]

föranlåtit mig att numera anse begynnelsen därtill för ansenligt yngre, än våra historieskrivare och jag själv förr antagit. Skälen till denna övertygelse skall jag en gång särskilt utveckla, om ej förr, i en omarbetad upplaga av min Svenska folkets historia. Här må det tillåtas mig, att uttrycka min tacksamhet till herr professor NILSSON, för det nya ljus, vilket hans, ur en allmän etnografisk synpunkt, med naturforskarens blick, anställda undersökningar spritt över våra fornlämningar. Med nöje får jag tillika fästa svenska läsares uppmärksamhet på den korta, men innehållsrika översikt av den skandinaviska Nordens fornlämningar i allmänhet som finnes i den förtjänstfulla skriften: *Danmarks Oldtid, oplyst ved Oldsager og Gravhøje* av I. J. WORSAAE, Khvn 1843.

[1] Det är bekant, vilken stor förändring det allt mer överhandtagande *stattorparsystemet* åstadkommit i svenska åkerbrukets förhållanden. Det ligger i tidens gång, och jag misskänner ej den nödvändighet, som infört det.

Den för- och eftertanke, som vårt luftstreck, om man ej vill förgås, påkallar hos arbetaren, kunde redan i äldsta tider ej länge tillåta honom att lita på jaktens och fiskets osäkra vinning. Själva den nordiska boskapsskötseln fordrar en vinterproviantering. Så upptäcktes tidigt den lyckliga egenhet hos den svenska jorden, att, oaktat det högt nordliga läget, inbjuda till åkerbruk; vilket är det hushållssätt, som företrädesvis tillåter att samla förråd. Därav åkerbrukets obestridliga ålder i Sverige; och man tycker sig, son efter fader, kunna följa den gamle svenske odlaren i spåren. Han var först halvnomad, även såsom åkerbrukare. *Svedjandet,* varmed han undanröjde skogen, är ett nomadiskt åkerbruk. Den fruktbara slätten, sjöstranden, åbrädden lockade, fästade honom. Omkring hans stuga röjdes hans åker, och *tomt* blev första gången *tegs moder,* för att tala de gamla lagarnas språk. Av hans *hem* blev hans *hemman,* med länge obestämda gränser. Här var vinterstugan och boden för vinterförråden; under det hans fäbodar vid de betesmarker, som i skogarna uppstått på svedjelanden, blevo sommarvistelser för honom själv och hans hushåll, — såsom ännu sker i Norrland, och mångenstädes i Sveriges skogsprovinser. *Vårsädet* — företrädesvis det brådmognande *kornet* — var tvivelsutan första säde. *Höstsädet* med sin förtröstan på ett livsfrö, som vintern blott täcker men ej förstör, — en skön förebild av ett högre hopp — är, med bruket av de sädesslag, som sig därtill ägna, senare. Ännu år 1466 kallar ett påveligt brev till biskopen i Strängnäs *vete* och *råg* för nya och ovanliga sädesslag ovan om skogen Kolmården, av vilka man icke borde försumma att taga tionde.

Det är genom en med *arbete* förvärvad *odalrätt,* som

Men så mycket oundgängligare är den fordran, att det skall försäkra den omtänksamme arbetarens framtid. Att det *går an,* därpå skulle jag kunna anföra exempel. Det var ifrån ett sådant exempel, som den motion var hämtad, vilken jag vid 1840 års riksdag i detta ämne framställde, men vilken lämnades utan avseende.

den svenske odlaren vunnit den svenska jorden. Därföre kallades han *odalbonde;* ty *odal* vill säga *full egendom,* och av substantivet *odal* kommer verbum *odla.* Snart lade han till detta fredliga förvärv, även krigets vinning. Plogen och svärdet äro de gamla svenska instrumenter. Vi ha länge alltför mycket brukat det senare på den förras bekostnad. Vad vi slutligen äro bragta till, är att med svenska svärdet försvara, vad svenska plogen erövrat.

Ett inskränkt åkerbruk, även med ett konstlöst begagnande av de hjälpmedel, vilka landets natur eljest, i jakten, fisket och boskapsskötseln, erböd, kunde ej underhålla en växande folkmängd, som fann på att taga av andra, vad den ej hade hemma. Den begav sig till sjöss, den for i väster- och östervåg på vikingatåg. Därigenom förstördes och stiftades riken: varom ståteligen kunde ordas och blivit ordat. Men saken är, att nordbon blev sjörövare, och kriget även hans näring.

Denna slags näring skulle nödvändigt hämmande inverka på det fredliga förvärv, varigenom egendomsrätten i det gamla Sverige på det naturligaste sätt utbildat sig. — Man har ej tillräckligt fästat uppmärksamheten därvid, att den *enskilda* egendomsrätten alltid har den *gemensamma* sig emotsatt, och att, emedan bägge äro nödvändiga, den ena oupphörligt alstrar av sig den andra; ty människan är ej blott en individuell personlighet: hon är tillika en kollektiv personlighet, såsom i familjen, kommunen, staten; och till varje slags personlighet är egendom ett attribut. — Så var den första odalrätt upptagarens. Men odalmannen var nödvändigt på en gång en man för sig och en man för de sina: och redan i andra handen var egendomen arv eller *börd,* såsom de gamla lagarna det kalla, och blev därmed *släktegendom,* vilken utan släktens samtycke varken kunde avhändas eller förminskas. Det äldsta samhällskontrakt var en ömsesidigt ingången *borgen för fred* — emellan släkterna, —

vilken borgen på en gång utmärkte och bildade den äldsta lantliga kommunen eller *häradet* (i det norra Sverige liktydigt med *socknen*). Villkoret för denna borgen var *egendom;* ty därav skulle *böterna* utgå, varmed fredsbrott förliktes och släktkrig förekommos. De voro likasom en, på anfordran betalbar, *gemensam* egendomslott i varje hushåll, till gottgörande av inträffade förnärmanden, och nödvändigt ställd till kommunens förfogande, som skulle döma, när fallet var inne, och även hade sin andel i fredsböterna.

Vad, som låg emellan de enskilta intagor, gällde snart såsom de kringboendes *allmänning*. Begreppet om *allmänning,* — det av de enskilta oupptagna *gemensamma* av jorden, varunder de gamla lagarna räkna icke endast skogar, utan även berg och vatten, — kan gälla såsom en egen måttstock på borgerliga samhällets utveckling. Detta begrepp om samhällelig egendom vidgar sig i den mån samhälleligheten själv växer från by till härad, till landskap, till rike. Det vidsträcktare begreppet förtär merendels det inskränktare; tills kronan, såsom det allmännas representant, framträder med anspråk på all allmänning, eller, såsom Gustav Vasa uttryckte detta: »*Sådana ägor, som obygde ligge, höra Gud, Konungen och Sveriges krona till.*»[1]

I allmänhet lossar samhällets utbildning allt mer även på släktegendomens band, genom familjernas förbindelse och tillväxt; och i samma mån delas och odlas allmänningen, och drager sig allt mer tillbaka till den mindre odlingsbara utmarken. Men, så snart kriget blir näring, hämmas denna naturliga utveckling, och den växande folkmängden ledes på falska spår. Odaljorden delas hellre än utvidgas. Av krigsfångar uppstår ett släkte av trälar. Släktegendomen, i stället att bliva rörligare, fixeras allt mer. Allmänningen blir oupptagen. Stammar-

[1] K. Gustav I:s brev till Hälsingland, Gästrikland och Ångermanland, d. 20 april 1542.

na isolera sig; och, tillstoppas den näringskälla kriget giver, vända de sig mot varandra till inbördes krig.

Det var vad som hände, då kristendomen gjorde slut på det krigstillstånd, vari den nordiska hedendomen befann sig till den övriga världen. Den svenska medeltiden visar oss först stamkrig, så ståndskrig. Adel och prästerskap sökte slutligen i främmande unionskonungar medlen för eget herradöme; tills de främmande ville göra allvar av namnväldet, och det första försök till Sveriges underkuvande angrep grundvillkoret för svenskt samhälles tillvarelse. Däremot reste sig Sverige med Engelbrekt och Gustav Vasa. Det är vår första nationella rörelse, och gjorde svenskarna till en nation.

Den äldsta staten fanns blott såsom det lösa sammanhanget emellan stammarna, sådant detta visar sig i de särskilta landskapsförbunden. Hela samhället bildat efter familje- och släktförhållanden: i spetsen för stammarna den förnämsta stammen *uppsvearne:* i spetsen för denna den förnämsta familjen *Uppsala konungars,* med deras över hela riket spridda arvedel *Uppsala öde.* Det var den första *statsegendom,* men ansågs dock tillika såsom *släktegendom.* Kristendomen bröt dessa gamla stamförhållanden. Med det stånd, som införde den, — det *andeliga,* — började den egentliga ståndsbildningen.

Man har stritt därom, huruvida en *adel* i det äldsta Sverige fanns. Det kommer an på begreppet därom. I egentlig mening utmärker ett stånd en klass med egna, i lag bestämda, rättigheter. Man märker i våra äldsta lagar inga sådana undantagsrättigheter; ifall man ej därtill vill räkna det, troligen hos oss tämligen sent införda, stadgandet, att för dråp av en *hovman* (så kallades i vårt medeltidsspråk en krigisk tjänsteman, i synnerhet en ryttare), utom de vanliga böterna, en särskilt plikt erlades till den herre, i vars tjänst den dräpte var.[1]

[1] Sådant kallades *tukkabot.* Först Birger Jarl höjde *tukkaboten* för dråp av en *konungens man* till lika belopp med själva *mansboten.*

För övrigt visa våra landskapslagar misstroende emot personer, som stå i ett sådant beroende. De nordiska härkonungarnes krigiska följen, som blevo Europas förskräckelse, hade även blivit farliga för inhemsk frihet och rätt; och det var emot denna fara, som folket sökte och fann motvikt i *lagmännens* populära makt. För övrigt var lagen i allmänhet de fries lag, och att vara i »*bondelagen*» innefattade *hela* omfånget av medborgerliga rättigheter. Men endast »*bönder*» och »*boande män*» — icke *löske män* och *legodrängar,* utan eget bo att äventyra, — ägde på tinget talan.

Vill man äntligen i dessa tider ha adelsmän, så kunna de gamle svenske odalbönderne själve därföre gälla. Deras stånd berodde på ärftlig börd: det medförde en med denna börd förknippad jordegendom: det innefattade deltagande i lagskipning och lagstiftning: det var äntligen förenat med vapnens ära och bruk.

Men även mot detta antagande strida tvenne omständigheter. Först och främst: det fanns i den gamla författningen nästan ingen gradation av rättigheter, ingen annan övergång, än den mellan *allt* och *intet.* All laglig rätt tillhörde endast den *frie mannen:* den *ofrie* ägde ingen sådan. Han stod under sin husbondes godtycke och gällde för hans egendom. Att ursprungligen, även hos oss, hustrur och barn stått i ett dylikt förhållande till husfadern, visar hans under hela hedendomen erkända rätt, att efter födseln *utsätta* sitt barn att förgås eller *upptaga det.* (En osed, vilken först kristendomen avskaffade.) Därpå hänvisar även äktenskapets fordna form av *köp;* ehuru den *fria börden* även inom hushållet höjde hustrur och barn över trälen. För det andra: — det finnes ett gammalt nordiskt uttryck för *adelsman,* vilket är *bonde* motsatt. Detta ord är *konung,* som enligt ordalydelsen betyder *en man av börd.*[1] Den första nordiska adel har varit en adel av idel konungar. Därav

[1] *Konr:* en välboren man — *konungr:* en son av en sådan.

dessas stora mängd fordom i norden: och denna nordiska kungsadel har nog låtit höra av sig i världen. Det var en ärftlig titel, till vars antagande likväl, utom *kunglig börd,* fordrades ett *hov,* det ville på den tiden säga, ett följe av kämpar och krigare, som hälsade den unge ädlingen, om han var konungason, även med konunganamn. För övrigt fordrades till värdigheten intet rike; ehuru härkonungarne ofta förvärvade sig ett sådant, genom vapen. Denna slags adel var grundad i opinion, ej i lag. Den var kungasläkterna egen, berodde på dessas trodda härkomst från gudarna, och var en adel, som låg i blodet.

Kyrkan blev i Sverige det första privilegierade ståndet. Dess rättigheter innefattades under namn av det *andeliga frälset;* vilket är, såsom man vet, äldre än det *världsliga.* Det andeliga frälset undandrog de andeliga både världslig rätt och tunga. Därigenom liksom ställdes de utom staten; men till rättsbegreppens utveckling och till sedernas mildring ha de kraftigt verkat. Kyrkan motarbetade självhämnden. Hon införde för vissa tider, vad man kallade, *Guds frid;* vilket ännu är den bland svenska allmogen brukligaste hälsningen. Genom kyrkans inflytelse lättades kvinnans villkor, fick hustrun laglig del i boet, erhöll syster arv med broder.[1] Med ökade rättigheter underkastades även kvinnokönet laglig ansvarighet; så att konung *Magnus Eriksson* under sin Eriksgata kunde i allmänhet stadga, »*att kvinna skulle gälda allt sitt brott, såsom mannen*». Vid samma tillfälle avlystes *träldomen,* — av ålder, såsom det synes, mildare i Sverige; varföre det också lyckades att långt tidigare, än i andra länder, här avskaffa den. Genom utvidgade begrepp om lag och laglig myndighet arbetade

[1] Berodde egendomens sammanhållning inom släkten endast av den manliga arvtäkten, (och den beror numera vida mindre därav än man tror) och vore avseendet därpå viktigare än rättvisa och billighet, så hade Birger Jarl redan orätt, då han för 600 år tillbaka böd, att syster skulle ärva *hälften* mot broder. Det skedde i en tid, vars hela hushållning och författning var byggd på *släktegendom;* men man ansåg det likväl då för tiden för ett framsteg i Sverige.

även i Sverige hade uppstått, och omgivit sig med dessa stridbara skaror, vilka Magnus Ladulås genom rusttjänsten sökte draga i kronans tjänst. Det var ett försök att i rojalistisk anda organisera en *adelshär;* i vilken man främst ser *riddaren* eller *herremannen,* — därnäst *svenar* av vapen, egentligen den *tjänande* adeln (sven betyder *tjänare*), — sist de *allmännelige frälsemän,* som genom krigstjänsten till häst förvärvade skattfrihet. Sådan var, såsom bekant, uppkomsten av det *världsliga frälset,* som blev alla adeliga privilegiers grund. Gemenligen framställes denna skattfrihet, såsom någonting nytt. För de stora var den troligen blott bekräftelse på en redan självtagen frihet. Den del av folket, som ville och kunde på egen bekostnad stiga till häst, blev även *frälst:* vem det ej förmådde, *ofrälst;* ehuru detta ord nu mera ej betydde träldom, utan endast skattskyldighet. Denna var likväl, enligt fornnordiska begrepp, ej mycket avlägsen från den förra. Då Harald Hårfager ålade norska bönderna skatt, klagade de, att han gjort dem till trälar.

Av den ursprungligen fulla egendomsrätten följde, att all *skatt* hade börjat såsom *bevillning;* och så fortgick det även, sedan dylika bevillningars nödvändighet gjorde sig allt mer gällande. Skogen lämnade väl i Sverige länge rum nog för den, som ej älskade att bevilja; tills samfundsordningens nödvändighet även där träffade honom. Slutligen stadgades skillnaden emellan den *skattskyldige allmogen* och *frälset* hos de högre ståndén, för vilka ensamme alla åtagna bidrag till kronans behov bibehöllo den ursprungliga naturen av bevillning, under det allmogens fordna bevillningar allt mer antogo naturen av stående skatter. För *ökade* skatter fordrade väl lagen ny bevillning; men flere av de mest tryckande, bland dessa, ha infört sig utan någon sådan; och svenska allmogens rätt att sig fritt beskatta, har alltför ofta varit mer skenbar än verklig.

Vi ha anmärkt, att vår gamla rättsförfattning vilade på begreppet om en, till samhället genom *egendom* given, *borgen.* Denna slags borgen var likväl ej den enda. Den gamla författningen fästade även ganska stort avseende på en *moralisk,* till samhället given, borgen. Avseendet därpå var mera negativt, än positivt, men så strängt, att de enda, i våra gamla lagar oförsonliga, (d. v. s. icke med böter försonliga) brott äro de, genom vilka denna moraliska borgen ansågs förverkad. Sådant medförde *ärelöshet,* som var *borgerlig död,* varav den fysiska döden *kunde* bliva en följd; ehuru livsstraffet i de gamla lagarna mer finnes *tillåtet* än *påbudet.* Straff till livet erkände för övrigt icke våra gamla lagar, utom för sådana brott, som medförde ärelöshet. Den ärelöse brännmärktes med namnet *niding,* och *nidingsverk* kallas i våra gamla lagar de grövsta brott emot den personliga säkerheten, som med förräderi voro förenade, — såsom att dräpa på fredlysta orter, i kyrkan, på tinget, eller inne i huset: att slå ihjäl en sovande, eller en värnlös, eller sin egen husbonde, eller den, med vilken man delar mat och dryck, eller ock en kvinna (»ty hon äge frid till möte och mässa, om aldrig så mycken ofrid är ibland männer», säger Västgötalagen): att döda någon med grymhet eller på ett plågsamt sätt: att bära avog sköld mot sitt fädernesland: att löpa å härskepp och bliva sjörövare (vilket sista förbud visar införandet av kristlig sed). Allt sådant kunde ej med böter försonas. I allmänhet ansågos mest straffvärda de brott, som på ett lömskt och fegt sätt utövades; varföre ock *tjuven* straffades till livet eller med träldom. Allt kroppsstraff tillhörde träldomen.

Det gick med kroppsstraffen, som med de stående skatterna. De blevo med tiden allmogens del. Andan i den gamla så kallade *bondelagen* är densamma, som sedan övergick till *adeln;* hos vilken den ovannämnda moraliska borgen gjorde sig uteslutande giltig, såsom

heder. Den undantogs därföre från alla *vanärande* straff (såsom kroppsstraffen, med undantag av livsstraff, av ålder ansågos vara), vilka adelsman eller adelig vederlike ej kunde underkastas. Övergången märkes likaledes därutinnan, att inom adeln var blev sin egen heders försvarare med vapen i hand. Ty fordom fordrade okvädinsord emellan frie män blod, och Upplandslagen anför, såsom av »*thön gamblu laghum, sum i hedhnum tima brukadhes*», att den, som sade till en annan, att han ej var »*mans make*», eller icke »*man i bröstet*», var skyldig att möta den förolämpade till *envig*, där tre vägar sammanstötte, vid straff att eljest utropas för var mans *niding*. Med detsamma som allmogen, i motsats mot de privilegierade, blev ofrälst, hade den varken någon heder i adelig mening att försvara, eller, såsom avväpnad, medel därtill, och underkastades *kroppsstraffen;* vilka också utbredde sig, genom inflytandet av de så kallade *gårdsrätterna*, — i början ett slags krigsartiklar, för konungens och adelns krigiska följen. — Slutligen spridde sig dessa straff utöver det ofrälse gebitet, såvitt ej lösen med penningar mellankom.

Länen, här i allmänhet icke lagligen ärftliga, (ehuru de genom Erik XIV:s greve- och friherreskaper blevo det till en del och eljest ofta nog genom missbruk) voro, åtminstone de betydligare, fästade vid befälet på kronans slott och fästen, vilka den kringboende allmogen med vissa, av befallningshavanden ofta godtyckligt ålagda, tjänstbarheter var underlagd.

De faror för Sveriges frihet och bestånd, som de, från både konungamakten och folket söndrade, privilegierade intressena förde över fäderneslandet, reste slutligen mot dessa faror en *bondehär*. Det var med en sådan, som Engelbrekt fördrev de utländske fogdarne, som Sturarne kämpade, som Gustav Vasa segrade. Man igenkänner däri ett tumultuariskt symptom av *infanteriets*, i allmänhet med *tredje ståndet* åter framträdande, vikt i kriget.

Tredje ståndet — så kallar man i hela Europa allt vad ej är adel och prästerskap, och likväl förvärvat politiska rättigheter. *Städernas* uppblomstrande frihet ställde sig, sedan 12:e århundradet, i spetsen för denna rörelse i södra Europa, som meddelade sig åt det mellersta och till en del åt det norra. — För oss har den på visst sätt varit främmande. Städerna ha hos oss varit sena, voro länge få och obetydliga; och vårt land är ännu ett av de europeiska, där städernas befolkning i antal lägst förhåller sig till landets. Mer än två tredjedelar[1] av svenska folket utgöres av svenska allmogen, som under två tredjedelar av året är genom vintern stängd från egentlig sysselsättning med jordbruket. Arbetet i andra gestalter: — såsom bergsbruk, för vilket Sverige erbjuder ett så vidsträckt fält — eller husslöjd av allehanda slag, till vilken svensken kallas ej mindre av naturlig fallenhet, än av behov — eller utbytet och forslandet av arbetets produkter, — eller blotta utbytet av arbetskraften mot dagspenning, ofta på längre håll och genom vandring förtjänad, — allt sådant utgör naturliga beståndsdelar av svensk näringsflit. Man finner dem alla av ålder i Sverige, till och med bergsbruket, såsom bondenäring, och på det enklaste sätt, bedriven. Långt förr än någon gruva i Sverige bröts, bereddes av järnhaltig jord i myror och sjöar (de så kallade myrmalmer) ett smidigt järn. Processen var kort. Man lät malmen genom kolen nedsmälta, under eldens uppväckande förmedelst pustar uti små gropar, som gjordes i sandbackar, och sedan blevo ommurade i form av härdar eller små ugnar. Man finner spår av denna primitiva järnberedning i Smålands, Värmlands, Dalarnas, Härjedalens, Jämtlands skogar,

[1] Enligt *Tabellkommissionens und. Berättelse angående nativiteten och mortaliteten m. m. i Sverige åren 1836 med 1840, och rikets folkmängd vid sistberörde års slut*, förhåller sig städernas befolkning till landsbygdens, såsom 1 till 9.35. Beräknar man detta förhållande efter medeltalet av folkmängderne för åren 1815—1840, så utfaller det, såsom 1 till 9.16. — Bondeståndet förhåller sig till de övriga folkklasserna, i antal, såsom 2.46 till 1.

på ställen, där järngruvor icke finnas eller äro avlägsne. I Älvdalen och Lima uti Dalarna[1] drives myrjärnssmidet ännu, till förfärdigande av liar. Det genom denna enkla process vunna järn kallades *osmundsjärn,* och utmärkte sig för sin seghet och smidighet.

Förflyttar man sig däremot, vid medlet av 14:e århundradet, till någon av Sveriges då först i historien framträdande bergslager, t. ex. Stora Kopparberget, så sitter en »*Konungens fogde vid berget*», men ännu ej såsom styresman och förvaltare. Han har att göra med en *korporation,* vars domar han exekverar, vars taxor på arbete och livsförnödenheter han uppehåller, och av vilken han vid midsommar och mikaelis uppbär kronans avrad. Om denna korporation vet man förut ingenting annat, än att den troligen uppkommit utan allt kronans tillgörande, och att den bär spår av främmande ursprung. Dessa spår hänvisa på *Hanseförbundet.* Lübecks första, bestämt kända, handelsfriheter i Sverige äro givna av Birger Jarl (omkring år 1250), och utsträcktes sedermera till hela förbundet. Hanseatiske handelsbetjänter och utliggare fingo rätt, att i Sverige nedsätta sig, att tullfritt föra sina varor, att fritt frakta dem genom riket från hav till hav, att inne i landet sälja salt och köpmansvaror. Att Hanseförbundet bekom hela rikets både inre och yttre handel i sin hand, är bekant. Tyskar uppfyllde städerna, och ännu under k. Kristian I:s regering klagas, att i Stockholm alla stadens tjänster så voro besatta med tyskar, att för en svensk föga återstod, om han ej ville bli dödgrävare eller bödel. Att detta handelsvälde skulle uraktlåtit att draga fördel av Sveriges enda rikedom, den metalliska, är i sig själv så osannolikt, att man kunde antaga motsatsen, även om inga historiska bevis därföre funnos. Men sådana saknas ej.

[1] *Järna* socken i Dalarna tyckes därav ha sitt namn. Där och i *Näs* och *Orsa* finnas än gamla slaggvarp i skogen, som invånarne kalla *hedenkrukor* — och *hedningsbläster.*

Att lybeckarne tidigt förvärvat sig andel i Kopparberget, ses av k. Magni Erikssons brev av 1344, vari konungen åt dem bekräftar all den egendom och inkomst, som de där »*med gammal rätt*» innehade. — Man finner att bergsfogden och mästermännen för arbetet äro tyskar. Behov av skydd var korporationens drivfjäder att söka konungen; delaktighet i inkomsten var kronans intresse att inlåta sig med korporationen. Dennas ställning till allmogen visar sig förtryckande. Redan i de första privilegierna träder konungen medlande emellan berget och allmogen. Man ser, att stridigheter angående *skogshygget* varit ibland anledningarna, och att berget försvarar egna arbetare och kolare, som få nedsätta sig var som helst, utan jordägandens samtycke. Korporationen är ett skrå av mästermän och svenner, med smältare, gruvhuggare, kolare, dagsverkare under sig: den väljer själv sina styresmän och domare, tvenne bergmästare och tolv bergsrådmän: den dömer själv även emellan sig och allmogen: den är beväpnad, bonden däremot avväpnad, så att han blott får bära sin matkniv: uppror av allmogen äro ej ovanliga, och därföre är det bergsmännen tillåtet, att hava svärd, sköld, järnhatt och vapenhandskar. Man ser för sig ett våldsamt, hårt och överdådigt liv, som ofta kallar till vapen bland en orolig och rå sammanlupen folkmängd. Berget var länge en fristad för förbrytare. Ända in i Gustavianska tiden voro liv och egendom i rikets bergslagsorter osäkrare än annorstädes.

Även i våra äldsta järnbergslager torde utländsk inflytelse i avseende på uppkomsten av den egentliga gruvedriften kunna förutsättas. De så kallade *biskopsgruvor* (Bisberg är en sådan) i flera delar av riket visa, att de andelige även befattat sig med bergshanteringen. K. Magni Erikssons bergsordning för Norberg 1354, nämner även *mästermänner;* vilket gör troligt att arbetet drevs av samma slags, ursprungligen tyska skrå, som

vid Kopparberget. För övrigt märkas tvenne betydliga skillnader. Både *konungen* och *bonden* betyda mer i järnberget. De »*tolv, som för berget skola stända och dess rätt värja*» nämnas av konungens fogde. Intagor på bondens skog av gruvarbetare äro väl tillåtna; men de skola därav göra »*halvt avrad till den som ägande är*». — Ett svenskt bergsmansstånd synes vid järnbergen först ha bildat sig ur den kringboende förmögnare allmogen. Det blev betydande. Ett förbund mellan bergsmännen och Stockholms stad var i Sturarnas tid ett ibland de förnämsta stöden för dessas makt, och ofta nämnas *bergsmännen* särskilt i denna tidens riksdagskallelser. — *Borgare* från städerna omtalas först såsom närvarande vid valriksdagen år 1319; och bibehålla sedan sin plats i representationen.

Vad som utmärker *tredje ståndet* i det övriga Europa, ifrån vad man så skulle vilja kalla hos oss, är, att det först var från städerna utgånget; ehuru det med sig har förenat allt vad som sedan utbildade sig till *medelklass*.

Då konung Filip den sköne i Frankrike först år 1302 kallade *le tiers état,* jämte prästerskapet och adeln, för att motverka den romerska hierarkiens anspråk — (ty kungamakten har avgivit sin självständighetsförklaring stödd på tredje ståndet) — bestod detta av *städernas* deputerade. Men småningom upptogos däribland även deputerade från kommunerna på *landet*.[1] I allmänhet märker man på ledamöterna av detta tredje stånd, att kung-

[1] Jfr *Rapport* par M:r AMEDÉE THIERRY. *Séances et travaux de l'Académie des Sciences Morales et Politiques*. T. 6. Paris 1844. — Genom tillträdet av *le tiers état* uppstodo först *les états généraux*, som sedan (tills kungamakten växte ifrån dem), under en lång tid bestämde de viktigaste punkter i den gamla fransyska statsrätten. 1614 höllos, såsom bekant, de sista före 1789; då *le tiers état* gjorde revolutionen. Äldre voro de gamla frankiska *mars-* eller *majfälten*, där erövrarne av Gallien sammanträdde. Även under romaretiden hade Gallien haft en slags provinsialrepresentation, införd av romerska kejsarna, såsom ett regeringsmedel. Men denna är tillika ett bevis, huru litet ett föråldrat envälde kan upphjälpas genom en representation med endast *rådslående* stämma, och huru litet blotta *fördelandet* av skatter, som man ej har rätt att *bevilja*, tillfredsställer.

lige ämbetsmän av ett eller annat slag utgöra en stor del utav dem. Det var den begynnande *tjänstestaten,* som i Frankrike först har utbildat sig till konungamaktens organ. Det nya civilståndet, i synnerhet *juristerne,* bidrog därtill mest, och sökte, sedan genom dem konungen lärt umbära Ständerna, att i Parlamentet, såsom tredje ståndets juridiska adel, bilda en egen mellanmakt. Sedan det lyckats att införa de *stående skatterna,* och med dem besolda en *stående här,* var kungamakten oavhängig. Ty all skatt hade, enligt regeln, fallit på tredje ståndet, och gällde för adel och präster endast såsom *frivilligt* undantag. I de gamla fransyska ståndsförhandlingarna hörer man därföre oftast upprepas samma formulär, »att *prästerskapet erböd sina böner, adeln sin värja,* och *kommunerna gods och liv*». Efter de stående skatterna voro kronans och de privilegierade ståndens ställning till det tredje däri lika, att de förre gemensamt gjorde anspråk på skattebidragen. Därföre upphöra stundom de högre stånden att kallas, såsom slutligen i Spaniens Cortes (innan dessa fullkomligt inställdes); emedan konungen ansågs representera även de privilegierades intressen. Då konungen i Frankrike fordom talade till ständerna, vilket skedde ifrån en särskilt för tillfället byggd upphöjning, *omgavs* han av adeln och prästerskapet, under det han gjorde sin framställning till det nedanföre samlade tredje ståndet. Denna upphöjning kallades i Sverige *majestätspall;* och ännu den demokratiske Karl IX talade vid 1595 års riksdag, då han i Söderköping lät de ofrälse stånden åt sig uppdraga riksföreståndareskapet, till dessa från en sådan majestätspall, på vilken med honom stodo Rådet, adeln och biskoparne.[1] — I Sverige äro de första tecken till *tjänstestaten* oordentliga; men den har även hos oss i synnerhet förstärkt sig nedifrån, hörer i betydlig del till *vårt*

[1] Att ridderskapet och adeln ännu vid en riksdags öppnande, inträder *med* konungen, är en lämning av denna gamla sed.

tredje stånd, och har därföre i epoker av kungamaktens utvidgning gynnat denna på adelns bekostnad. Den visade sig i Sverige först med en ny anda — hos unga, djärva civilister, nya män omkring konungen. Det är det *sekreterareregemente,* varöver klagas i Gustav I:s, i Karl IX:s, i Karl XI:s tid. Axel Oxenstierna sökte att inkorporera hela den svenska *tjänstestaten* med *adeln;* och hans regeringsform av 1634 åsyftar på en gång ett adels- och ett ämbetsmannavälde. Men deras fördelar voro ej i allt desamma. Ämbetsmännen hjälpte k. Karl XI att införa suveräniteten. Karl XII företog i sina sista år djärva och djupt gripande förändringar med ämbetsstaten; varföre efter hans död den från konungamakten så mycket snarare avföll. Under partitiderna blev den sedermera en egen makt, och är det i Sverige ännu, mer än något av våra stånd.

Vid en översikt av vår representationshistoria, märker man lätt, att den undergått stora förändringar, så i beståndsdelar, som i form, och i förhållande till kronan. — Under hela vår medeltid har ståndsrepresentationen, såvitt den ännu är utbildad, den gamla *provinsialrepresentationen* bredvid sig. I denna voro *lagman* och *landsnämnd* de huvudsakliga beståndsdelarne. Småningom blev den andeliga och världsliga *aristokratien* en självskriven representation, och *herredagarnas* makt uppkom. Därefter sönk folkets betydelse; tills bönderna återfå politisk vikt med Engelbrekt, — och borgrarne samt det lägre prästerskapet börja vinna en sådan under Sturarna. Efter konung Karl Knutssons död ser man bönderna egenmyndigt sammanträda i Uppsala, tolv från varje landskap, och förelägga Rikets råd att träffa någon överenskommelse, emedan de ingalunda kunde lida sådan tvedräkt i landet. Genom bönder och borgare valdes Sten Sture den äldre till riksföreståndare; och han säges redan ha givit exemplet att kalla det lägre prästerskapet till riksdag. Riksdagskallelserna lyda vanligen

på: »*biskopar, klerker, adel och frälsemän, köpstadsmän och menige allmoge*». Men dessa beståndsdelar av en svensk riksdag rörde sig ännu ofta var för sig; och med bondriksdagar på egen hand försökte sig bönderne mer än en gång i sina uppror mot Gustav I.

Tumultuarisk och oordentlig visar sig ännu representationen, så under honom som hans söner. Riksdagarne besökas ofta blott av de närmast boende och av Rikets råd i den landsort, där sammankomsten hålles. Ty däri överensstämde det gamla svenska Rådet med landskapsindelningen, att det mest utgjordes av provinsiella magnater, tillika de förnämsta länsinnehavare i provinserna; varföre man får höra talas om Rikets råd i Västergötland, i Uppland o. s. v. En *ständig* rådkammare, vars ledamöter skulle innehava rikets högsta ämbeten, infördes först av k. Karl IX, som även gick in på, att med Ständernas samtycke välja sitt Råd. Man ser de nämnda partiella riks- eller lantdagar utfärda beslut, över vilka de övriga landsorter stundom höras, stundom icke. Samma förhållande är med ständen. Den Gustavianska arvföreningen i Västerås d. 13 jan. 1544 är å alla Ständernas vägnar utfärdad av *adeln*. På riksdagen år 1547 förklarade sig Ständerna villiga att erkänna k. Gustav I:s testamente angående arvsrättens närmare bestämmande. Riksdagsbeslutet därom är utfärdat av *prästerskapet*, och ej ens från alla stiften; ehuru denna riksdag för övrigt har den märkvärdighet, att *kyrkoherdarnes* representationsrätt från densamma oavbrutet kan räknas. Till 1566 års riksdag kallade Erik XIV, genom fogdarne över hela riket, endast två de förnämsta präster och två beskedlige bönder från vart fögderi. Ännu oftare har, både under Gustav I och hans söner, *Rådet* beslutat för *Ständerna* och med Ständernas rätt: en ordning, som omvändes av Karl IX, vilken — emot de av Johan III återväckta aristokratiska och prelatiska unionsplanerna med Polen och Rom — satte den svenske bonden, borga-

ren och prästen. Hans riksdagsbeslut äro för övrigt mest av honom själv dikterade.

Karl IX införde en betydande förändring, med att kalla *krigsbefälet,* jämte *adeln,* till riksdagarna. Det var redan ett tecken, att krigsståndet fått en allmännare betydelse. Det adliga ståndet hade uppstått ur den naturliga aristokratien av börd, förmögenhet och vapenära. Dess troligen självtagna skattfrihet hade blivit privilegierad av Magnus Ladulås, mot åtagandet av egen vapentjänst till häst för konungen. *Rusttjänsten* blev adliga privilegiernas grund och tillika ett fortfarande medel, att med adeln införliva de förmögnaste av odalbönderna.

Adeln kallades därföre *adelshären. Namnet* är ännu kvar i *adelsfanan,* — om vilken man väl kan säga: *magni nominis umbra!*[1] — Den förlorade redan sin fordna betydelse med detsamma, som infanteriet, skjutgevären, befästningskonsten, värvade soldater gåvo krigen ett nytt skick. Krigsyrket, förvandlat, utvidgat, sökte skydd, heder och utkomma hos konungamakten, vars byte, på valplatsen av medeltidens stora samhällsstrider, slutligen både vapen och skatterna blevo.

Vi se dessa steg till krigsståndets utvidgande även i Sverige. Redan Gustav I skapade en stående här av både ryttare och fotfolk, adelshären oberäknad, vilken, genom bristerna i rusttjänstens utgörande, blev allt obetydligare. — Detta föranlät k. Karl IX att erbjuda adeln eftergift av rusttjänsten, emot det att dess bönder ginge lika i skatt med kronans, och att, då detta anbud förkastades, meddela frälserätt även åt dem, som ville på egen utrustning tjäna till fot. Det var att angripa de adliga privilegierna vid roten. Men detta Karl IX:s märkliga försök är ej det enda i samma riktning. Han var i alla

[1] Så föllo sig orden vid tillfället. För övrigt, om svenska adeln själv, såsom stånd, är skuggan av ett stort namn eller numera har någon annan sann betydelse, än den dess medlemmar redan äga *såsom medborgare,* är en fråga, nästan lättare att besvara, än att göra.

avseenden djupt fattad av sin tids nya anda. All lärdom hade under medeltiden så uteslutande varit det andeliga ståndets tillhörighet, att, såsom bekant, *klerk* och *studerad* betydde detsamma. Efter reformationen hade en allmännare betydelse även farit in i det lärda ståndet. Staten, ej blott kyrkan, gjorde anspråk därpå. Även lärdom begynte anses för adlig övning; och Karl ville i Sveriges lag stadga förlust av adelskap för den adelsman, som ej genom krigsövning eller bokliga konster gjorde sin son skicklig till rikets tjänst.

Det *allmännas tjänst* hade således blivit ett huvudbegrepp av adel. Det var det begrepp, under vilket den store Gustav Adolf emottog den svenska adeln. I detta begrepp har han varit en *adelskonung;* men hans fader, vilken kallades en *bondekonung,* hade kommit upp därmed.

Emellertid hade höga värdigheter och ärftliga län ökat den makt och förmögenhet, som utmärkte de gamla släkterna. *Greve-* och *friherrskaperna* hade blivit av Erik XIV stiftade, såsom en adelig motvikt emot hertigdömena inom det kungliga huset. Så hade *börd sadeln* och *förtjänstadeln* på samma gång blivit förstärkta. Det blev en naturlig uppgift att försäkra bägges förening. Det var vad Gustav Adolf ville med inrättningen av svenska *Riddarhuset,* år 1625. Anledningen finner man redan i konungens besvär över adeln vid 1617 års riksdag, då han ville veta, vilke adelsmän voro i hans rike. Vid utförandet av planen funnos redan grevarne och friherrarne, såsom en *högre* klass av adel. De, vars förfäder varit bland Rikets råd, bliva nu den *andra;* men man märker länge hos de förnämsta släkterna den gamla otitulerade svenska adelns stolthet, som såg ned på de nya grevliga och friherrliga värdigheterna. Alla de, som genom vapentjänst förvärvat adelig frihet, utgjorde *tredje* klassen. Klassernas, icke rösternas pluralitet, gjorde beslut. Man ser, att det gamla svenska riddarhuset

hade en avgjord aristokratisk riktning. Denna var likväl under Gustav Adolf mildrad av flera orsaker.

Hans tidevarv visar oss en flerfaldigt delad representation. Vi se å ena sidan adeln, av vilken varje myndig medlem ansågs skyldig att bevista riksdag, ehuru endast *capita* (i början inom ätterna valde) hade stämma. Vi se denna adel inom sig delad i tre klasser, med var sin röst, dessutom förstärkt över sig av *Rådet*, under sig av arméns fullmäktiga eller *krigsbefälet*. Här är redan inom det första ståndet en sådan mångfaldighet av intressen, att det kan anses representera både det hela och de kommande söndringarna; vilka ock skulle framkallas genom oppositionen emellan *äldre* och *yngre* adel. Vi se å andra sidan de tre ofrälse ständen, med ännu obestämda valformer, och med egna söndringsämnen inom sig. Och likväl — vilka enkla riksdagsformer, sådana dessa först bestämdes av Gustav Adolfs *riksdagsordning* år 1617! Det är egentligen ett kort ceremoniel. *Lantmarskalken* förer vid riksdagens öppnande ordet på adelns och krigsbefälets vägnar, *ärkebiskopen* på de ofrälse ståndens. Sedan konungen överlämnat sina propositioner går vart stånd i sin kammare, att därom överlägga och skriftligen författa sitt betänkande; varunder de även kunna sammankomma till gemensam överläggning. Detta antages kunna ske på några dagar. När svaren äro färdiga, samlas Ständerna åter på rikssalen, och konungen kommer att dem höra. Vart stånd lämnar sitt svar. »*Är nu*» — heter det — »*Kongl. Maj:t med svaren tillfreds; så är det väl och gott. Är där någon betänklighet, svarar Kongl. Maj:t, såsom sakens vikt kräver. Äro Ständerne i sina resolutioner skiljaktige, då må, i Kongl. Maj:ts närvaro, vart stånd genom en av de sina, sin mening försvara, tills de skäligen kunna förenas; varom ej, tager Kongl. Maj:t vad därav bäst är.*» — Vi se en början till former, som framdeles skulle bliva ganska invecklade. Men huru föga skiljaktighet ännu från det

äldsta förhållandet, då konungen talade till landshären, och tillrop avgjorde beslutet! — Det var de *stora krigen* och en *stor anförare,* som på denna tid hos oss bestämde allt. Också har Gustav Adolf, såsom billigt, tillägnat sig själv sista ordet i besluten.

Hemma blev hans verk, efter honom ett *annat,* än det hade varit under hans egna händer; och de söndringsämnen vi redan märka, börja under hans dotters minderårighet att jäsa. För övrigt hade de *yttre* angelägenheterna tagit en sådan övervikt över de *inre,* att de voro mäktigare än både regering och folk, vilka måste fortgå på den en gång beträdda banan. Därav en så mycket större nödvändighet att giva enhet åt de allmänna ärendernas behandling. Försöket skedde genom *Axel Oxenstiernas regeringsform.* Man ser här för första gången i Sverige en organiserad förvaltning, med Rådet såsom medelpunkt och riksämbetena i spetsen för styrelsens olika grenar. I sig själv var detta otvivelaktigt ett framsteg. En sådan utbildning av förvaltningen inom sig själv, gör sig över allt med tiden gällande, — i despotiska såsom i representativa stater; — vilket visar, att den i sig själv blott är ett medel, vars politiska betydelse bestämmes av omständigheterna. I Sverige voro dessa den tiden för aristokratien högst gynnande. Också innehåller 1634 års regeringsform mycket, som väsentligen ingriper både i konungens och Ständernas rättigheter; ehuru den synes gå ut på att lämna bägge orörda. I synnerhet röjer den ett tydligt bemödande att sätta Ständerna tillbaka för administrationen; varföre de förras former stympas eller åsidosättas, i den mån administrationen utbildas och förstärkes. Hit höra utskotten, i stället för riksdagar. Det vanligen angivna skälet för sammankallandet av en sådan riksdag, i sammandrag var, att konungen ville höra några de förnämsta av Rikets ständer. Icke dess mindre beslöto desse med Ständers rätt. Gustav Adolf gav exempel av sådana Stän-

dernas utskott, stundom med, stundom utan böndernas deltagande. Men i allmänhet regerade både Gustav Adolf och hans fader i oupphörligt samråd med Rikets ständer; även i vad den yttre politiken angick. Sveriges deltagande i tyska kriget beslöts på allmän riksdag. De *utskottsriksdagar,* vilka regeringsformen av 1634 förordnar, må i stället för Rikets ständer sammankallas, bestå av två riddersmän från var lagsaga, biskopar och superintendenter i Sverige och Finland, samt en fullmäktig från varje av de sex städerna Stockholm, Uppsala, Göteborg, Norrköping, Åbo, Viborg. Även detta sammandrag av en riksdag fanns stundom medföra alltför stor vidlyftighet. Ibland de genomgripande åtgärder rikskansleren, efter sin hemkomst från Tyskland 1636 måste vidtaga, var åter en ny *utskrivning.* Den avgjordes på en sammankomst av Rådet, kollegierna och adeln; och uti ett, i anledning därav fattat beslut talas om »*Riksens råd, såsom representerande Ständerna*».

Ett så stort på *krig* och *politik* grundat välde skulle, i händerna på en aristokrati, nödvändigt av sig föda betänkliga inre följder. Vilka dessa följder blevo, är av historien bekant. — En genomgripande representationsförändring, var här i riket en gång å bane: *adeln i sina högre och lägre klasser med krigsbefäl och Råd, representerande riket.* Det kom ej i verkligheten därtill; men dock långt nog att föda anspråk, som länge läto höra sig.

Ibland de verkningar, som härav föranleddes, var *kyrkans* första, och intill våra dagar nästan enda, brytning med staten, sedan reformationens befästande i Sverige. Den lutherskt-evangeliska kyrkan hade blivit stadgad genom Karl IX; ehuru han själv hyste övertygelser, som närmade honom till den reformerta, varföre han även ville giva lekmän andel i kyrkostyrelsen. Gustav Adolf upptog denna tanke ur en annan synpunkt. Han önskade giva en större enhet åt kyrkans styrelse och grunda ett närmare sammanhang emellan den och staten. I all-

mänhet hörde centralisationsplaner till hans politik. Förslaget om ett General-Consistorium, med blandade andliga och världsliga bisittare, såsom en allmän överrätt i kyrkosaker, möttes av biskoparnas stora missnöje. Motståndet blev ännu livligare, då, under förmyndarregeringen, makten allt mera kom till adeln; vilken i följd av adliga privilegiernas ord: »*att ingen prästman kan trängas på adeln emot dess samtycke och vilja*», snart både tillsatte, och efter sitt behag avlönade präster i församlingarna. Prästerskapet, angripet i alla sina rättigheter, höjde först mot den nya adliga övermakten en röst, som ståndets betydelse ej kunde undgå att giva vikt; och folket såg i dem talare för sin egen sak. Man kallade prästerna denna tiden *Tribuni plebis* i Sverige; och Gustav Adolf, som alltid behandlade dem med aktsamhet, säges själv ha kallat dem så. Aristokratien under förmyndareregeringen var hårdhäntare. Myndige biskopar tvungos till eftergift och avbön. Man slungade mot dem anklagelsen, att de åter ville sätta foten i regementet. Striden fortsattes under Kristinas regering, och blev blott till en del bilagd genom de av henne utfärdade *prästerskapets privilegier*. — Det kan giva ett begrepp om adelns betydelse den tiden, att den utsikt, som i dessa privilegier öppnades även för prästsöner till befordran »*i den politiska staten*», av adeln togs illa, såsom en inskränkning av dess rätt till rikets ämbeten; och att det hopp om eget adelskap, som framhölls för biskopar, superintendenter och teologie doktorer, var nog att söndra det högre prästerskapet från det lägre.

En dylik söndring emellan den högre och lägre adeln, skulle framdeles bliva av ännu större betydenhet, och inverkade redan på den välvning, som efter freden inträffade: då kronan måste äska nya skatter — och präster, borgare och bönder bådo henne taga *sitt* igen. Det skedde vid 1650 års riksdag, av oerhörd längd hittills i Sverige — (den räckte i fyra månader) — genom de ofrälse

ståndens samfälta protest och påstående: *att alle från kronan abalienerade kronogods och skattehemman skulle till densamma åter indragas;* emedan abalienationen vore stridande emot Sveriges lag. Därmed var *reduktionsfrågan* väckt, som skulle förändra så mycket i Sverige. Kristina, som gynnat dess uppkomst, drog sig undan för dess lösning; men har, i en nyckfull levnad, att framvisa en enda stor politisk handling — den, varigenom hon oaktat ett envist motstånd av de stora, och omstörtningsplaner hos ett lägre parti, lugnt och med lika mycken beslutsamhet, som skicklighet, befästade kronan på Karl Gustavs huvud. — Hon kvävde därmed den tiden en revolution i Sverige. Karl Gustavs segrar avlägsnade den sedan. Den mognade under det sedan följande svaga förmyndareväldet; men den hade redan så länge varit förutsedd, att Karl XI kunde taga den i sin egen hand.

1680 års regementsförändring är beviset, att både *regeringssätt* och *representation,* sådana de under det sjuttonde seklet här i riket byggdes, ej buro sig. — För mycket var i bäggedera dels alltför invecklat, dels alltför obestämt; och en blick på den tidens representation, är tillräcklig att visa detta.

Alltför invecklad var representationens ej blott *fyrdelning,* utan *mångdelning;* varpå vi fästat uppmärksamheten redan under Gustav Adolfs tid. Längre fram hör man uttryckligen omtalas ej blott *fyra* stånd, utan det *femte* (ty *Rådet* ansåg sig för ett), och man räknade ända till *sex* med krigsbefälet. En sådan beräkning synes också ha ingått i adelns påstående, att icke kunna överröstas vid riksdagarne. Ty både Råd och krigsbefäl räknades till adeln; ehuru ingendera röstade särskilt. I själva verket handlade adeln under hela denna period såsom egentlig nationalrepresentation i Sverige; och den skenbara mångfalden i representationen återfick därigenom en slags enhet. Den gamle odalmannens personliga rätt,

att sig på allshärjartinget infinna, hade övergått till adelsmannen på riksdag. Den gamla nationalförsamlingens egenskap att tillika vara *krigshär,* återkommer även på ett eget sätt. Ty adeln representerar tillika armén. Ett enda aristokratiskt intresse genomgår och sammanhåller denna mångdelade representation, och sträcker sina grenar och rötter genom alla de ofrälse stånden; — i vilka biskoparne mest utse prästerskapets riksdagsmän, borgmästarne oftast äro självskrivne för städerna, och allmogens fullmäktige utses av landshövdingen, fogden eller häradshövdingen. Först Karl XI förordnar år 1860: »*att allmogen må själve förordna sina herredagsmän*», likväl tillägger även han: »*allenast landshövdingarne tillse att gode och skicklige män därtill tagas*». Ej heller skulle landshövdingarne äga den rätt de hittills utövat, att först skärskåda allmogens besvär, innan desse framlämnades; »emedan *allmogen på allmän riksdag ej kan förmenas, att framföra alla de klagomål och besvär, som de kunna hava att andraga*», säger konungen.

Alltför obestämd var för övrigt hela denna representation. Varken dess befoganden eller förhållanden till kronan voro bestämda. — Att *gemensamt* med *konungen stifta lag och själv sig beskatta,* anses för svenska Ständernas urgamla rättigheter. Ser man nogare till, så äro undantagen så talrika, att man måste uppfatta dessa under egna reglor.

Man finner *tre* slags representationer, som alla befattat sig med lagstiftning och beskattning i Sverige. Den *första* är den gamla *provinsialrepresentationen,* som ej blott under hela vår medeltid, utan långt efteråt gör sig gällande. Ännu i Karl IX:s tid ansågo sig Rikets ständer blott vara *samlade* provinsialständer, såsom synes av deras förslag till Karl på Söderköpings riksdag 1595: att alla punkter först inför vart *landskaps* inbyggare borde föredragas, och sedan fullmäktige därifrån skickas till riksdagen, nämligen biskopen med några av präster-

skapet, sex av adeln, sex av krigsfolket, några av borgerskapet, och sex av menige man med deras lands insegel. Även efter införandet av Gustav Adolfs riksdagsordning, återser man provinsialständerna såsom *undantag*, i de särskilta avsked med landskapernas menigheter, vilka regeringen stundom fann för sina avsikter bekvämligare än ett allmänt riksdagsbeslut. — År 1657 låter Karl Gustav över hela riket i stället för riksdag, kalla *provinsialmöten*, vilka först förbjödos genom 1660 års regeringsform, som stadgade att allmän riksdag borde hållas vart tredje år. — Den *andra* formen för den gamla representationen voro *herredagarna*, egentligen en representation av båda de *förnämsta* ståndena, men som slutligen övade sin makt genom *Rådet*. — Den *tredje* är *Rikets ständer*, vilken representation småningom utbildat sig bredvid de förra, men, såsom vi anmärkt, på ett sätt, vilket mycket avviker från närvarande förhållanden.

Att gällande lag skulle av folket samtyckas, är gammal landssed i Sverige. Sättet för detta samtycke har varit skiljaktigt, och ofta har samtycket varit mer förutsatt än givet. Det följde av våra olika lagars olika natur. Redan då *landskapslagarna* först efterträddes av en allmän *landslag*, uteblev i den senare mycket, som ansågs vara av för speciell natur. Å andra sidan tillskrev allmänna meningen varje *korporation* lagstiftande makt för sig. Det gällde i synnerhet om *städerna*. Men den egna lagstiftning och lagskipning, som *hov* och *adel i gårdsrätterna* övade, vidgade sig allt mer utöver de ursprungliga gränserna.[1] Man finner sedan skillnad göras emellan *lag* och *stadgar*. De senare hade sin grund dels i gårdsrätterna, dels i korporationers och kommuners speciella lagstiftning, men vilken med rikets centralisation

[1] Adelns gårdsrätt upphävdes av k. Karl XI. Sista lämningen av sin forna patrimoniella jurisdiktion uppgav adeln år 1809; varefter, genom Kongl. förordn. d. 6 april 1810 stadgades, att då frälse jordägare nödgas underhavandes egendom med *sekvester* belägga, panten ej må försäljas, utan gäldenärens hörande, och genom åtgärd av vederbörande *exekutorer*.

allt mera övergick till konung och Råd. Under det sjuttonde seklets minderårigheter gjordes stadgarna helt och hållet i *aristokratiens* intresse. Ständerna sågo hellre denna speciella lagstiftning i *konungens* egen hand; och bortgåvo så mycket lättare sin andel däruti.

På 1682 års riksdag förklarade Ständerna, att de akta det alldeles orimligt, att Kongl. Maj:t skulle vara förbunden Ständerna att höra, enär Kongl. Maj:t ville göra några *stadgar, plakater, reglementen och förordningar,* undantagande sådan allmän lag, som Sveriges lag är, vilken angår hela riket och alle Ständer i gemen, i vilken allmänna rikets lag, om något finnes nödigt att ändra, förklara eller förbättra, Kongl. Maj:ts trogne undersåtare hysa den underdåniga tillförsikt, att Kongl. Maj:t lärer, såsom en nådig konung, låta sig behaga att giva Ständerna därav del. — Det är det första *formeliga* uppdragandet av vad vi kalla den *ekonomiska* och *administrativa* lagstiftningen åt *konungen,* ehuru även förre konungar den utövat; ty att utfärda stadgar, enliga med allmänna lagens grunder, eller ock att med ytterligare författningar bringa lagens föreskrifter till verkställighet, har av ålder varit svenska konungars rättighet. Men det nu gjorda medgivande tog för tillfället med sig vida mera. Såsom blott *reglementarisk* ansågs nämligen på den tiden även vad nu kallas *regeringsform,* och de under förmyndareregeringarne upprättade regeringsformer voro genom sin aristokratiska syftning ingalunda folket behaglige. Därföre hade 1680 års Ständer förklarat, att konungen till ingen *regeringsform* vore bunden, utan endast till Sveriges *lag* och *laga stadgar;* varmed man synes ha menat endast sådana stadgar, som genom konungamakten fått bekräftelse, vilket ej kunde sägas om de av ingen konung bekräftade regeringsformerna. Med detsamma nedslogo Ständerna uttryckligen *Rådets* anspråk att vara ett *femte* stånd, och sade sig ej vilja veta av någon *mediator emellan konung och Stän-*

der, såsom varande i fäderneslandet en okänd sak. Att förordna om regeringen, uppdrogo de för övrigt åt konungen. »Och skall detta allt» — heter det i konungens approbation av Ständernas beslut — »för evärdeliga tider för en *lag* och *laga stadga* hållas.» Slutsatsen att *konungens vilja var lag,* låg icke i dessa premisser; men den blev därutur dragen. Allt tyddes till fördel för enväldet. Ständernas förklaringar av 1680 och 1682, ansågos hava en sådan mening. *Rikets råd* kallades nu *Kungliga råd.* Ständerna själva heta ej mera *Rikets* utan *Kongl. Maj:ts ständer.* I 1693 års riksdagsbeslut infördes, Ständerna oåtsport, att genom dessa förklaringar konungens *absoluta* välde vore stadgat;[1] i följe varav han och alle hans arvingar, så man- som kvinnkön, voro satte till en envålds allena bjudande suverän konung, den ingen på jorden är för sina actioner responsabel, utan haver makt och våld, efter sitt behag, såsom en kristlig konung, styra och regera sitt rike. — Det var den suveränitet, som Karl XII emottog och utövade.

Alla tre dessa slags representationer ha likaledes ålagt och beviljat *skatter* i Sverige. Att i fordna riksdagsbeslut vilja söka rättsgrunden till alla sådana, är så mycket snarare fåfäng möda, som, enligt den gamla landslagen, bevillning ej var vad, i senare mening, kallas riksdagsfråga. Den borde ske genom överenskommelse med de särskilta landskaperna, i de fall lagen sådant tillät; ehuru detta stadgande ingalunda blivit noggrant iakttaget. Medan representationen vacklade emellan landskapsständer och riksständer, trädde Rådet eller konungen emellan; och så ser man Gustav I utskriva dryga skatter blott med Rådets åberopade bifall. Hans söner voro i detta avseende ej återhållsammare; och i synnerhet visar Johan III:s oordentliga regering, med få riksdagar och nästan ständiga krig, en följd av egen-

[1] Vid riksdagen hade icke därom varit någon överläggning. Jfr Bowallius, *Bidrag till yttranderättens historia i Sverige under enväldstiden. Frey,* 22 häftet. Stockholm 1845.

mäktigt ålagda skatter. Karl IX:s täta riksmöten förändrade förhållandet till någon del; ehuru, om man känner hans personliga inflytelse på riksdagsbesluten, mera till formen, än i saken. Gustav Adolf var samvetsgrannare än någon av sina företrädare. Med rätta har om honom blivit sagt: »att han, den störste krigare på Sveriges tron, likväl var den minst våldsamme regenten av sin stam».[1] — Att många bördor sedan hans tid stannat på svenska jorden, är sant. Men de tillhöra ej blott hans, utan i allmänhet de stora krigens tidevarv. Tiderna voro svåra, de lagliga formerna obestämda. Därav olikheten i deras tillämpning, även efter utfärdandet av den första svenska riksdagsordning. Ty Gustav Adolfs riksdagsordning innehåller intet stadgande om sättet för bevillning, och detsamma gäller om regeringsformen av år 1634. Oaktat de under Gustav Adolfs tidevarv talrika riksdagarna, ser man därföre tillika stundom ett utskott av Ständerna besluta och bevilja med Ständers rätt, stundom Rådets myndighet träda emellan, stundom allmänna bördor åläggas, i följd av särskilta överenskommelser med landskapernas menigheter. Så beviljades i synnerhet de så ofta återkommande utskrivningarna av krigsfolk ingalunda blott på riksdag. De upphörde ej heller genom något riksdagsbeslut, utan genom *kontrakterna om det ständiga knektehållet,* vilka Karl XI (till följd av några tidigare partiella föredömen) efter hand ingick med nästan alla de särskilta *provinserna.* Formen för alla dessa avhandlingar påminner ännu om den gamla provinsialrepresentationen; och de ur dessa kontrakter härledda skyldigheter hava därföre ej utan svårighet blivit underkastade reglering efter våra nu gällande riksdagsformer. Ständerne hava väl sedermera iklätt sig den ena kontrahentens ställe och i menigheter-

[1] *Svenska folkets hist.* III d. (i GEIJERS *Samlade skrifter,* V. 1926, s. 366; *utg:s anm.*). Jfr *Litteratur-bladet. Bihang.* 2 häft. (i denna volym, s. 46; *utg:s anm.*).

nas namn beslutat, men ej utan dessas missnöje. Och konflikten emellan ståndsrepresentationen och den äldre provinsiella, kan i alla sina verkningar således än i dag ej sägas vara fullt utkämpad.

Vi ha anmärkt, att provinsialständers sammankallande förböds i regeringsformen av år 1660. Detta förbud iakttogs likväl icke. — Man finner sådana möten eller lantdagar, såsom de ock kallades, icke dess mindre under de båda följande decennierna.[1] Skatter införda eller

[1] En del av förhandlingarne vid 1657 års provinsialmöten, som hittills ansetts för de senaste, igenfinnas i v. STIERNMANS *Riksd. och mötens beslut*, tom. 2. — Följande anteckning om provinsialmöten i Sverige även efter förbudet i 1660 års regeringsform, är av min son, efter genomseende av hithörande handlingar i Kongl. riksarkivet, mig meddelad: I Riksarkivet förvaras handlingar, som utvisa att sådane möten även efter denna tid blivit hållna. — Av rådsprotokollerna upplyses, att en lantdag i Malmö 1662 blivit hållen med ständerna i Skåne, Halland och Blekinge, vars överläggningar förnämligast angingo bevillningen, befrielse från skjutsningsskyldighet, skånska adelns privilegier m. m. Beslutet är daterat d. 18 september. — I resolutionen på adelns besvär vid 1668 års riksdag utlovar Kongl. Maj:t, att adeln i Skåne hädanefter må befrias från att på »särdeles möthen» sammankallas och om kontributionen anmodas. Icke desto mindre uppdrogos redan följande året d. 21 augusti Joh. Gyllenstierna och Klas Rålamb, att såsom särskilt tillförordnade kommissarier, nedresa till Skåne och jämte generalguvernören Gustav Banér där med landskapsständerna underhandla. Enligt de i Riksarkivet förvarade skånska kommissionens protokoller, började detta möte den 3 december i Malmö. Jöran Sperling till Sperlingsholm och Attorp, landshövding i Halland, var lantmarskalk. Varje av de tre övriga ständen hade även sin talman. De huvudsakligaste ärender, som förehades, angingo lagens och kyrkoordningens revision, jämte utskrivning och beskattning. Denna lantdags beslut är daterat d. 23 december. — 1676 i aug. höllos provinsialmöten över nästan hela riket. Under loppet av detta år utsattes en riksdag i Stockholm, men dess sammanträde uppsköts tvenne gånger, emedan konungens närvaro behövdes vid krigsförrättningarne i Skåne. Hans ändamål var egentligen att få nya krigsgärder och utskrivningar beviljade. I stället för denna allmänna riksdag, sammanträdde i Stockholm den där boende adel i juli månad, till överläggning om krigshjälpen. Sedan i augusti sammanträdde alla provinsers särskilda ständer på olika orter, näml. Upplands och Södermanlands ständer i Södertälje; Smålands i Växjö; St. Kopparbergs i Falun; Östergötlands i Linköping; Närkes i Örebro; Finlands i Åbo och Viborg; Skaraborgs i Mariestad och Skara och Älvsborgs läns ständer i Borås och Alingsås m. fl. I avseende på det sistnämnda länet må särskilt anmärkas den omständigheten, att varje stads fullmäktige avgivit särskilta svar på den kungliga propositionen, och under ett svar av detta läns ridderskap hava 6 adelsmän egenhändigt undertecknat sina namn, samt 14 adelsmän och 15 *adeliga fruar genom fullmäktige*, bland vilka, på grevinnan Beata De la Gardies vägnar, Erik Arwidsson Grönling, troligen hennes fogde, tecknat: »Vppå — — Min Nådige Öffwerheetz wegner.» — I slutet av 1676 beramades dock en allmän riksdag i Göteborg, men vars

återupptagna, genom särskilta överenskommelser emellan kronan och landsorternas menigheter förekomma ännu långt senare: så 1787, avgiften för husbehovsbränningen efter kronobrännerierna upphävande; vilken avgift fortfor att på denna grund utgå, tills Rikets ständer vid 1800 års riksdag beviljade fri brännvinsbränning mot en viss skatt.

Karl XII regerade utan Ständer; sedan han av dem, genast efter sin faders död, vid femton års ålder blivit myndig förklarad. Det stora nordiska kriget bröt ut. Han störtade sig i dess faror och äventyr. Hans femtonåriga frånvaro har prövat svenska folkets konungatrohet; och likväl var det ej *folket,* som blev honom otroget. Efter olycksödet vid Pultava kallade senaten ett utskott av Ständerna 1710. Karl lät säga dem, att »det endast tjänat till att så mycket mer upptäcka deras utblottade tillstånd».[1]

Den hjältemodige Stenbocks och hans härs fångenskap i Tönningen föranledde prinsessan Ulrika Eleonoras inkallande i regeringen och riksdagen år 1714. Karl lämnade sin syster den plats, hon intagit. Men han upplöste, eller rättare förböd, vid första underrättelse, denna Ständernas sammankomst; vid vilken grunden till det följande regeringssättet hemligen lades. Sedan visar sig en opposition, fruktansvärdare genom tystnad, än genom ord; tills med Karl både enväldet föll och svenska makten i Norden.

---

knappast började verksamhet avbröts av krigshändelserna. — Även 1677 i februari och mars månader höllos provinsialmöten på åtskilliga ställen. — Det var förmodligen dessa möten, som närmast föranledde en anhållan av Riksens ständer i Halmstad 1678, »att de ej mellan riksdagarne måtte med pålagor bliva betungade, eller ock med provinsialmöten måga besvärade varda, utan då riksens tillstånd så fordrar, till en allmän riksdag sammankallade och förskrivne bliva». (Se LŒNBOM, *Handl. till Karl XI:s hist.* 8. s. 54.) Härpå gav Kongl. Maj:t till svar, att han det ville sig *»i nåder påminna, och icke utom den yttersta faran eller nöden låta ske».* (Se STIERNMAN, *Riksd. beslut.* Tom. 2. s. 1173. Jfr BERGFALKS *Recension* av Nordström Sv. samhällsförf. hist. i *Frey,* 1:a band, s. 186.)

[1] Brev till Rådet den 3 febr. 1711.

Vi äro vid den tidpunkt, då våra närvarande representationsformer bestämma sig; ty dessa tillhöra ej det *äldre,* utan det *nyare* Sverige. — Man talar ofta om vår ståndsrepresentations uråldrighet. Sanningen är, att den partiellt och fragmentariskt förekommer tidigt nog. Detta kan kallas dess *förberedande period,* som sträcker sig till Gustav I, eller till och med till Gustav Adolf. Men även, under perioden från Gustav Adolf till våra dagar, har den under olika tider haft en olika karaktär. Den visar sig i detta avseende olika under Gustav Adolf, olika från Kristina till Karl XI, olika under frihetstiden, olika från 1772 till 1789 och 1809; och är i denna stund politiskt olik allt, vad den någonsin varit. Vi ha anmärkt, att Rikets ständer varken varit den enda representationen, eller inom sig och till kronan haft samma förhållande såsom nu. Vi ha ådagalagt, att varken valrätt, eller rösträtt, eller ens ståndens antal voro fullt bestämda. Ännu mindre finner man bestämt, vad som fordrades till ett *Riksens ständers beslut;* vilket dock hade varit oundgängligt, ifall den tidens Ständer varit en statsmakt i senare tiders mening. Denna fråga bestämdes först genom riksdagsordningen av år 1723, vilken i 17 § stadgar: att uti de saker, som till samtlige Ständernas avgörande höra, varje stånd äger sitt särskilta votum, och att vad de sålunda enhälligt, eller de *fleste* ståndén överenskomma, vare giltigt, såsom ett Ständernas beslut; varemot det ståndet, som är av skiljaktig tanke, ingalunda sig sätta må. — Undantag gjordes för *varje ståndS välfångna privilegier,* och för *Riksens ständers frihet;* varmed menades det nya regeringssättet av maktägande Ständer under Rådets regering och konungens namn. Att göra dessa privilegier och denna frihet oantasteliga, fanns så mycket nödigare, som bönderna, vilka ej förstodo sig på det nya regeringssättet, hade vid 1723 års riksdag velat giva konungen större makt; emedan — heter det i deras memorial — »menige allmogen ej an-

nat kunde förstå och finna, än att Kongl. Maj:t borde få äga och bruka den kongliga makt och myndighet, som Sveriges framfarne konungar haft hava efter rikets gamla lag och stadgar; dock all suveränitet och envälde alldeles därifrån undantagen». — I den nya riksdagsordningen förböds, att någonsin göra proposition om större makt för konungen.

Vi veta vad som skedde i Sverige efter enväldets fall. I det inre är det privilegiernas seger och tillika deras avfall från kronan. Därmed var fältet öppnat för privilegiistriden; men denna är tillika en ståndsstrid, vilken ej efter bokstaven får bedömas. — Man skulle t. ex. tro, att frågan, om vad som fordrades till ett Ständernas beslut, genom 1723 års riksdagsordning blivit avgjord. Den synes så i bokstaven: i verkligheten är den ingenting mindre. Frågan var gammal, skulle mer än en gång återgå, och har, genom allt vad i den låg, ännu i över hundra år haft det största inflytande i Sverige.

Tvenne förmyndarregeringar, under och efter våra mest lysande krig, hade fört aristokratien till sin höjd och mot sitt fall. Den, i synnerhet av Kristina, omåttligt ökade adelns verkliga makt blev samkad hos ett färre antal släkter. Man kallade dem de *Store*. De kallade sig själva så, även inför Karl XI:s ömtåliga öron. Myndig bliven, krossade han deras makt med en oblidkelighet, som bar hämndens färger. Det var likväl långt ifrån, att detta nedsatte *adelns* anspråk såsom *stånd;* så mycket mindre som Rådet, förlustigt sitt gamla medlarekall, nu förklarades blott utgöra ett stånd med ridderskapet och adeln. Reduktionen hade blivit beredd inom adelns eget sköte. Dess starkaste drivfjäder var den lägre adelns avund mot de stora. Ofrälse ståndens uppträdde blott i konungamaktens skugga. Ännu 1680 tillskriva de sig blott ett *votum deliberativum* i rikets angelägenheter. Adelns, under förmyndarregeringen högt utalade, påstående: »*att icke överröstas av de andra stån-*

ternas parti det hade gjort, vilket av dem blivit störtat. Då den gode konung Adolf Fredrik år 1751 uppsteg på Sveriges tron, ville han veta, om *Rådet* skulle *regera* eller, enligt regeringsformens bokstav, blott *råda*. Den vältalige Tessin svarade: »Alla de tre delar, varav vår regerings ställning bestå, sammanlöpa uti Svea konungs famn. Han giver åt högheten glans, åt myndigheten liv, åt väldet eftertryck; och således förvare vi uti Kongl. Maj:ts sköte vår frihet, vår säkerhet och vår omvårdnad. Rikets råd äro Rikets ständers ansvarige fullmäktige. De äga råda och ej regera. *Regera* betyder, efter det begrepp Rikets råd därom hava, att yttra sig över de förekommande mål efter behag och godtycke, samt utan bifogade skäl till meningens bestyrkande. *Råda* däremot är, att inför protokollet andraga sina underdåniga tankar, grundade på skäl och omständigheter, då ett sådant votum gäller vid beslutets fattande, allt efter som pluraliteten det vid omröstning bifaller; och bliva sedan Rikets råd var för sig på nästa riksdag för sin omröstning ansvarige.» Det var i prydliga ord detsamma, som redan vid 1719 års riksdag hade blivit yttrat, men också tadlat i borgarståndet, att konungen nedsattes till en president i ett kollegium.[1] Efter k. Adolf Fredriks död var det striden emellan adeln och de ofrälse ståndеn angående Gustav III:s konungaförsäkran, som störtade detta regeringssätt. Man ville uppliva det stadgande i Adolf Fredriks kungaförsäkran, att konungen skulle städse instämma med *samtlige* Rikets ständer. De ofrälse ståndеn uteslöto orden *samtlige*, därigenom bindande konungen vid *tre ståndѕ pluralitet*. Däremot protesterade adeln; ehuru särskilt i denna kungaförsäkran förklaras, att till *privilegiers* ändring fordrades alla *fyra* ståndens bifall. Här gällde mera, än som syntes: det gällde i första hand adelns gamla anspråk att ej kunna

[1] Jfr min skildring av frihetstiden, i *Svenska akademiens handlingar*, 18:e del (i GEIJERS *Samlade skrifter*, VI, 1927, s. 200; *utg:s anm.*).

överröstas: det gällde i andra hand de adliga privilegierna, vars förmur detta i själva verket hittills upprätthållna anspråk ansågs vara. Blotta faran var nog att beröva regeringssättet sitt stöd hos största delen av adeln. Ståndsregeringen råkade i ohjälplig villervalla, och måste giva vika för konungen i 1772 års revolution.

Konung Gustav III:s regering utmärker i vår historia en egen övergångsepok. Den bragte inre motsägelser i dagen, vilka lågo både i konungens karaktär och i den, av honom införda, författningen. Han hade gjort revolutionen av den 19 augusti 1772 med lika djärv, som lätt och lycklig hand. Det var en förändring av den politiska skådeplatsen, som skett inom några timmar, som kostade ingen blodsdroppe, av folket hälsades med förtjusning, och var ägnad att sätta konungens mildhet i den vackraste dag. Han berömde sig sedermera därav, att han i tre dagars tid innehaft den största suveränitet, som någon regent ägt, och självmant lämnat den ifrån sig.

Illusionerna av en ståndS- och partiregering hade flytt; men andra trädde i stället. Konungen ville enväldet till *saken*, men ej till *namnet*. Att han skydde för namnet, låg i allmänhet i karaktären av den upplysta despotismens regentskola, vilken han tillhörde, men hade även andra skäl i hans egen ställning. Ordet *suveränitet*, i den mening man här därvid fäste, var ett med skäl i Sverige fruktat namn, som återkallade stora olyckor. Själv var Gustav ingen vän av Karl XI:s och Karl XII:s tidevarv, under det Gustav Adolfs var ett föremål för hela hans beundran. Man hade sett traditionerna av Gustav Adolfs tidevarv återgå även under partitiderna, och av adeln åberopas mot ofrälse ståndEn, som däremot visade förkärlek för Karl IX:s. På en tid, då hattarne ännu smickrade Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika med hopp om kungamaktens återställande, hade detta parti lovat, att ånyo grunda den på Gustav Adolfs så kallade regeringsform; — vars beskaffenhet och verklige upp-

hovsman vi känna. Planen var allt ifrån 1748 gillad av hattarnes bundsförvant, Frankrike, och franska kabinettet förliknar denna regeringsform vid Englands.[1] — Redan efter k. Fredriks död 1751 visade det sig, att det rådande partiet ej ämnade hålla, vad som blivit det unga hovet förespeglat; och dettas olyckliga revolutionsförsök på egen hand år 1756, kvävt i blod, fullkomnade brytningen emellan hovet och dess fordna vänner. Det var Gustav III:s första, skakande barndomsminne; det har aldrig kunnat utplånas ur hans själ. Han återkommer därtill i sitt strafftal till adeln vid 1789 års riksdag: »De hade en gång vågat röra vid hans faders krona, och ärnade kanhända även ryckas med honom själv om spiran; men i hans hand skulle den icke svikta.» — Å andra sidan hade, efter hattpartiets fall vid 1766 års riksdag, mössornas lika fientlighet mot tronen med ännu inskränktare åsikter och bittrare grälaktighet, ingivit honom en avsmak och vedervilja, som stegrades till förakt, då ledarne av detta parti allt mera oförtäckt ställde sig under ryskt beskydd emot sin konung.

Att Gustav III, i ögnablicket av den lyckade revolutionen 1772, befann sig mitt emot svenska folket, som lika tröttat av enväldet som partiväldet, hade varit färdigt att med en rymligare representation än de gamla ståndens (vilken redan 1719 till en del hade blivit fordrad) sluta sig omkring sin konung; det undgick hans eljest skarpa öga. Det hade kanhända varit mindre farligt nu, än under den följande krisen år 1789, då konungen vidrörde en representationsförändring, utan att likväl fullfölja den.[2] — Men varken han eller tiden var därtill mogen. Gustav III kände folket blott såsom ofrälse stånd, eller såsom ett partinamn, åberopat av tävlande faktioner.

[1] Jfr nyss anförda skrift (i GEIJERS *Samlade skrifter*, VI, 1927, s. 284—285; *utg:s anm.*).

[2] Jfr WINGQVIST, *Berättelse om riksdagen 1789* i tidskriften *Frey*, 20, 21 hh.

(1789) kom striden emellan honom och alla det förra regeringssättets traditioner till fullt utbrott. — Det ögnablick var inne, då han varken kunde undvara Ständerna, eller bruka dem sådana de hittills funnos. Hans ställning var redan så svår, att han synes ha kastat sig i det ryska kriget för att påskynda en inre brytning. Den uteblev ej. Den adliga oppositionen ställde sig i själva lägret emellan konungen och fienden. Konungen ställde sig åter vid 1789 års riksdag emellan adeln och ofrälse ståndden. Han nyttjade dessas förbittring såsom medel att kuva sin adel, och lyckades, för priset av några medgivanden, vilka för bondeståndet medförde verkliga fördelar, att låta tillerkänna sig en i själva verket oinskränkt makt. Så var den fordna ståndsregeringens oupplösta problem om *giltigheten av de tre ståndens beslut emot det första,* äntligen avgjort genom konungamaktens mellankomst, men på ett revolutionärt och våldsamt sätt. Segern, av konungen vunnen med våld på alla hans känslor och böjelser, vågade han knappt för sig själv tillstå. Också kostade den honom hans liv.

Det var en liten revolution i en vrå av världen, jämförd med den stora, som samtidigt i Frankrike hade utbrustit, och mot vilken Gustav III kände sig så fientligt stämd, att han ett ögnablick ville sätta sig i spetsen för konungarnas härtåg emot den. Hans son ansåg denna fiendskap för sitt heligaste arv. Med långt mer sinne för enkel rättvisa än fadren, men utan alla krigiska egenskaper, lät han sig ryckas ur en, endast för fredliga tider ägnad, bana genom ett obändigt, ända till svärmeri stegrat, hat emot Napoleon, och har åt detta hat offrat sitt rike och sin krona.

Sverige, utgånget ur striden med förlust av en tredjedel av sitt område, och dömt att snart se det övriga delas, uppreste sig med nylivat nationalmedvetande; och man skall fåfängt söka att beröva oss frukterna därav. De koncessioner av gamla privilegier, som utmärka 1809 års

framför oss i eftergiften för tidsenliga fordringar. De finnas vida verkligare i ryggen av samhällsutvecklingen, och dölja sig i ett av dess fiender bevakat bakhåll. — Bättre då, att skåda faran i ansiktet, och med förnuft tillse, huru den ej blott kan bekämpas, utan förekommas.

Man måste medgiva, att en representationsförändring hittills aldrig i Sverige skett, utan i och genom en revolution; och revolutioner på vårt sätt ha vi redan haft alltför många. En representationsförändring är i sig själv en akt av *nationell självständighet.* Självständigheten för folken kan vara både *inre* och *yttre;* men *bådas* samband är *oupplösligt:* — och provet att så förhåller sig, lärer ej heller för oss komma att utebliva. — Exempel av *inre* politiska kriser, lyckligt överståndna utan att tillika hava varit *yttre* kriser, finnas. Man ser sådana föredömen hos stora nationer, långt framskridna på den borgerliga frihetens bana; och de visa till vilka resultater en, med ärlighet och tålamod genomförd debatt, kan leda. De nordamerikanska fristaterna satte ett sådant exempel efter förvärvad självständighet, genom en fredligt grundad centralförfattning. England har satt ett annat, genom reformbillen. — Reform utan revolution måste i allmänhet vara den lagliga frihetsvännens valspråk; och en fri diskussion om reformens villkor är oss, ej blott genom vår statsförfattning, försäkrad, utan denna diskussion är tillika för det närvarande en medborgerlig plikt. — För mig framstår klarare vad, i fråga om vår representations former och verksamhet, *icke* är möjligt, än vad som för dess ombildning *kan* och *bör* ske. Men insikten i det förra kastar redan ljus på det senare.

Kunde frågan, huruvida vår *närvarande* författning kan bära sig, ovillkorligen med *nej* besvaras; så vore saken så vida avgjord. Men själva denna fråga är alltför obestämd och förutsätter en annan: hurudan *är* i själva verket vår närvarande författning? — Vad som *är,* såsom föremål för iakttagelse och erfarenhet, synes

lätt kunna avgöras. Likväl är det intet ämne, vari man stöter på flera fördomar. T. ex. är det fråga om införandet av en förbättrad kriminal- och civillag, och går det ursprungliga uppdraget ut på, att till ett helt sammanföra och kodifiera de förändringar, som vår allmänna lag sedan 1734 undergått, så måste man finna naturligt, att de män, åt vilka detta arbete blivit uppdraget, icke kunna inse, huruledes dessa sedan hundra år skedda förändringar låta sig sammanfattas till ett helt och begripas, utan avseende på de småningom förändrade principer i lagstiftningen, som under tiden ej blott här, utan i hela Europa, gjort sig gällande. De uttala dessa principer; — och man beskyller dem att framkomma med en oerhörd nyhet. Hela 1734 års lag framträder däremot med ens i ett idealiskt ljus, såsom det goda gamla; ehuru det är det goda i den, som ej skall förgå, men det gamla däremot som redan är förgånget. — Jag har redan i den första av dessa föreläsningar anfört ett dylikt exempel ur en ännu högre sfär. Ingenting är säkrare, än att ståndsmakten i Europa blivit kuvad av konungarna. Likväl är det nu i hela Europa ståndsprivilegiernas försvarare, som vilja anses för kungamaktens säkraste försvarare och vänner.

Omöjligt i vår närvarande representation kallar jag *allt, som går ut på att återföra den bortom 1809,* — allt, vad som *nu* innebär en förnekelse av de grundsatser, som *då* uttalades, såväl för representationens verksamhet, sådan denna i 1809 års regeringsform bestämdes, som för vår representations åt framtiden lämnade ombildning. Det följande skall tydligare förklara min mening.

Ständernas betydelse, såsom statsmakt, beror på bestämmandet av vad som fordras till ett *Riksens ständers beslut.* Denna fråga har mer än en sida. Den fordrar först och främst bestämmandet av vad som kan bliva *föremål* för ett Ständernas beslut. Vi ha sett huru obestämt området för deras verksamhet fordom var; —

huru, enligt Gustav Adolfs riksdagsordning, konungen, ifall av Ständernas skiljaktighet, tillägnade sig själv beslutet; — huru aristokratien under förmyndarregeringarne hade samma anspråk; och huru adeln slutligen fordrade att ej kunna överröstas. Ett nogare bestämmande av Ständernas andel i lagstiftningen blev, under Karl XI, samtidigt med aristokratiens fall. Då förklarades, att all *reglementarisk* och *administrativ* lagstiftning vore konungens ensak. Omständigheterna voro sådana, att detta medgivande då för tiden tog med sig allt. — Efter enväldets fall lade Ständerna hand på *hela* lagstiftningen. Gustav III delade den med dem, mera till namnet än i verket; men kunde ej hindra, att redan i 1778 års riksdagsbeslut skillnad göres emellan de lagfrågor, i vilka konung och Ständer äga att *gemensamt* besluta, och dem, som konungen blott till Ständernas underdåniga yttrande överlämnar. Därmed sammanhängde en redan vid samma riksdag väckt fråga: huru i *allmänna lagfrågor* (man skilde ej ännu därifrån grundlagsfrågor) *Ständernas röster skulle beräknas. — I bokstaven* var detta, såsom vi sett, redan bestämt i 1723 års riksdagsordning: det blev det ytterligare under Gustav III vid 1786 års riksdag. I *verkligheten* var förhållandet så litet avgjort, att faran för en, genom de ofrälse ståndens sammanhållighet hotande, ståndspluralitet hade framkallat 1772 års revolution; och att giltigheten av de tre ståndens röster *emot* det första endast i svensk statsrätt kunde inträda med en ny revolution i motsatt riktning, år 1789.

Vi ha utvisat den klippa, på vilken vårt statsskepp *två* gånger inom mannaminne har strandat. De, som önska vår författnings bestånd, borde veta att undvika skeppsbrottet *tredje* gången.

Huru förhållas skall i de frågor, i vilka intet stånd kan underkastas de övriga, eller för sig besluta, och vilka, även om två stånd stanna mot två, varken kunna för-

falla eller överlämnas åt konungens gottfinnande, har i vår offentliga rätt hittills varit obestämt; tills regeringsformen av år 1809 sökte förekomma de i sådana förhållanden framstående faror, medelst stiftande av en egen, sedermera ytterligare utbildad, institution, vilken jag ej tvekar att anse såsom ett grundvillkor för vår närvarande författnings fortfarande verksamhet.

Det är inrättningen av de *förstärkta utskotten,* i vilka, genom ledamöter till lika antal valda av alla stånden — röstande *per capita,* ej *efter stånd,* — sådana frågor skola avgöras.

Regeringsformen av 1809 föreskrev denna utväg. Den användes först i vad som rörde statens reglerande och bevillningens därefter lämpade belopp. — Till grundlagens ändring fordrades konungens och alla ståndens sammanstämmande bifall. Men, då man tillika med nödig varsamhet hade velat lämna rum för grundlagens förbättring, stadgades, att uti grundlagsfrågor, (vilka ej kunde i ståndens plena väckas, utan skulle hos konstitutionsutskottet anmälas), borde sedan utskottets slutliga utlåtande blivit avgivet, beslutet först nästföljande riksdag av Ständerna kunna fattas.[1] Det visade sig snart, att 1809 års lagstiftare hade för mycket räknat på konstitutionsutskottets, i vissa fall med Ständernas rätt beslutande, myndighet, då de tycktes förutsätta att Ständerna ej skulle kunna modifiera ett konstitutionsutskottets förslag, för att få det framställt i den form, under vilken de ansågo det lämpligast böra hänskjutas till nästa riksdags beslut. Den stridighet, som häri låg mot den eljest i allmänhet åt Ständerna inrymda rättigheten, att granska och jämka sina utskottsförslag, innan de antogos eller förkastades, förde, sedan konstitutionsutskotten både av 1810 och 1812 däröver yttrat sig, vid 1815

[1] Undantag gjordes endast för grundlagsändringar, som av *konungen* proponeras; vilka kunna avslås vid samma riksdag då de väckas, om nämligen konstitutionsutskottet dem genast avstyrker.

års riksdag till det tillägg i 56 § regeringsformen, som gav tillvaro även åt ett *förstärkt konstitutionsutskott.* Tilläggets tydliga mening är, att liksom varje stånd för sig äger att antaga eller förkasta en föreslagen grundlagsförändring, då den till slutligt avgörande förekommer: så kan ock, ifall ståndens meningar ej kunna sammanjämkas, intet ståndstanka, »om det sig ej efter de övriga fogar», undertryckas i avseende på själva förslagets beskaffenhet redan vid den riksdag, då det förberedes, utan bör då bliva föremål för en votering inom förstärkt konstitutionsutskott.[1]

Det är sålunda en *möjlighet,* att pluralitetens mening inom ett förstärkt konstitutionsutskott kan vara en *annan,* än Ständernas; och att, i följe därav, ett av Ständernas pluralitet icke godkänt *förslag* till grundlagsförändring kan vid en riksdag bliva vilande, för att vid den nästa avgöras. Men denna möjlighet kan så litet antagas vara *främmande* för grundlagen, att vår regeringsforms väsentligen utmärkande karaktär just *är,* att

[1] Det var slutligen 1812 års konstitutionsutskotts förslag om tillägget till 56 § regeringsformen, som vid 1815 års riksdag antogs. I utskottets memorial härom heter det: »Då alla ståndens enhälliga röst är nödig till grundlags stadgande, har utskottet varit sorgfälligt, att så ställa formerna, att det yttersta beslutet, genom proposition ställt på *ja* eller *nej*, måtte kunna fattas. Därtill fordrades, att all sammanjämkning av meningar, ifall de vid prövningen av det första förslaget, skulle hos riksstånden bliva skiljaktige, borde föregå det definitiva beslutet, vilket ej kunde innehålla annat än ett fullkomligt gillande eller ett rent avslag. Utskottet har därföre trott, att denna jämkning borde ske vid samma riksdag, då frågan väckes och lägges på bordet, så att den, till avgörande med ja och nej, vid den nästföljande måtte vara fullkomligen beredd. Den förstärkning av konstitutionsutskottet, som till jämknings förrättande blivit föreslagen, är således av helt annan beskaffenhet, än de nämnder, som för de andra utskotten i regeringsformen finnas föreskrivna. En lika avgörande rätt, som de äga, kunde ej denna tillägnas, enär yttersta avgörande rätten i dessa frågor måste tillhöra stånden själva, hos vilka allenast ett ståndsveto gör tillfyllest att hindra ett förslags antagande. Däremot, om, efter utskottets försök att förena riksstånden till ett enahanda utlåtande, sådant ej lyckades, borde ett medel finnas att genom omröstning per capita uppgöra ett sådant bestämt förslag, som utan förändring kunde antagas eller förkastas. På detta sätt har utskottet trott sig bereda alla möjliga tillfällen till frågornas granskning, meningarnes jämförande, sinnenas förening och frågans slutliga rediga framställning, så att ett bestämt beslut måtte kunna fattas.» — Jfr *Sveriges statsförfattnings-rätt* av Kr. Naumann. Stockholm 1844, I, 386—387.

hava öppnat denna möjlighet, i avsikt att därmed förekomma de omedelbara kollisioner mellan stånd och stånd, på vilken vår ståndsförfattning mer än en gång brutit sönder sig. — I grundlagsfrågor är genom denna möjlighet ännu ingenting i huvudsaken avgjort. Endast ett *förslag* är berett, som ända till nästa riksdag föreligger till allmän diskussion, och vilket, då det förekommer till avgörande, ett enda ståndsveto kan kullkasta. Om ett eller tvenne stånd då använda sitt veto att nedslå ett förslag, vilket för övrigt vunnit många medborgares bifall; så kan man *önska* sig förhållandet annorlunda: rätt att *beklaga* sig över utövandet av en *laglig* rättighet har ingen.

Vad man med fullt skäl kunde beklaga, vore, om ett eller två stånd, för det att ett förslag, såsom det år 1840 bordlagda nya representationsförslaget, ej var enligt med dessa ståndsmening, skulle söka att tillintetgöra den möjlighet grundlagen öppnat, till att få sådana frågor beredda, och i stället mot själva *förslaget* såsom sådant, vilja vända sitt *veto*, eller, om två stånd stanna mot två, förklara *förslaget förfallet*. — Det vore ej blott att tillbakaskjuta vårt statsskick bortom 1809: det vore att återuppkalla ståndsprincipen i en råhet, som den, sedan våra olyckliga partitider, ej i Sverige haft.

Det kan ej undfalla någon, att grundlagen, genom de *förstärkta utskottens* rättigheter, sökt betaga de gamla ståndsskillnaderna deras udd och skärpa. Det var i de förstärkta utskotten, som den först *borttog voteringen efter stånd;* och den har sedermera medgivit samma slags omröstning för *alla* Ständernas utskott över huvud.[1] — I allmänhet visar sig i vår nuvarande författning en, genom den medborgerliga principens inflytelse mildrad, ståndsprincip. Därav 1809 års ståndskoncessioner: däravdet sedan fortsatta införlivandet av hittills orepresen-

[1] Även detta var tillstyrkt i det första förslaget till riksdagsordning 1809. Förslaget upprepades, tills det 1823 blev antaget.

terade samhällsklasser i våra gamla stånd.[1] Det vore konsekvent, att den reaktion, som vill vända sig mot det förstärkta konstitutionsutskottets grundlagsenliga rättigheter, även kände sig fientligt stämd mot alla dessa koncessioner. Och, om de ej redan vore gjorda, — månne de *nu* skulle göras?

En huvudsvårighet har vår närvarande författning lämnat oavgjord, nämligen den medborgerliga principens *förhållande* i representationen till ståndsprincipen. Man är representant, såsom *svensk adelsman, präst, borgare, bonde:* man är det ej såsom *svensk medborgare,* utan någon av dessa kvalifikationer, även om man för övrigt vore än så väl därtill ägnad, och man kan, enligt nu gällande former, ej bliva det. Vi ha sett, huruledes man i ståndsprincipen sökt att *förstärka* det medborgerliga momentet. Men är väl ståndsbegreppet nog rymligt att i sig upptaga begreppet om statsborgare? Måste ej snarare förhållandet *omvändas;* så att medborgerligheten blir *princip* och ståndskvalifikationen ett därav beroende *moment?* Måste ej den förra bestämma det senare, och ej tvärtom?

Vårt svar på denna fråga kan ej bliva tvetydigt. Jag har i den första av dessa föreläsningar i allmänhet visat, att *denna omvändning redan har skett,* — att det är den, ur vilken den nya staten utgått och utgår; och att den nya staten således redan *har* ett *innehåll,* som söker och måste söka sig motsvarande *former.* Huru detta faktum ser ut *hos oss,* har sedermera varit föremål för vår betraktelse. — Vi gå nu att avsluta den.

Det nämnda förhållandet undföll icke det första konstitutionsutskottet av 1809—10. Inom tvenne veckor

[1] Representationsrätt beviljad 1823 års riksdag åt universiteten och Vetenskapsakademien i prästeståndet: — riksdagen 1828—30 åt bergsbruken, även utom Falu bergslag, i borgareståndet: — riksdagen 1834, 1835 åt frälsehemmansägare i bondeståndet. Det 1840 av Ständerna tillstyrkta upptagandet i bondeståndet även av ofrälse säteriägare, som ej tillhöra annat stånd, har nu erhållit konungens sanktion.

hade det, i en stund av fosterlandets yttersta fara, måst fullgöra sitt uppdrag med förslaget till den, av konung och Ständer därpå antagna, 1809 års regeringsform, som införde så viktiga förbättringar i vår gamla författning. Utskottet, som dels föreslagit, dels antytt de förändringar, som med bibehållande av vår ståndsförfattning voro förenliga, har dock slutat med att erkänna otillräckligheten av dess former. Det har i sitt *Memorial rörande Nationalrepresentationen,* såsom orden falla: *»ej kunnat undgå att erkänna, att uti ståndsfördelningen låg större delen av anledningarne till det missförstånd, det uppehåll och den oordning i ärendernas gång, änteligen till de ståndstvister, som så ofta söndrat nationen, skakat samhällsordningens grundvalar och kullstörtat statsförfattningen.»* — Att *ståndstvisterna* skulle uppvakna, i samma ögonblick, som denna, för fem och trettio år sedan inom vår representation av en så viktig auktoritet uttalade, sanning åter vill börja att göra sig gällande, kunde man vänta; — och de hava ej uteblivit.

Jag har åberopat en av de förträffligaste statsskrifter, som flutit ur svensk penna. Dess huvudsakliga innehåll har alltför länge nära blivit lämnat åt glömskan;[1] då först de stora yttre politiska händelserna företrädesvis drogo allas blickar till sig, och sedermera, efter återvänd fred, en fortsatt mildring av ståndsprincipens skärpa genom representationens utvidgande (ehuru alltid *inom* de gamla ståndskategorierna) visade sig såsom den

[1] Memorialet finnes icke intaget i Bihanget till Rikets ständers protokoller vid 1809—10 års riksdag, men åberopas där, »såsom särskilt tryckt». — Det finnes nu omtryckt i den nya upplaga av *Sveriges grundlagar* m. m. Stockh. 1844, som hos h:rr Norstedt & Söner utkommit. Memorialet, daterat d. 24 mars 1810, är undertecknat av konstitutionsutskottets ledamöter; av adeln: *Klas Fleming, A. J. Silfversparre, A. G. Silfverstolpe, A. G. Mörner, C. Pont. Gahn;* av prästeståndet: *Karl v. Rosenstein, Karl G. Nordin, Sv. Wykman C:son;* av borgarståndet: *Dan Eberstein, J. G. Gahn, C. G. Broms;* av bondeståndet: *Anders Jansson Hyckert, Nils Håkansson, Jon Jonsson,* — kontrasignerat av *J. D. Valerius.* Särskilta, (i den nya upplagan icke upptagna), yttranden av h:rr *v. Stockenström, Silfversparre, Mörner, Wykman, Silfverstolpe, Gahn af Colquhoun* och *v. Rosenstein* medföljde. (Det här ovan och nedan anförda återfinnes s. 117—118 i nämnda volym. *Utg:s anm.*).

medelväg, vilken närmast låg för hand. Ett enda försök, menat i samma riktning, men som redan faller *utom* medelvägen, återstod: att bibehålla våra *fyra* stånd, men låta de orepresenterade bilda ett *femte* bredvid dem; och detta försök är nu i görande.[1]

Men redan det *första* konstitutionsutskottet har förklarat detta för en *avväg*. Efter de av oss nyss anförda ord i utskottets memorial heter det: »*Utskottets pluralité har i stöd av dessa anledningar ansett ståndsfördelningen såsom det huvudsakliga felet i vår representation, och har därföre till en början, vid frågan om de orepresenterades anspråk, ansett sig alldeles böra åsidosätta den om ett Femte Stånd. Då intressen redan äro skiljaktige, lära ej olägenheterne därav kunna avhjälpas igenom deras förökande medelst en ny korporation, och om man därigenom trodde sig hava förekommit händelsen av paria vota ståndеn emellan, skulle man må hända snart nog finna, att den anstalt, man vidtagit för att befordra ärendernas gång, snarare torde hindra deras avgörande. — Tävlan att vara det sista att besluta, för att tillägga sig anseendet att hava avgjort saken, skulle fruktansvärt nog bliva en ny anledning till uppehåll och missnöjen ståndеn emellan. Det är för övrigt aldrig igenom hjulens mängd uti ett redan invecklat konstverk som man förbättrar dess gång, det är igenom bestämdheten och kraften av deras verkan, igenom borttagandet av alla onödiga bisaker, som det kan få den styrka, som är enlig med dess sammansättning och med dess ändamål.*» — Jag anser att ännu i dag ingenting bättre kan sägas emot förslaget att lägga ett *femte* stånd till de fyra, som redan emellan sig dela vår representation.

Det är egentligen *medelklassen*, med vilken man har att göra, och åt vars fullständigare representation man

[1] Redan vid 1840 års riksdag gick adelns och prästeståndets gemensamma tanke huvudsakligen därpå ut, i motsats med dåvarande konstitutionsutskotts förslag till representationens ombildning på grunden av samfällta val.

vill giva formen av ett eget stånd, i bredd med de gamla ståndеn. Men detta är så mycket mer olämpligt, ja omöjligt, som medelklassen har uppstått genom de gamla ståndens fortgående upplösning; varföre den varken av dessa kan omfattas, ej heller uppdelas efter några nya, på förhand bestämbara, *ståndS-* eller *klasskillnader*. Ty, att alla sådana skillnader inom densamma blivit *rörliga*, utgör just medelklassens väsende. — Det kommer, såsom vi sett, därav, att medelklassen numera föreställer den, genom intelligensens växande andel i arbetet, rörlig blivna förmögenheten inom samhället. Det är därföre som den gör anspråk på, att redan dess *förmögenhet* är ett bevis på *bildning*. Den innefattar nu gemensamt alla de så kallade *högre* klasserna i samhället, det vill säga, alla de medborgare, vilkas materiella välstånd företrädesvis ger dem ledighet och tillfälle till förvärvandet av bildningens fördelar. Därföre gör den överallt en sådan grad av förmögenhet till ett villkor för utövande av politiska rättigheter, och är alltför benägen att fastställa detta villkor såsom det uteslutande *enda*. Vi se i det hela en ny, från de gamla ståndsförhållandena vitt skild, samhällsställning, vars både starka och svaga sida jag redan i den första föreläsningen sökt skildra.[1]

Jag har velat ådagalägga vad uti vår författning *icke*

[1] Det är ej blott beloppet av egendomens värde inom en hel samhällsklass, utan tillika kännedomen av huru mycket av detta värde kommer på *varje dess medlem*, som bestämmer medelklassens politiska tariff. Men redan en jämförelse av hela egendomsvärdet inom särskilta samhällsklasser i Sverige kan vara upplysande, i synnerhet med avseende på de orepresenterades anspråk. Enligt de nyaste statistiska undersökningarna innehar *adeln* i Sverige egendom till ett taxeringsvärde av r:dr b:ko 73,856,380. *Präster*: 1,457,380 (dock torde härvid böra tagas i betraktande, att den egendom, över vilken prästeståndets medlemmar, såsom sådana, hava ständig dispositionsrätt uppgår till 7,847,300 r:dr b:ko). *Borgare:* 38,821,400. *Ofrälse ståndspersoner* (orepresenterade): 54,270,850; men då däruti varken är inberäknad ofrälse ståndspersoners egendom i St. Kopparbergs län, ej heller den andel denna klass äger i bolagsegendom med de andra ståndеn över hela riket, ej heller omyndiges egendom inom samma klass, så torde de orepresenterades egendom kunna antagas till omkring 60 millioner r:dr. Taxeringsvärdet av bondeståndets egendom uppgår till nära 160 mill. r:dr.

är *möjligt,* — nämligen icke möjligt, utan att förneka de förutsättningar, varpå den vilar och därigenom *sönderbryta* den. Man skall upptaga detta ord ur min mun och fråga, *vilka* äro väl de, som till den grad misskänna densamma? Svaret må först givas ur en rent formell synpunkt. — Ostridigt är, att 1809 års regeringsform själv öppnat möjligheten av sin egen *förändring:* den har föreskrivit de lagliga formerna för beredandet och antagandet av en sådan. Denna medgivna möjlighet är en av de förutsättningar, på vilka den vilar. De, som begagna sig av de konstitutionella medlen för att tillvägabringa sådana förändringar, befinna sig således *inom,* ej *utom* konstitutionen. Det motsatta förhållandet gäller om dem, som vilja förneka eller förhindra verksamheten av dessa konstitutionella medel. Dit räknar jag dem, som ej ens kunna fördraga, att pluraliteten inom ett *förstärkt konstitutionsutskott* blir en *annan* än *ståndens;* ehuru det förstärkta utskottets myndighet ej sträcker sig längre, än att bordlägga en vederbörligen proponerad grundlagsförändring till nästa riksdag, då för dess antagande fordras konungens och alla fyra ståndens *gemensamma* bifall.

Man skall invända: detta svar, som abstraherar från de fordrade förändringarnas innehåll och beskaffenhet, är blott undvikande. Vad är sönderbrytandet av författningen, om ej förändringen av den grundval, på vilken den vilar, nämligen *ståndsprincipen?* — Svaret är: vår representation vilar *icke mera* på denna princip i dess fordna bemärkelse; och, att ståndsprincipen, genom de av grundlagen medgivna medel, skall byta om plats och *underordnas den medborgerliga principen,* — i samma mån, som denna inom Ständerna själva gör sig gällande: — det är vår konstitutions egentliga *grundförutsättning:* det är dess även i *bokstaven* uttalade *anda.* Denna är djärv, men lika ädel som laglig, och innefattar den största hyllning åt övertygelsens fredliga makt, som något folk ännu givit.

Jag har sökt visa, att förändringen redan i själva *saken* försiggått; varföre frågan nu egentligen rörer de för dess uttryck mest passande *former*. — Men just härutinnan äro meningarne ännu så delade, att den konstitutionella debattens i sig själv långsamma gång därigenom nödvändigt ännu mer måste uppehållas.

Det är ingalunda med samma tillförsikt, som jag går att yttra min tanka angående det positiva av frågan. Vad i vår författning *icke är möjligt,* utan dess sönderbrytande, kan ur allmänna grunder förklaras. Vad, som för det närvarande är *möjligt* och *rådligt,* i avseende på dess förändring, är svårare att bestämma, och kan ej heller strängt avgöras, endast efter vad man anser för *rätt*. Varje förlikning emellan bestående nya och gamla intressen är en politisk transaktion, till en viss grad beroende på ömsesidiga eftergifter. — Till en viss grad, säger jag. Ty har en *ny samhällsprincip* gjort sig gällande, så återstår endast att acceptera den; och modifikationerna kunna endast röra den mer och mindre omedelbara tillämpningen av dess konsekvenser. Att *dessa* likväl i hela sin vidd *utsägas,* så snart de *inses,* hörer till ärligheten av debatten; och jag har därföre ej tvekat att, såsom riksdagsman år 1840, uttala övertygelser i representationsfrågan, vilkas skenbara paradoxi jag lätt kunde förutse skulle bli ett föremål för åtlöje. Jag har i dessa föreläsningar sökt att ytterligare utveckla dem, men skulle ännu vilja tillstyrka ej blott de från början av mig antydda modifikationer i den politiska personlighetsprincipens användning,[1] utan även tillägga andra av samma syftning.

Debattens huvudsakliga föremål är, om representationsfrågans verkliga innehåll kan förenas med formen av *ståndS-* och *klassval,* eller *icke?* — Det förra uttrycket innefattar i själva verket tvenne alternativer. *Ståndsval* vore *val* inom de gamla ståndskategorierna, såvitt

[1] De voro *indirekta* val för den talrikaste samhällsklassen, *direkta* val inom den större förmögenheten, och dennas uppfattande under kategorien av en *förstärkt personlighet.*

känna en redan färdig ny samhällsbildning, — och tillika att öppna rum för en mera omfattande, som redan är på väg.

Accepterar man medelklassen, så gives ingen utväg att undgå accepterandet av dess politiska distinktion; vilken är förmögenheten, såsom både ett resultat av och ett medel till bildning. Man inkommer på en, efter förmögenheten graderad, valcensus. Men av detta medgivande följer icke, att ej denna gradering må och bör fullföljas ifrån den *större* egendomen till den *mindre*, ja ända till den *lägsta grad av möjligt självbestånd*. Därmed är man åter inne på följande, redan av vårt första konstitutionsutskott uttalade, grundsats: »*att alla svenska medborgare, utan åtskillnad av stånd, yrken eller levnadssätt, skulle vara berättigade att deltaga i valet av nationens befullmäktigade för vården av dess lagstiftning;* och *att utövningen av denna valrättighet skulle endast bero av egenskaperne av bofast, oberoende och fullmyndig, som anses erforderliga för samhället, till borgen för bruket av en sådan rättighet.*[1] Den enda konstitutionella företrädesrätt jag ville medgiva medelklassen, eller allt vad ungefärligen dit kunde räknas,[2] vore

klassens där genomförda uteslutande anspråk, varigenom den satt sig i en onaturlig ställning.

[1] Jfr utskottets memorial: *Sveriges grundlagar* m. m. Stockholm 1844, hos P. A. Norstedt & Söner, s. 119.

[2] »Bestämningen av gränsen kan i sig själv blott vara *ungefärlig*, och måste likväl vid en *viss* punkt bestämmas. Det är samma förhållande såsom t. ex. med myndighetsåldern Det finnes ingen förnuftsgrund, varföre den just skall börja vid fyllda 21 år, och ej något förr eller något senare. Sådane stadganden giva exempel på vad man kunde kalla det *lagligt godtyckliga*. Det är i allmänhet av större betydenhet än man tror. I verkställighet och förvaltning visar det sig ännu viktigare än i lagstiftningen; där det, ehuru till en viss grad oundvikligt, dock är inskränkt inom trängre gränser. Går man utom de gränser, lagstiftaren och domaren måste sig föreskriva, ökas nödvändigt området av detta godtyckliga och genom inga föreskrifter bestämbara. Det vill säga: *förtroendet* blir allt mera *personligt;* vilket ock är dess natur. Mest gäller detta om *regent* och regering, med inbegrepp av regentens råd, därnäst om *representanten*. Härav kunna vi draga en viktig slutföljd. Representanten, om än representerande i följe av fullmakt, kan och bör *inom* de grundlagsenliga gränserna för hans verksamhet, vilka förut äro bestämda, för övrigt ej genom *instruktioner* bindas. Hans person-

den av *direkta* val; då valen däremot längre ned borde bliva, vad de ännu till större delen hos oss äro, *indirekta*. I detaljerna av ett representationsförslag, varken kan eller vill jag här inlåta mig, men får tillägga, att jag, vad dessa beträffar, huvudsakligen instämmer med ett av tvenne aktade medborgare utgivet förslag, som sedan femton år är för allmänheten framlagt. Följande ord, i Inledningen till detsamma, skulle jag vilja göra till mina egna: »Att på en gång göra valrätten i det närmaste *allmän* och valen utan undantag *omedelbara*, hava vi ej kunnat förlika med de begrepp och den kännedom vi äga om svenska folkets närvarande tillstånd och förhållanden. Vi hava ej ett ögonblick dragit i betänkande att utsträcka valrätten så långt vi ansett möjligt, och längre, än den kanske i något land inom vår världsdel hittills ägt rum; men vi hava varken funnit rådligt att göra distrikterna för omedelbara val alltför små, eller trott oss kunna uti vidlyftigare distrikter sammandraga alltför stora massor av valmän. Vi hava därföre måst antaga två slag av representantval: det ena, såsom hittills å landet, genom *elektorer*, för det stora antal av valberättigade, som ej utan olägenhet kan sammankomma mangrant; och det andra *omedelbart*, för de valmän, hos vilka man har rätt att förutsätta det intresse för saken, den ledighet från vardagliga arbetsbestyr och det välstånd i allmänhet, som fordras för att uppoffra möda, tid och medel på resor till avlägsnare samlingsställen. Vid valet genom elektorer hava vi inskränkt valbarheten till distriktet allena; emedan vi önskat, att inom representationen aldrig må saknas ett visst antal män från varje särskilt landsort. Vid det omedelbara valet hava vi lämnat valbarheten oinskränkt, dels därföre att vi ansett valmännens bekantskap med valbare män utom distriktet här

lighet, hans tänkesätt, det förtroende han ingiver, utgöra den enda borgen, som han bör och, enligt sakens natur, kan lämna sina valmän.» *Bihang till Litteratur-bladet.* 1 h. (i denna volym, s. 14; citatet är av GEIJER något fritt behandlat; *utg:s anm.*)

vara större och tillförlitligare, och dels därföre att vi velat öppna tillfälle för den, som, av vad orsak eller tillställning det vara må, kan hava blivit utesluten från val inom sitt eget distrikt, att uti ett annat tillgodonjuta det förtroende, vartill hans verkliga förtjänst möjligtvis kan göra honom berättigad.»[1] — —

[1] *Förslag till National-Representation* av C. H. ANCKARSVÄRD och J. G. RICHERT. Stockholm 1830. Då detta förslag vunnit mindre uppmärksamhet än det i min tanka förtjänar, och detta till en del torde komma därav, att det är redigerat i lagform och utan bifogade utförligare motiver, så vill jag här framställa följande sammanfattning av dess huvudpunkter:

1.

Rikets ständer (kanske borde de i detta förslag rätteligen heta *Riksnämnden*) utgöras av 2:e avdelningar:

a) *Stora nämnden*, som består av minst 150 och högst 175 personer, och

b) *Prövningsnämnden*, bestående av 75.

Hela antalet blir således minst 225 och högst 250.

2.

Till Stora nämnden väljas

a) *genom elektorer*, i mindre valkretsar:

för landet 88;

för städerna 32.

I *elektorsval* deltaga alla myndiga män, som fyllt 25 år och icke hava *omedelbar* valrätt efter lit. b. — om de *antingen*

äga eller, med till tiden *obegränsad*, eller minst *tioårig*, *besittningsrätt*, innehava fast egendom å landet eller i stad;

eller ock för *egendom* eller årlig *inkomst* erlägga bevillning av *minst* fem r:dr;

b) *genom omedelbara val*, länsvis, 55: i dessa val deltaga alla, som erlägga bevillning av minst 50 r:dr, och, där dessas antal ej utgör 50 för vart representantval, så många av de högst beskattade därunder, som fordras för sådant antal.

Därigenom, att man gör särskilda valkollegier, vinner man den *enda verkliga* garantien mot vådan av den högre förmögenhetens och bildningens uteslutande; och då man låter den mindre förmögenheten vara för sig själv, undanröjer man även de frestelser till valintriger, som tvivelsutan skulle uppstå därav, att bägge klasserna framkallades till tävlan på en och samma bana.

Bland dem, som hava valrätt för 5 r:drs bevillning, träffar man alla *mindre* tjänstemän och hela den *yngre* bildningen, d. v. s. komministrar, skollärare, lägre jurister, lägre officerare, läkare o. s. v. För dessa kunde man till och med utelämna all census.

Bland dem, som hava valrätt för 50 r:drs bevillning, träffar man ej blott de rika, utan även hela den *högre* och *äldre* bildningen av ämbetsmän och litteratörer. Man skulle kunna nedsätta denna valklass till 30 r:drs bevillning, eller kanske till 25: vådan därav bleve alldeles ingen; men man vunne det stora ändamålet att sänka, så lågt som ske kunde, den *omedelbara* valrätten, vilken, där den *möjligen* kan äga rum, alltid måste anses för den *säkraste*, och således även för den *bästa*.

Förslaget kan jämföras med den franska vallagen, om man sätter 25—

Jag skulle tala emot min övertygelse, om jag påstode, att just vår tid är ägnad att utföra stora förändringar. Den skall ej utföra sådana. Men förändringarne skola tränga sig på den; och den skall genom denna nödvändighet stärkas och stålsättas. Vår tid är en ungdomlig tid, men icke en kraftfull tid. I våra dagar överväger det unga släkte, som, upprunnet efter de stora krigen, är fullt av den nya tidens anspråk, utan att hava delat dess faror, och nu under en lång fred mer funnit ämnen för sin orolighet, än föremål för en allvarlig verksamhet.[1] Det skall ej komma att gråna utan att prövas. Alla prov utgå ur verkliga, ej ur inbillade förhållanden; och vår

---

30 à 50 r:dr, i stället för 200 francs, och ger denna valrätt ett *underlag* av *medelbara* val, däri nästan var *myndig* och *fri* man deltager. Det är just ett sådant *underlag*, som saknas i Frankrike, men som där så mycket motarbetas, emedan man numera ej vill förstå sig på någon annan valrätt, än den *omedelbara*.

3.

Prövningsnämnden väljes av Stora nämnden, *inom* eller *utom* den senare.

4.

Stora nämnden förnyas, vart 3:e år, till fulla antalet: Prövningsnämnden blott till $^1/_3$:del.

5.

Alla val ske per capita.

Greve *Anckarsvärd* framställde, under sista debatten i representationsfrågan, detta förslag med den modifikation, att *ena hälften av Prövningsnämnden*, vars hela antal av honom föreslogs till 90, *skulle väljas av konungen*. — Friherre *Hugo Hamilton* antog det med det ytterligare amendement, att *andra hälften* av Prövningsnämnden skulle väljas av *de nuvarande riksständen*. Men var skall man träffa dessa efter ett halvt sekel?

[1] En vän, som haft tillfälle att taga noga kännedom av ämnet, skriver till mig följande, vilket jag har all anledning att tro gäller ej blott för Sverige, utan för Europa: »Då det är fråga om statistiska uppgifter, begagnar jag detta tillfälle att nämna ett förhållande rörande folkmängdens fördelning på olika åldrar, som mycket fästat min uppmärksamhet. Detta är nämligen, att de avdelningar av folkmängden, som höra till barndom, ungdom och inträdande mandom, ökat sig utomordentligt, i jämförelse med den mognare ålderns och ålderdomens. Det vill säga, att det aldrig i Sverige har varit så mycken ungdom, som nu på en tid av omkring tjugu år. Antalet står i ett utomordentligt förhållande till antalet av de i ålder mognades och ålderstegnes. På detta faktum är jag mycket säker. — Det bör dock nämnas, att detta förhållande synes vara övergående. Tabellkommissionens sista berättelse visar en förstärkning av den mognare ålderns klasser, som utan tvivel kommer att fortfara, tills det utomordentliga förhållandet helt och hållet försvinner.»

tids mest prövande verklighet ligger i de andeliga krafternas stegrade, frigjorda inflytelse. I medvetandet därav, vilket för ingen kommer att bliva främmande, kunna vi ock vara försäkrade, att *ingen av de stora samhällsfrågor, som den nästföregående tiden har väckt och vår emottagit, — skall falla.*

Och härmed hava dessa föreläsningar nått sitt slut. Framställningen har varit ofullkomlig, men ämnet högt och väl värt att av Sveriges söner övervägas, och av dess konungasöner bäras i hjärtat. Jag har framkallat fordna svenska minnen. Måtte de elda till ny ädel verksamhet, och bära frukt i bragder och värv, värdiga att av vår eftervärld ihågkommas! Då skall den, som nu varit deras svaga tolk, vara nöjd med att själv förgätas. — Leve vårt fädernesland: Leve vår konung! Leve vårt konungahus och vår konungaätt! Leve alla de gamla svenska dygder, som en gång bland folken givit oss en ärofull plats! Bortdö, försvinne alla de svenska oarter och fel, som mer än en gång bragt oss på branten av undergång! — Och vile över oss den räddande, skyddande hand, på vilken ännu ingen fåfängt förtröstat! — Leven väl!

ANMÄRKNINGAR

Bihang till Litteratur-bladet.

Bihang till Litteratur-bladet är satt efter de tre häften, som Geijer under denna titel utgav 1840—41. Den första av dessa artiklar är identisk med ett betänkande i representationsfrågan, som han i juli 1840 som ledamot av konstitutionsutskottet inlämnade till detta utskott; han tryckte det kort därpå som första artikel i representationsfrågan. De två följande häftena utkommo i augusti och september samma år. Artiklarna ha sedermera omtryckts i Geijers Samlade skrifter I, 6, 1853 och i Samlade skrifter III, 1874. Några tryckfel i uppl. 1 ha här rättats: s. 27, r. 13: så förvirrade förhållande till förhållanden; s. 58, r. 28: vore till voro.

Aftonbladet anmälde 17 aug. 1840 första häftet ur Bihang till Litteratur-bladet. Tidningen yttrade bland annat: »Det omdöme anse vi oss imedlertid kunna anföra, utan att gå läsarens eget i förväg, att närvarande häfte kanske mer än något av dess föregångare, utvisar med vilken framgång förf. vänt sina blickar från den fordna tiden till forskning om den närvarande, från historien till politiken, ty så, och icke annorlunda, torde det ryktbara och så olika bedömda avfallet böra förklaras. Efter att väl hava uppfattat och lyckligt framställt den fordna tiden, söker författaren nu inträngа i och göra sig bekant med den närvarande, och att detta lyckas, att han uppfattar denna tid, på samma sätt i det närmaste, som den uppfattas av andra med denna tids idéer införlivade människor, kan icke förundra någon annan än historiska skolans quand-même, vilka betrakta forntiden såsom ändamål, icke såsom medel, samt taga för avgjort, att studiet av besagde tid nödvändigt måtte föra till den besatta idéen att vilja 'omgestalta' den närvarande efter den förras beläte. — — Hr G. anser ståndsfördelningen redan vara i egentlig mening föråldrad, d. v. s. en form utan ande — och någon god ande har visst aldrig bott däri —; han anser den politiska omyndigheten böra inskränkas, snart sagt, till likhet med den juridiska, och bördsrepresentationen alltså böra upphöra, samt valrätten bliva vad man kallar allmän. Gradationen av denna allmänna valrätt grundar

herr G., för mången oförväntat, på förmögenheten, men av skäl, som bättre låta höra sig än de vanligt för denna mening framkastade; herr G. anser nämligen förmögenhet såsom bevis på innehavarens förmåga och arbete och detta är väl den enda åsikt, efter vilken förmögenheten kan bliva ett skäl till förtroende.» Artikeln slutade med ett längre utdrag ur styckena om allmänna valrättens förhållande till monarkien (s. 14, r. 24 — s. 17, r. 4).

Andra häftet av Litteratur-bladets bihang annonserades i Aftonbladet 26 aug. och det tredje 2 okt. 1840. Intetdera blev dock föremål för något särskilt omnämnande.

Om Geijers artiklar i representationsfrågan SVEDELIUS, *Representationsreformens historia,* 1889, s. 312—313; LANDQUIST, *Erik Gustav Geijer,* 1924, s. 603—606.

Tal och artiklar 1840—44.

S. 75. Anföranden vid riksdagen 1840—41.

Här återgivna anföranden ha satts efter prästeståndets protokoll vid 1840—41 års riksdag. Några av dessa ha varit upptagna i de båda tidigare upplagorna av Geijers Samlade skrifter (i I, 7, 1854 och i VII, 1875) nämligen: Om hållskjutsens upphörande, Om stattorparesystemet, Om slavhandeln på ön S:t Barthélemy, Om konstitutionsutskottets memorial angående anmärkningar vid statsrådets protokoll, Om tullbevillningen, Om nationalrepresentationen. Övriga 28 yttranden äro här för första gången omtryckta.

Om pension åt Per Henrik Lings änka, s. 75. Kungl. Maj:t hade i proposition 1. 2. 1840 föreslagit, att P. H. Lings änka skulle för sig och fem oförsörjda barn få åtnjuta Ling i livstiden tillagd lönetillökning å 600 kr. Samtliga stånd godkände yrkandet. Rikets ständer hava, heter det i riksdagens skrivelse, »under åsikt att den gärd av erkänsla och aktning nationen är skyldig hans minne, icke kan värdigare bevisas än att emot nöd trygga föremålet för hans enskilda ömhet», funnit gott bifalla förslaget.

Om lärarens personliga inflytande, s. 76. Prosten Säve hade omedelbart före Geijers uppträdande uppläst en motion, vari föreslogs att Frösö skola i Jämtland skulle utbildas till gymnasium med dimissionsrätt till akademien och att för detta ändamål medel till två nya lärarlöner skulle beviljas; vidare hemställde motionen huruvida denna anhållan borde framställas särskilt eller förbindas med ett förslag om apologistskolors och gymnasiers reorganisation eller förening med läroverken. Eko-

nomiutskottet tillstyrkte Frösö skolas utvidgning men hänsköt därvid frågan till nästa riksdag.

Om ny lokal för Riksarkivet, s. 77. Denna motion ledde till att statsutskottet efter skedd undersökning av lokalmöjligheter föreslog, att Riksarkivet, som hittills såsom motionen upplyser endast hade tre små rum jämte källarvalv i kungl. slottet, skulle överflytta till Riksgäldskontorets hus, Skeppsbron 2 (telegrafverkets nuvarande hus) och att för denna flyttning skulle anslås 5,000 kr. Ståndena antogo enhälligt detta förslag och Geijer förklarade sig också i prästeståndet nöjd därmed. Vitterhetsakademiens samlingar skulle inrymmas i samma hus. Inflyttning skedde 1846.

Om hållskjutsens upphörande, s. 80. Geijers motion var blott en ibland en mångfald, som riksdagen mottog i ämnet. Gemensam för dem var klagan över orättvisan i skjutsningens fästande som en skyldighet vid jordbruket, över den uppoffring jordbrukaren därvid fick vidkännas för honom likgiltiga ändamål, över den ojämna fördelningen av bördan på olika hemman, över hindret för jordbruket och för arbetskraftens ostörda bruk. Den av Geijer nämnda propositionen hade förklarat regeringen sinnad att med 8 skilling b:ko pr mil höja nuvarande skjutslega för en häst på alla ställen, där entreprenader kunde åvägabringas, men ville sitt »huvudsakliga beslut i ämnet uppskjuta» och först inhämta Ständernas yttrande. Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet föreslog i ett vidlyftigt betänkande (n:o 26) med anledning av propositionen och samtliga motioner bl. a., att skjutslegan skulle höjas till 24 skilling pr mil å land och 28 i stad, där entreprenad kunde åstadkommas; de skjutsskyldiga skulle åtaga sig ytterligare bidrag, om entreprenad för denna summa ej kunde åstadkommas; motionerna i ämnet borde lämnas utan avseende. Riksdagen beslöt (18—20 jan. 1841) på angivet sätt i de nyssnämnda punkterna.

Om stattorparesystemet, s. 82. Geijers motion, som remitterades till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, behandlas dock ej i något dess betänkande. Man nöjde sig med den Stadga för fattigvården i riket, som samma riksdag beslöt; det heter t. ex. i dess § 9: »För torpare, tjänstehjon och statfolk etc. jämte deras hustrur och hemmavarande barn skall husbonde under den tid arbetsavtalet eller kontraktet gäller ansvara för försörjningen, så att de icke falla fattigvården till last», och i § 10: »Den som från annat fattigvårdssamhälle intager arbetsfolk, som har minderåriga barn, skall utöver redan stadgad ansvarighet som husbonde, så länge sådan ansvarighet fortfar, under två år, räknade från inflyttningen, enskilt vidkännas en fjärdedel av den fat-

tigvårdskostnad, som för sådane personer samt deras hemmavarande barn kan komma att utgå, och därjämte, efter allmänna grunder, deltaga i de tre övriga fjärdedelarna av sådan kostnad.»

Om folkökningen och staten som undsättningsanstalt, s. 85. Detta Geijers märkliga yttrande föranleddes av en motion av biskop Agardh, som yrkade, att $^1/_4$ av den årliga bankovinsten — vilken fjärdedel vid tillfället utgjorde 190,000 — skulle användas till allmänna arbeten utöver i en k. proposition yrkade 200,000 kr. Agardh gjorde i sin motion ett påpekande, varpå Geijer i sitt anförandes slut hänsyftar, att staten New York, som hade 2 millioner invånare, från 1817 till 1835 på allmän bekostnad grävt kanaler på 80 svenska mil till 33 millioner svenskt banko; dessa summor hade anskaffats genom statslån, ej genom skatter. Större delen av Agardhs motion upptogs av betraktelser över »fattigklassens oupphörliga tilltagande»; medan Sveriges folkmängd på 30 år ökats med 22 procent, hade fattighjonen ökats med 50 proc. Orsaken till pauperismen, varmed Agardh menade ej en individuell fattigdom, som har individuella orsaker, utan en hel klass' fattigdom, vore blott en: missförhållandet mellan populationens ökning och arbetstillfällets ökning. För var person, som i en arbetande klass tillkommer, måste skapas tillfälle till 300 dagsverken om året mera; för en ökning på 500 personer fordras en ökning av 150,000 dagsverken. Men då industriens uppgift är att åstadkomma största möjliga produkt av minsta möjliga arbete och maskiner därmed så långt möjligt ersätta människoarbete, så ökas numera icke arbetstillfället i jämnbredd med populationen. Överbefolkning, vilket begrepp rätteligen bestode i ett missförhållande mellan folkets mängd och arbetstillfället, skulle bäst avlägsnas genom ökande av arbetstillfället. Staten skulle sålunda befordra och bekosta allmänna arbeten, varigenom det överskjutande antal arbetare, som ej kunde få sysselsättning genom den långsamma utvidgningen av den enskilda industrien i Sverige, finge arbete och underhåll.

Agardh fick efter Geijers anförande omedelbart ordet. Han sade sig ej kunna medgiva sin värde motståndares sats, att staten borde inskränka sig till den negativa åtgärden att lämna allt fritt åt den enskilda omtankan och fliten; det ålåge staten positiva åtgärder, »t. ex. i vårt land, genom befordrandet av gruvors upptagande, odlandet av större sträckor, uttappning av myrar m. m.; så snart nämligen företagen äro för vidsträckta att av enskilta företagas». Han berörde även förhållandena i Nordamerika, erinrande att där förekomma icke blott allmänna arbeten utan kreditinsättningar, som understödja enskilda företag, t. ex. järnvägar.

Geijer gav härpå följande replik:

»I anledning av vad den värde motionären nu nämnt om förhållandet i norra Amerika, får jag anmärka att visserligen de särskilta staterna gått långt uti allmänna arbetsföretag; men jag tillägger att de gått allt för långt och äro på vägen att inse det. Man talar om de nordamerikanska finansernas förträffliga tillstånd. Det gäller om Unionen; och gäller i allmänhet icke om de särskilta staterna, av vilka flera, och just de, hos vilka den industriella utvecklingen stigit högst, t. ex. New York och Pennsylvanien, nu bära en högst tryckande skuldbörda, emedan staterna själva alltför mycket ansett sig för handelskompanier och alltför mycket inlåtit sig i industriella företag. Det är en reaktion av denna tendens, det är olägenheterna av denna industriella överspänning, som synes vara en huvudorsak till den nu varande finansiella krisen i Nordamerika. Vi, ehuru vi vanligtvis begynna med utländska moder, då de i sina hemorter äro på vägen att avläggas, borde i mer än ett avseende ej åberopa detta exempel.»

Bankoutskottet avstyrkte i ett kort utlåtande (n:o 148) bifall till Agardhs motion.

Om fasta och flyttbara folkskolor och folkskolans lärare, s. 87. Geijer var i kontraktsprosten d:r August Björkmans motion uppfordrad att yttra sig rörande kyrkans förhållande till folkskolan. »Jag tror icke», hade denne där yttrat, »att den djupsinnige tänkare, som i detta land nyligen antytt behövligheten av läroverkens befrielse från prästerskapets intrång, eller prästerskapets lösgörande från skolans plikter, även avsett prästerskapets frikallande från undervisningen i folkskolan. Det högv. ståndet har den äran att för närvarande räkna denne snillrike lärare bland sina medlemmar, och torde han sålunda själv bäst härutinnan framställa sina åsikter. Jag anser saken förtjäna det.»

Björkmans motion gick huvudsakligen ut på att visa, att prästerna voro de bästa lärarna i folkskolorna och att lärarna huvudsakligen borde väljas bland män med prästerlig utbildning — med möjlighet till vidare prästerlig befordran — om också det skulle stå församlingen fritt att »antingen hos domkapitlet begära en prästman till skollärare eller själv därtill antaga en lekman, som genomgått någon högre lärdoms- eller apologistskola». Motionären skildrade den icke prästerligt utbildade folkskollärarens dystra ekonomiska framtidslott och ansåg att en sådan alltid blott kunde vara »en nödhjälp».

Med anledning av stats- samt allmänna besvärs- och ekonomiutskottens betänkande n:o 5 yttrade sig Geijer (s. 90) på efter-

middagen 29 juli närmast efter ett anförande av professor Thomander; på förmiddagen hade en rad talare uppträtt, biskop Nibelius, prostarna Ödmann, Afzelius, Nordhammar, Hallström etc.

Geijers sista yttrande i folkskolefrågan 20 febr. 1841 ägde rum vid prästeståndets diskussion av stats- samt allmänna besvärs- och ekonomiutskottens utlåtande n:o 128 efter återremiss av betänkandet n:o 5.

Det fanns naturligtvis åtskillig opposition mot den stora skolreformen, varmed den nutida svenska folkskolan grundades. En viktig punkt, som Geijer i sina två senare anföranden berör, var frågan om den fasta skolans införande. Kontraktsprosten Björkman hade reserverat sig mot utskottsbetänkandet med bl. a. följande uttalande: »Att minst *en* fast skola ovillkorligt skall finnas i varje pastorat, anser jag vara orätt att uppställa som regel, då troligen $^1/_3$ av Sveriges pastorater erfordra ambulatoriska skolinrättningar, vid vilka skolmästaren kan flytta för termin eller för året, och därjämte genom läxors givande och hörande en dag varje vecka fortsätta undervisningen med den under tiden från skolan avlägsnare ungdomen. Här hade således bort heta: *Uti varje pastorat skall finnas en mot pastoratets lokala behov och nedan stadgade ändamål svarande, av stiftets domkapitel fastställd skolinrättning.*»

I debatten 20 febr. hade före Geijer bl. a. kontraktsprosten P. P. Svedelius kritiserat de fasta skolorna. »Dessa kunna icke begagnas av flera än av de närmast boende eller av dem, som äga tillgångar att hålla sina barn i grannskapet av skolans lokal. Inrättningen bleve således egentligen för de rika och dessa kunna sända sina barn till en apologistskola. — — Om pastor med uppmärksamhet följer ambulerande skolmästares åtgärder, så skall all den kunskap inhämtas, som allmänheten fordrar.» Å andra sidan hade också uppvisats olägenheter med de flyttbara skolorna; bl. a. hade prosten Gahne yttrat: »De *flyttbara* skolorna skulle man nästan vilja kalla nödhjälpsskolor, alldenstund desse, sedan de en kortare tid varit i en krets av socknen öppnade, snart måste där upphöra och förfoga sig till ett annat ställe. De bliva allestädes med en viss nödtvungenhet emottagna; ty läraren skall härbärgeras och födas. Skolbarnen göra icke sällan buller samt större och mindre odygder, vilka framkalla missbelåtenhet och klagomål.»

Om nedsättning av 100,000 r:dr i konungens hovhållning, s. 96. Regeringen hade proponerat oförändrade anslag på inalles 719,250 r:dr till kungl. hov- och slottsstaterna, men i bonde- och borgarestånden hade väckts motioner om minsk-

ning av anslaget till konungens hovhållning (420,000 r:dr) med 100,000 r:dr. Statsutskottet hade i utlåtandet n:o 31 utan motivering avstyrkt dessa motioner. Påfallande nog hade i prästeståndet flera talare före Geijer uttryckt sympati för nämnda motioner och funnit dem av utskottet väl knapphändigt avfärdade; prosten Lindmark hade menat, att regeringen icke hade rätt att av folket fordra bidrag till »en onödig och för ett fattigt land ruinerande stats- eller militärlyx», och man hade ej skäl att kalla folket otacksamt, om det svarade nej till sådana fordringar; även den skattdragande måtte väl ha några rättigheter; »jag vet väl, att man på samhällets höjder härom tänker och dömer helt annorlunda och föga eller intet frågar efter huru de närande och skattdragande medlemmarne av samhället hava det, endast man för egen del kan leva i ett sorglöst överflöd». Prosten Ödmann hade erinrat, att en tillökning av 100,000 kr. till hovhållningen tillkommit vid 1823 års riksdag; den skulle ha berott på politiska förhållanden; talaren fann besynnerligt att någon nedsättning sedermera aldrig kunnat äga rum.

Om utgifterna för ämbetsverken, s. 97. Debatten om andra huvudtiteln, omfattande »Civile och lantstaterna», ägde rum omedelbart efter den om utgifterna till hovet. Geijer företräder i sina båda anföranden denna förmiddag samma ståndpunkt, att »nidskhet i utgifter» ej vore att anbefalla, vare sig det gällde konungen eller »styrelsen». Hans inledande ord: »Man säger med rätta att en *god* regering också är en regering för *gott köp*», syfta på ett anförande av Esaias Tegnér; denne, som inledde diskussionen, hade yttrat: »Vid julirevolutionen i Frankrike yrkades också mycket på en *styrelse för gott köp;* men den som med någon uppmärksamhet följt budgeterna i denna monarki med republikanska institutioner, vet väl att utgifterna därför icke fallit utan stigit.»

Om universitetslärarnes löner, s. 98. Statsutskottets utlåtande n:o 62 angick utgifterna för tionde huvudtiteln, upptagande »clerici och läroverken». Geijer vänder sig särskilt mot följande yttrande i detta betänkande: »Till den av Kungl. Maj:t äskade tillökning uti universitetslärarnes löner av tillsammans 3,300 r:dr för vartdera universitetet har utskottet däremot, vid jämförelse med de lönevillkor, som av andre i statens tjänst anställde ämbetsmän innehaves och med fästat avseende å den ringare levnadskostnad, som blir en följd därav, att universiteten för närvarande äro förlagde uti tvenne av rikets mindre städer, icke ansett sig böra tillstyrka Rikets ständers bifall.»

Om löner åt professores emeriti etc., s. 101. Statsutskottet hade, som också framgår av Geijers anförande, av-

böjt regeringens förslag om pension åt akademiska lärare på inalles 6 emeritilöner och i stället föreslagit, att professorerna även efter slutad tjänstgöring finge behålla sina löner men att 6 arvoden, 4 till Lund och 2 till Uppsala (Uppsala hade tillgång till två professores emeritilöner), på 400 kr. var tilldelades yngre akademiska lärare, vilka vikarierade för icke tjänstgörande äldre professorer.

I Geijers yrkande om ett extra arvode utom de föreslagna till den för honom vikarierande adjunkten i historia i Uppsala (Olof Wingqvist) instämde större delen av prästeståndet och särskilt biskoparna Agardh och Tegnér. Ifrågavarande punkt av utskottets förslag återremitterades och Geijers motion skulle därvid medfölja på remiss till statsutskottet. Utskottet vidhöll i sitt svar, utlåtandet n:o 218, sitt förra yttrande. Riksdagen beslöt emellertid med alla ståndens gillande att godkänna regeringens förslag om sex professores emeritilöner på 1,600 r:dr vardera.

Riksdagen biföll därjämte utöver de 1,500 r:dr, som regeringen föreslagit till understöd åt yngre akademiska lärare, även 400 r:dr till arvode åt adjunkten i historia vid Uppsala universitet, »så länge han ombesörjer de professoren m. m. E. G. Geijer åliggande examina och tentamina».

Om pension åt greve Adlersparres änka, s. 104. Statsutskottet hade avstyrkt pension på flera grunder, däribland också den att »grevinnan Adlersparre ägt tillgångar att företaga en kostsam utrikes resa». Biskop Agardh, till vilken Geijer i sitt yttrande hänvisar, hade polemiserat mot utskottet och i den anförda punkten erinrat att det tvärtom varit för fru Adlersparre lättare att i Paris göra besparingar än i hennes eget land, »där förhållandena tvinga grevinnan att leva mera depensivt». »En var vet», fortsatte Agardh, »vad del greve Adlersparre haft däri, att svenskarna ännu utgöra en självständig nation, en sak, för vilken ingen uppoffring av penningsummor kan förvägras; en var vet, att förtjänsten därav i första rummet tillhör greve Adlercreutz och greve Adlersparre.» Han påminde om att Adlercreutz' änka redan sedan länge uppburit pension. Riksdagen vägrade emellertid pension, då Adlersparres änka, »som icke betungas med omsorgen för oförsörjda barns underhåll, för närvarande ej synes vara i behov av statens understöd».

Om den inre näringsfriheten, s. 105. I sitt yrkande är Geijers yttrande en skärpning av besvärs- och ekonomiutskottets förslag. Utskottet föreslog, att riksdagen skulle hemställa, att regeringen »ju förr dess hellre» utfärdade de allmänna författningar, som skulle i ämnet leda till efterrättelse. Frågan om

näringsfriheten borde anses inom ständen slutbehandlad och utskottet uttalade sin tydliga motvilja för att i ämnet väckta motioner skulle leda till ett nytt debatterande, som »måste bli onyttigt och föranleda snarare till ämnets invecklande än utredande». Adeln och bondeståndet hade redan av gammalt varit för näringsfrihet; vid 1823 års riksdag hade prästeståndet anslutit sig, varmed saken redan vore avgjord. Dessutom visade utskottet, att näringsfriheten såsom en fråga av ekonomisk beskaffenhet endast berodde av Kungl. Maj:ts nådiga prövning och avgörande, och att även borgarståndet tidigare (i en skrivelse av 1812) erkänt detta förhållande. Det är härpå Geijer syftar i sitt anförandes första mening. I prästeståndets diskussion deltog bl. a. Tegnér, som i en till Geijer riktad replik yttrade, att han icke hade något emot ett ståndets uttalande om anslutning till sin opinion vid 1823 års riksdag, »allenast att ej återremiss förekommer»; i motsättning till Geijer ansåg nämligen Tegnér att sällan under denna riksdag hade Ständerna mottagit »ett så välbetänkt utlåtande som detta». Utskottets utlåtande bifölls i prästeståndet med 24 röster mot 11.

Om konstitutionsutskottets memorial n:o 13 angående anmärkningar, gjorda under granskningen av statsrådets protokoll, s. 108. Utskottets utlåtande över statsrådets protokoll 1834—1840 anmälde, att det ställt inför riksrätt under tilltal av justitieombudsmannen de av konungens rådgivare, som i 31 angivna mål »dels tillstyrkt överträdelser av rikets grundlagar och andra gällande lagar, dels underlåtit att göra föreställningar eller genom vägrande av kontrasignation, lägga hinder emot sådana överträdelser»; den mest omdebatterade punkten var den 31:a rörande åtgärder i avseende på kabinettskassans borgensförbindelse för Barthélemyfondens lån. Dessutom anförde utskottet 72 punkter, vari statsrådets ledamöter, vare sig samfällt, en eller flera, icke iakttagit »rikets sannskyldiga nytta»; plikten att tillkännagiva sådana fall för Rikets ständer ålåg utskottet enligt 107 § regeringsformen och 29 § i riksdagsordningen.

Den förste talaren i prästeståndets valdiskussion om memorialet var Tegnér; han gav den bekanta karakteristiken av betänkandet som en »klandersjukans och småsinnets riksakt», ett »splitets fröhus». Geijer uppträdde först efter ytterligare ett flertal anföranden, av biskop Hedrén, komminister C. F. Dahlgren, prostarna Lundblad och Berlin.

Ståndet antog enhälligt en proposition, lydande att »ehuru utskottet icke saknat anledning till åtskilliga av de gjorda anmärk-

ningarna», fann ståndet »under närvarande omständigheter ingen annan åtgärd vara att med memorialet vidtaga än att detsamma till handlingarne lägga».

Geijers yttrande offentliggjordes »med tillfredsställande av mångas önskan» i dess helhet i Aftonbladet 7 okt. 1840.

Om förslaget till ny tulltaxa, s. 114. Bevillningsutskottet hade avgivit ett utlåtande (n:o 21) över det av en kommitté framställda förslaget till en ny tulltaxa. Utskottet uttalade enligt kommitterades mening sin anslutning till principen av en oinskränkt handelsfrihet i den meningen, att förbud mot en varas in- eller utförsel icke finge äga rum; men föreslog i praktiken åtskilliga inskränkningar: hittills förbjudna varor finge först från 1 jan. 1844 till import eller export medgivas, och rättigheten att införa hittills förbjudna varor borde tills vidare endast medgivas städerna Stockholm, Malmö, Göteborg. Utskottet tillstyrkte i huvudsak tulltaxan; det anmärktes under diskussionen att hittills förbjudna varor blivit belagda med så hög tull, »att man må förundra sig över varuti den omtalade friheten må bestå». Ståndet återremitterade betänkandet till utskottet; återremiss hade yrkats både av sådana, som ville ha förbudet kvar, och andra, som ville ha ökad lättnad i den föreslagna tulltaxan.

Det nya betänkandet (n:o 30), daterat 29 okt. 1840, innehöll en mångfald jämkningar rörande enskilda varor, övervägande i riktning av tullens höjning över först föreslagna belopp; även hemställdes om förbud på ut- och införsel av tackjärn. Efter ytterligare behandling i utskott och riksdag godkände 7 juni 1841 samtliga stånden den nya tulltaxan.

Geijers andra yttrande avser särskilt de motioner, som väckts rörande husvisitationernas vare sig borttagande eller skärpning och det bevillnings-, lag- samt allm. besvärs- och ekonomiutskottens betänkande n:o 11, som behandlade dessa motioner. Detta betänkande avstyrkte upphävandet av rätt till husundersökning rörande infört förbjudet gods och föreslog tvärtom på några punkter skärpning av gällande förordning. Betänkandet återremitterades. Förslaget antogs med några ändringar av riksdagen 8—10 juni 1841.

Om slavhandeln på ön S:t Barthélemy, s. 119. Denna motion ledde till ett riksdagens beslut om slavhandelns avskaffande på Barthélemy vid följande riksdag 1845. Geijers framställande av motionen hade följande anledning. Två engelska kväkare hade i maj 1840 besökt Stockholm och tillsammans med härvarande engelske metodistpastor George Scott, som hade en syster på ön, verkat för Barthélemyslavarnas emancipation. Ön hade en

befolkning på 3,000 personer, varav en tredjedel slavar. Kväkarna sökte företräde hos Karl Johan men mottogos icke; icke heller fingo de svar på en fråga till utrikesdepartementet om negrerna på ön. Men de lyckades intressera några humant sinnade personer: K. F. Wærn, N. S. v. Koch, Cl. Liwijn, fångvårdschefen, och Geijer infunno sig på ett sammanträde hos dem. Geijer och Wærn lovade väcka motioner; det blev emellertid Geijers bror Karl Fredrik, som i borgarståndet framförde motionen. Ekonomiutskottet (i bet. n:o 133) delade motionärernas åsikter och riksdagen avlät på dess tillstyrkande en skrivelse, som anhöll, att Kungl. Maj:t måtte vidtaga åtgärder för nämnda slaveris avskaffande. Oskar I framlade 1845 i saken en proposition, som bifölls; Geijer skrev inför avgörandet på konungens uttalade önskan artikeln Om slaveriet (se Geijers Samlade skrifter XI, som senare utkommer).

I representationsfrågan, s. 122. Konstitutionsutskottets stora memorial om nationalrepresentationens ombildning utmynnade i ett förslag till vallag, som antog en enkammarriksdag på 250 genom elektorer valda medlemmar; rösträtten var graderad från $^1/_4$ till högst 6 röster med minimum av årlig inkomst 200 r:dr eller innehav av jord, bergsbruk eller lägenhet av minst 250 r:drs värde; valrätt tillkomme under dessa betingelser svensk man som fyllt 21 år och valbar vore den som fyllt 25.

Diskussionen hade i prästeståndet börjat 21 oktober. Den 24 okt. var Geijer den fjärde talaren. Diskussionen fortsattes den 27, 28 och 31 okt. Sistnämnda dag beslöt prästeståndet att återremittera memorialet och förkasta dess upptagande till grundlagsenlig behandling vid nästa riksdag; men förordade tillika att hittills icke representerade och kvalificerade medborgarklasser skulle upptagas i ett femte stånd. Geijer kritiserade i sitt yttrande 31 okt. (s. 128) denna tanke.

Geijers yttrande 24 okt. avtrycktes i dess helhet 4 nov. i Aftonbladet med en entusiastisk ingress. »Vi kunna», heter det, »icke neka oss nöjet att särskilt och in extenso införa hr professor Geijers förträffliga yttrande i detta ämne. Vi have redan under de föregående dagarna haft tillfälle att fästa uppmärksamheten på den oavlåtliga iver, varmed det politiska godtyckets hejdukar och reaktionspartiets dogmer försökt att nedskrika var och en, som framträtt för den satsen, att individen i ett samhälle redan såsom människa äger rättigheter, vilka böra avses och vårdas det vill säga *representeras* i lagstiftningen, lika väl som en sådan rättighet anses böra äga rum till lika skydd för alla, under de lagar som redan blivit stiftade. — — Hr Geijers anförande innefattar ett på en gång det ädlaste och det lärorikaste svar på dessa sofismer, vilka fram-

trätt med en ända till den grad smutsig fräckhet hos reaktionspartiet, att det vågat kalla hela den nyssnämnda mänsklighetsprincipen för ett nonsens.»

13 mars 1841 diskuterades i prästeståndet konstitutionsutskottets mem. n:o 151, som hemställde till Rikets ständer om en omröstning i förstärkt konstitutionsutskott rörande en- eller tvåkammarsystem. Prästeståndet biföll denna hemställan. Den av Geijer (s. 129) nämnde »värde talare», som yttrat fruktan för konstitutionsutskottet, var biskop Heurlin. I sitt anförande strax före Geijers hade han sagt: »Sannerligen om jag förut hyst vördnad för konstitutionsutskottet, jag menar dess maktfullkomlighet — så har den under denna riksdag nära övergått till fruktan. — — Det ligger en så stor makt i utskottets händer. Jag fruktar för fäderneslandets skull att mänsklig svaghet kunde någon gång missbruka den. Utskottet är eller bör vara våra grundlagars vårdare och tillika tolkare. Om nu utskottet tolkar och tyder dem, icke blott vid olika riksdagar utan under en och samma riksdag, än på ett, än på ett annat, alldeles motsatt sätt — om det låter sig hänföras av partiåsikter och partisyften, efter vilka grundlagens ord och anda måste lämpa sig — saknar man då skäl att frukta detta utskotts makt och tillgöranden?»

Med anledning av ståndens anmärkningar, som också upptogo frågan om en- eller tvåkammarsystem, hade konstitutionsutskottet framställt ett betänkande n:o 85, som bland annat innehöll ett förslag till tvåkammarsystem, så anordnat att första kammaren, bestående av 175 riksdagsmän, valda av landet och städerna i skilda valkretsar, skulle i sin tur välja andra kammaren, bestående av 75 riksdagsmän. Prästeståndet förkastade detta förslags upptagande till grundlagsenlig behandling nästa riksdag.

Konstitutionsutskottet hade föreslagit votering i förstärkt konstitutionsutskott, om utskottets förslag till nationalrepresentation (memorialen n:is 38, 68, 85) skulle upptas till grundlagsenlig behandling nästa riksdag eller ej. Prästeståndet beslöt 10 maj, att »ståndet av aktning för medstånden, vilka redan godkänt voteringspropositionen, densamma även godkände», men fäste därvid den förklaring, att ståndet trots detta medgivande vidhölle sin mening att förslagen i memorialen 68 och 85 icke kunnat till grundlagsenlig behandling vid nästa riksdag antagas. Att utskottets voteringsproposition kunde anses formellt riktigt uppställd, hade prosten Bexell och anslutande sig till honom prosten Hallström under prästeskapets diskussion 10 maj medgivit. I övrigt hade samtliga före Geijer uppträdande, även de nyss nämnda, angripit utskottet.

Om kungliga brevet av 25 sept. 1777 rörande

majestätsbrott, s. 134. Lagutskottet hade i ett memorial n:o 66 föreslagit, att som ett av k. brevet 25 sept. 1777 föranlett undantag måtte förordnas som undantag från lagens stadgande i 1 kap. 2 § straffbalken, att ej någon må häktas för brott mot 5 kap. 1 § missgärningsbalken förrän efter det Kungl. Maj:t förklarat undersökningen böra fortgå. Föregående riksdag hade beslutat ett förtydligande av k. brevet 1777 med innebörd, att ingen borde för majestätsbrott inmanas i häkte förrän Kungl. Maj:t efter hämtad kännedom om första rannsakningsprotokollet utlåtit sig huruvida saken finge nedläggas eller rannsakningen fortsättas. Justitieombudsman hade nu påpekat att ingenting åtgjorts. Geijer för sin del yrkade mera radikalt upphävande av k. brevet 1777.

Lagutskottet avstyrkte bifall till Geijers motion. Ordalagen i brevet av 1777 lämnade enligt utskottet numera ej rum för en godtycklig tolkning, då annat brott ej kunde avses än det i 5 kap. 1 § missgärningsbalken. De ifrågavarande brotten bestodo mestadels i obetänksamma, om enfald och råhet vittnande uttryck, vilkas offentliggörande under vidlyftiga rannsakningar och vid flera instanser skulle väcka en för majestätet sårande uppmärksamhet. Utskottet ansåg därför icke att dylika måls anhängiggörande borde helt bero på enskildas angivelser. Lagutskottets nya betänkande bifölls 19 okt. 1840 i prästeståndet under påpekande av biskop Holmström, att han instämde i Geijers motion och ansåg 1777 års kungliga brev vara ett tvisteämne, som helt och hållet bort undanröjas. Riksdagen i dess helhet godkände 13 febr. 1841 lagutskottets utlåtande.

Om kanal mellan Hjälmaren och Vänern, s. 136. Statsutskottet hade med anledning av en motion i sitt utlåtande över extra statsregleringen tillstyrkt en undersökning rörande dimensioner för en kanal mellan Hjälmaren och Vänern och de villkor, varunder dess byggande måtte av staten övertagas eller uppdragas åt något bolag. Förberedande undersökningar hade till en del redan gjorts utan kostnad för staten, då handelshuset Broms i Örebro ställt 4,000 r:dr till förfogande. Kostnaden för arbetet hade beräknats till 3,691,099 r:dr. I sitt nya efter återremiss avgivna utlåtande över extra statsregleringen meddelade utskottet, att inom riddarskapet och adeln 13 jan. 1841 väckts en motion av F. W. Nordenanckar, yrkande att staten skulle bygga en kanal, »benämnd Svea kanal», mellan Hjälmaren och Vänern. En mångfald skäl uppgåvos: ångbåtsfärden mellan Göteborg och Stockholm skulle bli flera mil kortare än genom Göta kanal, Nora bergslag kunde skeppa tackjärn och malmer, vilka senare på grund av skogbrist nu ej tillgodogjordes men som kunde förädlas vid Vänerns kuster o. s. v.

Statsutskottet avstyrkte dock anslag för undersökning; räckte ej Broms' donation, kunde medel fås ur en för undersökningar i allmänhet beviljad summa.

Geijer hade nu blivit betänksam. Hans nya yttrande 20 mars 1841 (se s. 149) är att se mot bakgrunden av hans anförande några dagar förut 17 mars om den personliga bevillningen. Bägge dessa yttranden ingingo i diskussionen av statsutskottets utlåtande n:o 435 om den extra statsregleringen. Han fann att i alla de kanal- och andra kommunikationsanslag, som här föreslogos, lokal- och korporationsintressen satt sig »till ett dukat bord»; han protesterade mot »denna riksdagsmåltid». Han synes ha tagit intryck av bondeståndets reserverade hållning; man hade där uttalat meningen att den ifrågavarande undersökningen icke måtte komma att avse något arbete, som staten skulle övertaga. I de tre övre stånden hade eljest kanalen livliga förespråkare, i prästeståndet bl. a. biskop Agardh och kontraktsprosten Gumælius, vilken senare föreslog 230,000 r:dr till arbetets påbörjande. Prästeståndet beviljade 20,000 r:dr till undersökningar. Riksdagen stannade vid 6,666 r:dr. Projektet föll sedan i glömska; järnvägarnas tidsålder var i antågande.

Om anslag till Uppsala universitet för ett observatorium, s. 137. Regeringen hade föreslagit ett extra statsanslag på 50,000 r:dr att jämnt delas mellan Uppsala och Lunds universitet för uppförande av behövliga byggnader. Utskottet avslog i korthet utan annan motivering än att inalles beviljade 12,000 r:dr till båda universiteten »böra lämna tillräcklig tillgång för fyllande av universitetens nödvändigaste behov i detta avseende». Större delen av prästeståndet förenade sig med Geijer. De anförda skälen gjorde verkan på utskottet, som i sitt utlåtande n:o 435 föreslog beviljandet av 20,000 kr. till Uppsala universitet »till uppförande av en ny Observatoriibyggnad» liksom även 25,000 kr. till universitetet i Lund för uppförande av nödiga byggnader.

Om en förbättrad fångvård, s. 139. Geijer inledde med detta yttrande prästeståndets diskussion i denna viktiga fråga. Stats-, lag- samt allmänna besvärs- och ekonomiutskotten hade föreslagit en rad stora anslag: 900,000 r:dr under loppet av fyra år till länshäktenas ombyggnad, 100,000 r:dr till häradshäktenas ombyggnad, 300,000 r:dr till fängelsebyggnader i Stockholm och rikets övriga städer, 250,000 r:dr till uppbyggande av ett straffängelse efter Pennsylvaniametoden med celler för 300 till 400 personer. Utskotten hade höjt Kungl. Maj:ts proposition om 270,000 r:dr till länsfängelser till 900,000 r:dr. Prästeståndet och

adeln biföllo omedelbart. Borgarståndet och bondeståndet förkastade de föreslagna 250,000 r:dr till ett fängelse efter Pennsylvaniametoden. Denna senare fråga gick till förstärkt statsutskott, där den föll. Övriga summor till fångvården biföllos oförändrade av riksdagen. Denna frikostighet var en artighet mot kronprins Oskar, som man visste var intresserad av frågan och som 1840 utgivit en bekant skrift Om straff och straffanstalter.

Om dubbla tjänstår för prästerliga befattningar, s. 140. Med 1724 års skolordning hade stadfästs den befordringsgrunden, att lärare vid akademier och läroverk hade att räkna dubbla tjänstår vid tävlan till prästerliga befattningar; en beräkning som angavs ha sin orsak i lärarnas svagare lönevillkor och trägnare arbete än prästerskapets i församlingen. På senare tid hade förhållandena ändrats: lärarnas löner hade höjts och »prästerskapets göromål äro minst fördubblade», såsom en motionär i ämnet — prosten A. Lignell — vid 1834 års riksdag påpekade. Denna befordringsordning hade varit skadlig både för skolan och kyrkan; ty många unga män hade utan fallenhet för yrket ägnat sig åt skolan bara för att hastigare befordras till pastorat; och många präster, som ägnat hela sin tid åt församlingstjänst, förbisågos av inträngligar från läroverket. Riksdagen hade 1834 beviljat 42,000 r:dr var till lärarlönernas höjande för att förbereda borttagandet av dubbla tjänstårsberäkningen. Inalles uppgingo 1834 dubbla tjänstårsberäknare (akademi-, gymnasie-, lärdomsskolelärare m. fl.) till 637, medan kyrkoherdesysslorna i riket voro 1,225, varav 222 första klassens pastorat, 623 andra och 384 tredje klassens.

Läroverkslärarlönerna voro emellertid fortfarande låga. Ekonomiutskottets betänkande n:o 116 vid 1840—41 års riksdag omtalar, att lönen vid högre lärdomsskolor för rektor var 720 r:dr, för äldsta kollega 360 r:dr, för andra kollega 300 r:dr, för rektor vid lägre lärdomsskolor och apologistskolor 600 r:dr, etc. Utskottet ville därför ej f. n. fullständigt upphäva dubbla tjänstårsberäkningen men föreslog, att den skulle helt och hållet upphöra vid tredje klassens pastorat, nedsättas till $1\,^1/_2$ för andra klassens och bibehållas i sin fulla kraft vid tillsättandet av första klassens pastorat.

Professor Thomander påvisade under diskussionen det orimliga i att t. ex. en medicine professor, så snart han anmälde sig hos biskopen i det stift där han vore född, kunde bli ordinerad till präst utan föregående prästexamen; ja t. o. m. en akademiräntmästare kunde få prästerlig befattning. Geijer vände sig med sin »protest» mot en del av Thomanders anförande, vari han nämnt

skolans »emancipation» och med en viss köld påpekat de moderna studiernas och skolans förvärldsligande. »Förr var teologien och det teologiska studium nära nog allt. — — Nu är icke omedelbart det andeliga utan det närvarande livets fenomen, det materiella, det mest älskade föremålet för den vetenskapliga uppmärksamheten och bearbetningen. Nu är det politik, statsekonomi, naturvetenskapen, som utgöra de moderna studierna. Jag säger detta utan allt klander men också utan allt beröm för det fall att slutligen den teologiska vetenskapen knappt skulle erkännas såsom sådan, men fasthellre skolan bli profan och genom utvecklandet företrädesvis av de kunskapsarter, som ligga längst bort från den kyrkliga, gå sin egen väg.»

Betänkandet återremitterades. Utskottet gjorde dock i sitt nya utlåtande (n:o 141), som behandlades i prästeståndet 14 april 1841, ingen annan ändring än att det föreslog dubbla tjänstår även för missionärer och för kyrkoherdebefattningar å orter, där tjänstgöringen fordrar en ansträngning, som blott för en inskränkt tid och under friskare mannaålder kan uthärdas. Riksdagen följde prästeståndets beslut nämnda dag: att icke högre än $1\,^1/_2$ år finge räknas för ett års tjänstgöring och att denna beräkning skulle gälla läroverkslärare (icke universitetslärare); utskottets tillägg rörande vissa utsatta prästerliga befattningar upptogs även i beslutet. Geijer hade i prästeståndet enligt sitt anförande reserverat sig mot dubbla tjänstårsberäkningens borttagande för de åtta äldsta docenterna.

Om landshövdingeackordens avskaffande, s. 142. Denna motion utgör en av Geijers främsta insatser under riksdagen. 30 jan. 1841 diskuterades i prästeståndet Geijers 27 jan. bordlagda motion. Den första talaren, kontraktsprosten Hallbeck, yttrade sig för den och ansåg den vara »en av de viktigaste, som under denna riksdag blivit gjorde»; han påpekade olägenheten av att en landshövding, om han av ålder eller försvagad hälsa önskade det enskilda livets lugn, måste vänta, tills man funne någon som hade inte bara skicklighet för tjänsten, men samtidigt tillgång att betala ackordet. Men flera mera bekanta talare yttrade sig mot remiss av motionen. Prosten Hallström erinrade, att mer än tre kvarts år redan förflutit efter motionstidens upphörande; Geijer genmälte, att som bankovinstens användande icke vore bestämt och han föreslagit att den för ackordens amorterande erforderliga summan förskötes av den, så hade han full anledning att framställa motionen. Prosten Ödmann fann, att förslaget innebar orättvisa mot andra som erlagt ackorder, t. ex. landssekreterare och landskamrerare, men att ett vidlyftigare ingripande

bleve alltför betungande för staten. Geijer svarade, att han icke gillade »åsikten att man skall underlåta all förbättring därför, att man icke mäktar genast åstadkomma en fullständig» och att med motionens bifallande »en bana vore beträdd, som framdeles kunde leda till missbrukets fullkomliga utrotande». Motionen remitterades till statsutskottet. Sedan statsutskottet mottagit den, fick det också från Kungl. Maj:t en skrivelse, som utredde vad hittills gjorts i frågan, yttrade att Kungl. Maj:t »varit betänkt att för ändamålets vinnande äska Rikets ständers medverkan» men genom den väckta motionen »blivit förekommen», framlade en plan för ackordens amortering och meddelade, att den summa som erfordrades för ändamålet skulle vara 154,957 r:dr. Statsutskottet ställde sig i sitt utlåtande, n:o 450, dat. 15 febr. 1841, på den Geijerska motionens ståndpunkt, anseende det vara »av yttersta vikt» att ackord vid ifrågavarande »särdeles maktpåliggande ämbeten» avskaffades. Utskottet yrkade med höjning av de av Geijer föreslagna räntorna, att den nämnda summan måtte från riksgäldskontoret såsom lån utgivas under villkor att från lyftningsdagen erlades 4 proc. ränta, att det vidare amorterades med avdrag på landshövdingelönen å 6 procent av ackordsbeloppet.

I april diskuterades statsutskottets utlåtande i prästeståndet. Den förste talaren, lektor Laurenius, menade, att staten ej hade att skaffa med dessa transaktioner enskilda emellan och att ackord ånyo skulle uppstå, varhelst det funnes egennytta och lycksökeri. Professor Thomander talade för. Han påpekade, att affären icke kostade staten något; »är meningen», yttrade han, »att bereda rättvisa och goda befordringar, så bör man väl understödja regeringen, att den icke av konsiderationer anser sig nödsakad till viktiga ämbeten uppflytta en mindre förtjänt men mera bemedlad man». Prosten Ödmann ansåg, att allt för mycket pengar droges från produktiva ändamål (kanaler); prosten Sidner yrkade avslag av »moraliska skäl»; om staten mellankomme med hjälpsam hand, så vore detta »mera ett godkännande än ett bestraffande, mera en uppmuntran än ett avskräckande från uppenbart olagliga företag». Detta yttrande uppkallade Geijer, som omedelbart därefter grep till ordet med sitt i texten återgivna andra yttrande i frågan. Med 24 ja mot 18 nej biföll prästeståndet utskottets utlåtande. Det blev också riksdagens beslut.

Geijer berättar i brev till sin hustru 26 febr. 1841 (Samlade skrifter XII, 1923, s. 391), att motionen »förskrifver sig ej från Kræmer», men att »en annan förut för mig okänd landshöfdinge vände sig till mig med begäran att jag skulle göra den och föreslog sättet».

Om nedsättning i personliga bevillningen, s. 147. Geijer inledde med detta anförande diskussionen i prästeståndet rörande statsutskottets utlåtande, n:o 435, Litt. C, om extra statsanslag för lättade kommunikationer och andra allmänna arbeten. Hans yttrande ansluter sig till en i bondeståndet uttalad mening, att vad av statsverkets behållningar icke för dess egna behov fordrades borde användas till nedsättning i skatterna. Betänkandet var svar på en återremiss, vadan enligt Geijers anmärkning »ingen återremiss» vidare kunde ske. Det nya ämbetsverk Geijer s. 148 nämner var en ny styrelse för allmänna arbeten med därunder lydande distriktschefer. Några talare yttrade erkännande av Geijers förslag, vilket dock var för sent framställt för att vinna framgång. Geijer uppträdde ännu en gång under debatten med ett kortare anförande, vari han underströk, att den av honom föreslagna nedsättningen vore »vida mer allmänneligen gagnelig än mängden av de nu förordade, så kallade produktiva företag, av vilka så många mest komma enskilte till godo». Han förtydligade sitt föregående yttrande också med anmärkningen, att han förutsatt, att skyddsavgiften icke senare åter skulle behöva höjas.

Ståndet diskuterade 3 april ytterligare Geijers yrkande, som han 1 april framställt som motion; man beslöt att låta motionen »å bordet vila», då Geijer själv avstod att yrka remiss, »intilldess resultatet av extra statsregleringens avslutande blivit bekant». Först 9 juni föredrogs ånyo Geijers motion, varpå han blott anförde följande: »Då en annan, mitt förslag motsatt åtgärd blivit Rikets ständers beslut, så förfaller naturligtvis min motion, och mig återstår endast att beklaga, att min välmening i detta avseende icke vunnit framgång.»

Geijers nya avvisande hållning till Svea kanal (s. 149), så benämnd efter Nordenanckars motion i januari, ingick som led i hans agitation för nedsättning i den personliga bevillningen; han ville överhuvud för dess skull uppoffra kanalintressena. Den konservative prosten Christian Stenhammar skriver 19 mars 1841 i ett brev (Stenhammar, Bilder ur riksdags- och huvudstadslivet II, 1902, s. 250): »Ett ömkligt intermezzo vankades sist i vårt stånd. Professor Geijer uppträdde med ungefär samma yrkande som hans bror i borgarståndet [om nedsättning i bevillningen]. Några förenade sig därmed — bland andra Sidner från Norrland. Detta föregick avdelningen om strömrensningar och kanaler. Det började med norra orternas älvar. Vid anslaget till var och en av dem yrkade Geijer avslag! Det var dock för magstarkt — alla tego. Vid Luleå älv, sedan Geijer yrkat sitt avslag, ropade en röst bakom: 'Sidner instämmer!' Naturligtvis

råkade Sidner i stor förlägenhet — och hela ståndet i skratt. Det är ju ömkansvärt, att E. G. Geijer så kompromet terar sig. Hart när galenskap är det att förneka anslag till upprensning av flottleder i de norra stora älvarna, där fallen hindra tjärans och skogsprodukternas transport. Det ser var och en — men Geijer! Geijer! kan begära avslag.»

Om Geijers riksdagsanföranden se LANDQUIST, *Erik Gustav Geijer*, 1924, kap. XVI, Representationsfrågan, och kap. XVII, Geijer vid riksdagen 1840—41. LILLIECRONA återger i *Bakom riksdagens kulisser*, 1917, s. 154, stycken ur Geijers anförande i dechargedebatten den 20 juni 1840; jfr också samma arb. s. 190, 246—265, 310, 314—315, 320, 501 om Geijer i representationsfrågan, s. 227 om Geijers motion för adjunkten i historia, s. 395 om Geijer för fängelsebyggnader, s. 423 Geijer till Thomander ang. dubbla tjänsteårsberäkningen. SVEDELIUS gör i *Representationsreformens historia*, 1889, s. 306—307, 313, längre utdrag ur Geijers anförande 24 okt. 1840 om Nationalrepresentationen; BÖÖK hänvisar likaså i *Den romantiska tidsåldern*, 1919, s. 90, till detta anförande; SAM CLASON citerar i *Sveriges historia* IX, 1910, s. 356, anförandet i dechargedebatten om konstitutionsutskottets memorial n:o 13 20 juli 1840.

S. 152. Minnestal över ärkebiskopen m. m. Johan Olov Wallin.

Satt efter det som broschyr 1840 utgivna talet; tidigare omtryckt i Geijers Samlade skrifter I, 2, 1850 och VII, 1875 samt i Valda skrifter av Erik Gustaf Geijer, utg. av Emil Hildebrand 1898. Texten underkastades härvid såsom vanligt normaliseringar, bl. a. i interpunktion.

S. 163. Äreminne över Georg Stiernhielm.

Efter trycket i Svenska akademiens handlingar ifrån år 1796, XXIII; 1850. Talet har varit omtryckt i Geijers Samlade skrifter I, 2, 1850 och VII, 1875.

I sina brev till hustrun (Geijers Samlade skrifter XII, 1923) skriver Geijer 4 dec. 1840, att han till Svenska akademiens högtidsdag (20 dec.) skall »ha färdigt ett äreminne öfver Stjernhjelm, hvilket akademien åt mig dess ledamot uppdragit, sedan det utsatte prisämnet i flera år blifvit oeröfradt. — Ett sådant uppdrag är enl:t stadgarna, men hvilka i detta fall aldrig förr lära blifvit iakttagna.» En del av det ännu ej färdiga talet uppläste Geijer i akademien 14 dec.

I några inledande rader till det postumt publicerade äreminnet meddela akademiens handlingar i överensstämmelse med Geijers uppgift i brevet, att det under åren 1836—1838 till tävlingsämne i vältaligheten uppgivit äreminne över Stiernhielm med under de två

senare åren fördubblad belöning men att ingen insänd skrift uppfyllt akademiens fordringar. Akademien hade därför »med den anledning hennes stadgar giva» uppdragit åt Geijer att författa äreminnet. »Författaren önskade likväl att, före tryckningen, skänka sin skrift en ytterligare fulländning, varför med minnesteckningens införande i Handlingarne uppsköts. Kort före sin sista sjukdom ämnade herr Geijer företaga nämnda arbete, vilket dock av döden avbröts. Skriften meddelas därför nu i sitt ursprungliga skick, sådan den lästes på högtidsdagen och redan då kröntes av allmänhetens bifall.»

S. 176. Om diktkonsten och dess utveckling.

Artikeln offentliggjordes under titeln »Företal» som inledning till Harriet Martineaus »Byarne och staden. Tvenne noveller», som utkom 1841 i anonym översättning av Betty Löwenhjelm och är här tryckt efter denna text. Rubriken har enligt innehållet satts av utgivaren. Artikeln har varit omtryckt i Geijers Samlade skrifter I, 7, 1854 och VII, 1875.

Jfr WARBURG, *Ill. svensk litteraturhistoria,* IV, 1, 1915, s. 235.

S. 187. Tal på Svenska akademiens högtidsdag 1842.

Efter trycket i Svenska akademiens handlingar ifrån år 1796, XXII, 1847. Sedermera omtryckt i Geijers Samlade skrifter I, 7, 1854 och VII, 1875. En läsart har från dessa upplagor här upptagits; s. 187, r. 2—188, 2, 1 står: Intet minne kan för Svenska akademien vara dyrbarare än det av hennes stiftare, ehuru det genom tiden allt mer från oss avlägsnas. Första uppl. har här obegripligt: ehuru tiden därigenom allt mer från oss avlägsnas. — De Gustavianska papperen hade under året 50 år efter Gustav III:s död öppnats; åt Geijer uppdrogs att behandla dem och han utgav 1843—45 Historiska drag ur konung Gustav III:s efterlämnade papper I—III.

Geijer var 1842 akademiens direktör och utdelade på högtidsdagen efter sitt tal jämte några smärre pris och understöd akademiens stora guldmedalj till Adam Oehlenschlæger. Sistnämnda hedersbevisning offentliggjorde han med följande ord:

»Akademien, som åtskilliga gånger tillförene ägt anledning att lämna vedermäle av sin aktning åt någon utmärkt förtjänst utom tävlingskretsen, är även nu i tillfälle att redogöra för en dylik åtgärd. Ett gemensamt ursprung för Nordens sinnebildslära och äldsta skaldekonst har sedan urminnes tider med ett omisskännligt släktband förenat de tre skandinaviska folkens vittra skapelser, vil-

ka, även under språkens skiljaktiga utveckling, förblivit uppfattliga och dyrbara för varje sinne med känsla av vad Norden äger härligt och utmärkande av fornminne, hjältestorhet och i den diktkonst, som dem förevigat. Bland de skalder, som i våra dagar givit ett föryngrat liv åt Nordmannasången och höjt den till en förr okänd skönhet, hava vitterhetens vänner länge med beundran räknat sångaren av *Hakon Jarl* och *Palnatoke,* av *Nordens gudar* och *Helge,* av *Olov den helige, Axel och Valborg,* med flera härliga skaldeverk, vilka i sant nordiska drag återspegla våra förfäders gudalära och hjältebragder, deras okonstlade dygder, enkla vishet, rena och urgamla kärlek och tro, självuppoffring och fosterlandskänsla, i vilka egenskaper de av senare folk sällan blivit upphunna, aldrig överträffade. Nordmannaharpans slag från Gefions ö hava i Skandinaviens fjällar funnit rika gensvar, vilka skola finna deltagande, så länge hjärtat klappar för förfädrens ära och sångens skönhet. Mången förebild har även av den svenska diktens söner blivit hämtad från den systerliga sångmöns skaldevärld; många av de diktens blommor, som upprunnit på andra sidan sundet, hava blivit omsatta i svensk jord och hava ökat den svenska vitterhetens skatter. Akademien, som länge enskilt deltagit i den allmänna känslan av aktning för Danaskaldens utmärkta förtjänster om Nordens vitterhet, har begärt och erhållit sin höge skyddsherres nådiga tillåtelse att, såsom offentligt vedermäle av akademiens tänkesätt, till skalden Adam Oehlenschlæger överlämna akademiens stora medalj i guld.»

S. 190. Tal till Karl XIV Johan.

Talet, icke förut tryckt i Geijerlitteraturen, har återgivits efter originalmanuskriptet, omfattande fyra folioblad, i Kungl. biblioteket. Det återgavs i Statstidningen 13 febr. och i Aftonbladet 14 febr. 1843.

Karl XIV Johan hade firat sitt 25-årsjubileum som regent 6 febr. 1843. De lärda samfunden i riket beslöto prägla en minnespenning till hans ära. Deputationer från Svenska akademien, Vetenskaps-, Vitterhets-, Fria konsternas, Lantbruks- och Krigsvetenskapsakademierna infunno sig 13 febr. i audiens hos konungen. Geijer förde ordet med här återgivna tal. Karl Johan svarade med självkänsla och patetisk värdighet. »Kallad av ett fritt folks önskningar», yttrade han bland annat, »beredd att svara till dess förtroende utbytte jag ett lugnt och lyckligt liv mot de bekymmer, som väntade mig på en tron. Jag beslöt då att åt mitt nya fädernesland ägna alla mina själskrafter, och försynen har krönt mina bemödanden med framgång. Nödgade att sätta oss i försvarstillstånd hava

vi tillvunnit oss välgärningarna av en långvarig fred, vilken lämnat mig rådrum att även med vårdande blick följa utvecklingen av de inrättningar, som hava till föremål vetenskaper, konster och upplysningens framsteg, dessa förnämsta grundvalar för nationernas liv. — — Om kronan är tung, lättas dock dess bördor genom medvetandet av det goda man sökt uträtta och vari man någon gång lyckats. Stödjande mig på mina avsikters renhet, lämnar jag åt en oväldig eftervärld att bedöma mina handlingar, deras följder och de grundsatser, vilka lett mina företag.» Han tackade för denna hyllning av upplysta och frejdade svenska män, vilken innebure »ett ojävaktigt bevis på den rättvisa de göra åt min oavbrutna omsorg för rikets väl».

S. 193. Oldbergs Hemskolan.

Tryckt efter texten i Bihang till Correspondenten, tidning för politik och litteratur, utg. i Uppsala, 18 febr. 1843. Senare med några smärre ändringar omtryckt i Geijers Samlade skrifter I, 8, 1855 och i VIII, 1875.

Geijers recension, som avtrycktes i Sveriges Statstidning och i Aftonbladet, framkallade ett svar från Sällskapet för växelundervisningens befrämjande, infört i bihang till Correspondenten 29 mars 1843. Det vände sig dels mot en här utesluten uppgift i artikelns slut om dyrheten av sällskapets på papp uppklistrade tabeller (abc-, stavnings-, räkne- etc.), dels mot påståendet (s. 201) om sällskapets stavningskurser; man genmälte att ett större ordförråd under stavningen är »vad som förnämligast bildar till säker hastig renläsning», medan de små stavningskurserna lätt av barnen läras utantill. Geijer svarade härpå i en 19 april i tidningen införd artikel, av honom daterad 22 mars. Geijer visade mot direktionens första påstående en bokbindarräkning, erinrade vidare att det var viktigare snarast lära sig läsa i bok än uppehålla sig med stavnings- och renläsningstabeller och slutade med ett allmänt uttalande om växelundervisningen. Med anledning av ett genmälets yttrande om Geijers bristande kännedom i ämnet svarade han:

»Jag har, i snart 30 år, som lärare, ämbetsman och skriftställare deltagit i diskussioner över frågorna rörande allmänna undervisningen i riket. I dessa ämnen, såsom i andra har jag endast sökt den egna övertygelsens tillfredsställelse och därföre aldrig tvekat att tillstå insedda misstag. Jag uppträdde såsom växelundervisningens motståndare, då den först i vårt land infördes. I recensionen över hr Oldbergs hemskola, vilket arbete för sin syftning intresserade mig, tog jag tillfället i akt att visa, vad i detta motstånd var missförstånd. Dock ännu är jag långt ifrån

att för min del vara belåten med växelmetoden, såsom den vanligen lanseras. Framtiden skall ur den troligen utveckla helt andra krafter än man hittills sett. Det är min fulla övertygelse att växelmetoden måste nedstiga från den *stora* till den *mindre,* ja till den *minsta skolan* (som är familjen), på det man rätteligen må erfara allt vad som ligger i denna *stegrade sokratiska metod* av växlade frågor, ej blott mellan lärare och lärjungar utan mellan lärjungarne själva under lärarens ledning. Det är just genom dess samvetsgranna användande av en skicklig och kärleksfull lärare i den mindre skolan, som dess djupare väsende skall träda i dagen och sedan ådagalägga sin verksamhet även i den högre skolan; där likväl för ett sådant ändamål läraren behöver mera biträde än det vanliga monitörsystemet kan erbjuda. Så skall växelmetoden, sedan dess form ifrån den större folkskolan nedstigit till den mindre, en gång med förädlad halt åter uppstiga från familjen och den mindre skolan till den större, och, jag hoppas det, småningom utbreda sig inom *hela* läroverket.»

S. 206. Personalier vid konung Karl XIV Johans begravning.

Efter texten i den 1844 anonymt utgivna broschyren under samma rubrik. Talet har senare utgivits i Geijers Samlade skrifter I, 2, 1850 och i VII, 1875.

Oskar I hade anmodat Geijer att författa personalierna över hans fader. Geijer redogör i brev till sin hustru av 26 och 28 april 1844 (Samlade skrifter XII, 1923) för omständigheter vid personaliernas framförande och slutliga redaktion. Texten hade i förväg insänts till greve Magnus Brahe, som genom biskop Hedrén överbragt dem till Oskar I. Kungen förklarade sig vid Geijers audiens 24 april nöjd med vad han hunnit läsa av personalierna men önskade i anseende till begravningsaktens längd deras förkortande för uppläsningen i Riddarholmskyrkan. Med biskop Hedrén, som skulle hålla likpredikan, kom Geijer överens om personaliernas förkortande med »en god tredjedel». Vid akten upplästes de dock icke av Geijer utan av Hedrén; »af personalierna», skriver han, som var närvarande i kyrkan, »hörde jag ej, och knappt någon annan, ett ord». 28 april var Geijer åter hos kung Oskar, som då för utgivningen granskade en del av skriften. »Han har med mig sjelf genomgått hela den sista delen af personalierna, som rörer hans faders regering, gjort flera anmärkningar, några uteslutningar och några tillägg, med hvilka jag alla är nöjd, liksom han är nöjd med mig och mitt arbete. Drottningen kom sluteligen tillstädes. Jag läste högt, ej utan rörelse, och den delades af dem —.»

S. 239. Det europeiska samhällets begynnelser.

Texten är ett av Geijer i handskrift ändrat exemplar av originalupplagan, som han i egenskap av Uppsala universitets rektor utgav 1844 som akademisk inbjudningsskrift under titel »Det europeiska samhällets begynnelser. En inbjudningsskrift till åhörande av de tal med vilka skytteanske professorn i vältalighet och politik herr magister Olof Wingqvist samt professorn i statsrätt etc. C. O. Delldén komma att tillträda sina ämbeten av Erik Gustaf Geijer, professor i historien» etc. Originalupplagans text har senare med hänsynstagande till ändringar i samma exemplar, som följts i föreliggande edition, omtryckts i Geijers Samlade skrifter I, 7, 1854 och VII, 1875.

Det nämnda rättade exemplaret tillhör Kungl. Biblioteket. De talrika ändringarna, som av Geijer inskrivits i marginalen eller på vidhäftade blad, ha till största delen följts i tidigare upplagor av hans samlade skrifter. De återstående ha här införts. Vad som nyinsatts är huvudsakligen underrubriken »Första epoken» s. 241, de två inledande meningarna: »Det är det europeiska samhället, som vi vilja betrakta. Vi begynna med en förklaring av själva detta begrepp», samt stycket s. 240, r. 26—s. 241, r. 13 och s. 249, r. 31: »de här tidigt betydliga städerna», en rättelse av det dunklare uttrycket »de tidigare betydliga städerna».

På universitetsbiblioteket i Uppsala finnas en del manuskriptblad i folio, vilkas innehåll avhandlar samma ämnessfär som denna avhandling och som Geijer delvis bearbetat för denna. Manuskripten äro till en del i stor hast skrivna och försedda med många överstrykningar. I den paginering, med vilken de försetts, ligga de ej i ordning, men utgivaren har genom sammanställning av åtskilliga blad restaurerat nedanstående sammanhängande stycken. De olika styckena var för sig äro fragmentariska, vilket icke kan tydas så att Geijer avbrutit skrivningen utan beror på att manuskriptblad förlorats; i vilken utsträckning detta skett låter sig givetvis icke nu angivas. Så mycket ser man av manuskripten, att Geijer förberett en större och mer omfattande avhandling än den nu med Det europeiska samhällets begynnelser föreliggande. Man iakttar det redan av titeln »Det europeiska samhällets epoker» på den samling manuskript, som tydligen bildar den planlagda avhandlingens inledning. Planen har sedermera inskränkts till att blott omfatta det europeiska samhällets »begynnelser». Handskrifterna må här — i egen stavning och interpunktion — återgivas; dels ha de intresse i sig själva, dels behandla de utförligare vissa ämnen, som i avhandlingen blott i en mer sammanträngd form framträda.

Till den första delen av den tryckta avhandlingens inledning, s. 239—241, svarar nedanstående fragment av inledningen i manuskriptet. Samma tankegång är också upptecknad i en kortare även oavslutad variant med titel »Det Europeiska samhällets epoker. Schema»; denna variant har med vissa ej utskrivna meningar måhända varit en anteckning till en föreläsning.

DET EUROPEISKA SAMHÄLLETS EPOKER

Inledning.

Ordet *Samhälle* har flera bemärkelser. *Familjen — Corporationen — Staten* äro alla Samhällen, inskränktare, vidsträcktare. Men begreppet uttömmes ej heller af Staten, för sig tagen. Det användes också på flera Stater tillsammans, emellan hvilka gemensamma föreningsband äga rum, äfven om de under ingen gemensam regering äro förenade. I denna mening talas med rätta om ett Europeiskt Samhälle; ehuru derom först kan bli fråga, sedan det *inre* af denna verldsdel öppnat sig för odlingens inflytelse. Det skedde först efter de *Germaniska* folkens besittningstagande af de *Romerska* länderna i det *Södra* och *Vestra* Europa. Dermed uppstod en för dessa och det *medlersta* Europa gemensam samhällsbildning; hvilken sedan har omfattat det *Norra* och sträckt sina verkningar till det *Östra*.

Det kan lika litet nekas, att samhällsbildande krafter finnas, som gå *utöfver* den särskilda staten, som att dessa i Europa företrädesvis visat sig verksamma. Redan likheten i härkomst och språk har närmare förenat vissa grenar af den stora Europeiska Familjen med hvarandra; men högre och allmännare föreningsband finnas emellan de Europeiska folken. Såsom sådana må nämnas, den *Christna Religionen,* som (med undantag av Islamismens anhängare i de Europeiska-Turkiska länderna) bekännes af dem alla, den Europeiska *Vetenskapen* och *Konsten,*

som har trängt till dem alla, den Europeiska *Industrien* och *Handeln,* som förbinder dem alla.

Samhället har en ännu vidsträcktare bemärkelse, som omfattar hela menskligheten. Med det *menskliga Samhället* menas Samhället i alla dess skiftningar, och egentligen den i menniskans förnuftiga natur grundade *Samhällighet,* som, emedan den ålägger ömsesidiga förbindelser gör alla menniskor till medlemmar af ett *moraliskt* Samhälle.

Frågas nu, i hvilken af dessa bemärkelser ordet *Samhälle* i titeln på denna uppsats må tagas, så måste jag svara: i dem *alla.* Ty, ehuru det skall visa sig, att jag förnämligast haft det *politiska* Samhället i sikte, så är likväl detta, i synnerhet uti närvarande tid, af en beskaffenhet, som oundvikeligen drifver betraktaren in på den menskliga samhälligheten allmänna område. Alla samhällsfrågor ha nu mera trädt ut ur kammaren in i verlden. Alla rycka hvarandra på lifvet och mana gemensamt till lösning af det politiska samhällets uppgift — Har ej sjelfva grundfrågan om *menniskans rättigheter* i våra dagar väckt den största af alla politiska revolutioner? —

Huru de *politiska* rättigheterna kommit derhän, att jemnföras med de *menskliga* skall blifva ett föremål för vår undersökning. Det har endast kunnat ske genom en rörelse i sjelfva samhällsbegreppet, som allt mer utvecklat sig. Och det är denna rörelse, som jag vill försöka att i korthet beskrifva. Den har haft olika banor, lägre och högre. Sin första fann den innom Familjen, så länge denna äfven var det politiska Samhällets uttryck — sin andra innom *Corporationerna,* sedan dessa på sitt sätt blefvo det — sin tredje innom den egenteliga *Staten,* först uti *yttre,* sedan uti *inre* afseende.

Epokerna i denna utvickling äro öfvergångarna från en bana till en annan, först familjesamhällets öfvergång till det Corporativa Samhället, sedan dettas öfvergång

till Statsenhet under en gemensam högsta regeringsmakt. Denna utplånar småningom Corporationerna såsom stater i staten, för att öfverallt införa det omedelbara förhållandet emellan *Statsmakt* och *Undersåte*. Men äfven denna seger, hvartill den nyare monarkien sträfvade synes ej förr vunnen än den bryter sig. Den *undersåteliga* likheten slår om i frågan om den *medborgerliga;* och dennas förhållande till de *politiska* rättigheternas utöfning blir, sedan staten i det yttre tycks stå färdig, en inre fråga, som åter sätter allt på spel.

Hvarje steg i denna utveckling är en rörelse utöfver det bestående samhällets *inre politiska gränsor,* dessa tagna i den bemärkelse, att de omfatta de Samhällets medlemmar, som äga delaktighet i *Lagstiftning* och *Styrelse*. Skillnaden emellan Sådana medlemmar och de öfriga gäller innom hvarje samhälle, innom *familjesamhället,* innom det *corporativa* samhället, ur hvilka bägge det *egenteligen politiska* Samhället också först i Europa har utgått. Företrädesvis gäller den om det politiska samhället, sådant det ur medeltidens corporativa system med dess olikhet i rättigheter hade utgått, sedan denna olikhet, nu innom Staten sammanförd, derigenom blifvit så mycket synbarare. Det politiska Samhället får derigenom helt andra *inre,* än *yttre* politiska gränsor, och, allt som det ur den ena eller andra synpunkten betraktas, äfven en *trängre* eller *vidsträcktare* bemärkelse. Med det *politiska Samhället* i trängre mening förstår jag *gemensamheten* af de *politiskt berättigade* — med de politiskt berättigade dem, som äga stämma i lagstiftning och styrelse — med de *politiskt oberättigade* dem, hvilka detta ej tillkommer, och som ehuru de i yttre förhållanden

Till stycket, som i texten rubriceras som Första epoken, s. 241, hör närmast det påbörjade stycke, som i Geijers handskrift bär överskrift Andra epoken; det skrivna är tydligen blott en inledning till ämnets behandling:

Andra epoken.

Innan vi betrakta *Ständen* i förhållande till *Konungamakten* måste vi kasta en blick på denna makts beskaffenhet i det äldre, ännu på familjen grundade samhället.

Den är sjelf ursprungligen en *familjemakt* — den *förnämsta* familjens inflytande på de öfriga. Detta har uppstått af flera orsaker, hvilkas mångfald det vore fåfängt att undersöka. Men enklast visar sig anledningen dertill i den hos många folk fordom gängse föreställningen, att deras konungaslägter härstammade från *Gudarna*. Så hos våra förfäder. Deras konungar voro, såsom de gamle Grekiske hos Homer, *gudaborne*. Af gudarna sjelfva har det äldsta samhället blifvit stiftadt, af deras ättlingar Heroerna har det blifvit uppehållet. Det var en fortgående representation af gudarnas makt. Derföre var hos våra förfäder liksom hos Greker och Romare det äldsta konungadömet tillika presterligt. Den gudomliga härkomsten var den *högsta* börd. Också betyder sjelfva ordet *Konung* företrädesvis *en man af börd*.[1]

En sådan af de gamla hedniska religionerna helgad härkomst synes ha gifvit konungen sin värdighet af både offrens föreståndare, domare och anförare. Dock har ingen del af denna makt hos våra förfäder varit utöfvad utan bifall och medverkan af folket.

Vi se i *Häradet* det första förbundet emellan de närvarande fria husfäderna, i *Landskapet* förbundet emellan de af vissa naturliga gränser omskrifna häraderna — i *Riket* åter ett förbund emellan de nyssnämnda större afdelningarna. Det är en *förbundsförfattning*, som tillika visar slägtsamhällets första öfvergång till det *corporativa* samhället. Ty de nämnda indelningarna låta sig äfven betraktas såsom *slägter* och *stammar* till ett *folk* förenade.

Folket är detsamma som hären, och *Allshärjartinget*

[1] *Konr* en man av börd — *konungr*, son af en sådan.

är den församling, der det under vapenbrak uttrycker sitt bifall eller ogillande. — Den civila indelningen är tillika den militäriska — en indelning i *Hundrade*. — Deraf de gamla namnen *Hundari* och *Härad*, som betyda det samma.[1] Både namnet och indelningen förekommer i militärisk och äfven i judiciell mening ej otydligt redan hos Taciti Germaner, och han anmärker tillika att de i krigshären voro uppstälde efter slägter.[2]

Allt sammanhänger endast lösligen. Äfven emellan slägterna herrskade blott en *vilkorlig* fred. Så voro redan stammarna ofta och länge sins emellan söndrade. I ett sådant tillstånd erfordrades att kriget sjelft skulle stärka samhällsbanden; och det har gjort det.

Till framställningarna rörande feodalismen och kyrkan (jfr s. 248, 251, 254) hör följande orubricerade fragment. Det innehåller också uppgifter och omdömen, som komplettera framställningen i Feodalism och republikanism (jfr Geijers Samlade skrifter II, 1924, s. 438—474):

En indelning i *Stånd* kan uti politisk mening ännu ej finnas, der i fråga om politiska rättigheter skilnaden emellan *fri* och *ofri* är skilnaden emellan *allt* och *intet*. Och öfver den frie jordägaren, öfver Odalbonden stod ingen, ej ens, utan hans eget begifvande, *Konungen*. Första ansatsen till en *Adel* visar sig väl i Kungaslägterna, och alla konungasöner heta Konungar, äfven utan allt rike; men de äga i detta fall ej heller andra företrädesrättigheter, än den af landsseden dem medgifna, att vid vapenför ålder omkring sig samla ett hof af kämpar, ett följe af krigare och dermed gå ut, såsom *Härkonungar*, på krigiskt förvärf.

Vi återkomma till denna egenhet, som efter eröfringarna blef *feodalismens* kärna, för att dervid göra den

[1] *Här* kallades redan ett antal af *hundrade* egenteligen af *ett hundrade tjugu*. Ty på hundradet räknade våra förfäder tio tolfter.

[2] Taciti Germania cc. 6. 7 jfr c. 12.

anmärkning, att, så splittradt än det feodala samhället visar sig, det likväl i de eröfrade länderna (och i andra utbildade sig icke feodalismen fullständigt) måste anses för ett framsteg. Det har först blandat och förbundit eröfrarna med de eröfrade. Det röjer i allmänhet jämfördt med det äldre samhället ett starkare tilldragande af samhällsbanden innom de särskilda maktområdena, och tillika ett utvidgande af samhällsbegreppet i det hela: Det ena derigenom, att det på *befäl* och *tjenst* var grundadt; det andra derigenom, att det flyttade systemets princip eller källan af den *förlänade* makten, allt *högre* upp.

Väldet skulle visserligen på detta sätt endast genom en omväg komma till konungen. Ty i sin allt högre härledning af makten råkade feodalsystemet innom Kyrkans område och led derigenom en omsättning till hela sin princip. Dermed yppade sig striden emellan den *andeliga* och *verldsliga* makten och tillika den första stora politiska *ståndsbrytningen* emellan Presterskap och Adel — emellan dessa bägge och *tredje Ståndet,* hvilket sistnämnda, i de flesta länder ännu inskränkt till *städerne,* småningom skulle förstärkas med de ur denna brytning framgående nya samhällskrafter och derigenom vexa en ny stor betydelse till mötes. Historien om detta förhållande och Ståndens eget derunder förändrade väsende är tillika historien om det *verldsliga samhällets i det yttre framträdande politiska enhet,* hvars representant blef *konungen.* I sig sjelft är det samhällsbegreppets egen vexande styrka, som upplöser, förvandlar och rörliggör förut innom sig slutna och fasta corporationer, hvilka en gång beherrskat samhället eller gjort samhälle för sig. Det är det uppdrag, som konungarna sjelfve utförde, och vid hvars utförande de slutligen studsat tillbaka. Vi skola se dem afskudda det *presterliga* öfverväldet, kufva *Adeln,* och slutligen befinna sig midt emot *Tredje Ståndet.* Dermed äro äfven momenterna i följande korta framställning gifna.

I.

Presterskapet, från början en del af den husfaderliga makten, och i hedendomen öfverallt sammanvext med den politiska, trädde med Christendomen i motsats mot det verldsliga. Man ser det christna presterskapet uppvexa ur samma rot med församlingarna, men snart öfvervexa både denna och äfven det verldsliga samhället, trots detta hunnit skjuta sin egen krona. Aftagandet af den presterliga makten har tillika varit dess delning. Ty ur presterskapet har först brutit sig ut både det *Lärda* och till en stor del det *Civila* ståndet.[1] Och vill man ett exempel på de nya samhällskrafter, som skulle tillfalla det så kallade *Tredje Ståndet* genom de äldre Ståndens förvandling, så har man det redan här.

I den första christeliga församlingen var läroämbetet icke så inskränkt till Apostlarne och deras efterträdare, att det ej skulle ha ansetts vara en fri andans gåfva. Församlingen var ju en andelig gemenskap i Christo? Och Petrus kallar sjelf hela församlingen för ett *prestadöme.*[2] I kyrkans äldsta författning voro ej ens de *äldste,* som sedan kallades *Biskopar,* alltid tillika *Lärare,* utan ostraffelige husfäder, af församlingen utkorade att förvalta dess angelägenheter. Småningom återverkade det gamla begreppet om presten såsom *offrare* äfven på hans christeliga bestämmelse. I *Messoffret* uppträdde han snart såsom sådan. För att genom offret försona måste han vara utrustad med gudomlig kraft. Presterskapet blef ett genom vissa yttre tecken, såsom händers påläggning och välsignelse, från församlingens stiftare härledt och fortplantadt medlarekall emellan Gud och menniskor. Det är det *mystiska* begreppet om presterskapet; hvarigenom *presten* erhöll en egen, outplånlig karaktär, som skilde

[1] Jesuiterna, som skulle få ett så stort inflytande, äro först utgångna ur theologiska skolor.

[2] 1 Petri II: 9.

honom från *Lekmannen*. Också upptog kyrkan *prestvigningen* såsom ett hemlighetsfullt meddelande af saliggörande nådegåfvor ibland sina *Sacramenter*. Detta är både den *Grekiska* och den *Romerska* kyrkans lärobegrepp. Och kanske skilja de sig derutinnan skarpast ifrån de *protestantiska* kyrkorna; ehuru den utomordentliga vigt, som den Anglicanska kyrkan alltmer lägger på den så kallade *Successio apostolica,* eller presterskapets från apostlarna genom Biskopsämbetet oafbrutet fortplantade gudomliga kraft på ett märkvärdigt sätt närmar den till de gamla kyrkorna.[1] Dessa ha på en gemensam grund likväl utbildat sig olika. Närvaron af ett kyrkans verldsliga hufvud i Constantinopel, frånvaron deraf i Rom har mest bestämt denna skilnad. I den Grekiska kyrkan var *Kejsaren* sjelf en theologisk makt, som aldrig tillät *Patriarkatet* att komma till sjelfständighet, mindre att vexa till ett påfvedöme. Rysslands Zarer, som anse sig såsom de Österländska Kejsarnes efterträdare, afskaffade, med Peter I, Patriarkatet i den Grekisk-Ryska församlingen, uppträdde personligen i spetsen för sin kyrka, hvars mest utmärkande kännetecken denna förening af den verldsliga och andeliga makten nu är. Annorlunda blef förhållandet i Vestern, der vi steg för steg kunna följa den Catholska kyrkans sjelfständiga utbildning. Dessa steg äro i uppgången och nedgången af hennes politiska makt ungefär desamma, ehuru i *omvänd* ordning. Till en början visa sig de olika elementerna af kyrkans äldsta författning så med hvarandra blandade genom *Församlingens* deltagande, att de föga bestämdt kunna särskiljas. Med *Biskoparnas* makt afsöndrar sig småningom

En fortsättning på detta avbrutna manuskript bildar följande:

Framträdandet af Personlighetsprincipen i den christeliga *församlingen* sedan kyrkan sjelf först fostrat den

[1] Också protesterar det redan halftpapistiska, nykyrkliga partiet i England, de så kallade *puseyiterna,* emot namnet protestanter.

innom den christeliga *Familjen* — är *Reformationen*. Den uppreste sig mot det helgade privilegium, som så hade skiljt prest från lekman, att den gjort den sednares försoning med Gud af den förra beroende. Den var den vaknade innerliga öfvertygelsen derom, att ingen blott menniska kunde åtaga sig ansvaret för denna försoning. Den protesterade mot en sådan mellanmakt. Dermed var *hela* församlingen i sjelfva verket ställd på *samma* grund. Presten trädde genom sitt kall blott främst i utöfvande af den menskliga och christeliga plikt, att genom lära, erinran och lefverne visa vägen till Gud. Religionen blef för *alla* ett inre andans verk.

Men församlingen befann sig med detsamma i omedelbar närvaro inför sin Gud och Frälsare. Då bragte hon tillbedjande Honom till offer äfven den frihet, med hvars rätt mellanmakten blifvit öfvervåldigad. *Luther* talade och verkade i den christeliga frihetens kraft, och ingen har beskrifvit henne bättre.[1] Likväl förnekade han friheten i det menskliga väsendet för sig taget. Han tålde den endast hos Gud och hos menniskan endast *genom* Gud, som förnämligast genom sitt *Ord* i henne verkar den tro och förtröstan, som ensam rätt fördrager och är alla goda gerningars källa. Att det var ett djupare begrepp om friheten än det vanliga, ehuru det syntes förneka henne, måste medgifvas.

Sådan var Reformatorernas grundtanke, om ock Luther efter den första enthusiastiska brytningen i allmänhet förfor mera conservatift, Zwingli och Calvin mera radicalt. Gemensamt hade de gjort ett frihetens verk, som de ej ville erkänna för sitt eget. Då den Catolska kyrkan på mötet i Trident deröfver uttalade sin fördö-

[1] Ein christenmensch lebt nicht ihm selbst, sondern in Christo und seinem Nächsten, durch den Glauben fährt er über sich in Gott; aus Gott fährt er wieder unter sich durch die Liebe, und bleibt doch immer in Gott und gottlicher Liebe. Liebe, das ist die rechte, geistliche, christliche Freyheit, die das Hertz frey macht von allen Sünden, und Geboten.
Luther: *Von der Freyheit eines christenmenschen.*

ten voro medfödda, och då den ofrie ensam ägde ingen erkänd familj. Den ofria familjens rättigheter ha blivit erkända först i kyrklig mening genom presterskapet, sedan i verldslig mening i och genom tredje ståndet.

S. 259. Tal på Svenska akademiens högtidsdag 1844.

Efter texten i Svenska akademiens handlingar ifrån år 1796, XXII, 1847. Talet har omtryckts i Geijers Samlade skrifter I, 7, 1854 och i VII, 1875. En originalhandskrift till talet är bevarad och tillhör Uppsala universitetsbibliotek. Några avvikelser förekomma. Där texten s. 261, r. 2 här: slutligen hade att välja, står i hs: sluteligen endast etc.; s. 263, r. 7 texten: Med en nationell vitterhet; hs: med en nationell eller verkligen fosterländsk vitterhet; samma sida, r. 30: fosterländska; hs: nationella, samma s., r. 33: seder, gemensamma behov och minnen; hs: gemensamma seder, behov etc. Ifrågavarande del av akademiens handlingar utkom i dec. 1847. Manuskriptet har ej använts vid sättning. Huruvida Geijer före sin död lämnat ett enligt ovanstående rättat ms. till Svenska akademien eller en senare gjord avskrift av detta ms. för sättning begagnats, torde finnas ringa utsikt att nu avgöra.

Om en passus i detta tal, s. 260, r. 15—24 LANDQUIST, *Erik Gustav Geijer* 1924, s. 321.

Om vår tids inre samhällsförhållanden.

Texten har satts efter den 1845 i bokform utgivna originalupplagan. Arbetet har senast utkommit i Geijers Samlade skrifter I, 6, 1853 och III, 1874 samt i en separat upplaga, utg. av S. J. Boëthius 1903. Citaten ha rättats enligt originalen, t. ex. det anförda ur konstitutionsutskottets memorial 1812, s. 396, noten, s. 399, noten och s. 400 och 405. Noten s. 381 är i andra upplagan av dess utgivare till någon del omskriven för vinnande av ökad kronologisk exakthet rörande ständermötena 1676; särskilt är tillagt efter uppgiften om att riksdagen detta år utsatts i Stockholm men uppskjutits på grund av krigsförrättningar i Skåne: »Sammanträdet förflyttades därföre från Stockholm till Göteborg, i anseende till dess mindre avlägsenhet från krigsteatern»; den senare i den Geijerska noten förekommande uppgiften om Göteborgsriksdagen är struken.

Geijers disposition av denna skrift i tre föreläsningar motsvarar icke det verkliga antalet föreläsningar han höll över ämnet men

betecknar blott några huvudtillfällen: den 17 okt. började han serien, den 22 nov. voro kung Oskar I och hans drottning närvarande, och den 26 nov. hölls den sista föreläsningen. Prinsarna Karl (Karl XV) och Gustav voro denna termin hans åhörare. Föreläsningarna höllos först på Gustavianum men förflyttades senare till en mindre sal Ecclesiasticum, då den större tröttade Geijer, som nyligen haft det första allvarliga anfallet av sin hjärtåkomma. På nyåret 1845 började Geijer utarbetandet av dessa föreläsningar för trycket. Han nämner i ett brev från Uppsala till Frances Koch 29 jan. 1845, att han är sysselsatt därmed (Anna Hamilton Geete, I solnedgången II, s. 81). Under en vistelse i Stockholm i mars fortsatte han arbetet. I brev till hustrun 8 april omtalar han, att han samma dag på förmiddagen äntligen burit slutet av föreläsningarna på trycket med företal och titel. Han nämner vidare, att de skulle utkomma »till kungens hemkomst» 22 april. 23 april överlämnade han var sitt tryckta exemplar till kungen och drottningen.

Striden om aristokratfördömandet med anledning av de tre föreläsningarna.

Geijers föreläsningar om vår tids samhällsförhållanden förorsakade en fejd, som med hänsyn till kvantiteten av tryck blev den största vari han varit invecklad. Anledning därtill gåvo hans uttalanden om adelns forna och samtida roll: man ser därav i hur hög grad frågan om nationalrepresentationens förändring var brännande och oroade sinnena på 1840-talet. Först medförde de muntligen hållna föreläsningarna en inledande pressfejd kring årsskiftet 1844—45 utan hans deltagande. Det var tydligen denna, som föranledde honom att för trycket utarbeta sina föreläsningar, och det är härpå Geijer hänvisar, då han i förordet meddelar, att »olika berättelser om innehållet av dessa föreläsningar hava föranlett mig att utgiva dem». Sedan utgav Anders Fryxell emot de tryckta föreläsningarna sin stridsskrift Om aristokratfördömandet i den svenska historien, som utkom i december 1845 och gav upphov till en strid, som sysselsatte pressen under större delen av år 1846.

Till den liberala Köpenhamnstidningen Fædrelandet hade efter föreläsningarnas slut avlåtits en entusiastisk korrespondens från Uppsala, som 23 dec. 1844 på svenska till större delen avtrycktes i Dagligt Allehanda. Artikeln anförde några Geijers uttalanden i sista föreläsningen om skandinavismen, som var dömd att förolyckas i Kalmarunionen men för vilken nu grytt andra tider. I slutet berättade artikeln, hur studenterna efter sista föreläsningen under sång följt Geijer till hans bostad, att Geijer tackat och att

slutligen kronprinsen (Karl XV) utbragt ett leve för Geijer. Men artikelns viktigaste passus var följande, som med stort gillande betonade föreläsningarnas liberala tendens:

»Geijers senaste föreläsningar hava ävenledes varit rika på högst märkliga yttranden synnerligast vad beträffar representationsreformen och de orepresenterades obestridliga rättighet till delaktighet i lagstiftningen. Detta gäller särdeles hos oss om den stora och för övrigt så inflytelserika ståndspersonsklassen: alla som äga bildning och icke äro adel, präster, borgare och bönder. Han utvecklade det oroande och föroroande däri, att denna klass, som äger en grundförmögenhet av cirka 54 millioner rdr b:o, icke har någon röst vid riksdagarne, då däremot bönderne med 173 millioner, adeln med 76, borgarne med 34 och prästerne med blott 1½ millioners grundförmögenhet hava vardera en fjärdedels röst. Han åberopade såsom stöd för den faktiska riktigheten av dessa satser den högsta auktoritet vårt land äger: konung Oskar.[1] — 'Detta förhållande', yttrade han, 'är så mycket obilligare, när man besinnar den massa av intelligens och bildning, vilken just den från delaktighet i representationen utestängda ståndspersonsklassen besitter.' 'Ingen', fortfor han, 'nekar att svenska adeln *har* utgjort ett stort och mäktigt element i samfundet; *nu* ser det i den indragna adelsfanan sin betydelsefulla och träffande sinnebild; *nu* utgör adeln, här i Sverige, liksom på många andra ställen, blott *magni nominis umbræ,* skuggan av ett stort namn.' — Det där var, för våra många excellenser och andra högvälborne och välborne hrr hårda ord att smälta; men det är väl att de en gång rent ut få veta vad klockan har slagit; väl att vår tillkommande konung får höra vad historien har att förkunna.»

Uttrycken om adelsfanan och adeln som skuggan av ett stort namn återfinnas ej i de tryckta föreläsningarna. Som de framkommo i Allehandas återgivande kommo de blodet att jäsa över hos en av rikets högt uppsatta. Greve Magnus Björnstjerna, svensk minister i London, gjorde på Riddarhuset 28 dec. ett häftigt utfall mot Geijer under adelns debatt om den lika arvsrätten. Han yttrade enligt det tryckta protokollet om Geijer följande:

»Vi hava nyligen hört att en man som genom sin höga bildning torde vara över de fördomar, som råda emot adeln hos de

[1] Konungen hade 22 nov. på Uppsala slott givit Geijer dessa upplysningar enligt hans anteckning i en av de blå böckerna. De siffror Geijer här uppger förete några avvikelser från de av korrespondenten meddelade (för ofrälse ståndspersoner 52 millioner, för bönderna 163 millioner, för adeln 73 millioner, för borgarståndet 44 millioner rdr, i bägge texterna ha prästerna 1½ million rdr).

Utg:s anm.

lägre folkklasserne, i ett offentligt tal, vid ett av rikets universiteter och i närvaro av ett högt och talrikt auditorium, yttrat, att svenska adeln spelt ut sin roll, att den indragna adelsfanan utgör dess betydelsefulla och träffande sinnebild och att den icke är annat mer än skuggan av ett namn. Jag hemställer, mine hrr, om dessa ord borde bliva yttrade emot ett helt riksst., och en klass av medborgare, vars söner till en del voro närvarande. Jag hemställer, om icke varje far, han må vara adelsman, präst, borgare eller bonde, har rättighet fordra, att dess son vid universitetet lär sig högakta det stånd, till vilket han hörer och icke lär sig att missakta det.

Vad den omnämnda 'skuggan' beträffar, så hemställer jag om icke R. o. Ad. även vid denna riksdag bevisat, att det är något mer än en skugga, när det genom sin ståndaktighet tillintetgjort det dåraktiga representationsförslag, som förevar och i vilket den åsyftade professorn hade sin goda del, ehuru han mer än någon annan av historiens vittnesbörd borde lärt sig veta bättre. En egen slags 'skugga' vore den i sanning som rår om fjärdedelen av Sveriges alla fastigheter, som äger den mångsidigaste bildning, och i följd därav den största användbarhet för representativa, administrativa och militära statsmannavärv, och som även, likt förfäderna, skulle vara främst i elden mot rikets fiender, om tillfälle yppade sig. Om det vore sant som talaren yttrat, att svenska adeln spelt ut sin roll, borde han såsom hävdatecknare även hava visat det nära sammanhang, som äger rum emellan de ärftliga elementerna inom den konstitutionella monarkien och huruledes, om det ena av dessa elementer spelt ut sin roll, det andra, enligt historiens vittnesbörd, icke har många akter kvar att utspela sin. Talaren lärer även hava yttrat några andra satser, vilka stå i så rak strid med den monarkiska arvslagen vi besvurit, att jag lämnar åt honom själv att därför redogöra, glad om han blivit missförstådd i sitt föredrag eller om jag blivit illa underrättad. Dess tal har emellertid funnit väg till den danska pressen, går därifrån till den tyska och gör sedan turen kring Europa, och jag hemställer vad tanka det måste giva åt andra nationer om den politiska tendens, som råder i ett land, där sådana läror kunna framställas från katedern, och om det icke måste kasta en oförtjänt skugga på ett universitet, som räknar så många utmärkta och ädla män ibland sig. Ehuru förtjänstfullt det må vara av den åsyftade universitetstalaren, att teckna Sveriges hävder — ehuru det, i dess stora arbete skett på ett sätt, som få mäkta genomläsa, och i dess mindre på ett, som få kunna förstå — så ger det ingen rättighet att slänga bannstrålar emot ett helt riksstånd, och detta i närvaro av många av dess söner, ibland vilka även jag hade en.»

Björnstjernas angrepp blev 30 dec. föremål för ett avhånande kåseri (undertecknat x) i Dagligt Allehanda:

»'De långa historieböckerna orkade H. H. icke läsa, de korta förstod han icke.' Utan att bestrida att 'mylord' icke orkar läsa sådane större arbeten, som gå något djupare in i ett vare sig historiskt eller annat ämne, ej heller att 'mylord' icke förstår eller fattar en sådan mans, som hr G:s idéer, vilka verkligen icke ligga 'på ytan', kan jag dock icke undgå att yttra min förundran över den bristande takten av en diplomat och oförsiktigheten hos en författare av det skrot och korn, som Lord B., att offentligen framkalla en jämförelse mellan greve *M. Björnstjerna,* författare av dessa historiska kompilationer, vilka, för sin löslighet, snart sagt blivit till ett ordspråk — den beryktade talaren vid Naturforskaresällskapet om 'Noahs ark' etc. etc. — en jämförelse mellan denne och *Erik Gustav Geijer.* Mylord! Det är i sanning äventyrligt!»

Efter att 8 jan. ha på Riddarhuset angripit Allehanda »på ett sätt», enligt tidningens uppgift 9 jan., »att hr greven måste tillrättavisas av lantmarskalkens klubba», — anförandet trycktes senare i Morgonen — offentliggjorde Björnstjerna 14 jan. 1845 i Allehanda sitt anförande rörande Geijer, »som nu är till protokollet justerat och av vilket jag bifogar avskrift», och ville därmed bereda tillfälle »åt den av mig åsyftade universitetstalaren att med kännedom om den rätta ordalydelsen kunna, om han så behagar, giva genmäle». Han stämplade även Allehandas föregående citat som »oriktiga». Allehanda anmärkte, att greven mildrat sina ordalag, men tog detta som ett erkännande att han förhastat sig. Men 25 jan. hade Allehanda upptäckt, att greve Björnstjerna vidtagit den inte fullt hederliga åtgärden att till tidningen lämna ett protokoll, som icke trots motsatt uppgift överensstämde med det justerade, som tillhörde Ridderskapet och adeln. Det mest förnärmande av yttrandena mot Geijer, nämligen att hans hävdateckning i hans stora arbeten »skett på ett sätt som få mäkta genomläsa» och i de mindre »på ett som få kunna förstå», kvarstod i det justerade protokollet men hade i det för allmänheten och Geijer avsedda protokollet ersatts med ett helt annat: »Ehuru förtjänstfullt det må vara att teckna Sveriges hävder, *i synnerhet om det sker i en klar, enkel och klassisk stil,* ger det ingen slags rättighet» etc. Upptäckten, även förstärkt med ett likartat exempel rörande ett annat Björnstjernas nyligen hållna anförande, gav naturligtvis anledning till kraftiga kommentarer om grevens begrepp över vad som anstode en svensk adelsman o. s. v. Artikeln refererades i Aftonbladet. Redan tidigare hade Allehanda haft förmånen av en lång artikel mot Björnstjerna (22 jan.), undertecknad — bb — och vars författare enligt

tidningens uppgift »var ett av de äldsta adelsnamn i hela Skandinavien». Denna artikel meddelade bland annat, att den av greve Björnstjernas söner, »vilken äventyrat att genom hr Geyers föreläsningar komma att missakta sin faders stånd är en liten pilt, som icke ens ännu lärer vara student och således troligen än mindre än sin Herr fader kan förstå eller taga skada av en Geyers 'sätt' att uppfatta historien».

28 jan. ursäktade riddarhussekreteraren Björnstjerna därmed, att denne inlämnat den modifierade texten, men att sekreteraren ansett att det uttryck, som i det muntliga yttrandet förekommit, syntes honom böra kvarstå. Allehanda genmälte, att greven dock talat osant, då han uppgivit att tidningens citering var orätt och att det meddelade varit den rätta och till protokollet justerade ordalydelsen; det hade varit en enkel sak att hos adeln begära att få ta bort de mot Geijer förnärmande uttrycken.

Då Geijers skrift senare på våren utkommit, tego de konservativa tidningarna, och de liberala ägnade den entusiastiska anmälningar.

Aftonbladet hade 12, 13, 14 och 17 juni 1845 en artikelserie om Geijers föreläsningar. Den första innehåller den egentliga recensionen och de följande ge huvudsakligen långa referat. »Sammanställer man dessa åsikter», yttras i första artikeln, »med de yttre omständigheterna, under vilka de framlades, så torde man väl finna någonting oväntat men ingenting orimligt i det påståendet att märkvärdigare akademiska föreläsningar än professor Geijers här ifrågavarande icke ha blivit hållna i Sverige och att den skrift, vari de nu blivit offentliggjorda, är i sig själv ett högst karakteristiskt moment ur vår tids både politiska och litterära historia.» Tidningen erinrar därpå om att dessa föreläsningar, då de höllos, väckte uppseende i hela landet och att förbittring uppstod »hos det förmultnades anhängare» över att Geijer, i själve monarkens övervaro, vågat »en formlig och fullständig vederläggning av de många dels diktade dels vanställda fakta, varmed de så länge sökt att, ur en *föregivet* 'historisk' synpunkt, missleda den mindre hävdkunniga delen av folket». Recensenten inmänger emellertid några kritiska anmärkningar. Geijers skrift var icke någon politisk lärobok »utan anteckningen av ett fritt, diskussionsvis hållet och oftast improviserat föredrag, varunder författaren skärskådat historien och utvecklat dess läror på samma gång för sig själv som för sitt auditorium utan att binda sig vid hävdatecknarens eller läroboksförfattarens regel att ingenstädes låta sina individuella åsikter och övertygelser framträda». En följd därav hade blivit, att man i föreläsningarna skönjde »spåren även

av föråldrade begrepp bland de erfarenhetssatser från fordom, som ännu gälla och låta förena sig med senare tiders upptäckter i historien och statsläran». Intrycket blev därigenom något grumlat, men småningom »upptäcker man överallt den ordnande anden, som svävar över de strödda elementerna och man ser hela samlingen klarna mer och mer vid de snilleblixtar, som genomljunga den. Man får här lika litet som vid något annat verk av författaren, glömma att han är skald, icke mindre än hävdaforskare och tänkare; men att man därföre har även här att vänta dessa intuitiva siareblickar, som träffa det sanna och upptäcka det rätta långt mera åskådligt och lärorikt än blotta lärdomens omständligaste möda skulle förmå.» I den tredje artikeln 14 juni finner rec., att Geijers »två senare föreläsningar innehåller troligen det mest lärorika, som hittills är skrivet över vårt samhälles många omskiften». Här kunde man inhämta vad den så mycket åberopade »historiska kontinuiteten» verkligen innebar. »Med ständig hänvisning på urkunder och lagar ådagalägger förf. huru det äldsta samhällsskicket i vårt land lämnat fröet till det nästföljande, detta till det därpå följande och så allt vidare ända till närvarande ögonblick. Man ser dem gripa in i varandra med lika bestämt sammanhang och orsak och verkan, som det första hjulet i ett ur har till det sista; ingenting är tillfälligt och oförberett: och den samhällsförfattning, som Sverige nu har, visar sig såsom ett förenat alster av alla framfarna seklers verk.»

27 maj anmälde Dagligt Allehanda skriften i en längre recension. »Det är ett eget», skrives här, »mot det brukliga, hos den egentlige och professionelle historikern, ovanligt förhållande, med gången av prof. Geijers verksamhet såsom universitetslärare och historisk skriftställare. Då han nämligen i början och under de tvenne första tredjedelarna av sin bana förnämligast rörde sig inom det förflutna och endast undantagsvis eller i förbigående vidrörde dagens frågor — —, hur däremot prof. G. på senare tider och allt sedan det ryktbara avfallet, nästan uteslutande ägnat sin verksamhet åt behandlingen och utredningen av tidens stora politiska och sociala frågor. — — Prof. Geijer har med kärlek omfattat och betraktat dessa stora frågor, och på dem tillämpat den skatt av historisk lärdom och erfarenhet, om det förflutna och dess tilldragelser, som genom ett grundligt studium förvärvas och som, då den framställes i sin sanna dager, även kastar ett klart återsken över samtidens förhållanden.» Geijer hade härmed givit »en handteckning till en *historisk filosofi,* vars make i snillrika åsikter, träffande karaktärsteckning och stora praktiska tillämpningar få länders litteratur torde kunna uppvisa».

Enda invändningen recensenten har att göra är den i tidens kritiker av Geijer vanliga anmärkningen om det språngartade och osystematiska i Geijers framställningskonst. »Också ligger det i allmänhet i prof. Geijers verksamhet som litteratör någonting fragmentariskt och hans arbeten äro i allmänhet snarare snillrika utkast än fulländade och avslutade avhandlingar, men de äga också just genom denna sin egenskap något älskligt och intagande, som utgör ett av deras största behag.»

I dec. 1845 utkom Fryxells skrift »Om aristokratfördömandet i svenska historien jämte granskning av tvenne blad i prof. Geijers trenne föreläsningar». Fryxell försvarade aristokratien gentemot Geijer men var däremot oblitt stämd mot flertalet av monarkerna, särskilt Karl IX och Kristina. Dessutom kände han sig personligen uppretad över ett uttalande i Geijers skrift (s. 332 i denna volym), att Kristina blivit av svenska historieskrivare hårt behandlad, vilket han fann riktat mot honom själv. »Dessa ord äro en stridshandske utkastad mot oss. Namnet är därvid icke ropat; men envar som känner förhållandet ser, att handsken ligger utanför vår dörr. Vi drista upptaga den.»

Nu skyndade sig de konservativa tidningarna att ta till ordet. Svenska Minerva rekommenderade Fryxells skrift på det varmaste. Allt sedan Geijers bok om Frihetstiden kom ut, hade, säges här i en artikel 2 dec., den föreställningen börjat stadga sig bland allmänheten, att Geijer tagit sin hand från historien »och i stället föresatt sig att skriva fantasier eller fantasmagorier över densamma». »Samma sätt att behandla historien, nämligen att omgöra henne efter gottfinnande och så fantisera över henne, har blivit följt uti allt vad professorn sedermera utgivit, till och med de *Gustavianska papperen* men bemärkes företrädesvis uti de ryktbara *Tre föreläsningarna.* Sedan man länge förgäves väntat att någon historicus skulle hava lust och mod till att företaga sig till granskning sistnämnda arbete, har det nu äntligen skett genom den nyss utkomna, ovan angivna skriften av professor Fryxell. Det är det läsvärdaste som på länge lämnat pressen.» Tidningen har »svårt att inse» hur prof. Geijer skall kunna med framgång svara på detta.

Post- och Inrikes Tidningar hade en refererande artikelserie 8, 9, 13 dec. Tidningen prisade i några inledande rader i synnerhet Fryxells mod: han hade »som en ny Curtius, ej dragit i betänkande att störta sig som ett offer i svalget av detta [ståndS]hat».

Aftonbladet hade 9 och 13 jan. 1840 två skarpa och välskrivna artiklar gentemot Fryxells skrift. Den sarkastiska stilen ger anledning till en förmodan att Lars Hierta är författaren; antagandet vinner i sannolikhet därmed, att en följande artikelserie (6 juni—

1 juli) i ämnet, som inledes med samma argument och bör vara av samma penna, bär även mer påfallande likhet både med Hiertas politiska resonemang och med hans fria och auktoritativa ton. För mera klarsynta medlemmar i tillbakaskridandets parti hade det, säges inledningsvis, icke kunnat döljas, hur litet partiet varit belåtet med förfäktarna inom dess press (Svenska biet, Sv. Minerva etc.) och att »varje anfall från partiets motståndare snart började bliva partiet mera välkommet än dess hjälpares försvar». Betänkligt hade då blivit att »dessa välkomna angrepp på den senare tiden glesnat med var dag». Det hade i denna belägenhet varit för partiet »utomordentligt förfriskande» att se en aktad hävdatecknare »förmådd till den tomma tornerplatsens beträdande under partiets färger och att förnimma honom till partiets bästa formligen kasta stridshandsken åt ingen mindre notabilitet än nordens första historiska snille». Rec. visar Fryxells tvetydiga begagnande av ordet aristokrati, i de skilda meningarna dels av ståndsvälde, dels av de bättres välde. Ingen hade fördömt det ädla hos adeln utan blott dess maktmissbruk. I artikelns senare del påtalas överdrifter eller bristande reda i vissa Fryxells satser, men rec. avstår från en grundligare vidräkning, då han inte i avvaktan på prof. Geijers bebådade svar vill göra »det fåfänga försöket av 'en Iliad *före* Homerus'».

Lördagen 7 febr. 1846 utkom och annonserades i Stockholm Geijers Svar till professor Fryxell. Aftonbladet skriver följande måndag i en notis: »Denna skrift kommer icke annat än vi kunnat förnimma, att betydligt nedstämma, om icke alldeles tillintetgöra det jubel, som hr Fryxells skrift väckt i alla de kretsar, där man under några veckor fröjdat sig i den lyckliga tankan att hr Geijers anseende såsom historikus därigenom blivit en smula nedergjort eller åtminstone hans oväld starkt misstänkt.»

Dagligt Allehanda var måndagen 9 febr. i en artikel på 1 ½ spalt högeligen entusiastisk över Geijers skrift. Svaret var »både snillrikt och sakrikt»; var och en som ville se *sanningen* utredd i ämnet, måste begrunda Geijers svar. »Vi bekänna att något mera i sak mördande hava vi aldrig läsit i en strid mot en författare, vilken såsom hr Fryxell, gör anspråk på att betraktas såsom *vetenskapsman*. Ty då man varken får eller bör förutsätta att hr Fyxell skrivit mot bättre vetande eller enbart av partisinne för att göra sig behaglig för ärkebiskopen, greve Björnstjerna, hr v. Hartmansdorff et consortes, så återstår intet annat förklaringssätt av hr F:s många och stora misstag än att han, i anseende till bristande dels insikter, dels skarpsinnighet alltför mycket saknar förmågan att bedöma historien *i dess sammanhang*.» Tidningens enda blygsamma invändning

var att Geijers välvilja mot drottning Kristina »kanske nog mycket var dikterat av den rättvisa entusiasmen för hennes store fader och en skyldig tacksamhet för det den lättsinniga drottningen, i trots av en maktlysten aristokrati, lämnade kronan i händerna på den väldige Karl X Gustav, vars historia krönikeskrivaren F. väl lyckats att förvrida och vanställa men som vi hoppas snart med sanna färger se framställd av den store hävdatecknaren Geijer».

Post- och Inrikes Tidningar innehöll genom en lång serie nummer 13, 14, 16, 18, 19, 20 och 21 febr. ett referat av Geijers skrift, förklarande inledningsvis: »Trogna den grundsats vi hittills följt att icke som parter inblanda oss i den historiska tvist som uppstått imellan hrr Fryxell och Geyer, inskränka vi oss i avseende på den senares skrift, liksom förut i avseende på den förres, till refereringar och utdrag.»

Svenska Minerva uppmärksammade Geijers svar med en som insänd angiven artikel 21 febr. »Professor Geijer, vederlagd av hrr Richert och Bergfalk»; man framdrar ett uttalande av 1823 från J. G. Richert, som skulle vara mer vänligt mot den medeltida aristokratien än Geijer, ett annat från Bergfalk av 1835 om historieskrivaren Lagerbrings »rojalism», som skulle strida mot Geijers mening i hans svar till Fryxell o. s. v.

8 maj utkom i Stockholm Fryxells återsvar till Geijer »Om aristokratfördömandet i svenska historien. Andra häftet». Det refererades i Post- och Inrikes Tidningar (25 och 28 maj). Geijer befann sig vid denna tid på flyttning och resa; han anlände 9 maj med ångbåten till Stockholm från Uppsala, där han kvällen förut hållit sitt sista tal till studenterna och reste 14 maj med ångaren Svithiod till Lübeck. Han hade redan i sitt svar till Fryxell angivit att han ej vidare ämnade uppta något självförsvar i ämnet. Aftonbladet skärskådade nu Fryxell i en lång artikelserie 6, 8, 20, 22, 27 juni och 1 juli 1846. Efter att ånyo ha påvisat Fryxells sammanblandning av de båda sorternas aristokrati, bördens och förtjänstens, och av rehabilitation av enstaka personer och försvar för bördsadeln, säger rec. i första artikeln, att som prof. Geijer själv rest bort och dessutom tillkännagivit att han icke vidare ämnade replikera, så var det så mycket angelägnare att publiciteten ej lämnades till rov åt den ena sidan uteslutande. Artiklarna behandla till sin huvuddel bördsadeln som politisk makt i gammal tid och nutiden. De vilja visa direkta oriktigheter i Fryxells uppgifter, framhäva motsägelsen mellan hans försvar för bördsadeln och hans deklaration om behovet av bördsrepresentationens borttagande i författningen, varmed han ju stode på Geijers sida,

och ådagalägga det ytliga och haltlösa i hans allmänna politiska betraktelser. Då Fryxell uttalat som sin mening, att ett aristokratiskt liksom ett monarkiskt och demokratiskt element bör ingå i varje författning men samtidigt ej godkänner adeln som politiskt stånd, så frågar tidningen vad han då önskar för aristokrati. Några andra slag av aristokrati än bildningens och förmögenhetens kunna ej komma i fråga; men bildningens och förmögenhetens prerogativ är numera icke bördsaristokratiens och det är högst tvivelaktigt att detta i önskvärd utsträckning gällt ens medeltidsaristokratien, om man menar »det slags bildning som för skötseln av sociala angelägenheter behöves, nämligen framför allt vördnad, kärlek och nit för människor allmänt, jämte kunskapen att befordra dessas väl». Det var monarkerna, t. ex. Gustav Adolf och Kristina, som givit förläningarna, menade Fryxell, och de buro således skulden. Aftonbladet genmäler: »Tror han då att någon läsare finns nog enfaldig att påstå att adeln som sådan nånsin har utgjort den *verkställande makten* i riket? eller att man tänker sig detta då man talar om adelns usurpationer? Visserligen icke. Regenterne — — gåvo förläningarne. Men *vem* tog dem och tog dem uteslutande? Vem om ej adeln endast stundom avlöst av prelaterne, var det som omgav regenternas personer, till sin fördel inverkade på deras beslut och *genom denna impuls* skaffade sig privilegierna och godsen på det regenterne måtte få fred för aristokraterne eller kunna begagna dem för sig?» Med en blandning av indignation och löje kommenteras slutligen Fryxells påpekande, att de ofrälse ståndеn aldrig i vårt land varit helt undertryckta av adeln och att just därför i Sverige uppkommit en oavlåtlig strid. »Trätor dagligen fortsatta», hade Fr. skrivit, »reta sinnet mer än den vida grövre orättvisa en gång för alla tillfogad. Detta senare var händelsen i andra länder, där adeln fick en helt och hållet avgörande övervikt, där ofrälseståndеn voro så djupt nedtryckta, att någon strid aldrig ens kom i fråga; att till och med de förtryckta genom vana och hävd, ofta ansågo sitt tillstånd som det naturliga.» Kritikern blir vid läsningen av dessa rader »hemsk» och känner »förundran och blygsel» att svensk penna kunnat nedskriva dem. »Emellertid är det», slutar Aftonbladet denna vidräkning, »en sanning att hr F. skrivit för aristokratien på ett sådant sätt, att hela den i anledning därav väckta striden, såsom Geijer förutsåg, troligen kommer att lända hr F:s patroner till mer skada än gagn. När sådant inträffar, kan det måhända vara gott nog, om man äger ett sådant epitet som 'enfaldig' att urskulda sig med. Geijer har ädelmodigt erbjudit det. Det torde framför allt behövas, när man låtit påskina sådana satser som att det varit ett medel att bekomma slut på trätorna i landet, om hela folket en

gång för alla blivit helt och hållet lagt under adeln, d. v. s. gjort till en klass av livegna.»

I Svenska Minerva vände sig 9 juli en kritiker mot dessa Aftonbladets artiklar, huvudsakligen påstående att bland det Geijerska snillets egenskaper vore »förmågan av sammanhang» en av de svagast utbildade och att Geijer i detta avseende icke ägde någon överlägsenhet över Fryxell. Vid denna tid utkom en recension av professor Per Erik Bergfalk i Frey (h. XXX) över Fryxells båda stridsskrifter och Geijers svar. Bergfalks artikel var det mest betydande inlägg som gjorts till Geijers förmån och kom striden att låga upp på nytt. Aftonbladet innehöll 15 och 18 juli utförliga redogörelser för Bergfalks artikel. Den stridsglade Fryxell publicerade nu i Svenska Minerva 18 och 21 juli, 6, 11, 13, 15, 18, 20, 25, 27 aug. en artikelserie mot Bergfalk. Aftonbladet var nog frikostigt att i dess helhet avtrycka denna skrift — ett tecken på dess uppskattning av allmänhetens intresse i saken — i numren av 21, 23, 28 juli, 4, 5, 7 sept. Den ingick sedan i Fryxells »Om aristokratfördömandet i svenska historien. Tredje häftet». Omedelbart efter den sista publikationen i Aftonbladet införde tidningen 8 och 9 sept. Bergfalks vederläggning av Fryxells artikelserie. Dagligt Allehanda berörde 15 aug. denna sommarfejd i en artikel Geijer och Fryxell. Striden, menade tidningen, tycks nu hos Fryxell ha urartat till strid om ord och uttryck. »Däremot skjuter hr F. själva huvudfrågan i bakgrunden, den nämligen huruvida svenska adeln *såsom statsinstitution* eller *privilegierad kast* gjort mera ont än gott samt mera sett på sitt eget ståndS bästa än på det allmännas. *Detta* är vad som skall utredas och som blivit av hr Geijer utrett — —. Också har hr F., som svårligen tyckes kunna se någon sak annorlunda än i dess små detaljer, icke sökt framdraga några bevis uppå, att adeln handlande *såsom korporation* vidtagit för fäderneslandet gagneliga beslut.» I artikelns senare del vill tidningen mot Fryxell bevisa, att Geijer har rätt i uppgiften att den artikel i gamla konungaeden, som förbjuder Sveriges konung att bortskänka och minska kronans egendom blivit av rådet utesluten i den försäkran som då förelades den unge Gustav Adolf; tidningen visar, att en sådan ed fanns i Sigismunds försäkran av 1594, i Karl IX:s av 1607 men ej finnes i Gustav Adolfs försäkran 31 dec. 1611.

Under våren 1846 hade dessutom tre broschyrer i ämnet utkommit. En av dem, »Några ord om aristokrater och stånd: med anledning av skriftväxlingen mellan professorerna Geyer och Fryxell», ställer sig på Fryxells sida, ehuru ej närmare ingående på hans stridsskrifter; den innehåller ett i en saklig och hovsam ton framfört bestridande av vissa Geijers historiska satser och

utmynnar i ett försvar för adelns representation gentemot dåtida representationsförslag, närmast det av Geijer framförda. Anonymt utgiven är den författad av den bekante politikern friherre Karl Otto Palmstierna, vid denna tid landshövding i Östergötland. De övriga två broschyrerna föra Geijers sak. Den ena, anonym, författad av greve C. A. Adlersparre och betitlad »Anders Fryxell såsom politisk och historisk skriftställare», är kortfattad och obetydlig. Den tredje, »Några ord om doktor A. Fryxells stridsskrift mot prof. Geijer av G. H. Mn», är, som redan signaturen låter förstå, skriven av den bekante novellisten och historikern G. H. Mellin. Den hävdar, för övrigt i en human ton, att Fryxell i sin polemik mot Geijer icke lyckats ådagalägga det han haft för avsikt, konstaterar att Geijer har »en mer omfattande blick» än Fryxell, som fattat sin historia mera biografiskt, och går även över till en granskning av partier i Fryxells egen historieskrivning. Där finnes uttryck av en subjektivism av nutida härkomst, särskilt »ett allt varmare *danskt* intresse», som grumlade Fryxells uppfattning. »Detta har i synnerhet i Karl X Gustavs historia tagit en starkare överhand än som synes billigt vid bedömande av en svensk konung, hjälte och statsman. Det är sympatierna för Danmark, som uttala sig även i den nu av oss granskade åsikten av Kalmare union. Men vi böra märka, att ehuru skön och ädel idén i våra dagar upplågat och lever i unga bröst, så har den icke levat sådan fordom.»

I aug. 1846 utkom vidare en broschyr av kammarrådet S. L. Theorell, fordom liberal: »Betraktelser och handlingar, hörande till reformen i nationalrepresentationen och allmänna lagen, första häftet», som också vände sig mot Geijers tre föreläsningar. Theorells bok — den gick på 175 sidor — blev omedelbart föremål för ett flertal kritiska betraktelser i Aftonbladet 17, 25 aug., 7 sept.— dagen för Geijers återkomst till Stockholm från sin tysklandsresa, enligt vad en notis i Aftonbladet meddelar —, 12, 15, 18, 23, 26, 30 sept.; den 26 sept. avvisades här i kraftiga ordalag Theorells geijerkritik, såsom givande exempel på »en föga hedrande manöver» och bristande anständighet »i logiskt hänseende».

Theorell kritiserade personlighetsprincipens politiska tillämpning i Geijers föreläsningar. Det skedde i ett vidlyftigt kapitel »Betraktelser över nationalrepresentationen med tillämpningar på de ryktbara Tre Geyerska Föreläsningarna» (s. 29—84). Kritiken är skriven i denne Theorells omsvepsfulla språk och mycket teoretisk. Författaren anser, att personlighetsprincipen har en materialistisk och en ideell betydelse och att Geijer icke skilt på dessa. Den förra är grundad på »blotta känslan av individuell tillva-

relse och sinnliga behov» och dess syftemål inskränker sig till »det mänskliga djurets underhållande». Av sådan art var, utför Theorell i polemik med Geijer, den franska revolutionens personlighetsprincip eller jämlikhetsprincipen. Geijer hade visserligen inte glömt den högre betydelsen av personlighetsprincipen. »Han har t. o. m. renat den i mystisk andakt. Skada att den därigenom ingenting vunnit i begreppets riklighet, icke stört hans entusiasm för franska revolutionen.» Den sanna personlighetsprincipen fordrade i politisk tillämpning kvalifikationer, sådana en reformerad ståndsförfattning garanterade.

Även i andra och tredje häftena, utkomna 1847 och 1848, av sina Betraktelser sysselsatte sig Theorell med Geijer i en avdelning »Provbitar av den Geijerska samhällsfilosofien. Ur de Tre ryktbara Föreläsningarna». Dessa föreläsningar ha, heter det här, hos pluraliteten eller den homogena massans parti tillvunnit sig en beundran, som utmärkt dem »såsom det förnämsta hittills sedda försvaret av partiets trosläror». Och författaren föresätter sig att prova halten hos den skrift, vari »höjden av partiets upplysning» skulle framträda.

Fryxell fortsatte ävenså sin polemik mot Geijer, icke minst mot hans Tre föreläsningar, i ett fjärde häfte av Aristokratfördömandet, utkommet 1850.

I Tidskrift för litteratur 1851 företog C. G. Styffe en utförlig granskning av Fryxells fyra häften Om aristokratfördömandet och av Geijers svar. Han fann som slutresultat, att Fryxells påstående om ett härskande aristokratfördömande i svenska historien, åtminstone vad angår tiden före Gustav Vasa, icke var »på ett tillfredsställande sätt motiverat».

Fryxell återvände ännu en gång till Geijer i sina Bidrag till Sveriges litteraturhistoria, särskilt sjätte till åttonde häftena (1861). Han utsträcker här sin betraktelse till Geijers särskilt politiska insats i dess helhet både som ultraisternas främste och som liberal. Tonen är rik på allehanda erkännanden av Geijers »snille». Fryxell finner här Feodalism och republikanism genom sin »förening av snille, lärdom, värma och skarpsinnighet utgöra kronan på Geijers historiska författarskap». Den romantiska ultraismen och därmed Geijer som dess historiker hade än mer utbildat den redan förut införda rojalistiska hävdateckning, som förtiger eller förnekar konungarnas fel och kastar skulden till rikets olyckor på aristokratien. Fryxell konstaterar emellertid — utan att finna något egendomligt häri — att Geijers liberalism endast ytterligare ökade hans motvilja mot frihetstiden, då efter avfallet hans kärlek till ståndsrepresentationen förvandlats till en lika stark obenägenhet. Fryxell ådagalägg-

ger en synnerlig uppskattning av Geijers politiska inflytande. Uppsalaultraismen hade hejdat Karl Johan på hans moderat-liberala bana. Å andra sidan medförde Geijers avfall ultraismens fall och utövade inflytande »på ett helt rikes öden». Dock var Geijer icke mannen att leda tiden. Hans förnämsta fel voro det fragmentariska i hans åsikter och hans benägenhet för ytterligheter. Dessa fel gjorde, att förhoppningen att Geijer skulle framställa en högre åsikt, som uteslöt bägge partiernas ensidigheter, sveks. Partiförbittringen blott ökades. Fryxell menar t. o. m., att gatuoroligheterna 1838 till en del berodde på det ökade liberala övermod, som Geijers bryska avfall framkallat. »Geijers avfall, i sig själv berömligt, skedde dock på ett sätt — —, som alstrade övermod hos de nya och harm hos de gamla vännerna; och i detta då för tiden viktiga förhållande ligger en bland de verksammare orsakerna till icke blott uteblivandet av den försoning man önskat stifta utan ock till den ökade partiförbittring, det radikala övermod som mot Geijers vilja men efter hans avfall snart i upplopp på upplopp yttrade sig. — — Om han med den gamle vännens kärlek försvarat de gamla vännerna mot de nya vännernas stundom orättvisa, ofta opassande anfall och sålunda sökt försona båda; — om han därjämte mäktat lyfta sig över partier och partistrider och i ett följdriktigt tänkt och klart uttalat program framlagt en högre och därmed förmedlande och förenande politisk åsikt; — troligen skulle då många oroande företeelser av tvister, överdrifter och upplopp hava uteblivit och Sverige framgått på reformernas bana med mer både fart, lugn och ömsesidig tillfredsställelse än vad sedermera blev händelsen.»

Jfr utom här ovan nämnda skrifter NYBLÆUS, *Den filosofiska forskningen i Sverige,* II, 1, s. 612—632 passim; SVEDELIUS, *Representationsreformens historia,* 1889, s. 308—311; S. J. BOËTHIUS, *Förord* till Om vår tids inre samhällsförhållanden 1903; LYDIA WAHLSTRÖM, *Erik Gustaf Geijer* 1907, s. 180, 297—298; ANNA HAMILTON GEETE, *I solnedgången* I, 1910, s. 321, 346, III, 1912, s. 324—328; WARBURG, *J. G. Richert* II, 1905, 239, 250, 272, *Ill. svensk litteraturistoria* IV, 1, 1915, s. 234, 237—238; B. BOETHIUS, *Ett obegripet Geijercitat* i Svensk Tidskrift 1914, s. 166—168; REXIUS, *Geijers avfall,* 1915, s. 53.

INNEHÅLL

BIHANG TILL LITTERATUR-BLADET.

Sid.

Representationsfrågan. Första artikeln 3
Representationsfrågan. Andra artikeln 21
Representationsfrågan. Tredje artikeln 48

TAL OCH ARTIKLAR 1840—1844.

Anföranden vid riksdagen 1840—1841 75
1. Om pension åt Per Henrik Lings änka 75
2. Om lärarens personliga inflytande 76
3. Om ny lokal för Riksarkivet 77
4. Om hållskjutsens upphörande 80
5. Om stattorparesystemet 82
6. Om folkökningen och staten som undsättningsanstalt 85
7. Om fasta och flyttbara folkskolor och folkskolans lärare I—III 87
8. Om nedsättning av 100,000 rdr i konungens hovhållning 96
8a. Om utgifterna till ämbetsverken 97
9. Om universitetslärarnes löner 98
10. Om löner åt professores emeriti och anslag åt adjunkten i historia vid Uppsala universitet . . 101
11. Om pension åt greve Adlersparres änka . . . 104
12. Om den inre näringsfriheten 105
13. Om konstitutionsutskottets memorial n:o 13 ang. anmärkningar, gjorda under granskningen av statsrådets protokoll 108
14. Om förslaget till en ny tulltaxa I—II 114

Sid.

15. Om slavhandeln på ön S:t Barthélemy 119
16. I representationsfrågan I—V 122
17. Om kungl. brevet av 25 sept. 1777 rörande majestätsbrott 134
18. Om kanal mellan Hjälmaren och Vänern . . . 136
19. Om anslag till Uppsala universitet för ett observatorium m. m. 137
20. Om en förbättrad fångvård 139
21. Om dubbla tjänstår för prästerliga befattningar I—II 140
22. Om landshövdingeackordens avskaffande I—II . 142
23. Om nedsättning i personliga bevillningen . . . 147
24. Om Svea kanal 149

Minnestal över ärkebiskopen doktor Johan Olov Wallin . 152
Äreminne över Georg Stiernhielm 163
Om diktkonsten och dess utveckling 176
Tal på Svenska akademiens högtidsdag 1842 187
Tal till Karl XIV Johan 13 febr. 1843 å de lärda samfundens vägnar 190
Oldbergs Hemskolan 193
Personalier vid konung Karl XIV Johans begravning . . 206
Det europeiska samhällets begynnelser 239
Tal på Svenska akademiens högtidsdag 1844 259

OM VÅR TIDS INRE SAMHÄLLSFÖRHÅLLANDEN.

TRE FÖRELÄSNINGAR.

Förord 269
Den 17 oktober 271
Den 22 november 324
Den 26 november 350

Anmärkningar 411

P. A. Norstedt & Söners Förlag

Erik Gustaf Geijer

SAMLADE SKRIFTER

Ny ökad upplaga, ordnad i tidsföljd.
Genomsedd av John Landquist.

Hittills utkomna:

Del I. Essayer och avhandlingar 1803—1817. Pris häft. 10 kr.; inb. 13 kr.
Del II. Dikter. Tal och avhandlingar 1817—1819. Pris häft. 10 kr.; inb. 13 kr.
Del III. Tal och avhandlingar 1819—1830. Pris häft. 10 kr.; inb. 13 kr.
Del IV. Svea Rikes hävder. Svenska folkets historia. 1. Forntiden och Katolska tiden. Pris häft. 10 kr.; inb. 13 kr.
Del V. Svenska folkets historia. 2. Gustav Vasa och hans söner. 3,1 Gustav II Adolf. Pris häft. 10 kr.; inb. 13 kr.
Del VI. Svenska folkets historia. 3,2. Kristina. 4. Frihetstiden. Pris häft. 10 kr.; inb. 13 kr.
Del VII. Tal och artiklar 1831—1837. Minnen. Pris häft. 10 kr.; inb. 13 kr.
Del VIII. Den blå boken. Litteraturbladet 1838—1839. Pris häft. 10 kr.; inb. 13 kr.
Del IX. Bihang till Litteraturbladet: Representationsfrågan. Tal och artiklar 1840—1844. Vår tids samhällsförhållanden. Pris häft. 10 kr.; inb. 13 kr.
Del XII. Brev till hans hustru 1808—1846. Pris häft. 10 kr.; inb. 13 kr.

Dessutom föreligger i lika utstyrsel John Landquists monografi Erik Gustaf Geijer, hans levnad och verk. Häft. kr. 16:50; inb. 20:—.

Övriga delar:

Del X. Människans historia.
Del XI. Tal och avhandlingar 1845—1847.
Del XIII. Brev.

Pris häft. 10 kr.; inb. 13 kr.

Verket finnes även tillsammans med Landquists Geijermonografi, i hel serie, inb. i halvfranska band till ett pris av 18 kr. pr del.

Kungl. Boktr. Sthlm 1939
280418

6000136085
Göteborgs universitetsbibliotek

JOHN JOHNSON
BOKBINDARE
GÖTEBORG